

Ex-libris
Charles Atwood
Kofoid

DE NOORD-NEDERLANDSCHE LANDBOUWKOLONIËN.

DE NOORD-NEDERLANDSCHE

LANDBOUWKOLONIËN.

EENE STUDIE

OVER DE

Maatschappij van Weldadigheid.

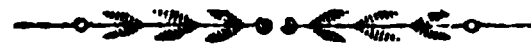
DOOR

A. F. EILERTS DE HAAN.

AMSTERDAM. — D. B. CENTEN.
1872.

GEDRUKT BIJ DE ROEVER-KRÖBER-BAKELS.

Van verschillende zijden daartoe aangespoord, besloot ik de Proeve *eener* Geschiedenis der Maatschappij van Weldadigheid, *voorkomende in de Jaarboekjes dezer Maatschappij van* 1865—1872, *in één geheel in het licht te doen verschijnen. Ik heb alvorens hiertoe over te gaan nog eens nauwkeurig de bronnen nagegaan, waaruit de geschiedenis van deze zoo hoogst merkwaardige instelling geput kan worden. Dientengevolge heb ik hier en daar enkele wijzigingen aangebracht. Ik was zoo gelukkig eenige werken op het spoor te komen, in het buitenland uitgekomen, waarin over de Nederlandsche Landbouwkoloniën gesproken wordt, die ik, toen ik mijn proef schreef, niet wist dat bestonden, en heb in de aanteekeningen, achter het werk voorkomende, deze opgenoemd, en er enkele bizonderheden uit aangehaald, welke eenig licht doen opgaan over sommige*

zaken. Ook heb ik den eenigszins kroniekachtigen vorm, dien ik in de Jaarboekjes volgde, gewijzigd, en biedt thans eene geregelde geschiedenis aan.

Ik hoop, dat mijn arbeid strekken moge om bij vernieuwing de aandacht te vestigen op de M. v. W., *en de belangstelling er in te vermeerderen.*

TERNAARD, Oktober 1872.

E. D. H.

INHOUD.

Bladz.

HOOFDSTUK I.

INLEIDING .... 1.

HOOFDSTUK II.

1e. Periode. 1818–1827.

HET TIJDVAK VAN DE WORDING DER MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID, DER VESTIGING VAN HARE KOLONIËN EN VAN DE SNELLE UITBREIDING, AAN HET WERK GEGEVEN .... 20.

§ 1. De organizatie der Maatschappij van Weldadigheid .... —
§ 2. Stichting van de Vrije Koloniën .... 23.
§ 3. Blik op de bevolking der Vrije Koloniën, haar leven, haar huishoudelijke inrichting .... 31.
§ 4. Stichting der Koloniën te Ommerschans en Veenhuizen .... 38.
§ 5. Blik op de bevolking dezer Koloniën .... 43.
§ 6. De Weezenkolonie te Veenhuizen .... 44.
§ 7. Het Landbouw-Instituut te Wateren .... 47.
§ 8. Blik op de middelen, waarmede de Maatschappij hare koloniën heeft tot stand gebracht, en hare verhouding tot partikulieren, korporatiën, Gemeenten en Regeering .... 48.
§ 9. Rekaputilatie .... 58.

HOOFDSTUK III.

2e. Periode. 1827–1843.

HET TIJDVAK VAN STILSTAND EN VAN TREURIGE ERVARINGEN, EINDIGENDE MET EENE GEVAARLIJKE KRIZIS .... 62.

§ 10. Korte blik op de bezwaren, verbonden aan eene juiste mededeeling der feiten, gedurende deze periode voorgevallen .... —

Bladz.

§ 11. De Koloniën, haar bestuur en hare bevolking.................. 63.
§ 12. De koloniale landbouw.. 68.
§ 13. Het koloniale fabriekwezen..................................... 71.
§ 14. De moreele toestand der bevolking; hare godsdienstige en zedelijke ontwikkeling.. 74.
§ 15. Financieële toestand.. 77.
§ 16. Rapporten, notas en brieven, die meerder licht over den toestand der Maatschappij van Weldadigheid doen opgaan............ 88.
§ 17. Het einde der krizis.. 137.

HOOFDSTUK IV.

3e Periode. 1843—1859.

HET TIJDVAK, WAARIN DE MAATSCHAPPIJ, OP EENEN EENIGSZINS ANDEREN VOET INGERICHT, EEN KWIJNEND LEVEN LIJDT, EN AAN WELKS EINDE MEN DE NOODZAKELIJKHEID INZIET VAN EENE GEDEELTELIJKE ONTBINDING. 141.

§ 18. Toestand der Maatschappij van Weldadigheid en harer koloniën.. —
§ 19. Financieële toestand der Maatschappij en nieuwe verwikkelingen met de Regeering.. 145.
§ 20. Blik op de literatuur, gedurende deze periode over de Maatschappij van Weldadigheid in 't licht verschenen............ 173.

HOOFDSTUK V.

4e Periode. 1859—1871.

§ 21. Lotgevallen der Maatschappij van Weldadigheid tijdens het bestuur van de Kommissarissen Jhr. Mr. O. R. van Andringa de Kempenaer, c. s... 186.
§ 22. Lotgevallen der Maatschappij tijdens het bestuur der Kommissarissen Mr. J. Bieruma Oosting c. s.......................... 230.
§ 23. Financiëel overzicht over deze periode........................ 249.
§ 24. Blik op 't merkwaardige, in de Maatschappij voorgevallen, en op het Bestuur en de bevolking der Koloniën, gedurende deze periode. 265.

HOOFDSTUK VI.

KRITISCHE BESCHOUWINGEN. DE TOEKOMST DER MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID... 286.

AANTEEKENINGEN... 354.

BIJLAGEN... 376.

HOOFDSTUK I.

INLEIDING.

Wanneer wij een blik werpen op den toestand van ons vaderland niet alleen, maar van geheel Europa in de dagen, welke op de restauratie in 1815 volgden, dan is het opvallend, hoeveel armoede wij zien heerschen, gepaard aan verregaande demoralisatie, zichtbaar inzonderheid in de bedelarij, welke er op groote schaal plaats greep. Op de vraag: „van waar die toestand?" geeft de geschiedenis ten antwoord: ten deele gevolg van onwil, maar voor verreweg het grootste deel ten gevolge van gebrek aan arbeid.

Wel was het vrede, wel herademden de volkeren na de bloedige oorlogen, maar niet eensklaps werden de beken weder gevuld, die welvaart moesten schenken, niet eensklaps werden de slagen geheeld, die zoovelen getroffen hadden. Te midden der blijde vrijheidskreten, hooren wij uit veler mond de bezorgde vraag: hoe zal de toekomst zijn? De steeds klimmende offers, welke men gedurende eene reeks van jaren had moeten brengen, de beruchte tiërceering, de stilstand in handel en nijverheid, hadden in ons vaderland tal van familiën uit de hoogere standen van de maatschappij op den achtergrond geschoven, andere geheel geruïneerd. Kapitalen waren verloren, industrieële ondernemingen te niet gegaan. Het sprak van zelf, dat dit alles terug moest werken op de overige standen der maatschappij, inzonderheid op de

arbeidende klasse. Als er welvaart is, dan is er verdienste. Zijn de bronnen van welvaart opgedroogd, arme arbeider!

Eene statistieke opgave uit die dagen maakt gewag van zestien millioen behoeftigen zonder middelen van bestaan in Europa, waarvan volgens rapport van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 28 Dec. 1816 alleen in de Noordelijke provinciën ± 190,000. Na Engeland woonden in Nederland naar proportie de meeste behoeftigen. Gaat men verder na, dat in sommige steden, een derde der bevolking onderstand genoot, dan begrijpt men licht, dat men ijverig de middelen zocht om aan dien toestand een einde te maken.

Wanneer na herhaald onderzoek op de vraag: waar schuilt het kwaad? het antwoord luidde: „in het gebrek aan arbeid", en dus in het gemis van verdienste, dan sprak het wel van zelf, dat men er op bedacht was eene duurzame vermeerdering van arbeid in het leven te roepen, ten einde daardoor het kwaad te vernietigen en zoowel den finantieëlen als den moreelen toestand der behoeftigen te verbeteren.

Zoo deed reeds in 1814 de kommissie van landbouw in de provincie Friesland aan Gedeputeerde Staten van dit gewest het voorstel, om door ontginning van woeste gronden, in de provincie gelegen, landarbeid te verschaffen; terwijl in 1817 de heer H. W. C. A. Visser Z. M. den Koning voorstelde: „de oprichting van eene landbouwkolonie van armoedige huisgezinnen op eenen woestliggenden domeingrond in de provincie Friesland."

Hierin stemden allen, die hunne gedachten over deze aangelegenheid mededeelden overeen, dat het stelsel van subsidie, van geven, moest plaats maken voor een beter; dat er arbeid moest zijn, en dat waar gelegenheid tot den arbeid ontbrak, deze gezocht moest worden.

In dien stand van zaken trad er een man op, die aanvankelijk bestemd scheen, het aanhangige moeielijke probleem op te lossen. Niet licht zal zijn naam in de vergetelheid wegzinken, want als het nageslacht nog eens denkt aan den weldadigen zin der vaderen, dan zullen als van zelf ook zijn

gedachten verwijlen bij den man, die een stelsel van ware liefdadigheid in Nederland verkondigde, dit: *„den arme op te voeden, door hem geschikt te maken voor den arbeid, hem door den arbeid eene zelfstandige plaats te geven in de menschelijke maatschappij en steeds een ruim veld van arbeid voor hem te openen,"* hetwelk hij beschouwde als het eenige om het pauperisme met goed gevolg te bestrijden.

't Is hier de plaats eene korte levensgeschiedenis te geven van dien man, die de hoofdrol speelt in de geschiedenis, welke in deze bladen den lezers wordt medegedeeld.

Geboren den 2den Februari 1780 te Herwijnen, in de provincie Gelderland, gevoelde Johannes van den Bosch reeds vroeg lust in Neêrlandsch Indië fortuin te zoeken. Op 15jarigen leeftijd verliet hij zijne familie, die tot den burgerstand behoorde en vertrok als volontair naar Oost-Indië. In 1797 werd hij benoemd tot luitenant bij de genie op Java, en, na verschillende rangen te hebben doorloopen, in 1807 tot luitenant-kolonel bevorderd. In 1808 verliet hij Java met den rang van kolonel en trad tegen Napoleon in dienst. In 1813 en 1814 was hij aide-de-camp van den luitenant-generaal Kraaijenhof, en na gedurende eenigen tijd belast te zijn geweest met de direktie der Oost-Indische militaire zaken, werd hij in 1816 generaal-majoor.

Toen brak er een tijd van rust voor hem aan, en gedurende dien tijd doordacht hij zijn stelsel van weldadigheid en deed het in zijn geest rijpen. In 1818 stichtte hij de Maatschappij van Weldadigheid en was eenige jaren onvermoeid werkzaam in hare koloniën.

In 1827 door den Koning benoemd tot Kommissaris-generaal van onze West-Indische bezittingen, was hij daar 1½ jaar in die betrekking werkzaam, en keerde in 1828 naar Nederland terug. In 1829 werd hij benoemd tot goeverneur-generaal der Oost-Indische bezittingen. Het heden ten dage zoozeer bestreden stelsel van verplichte kultures werd aldaar door hem ingevoerd [1]). De invoering van dat stelsel, waaraan veel arbeid, veel bezwaren en moeiten verbonden waren, belette

hem echter niet, ook op een andere wijze nuttig werkzaam te zijn. De onvermoeide man legde in een onbebouwd oord van Java een groot landgoed aan. De arbeiders daarop waren menschen, die vroeger hun tijd verbeuzelden of geen vast werk hadden. Veelomvattend was dus zijne werkzaamheid in Indië.

In 1834 werd van den Bosch, na in het vaderland te zijn teruggekeerd, minister van koloniën. De Koning verhief hem tot den adelstand met den titel van graaf. De verwerping zijner finantieële voordrachten noopte hem in 1839 zijne portefeuille neder te leggen. In 1842 tot lid der Tweede Kamer verkozen, bleef hij zulks tot zijn dood, 28 Januari 1844. De in die dagen anoniem uitgekomen brochures: „Iets over de finantieële aangelegenheden van 't Rijk" en: „Onderzoek naar de beginselen, waaraan de bezuinigingen der hoogere belastingen behooren getoetst te worden en naar doelmatige middelen, welke deze zouden kunnen vervangen, 1843" zijn, gelijk sommigen meenen, van zijne hand.

Na den dood van den graaf van den Bosch, liet de heer P. O. van der Chijs, hoogleeraar te Leiden, eene medaille vervaardigen, hebbende op de voorzijde 's mans welgelijkende beeltenis en op de keerzijde een opschrift, vermeldende zijne voornaamste daden, waaronder de stichting van de M. v. W. in 1818. Boven ziet men eene zon, waarin de woorden $\frac{\text{Frederiksoord}}{\text{Java}}$.

Gedurende zijn veeljarig verblijf in de beide Indiën had van den Bosch aldaar zijne studie gemaakt van land- en staathuishoudkunde en landbouw. Zijn zooëven aangehaald kultuurstelsel strekt ten bewijze, met hoeveel vrucht hij die takken van wetenschap beoefende. Teruggekeerd in het vaderland, en begaan met dat verbazend groot aantal behoeftigen, gaf hij reeds in 1817 eene verhandeling in het licht: „Over de mogelijkheid en de beste wijze van inrichting eener algemeene armeninrichting in het koningrijk der Nederlanden, door het vestigen eener landbouw-kolonie in deszelfs noordelijk deel" [1]).

Hoe die gedachte te verwezenlijken? — In 1818 wendde van den Bosch zich tot velen van 's lands aanzienlijken, om hem in zijne pogingen bij te staan. Te 's-Hage, de weêr herstelde residentie van het geliefde stamhuis van Oranje, overwogen hij en zijne vrienden de zaak. Hoewel tal van bezwaren oprezen, die moesten overwonnen worden, verkondigde reeds spoedig eene kommissie van onderzoek, die de zaak aandachtig had overwogen, de mogelijkheid van het gelukken dier plannen. Daarop konstitueerde zich eene kommissie van weldadigheid, met prins Frederik der Nederlanden als voorzitter en van den Bosch als 2de assessor, die met kracht en energie een reuzenwerk begon.

Met een woord sprak ik zooëven over het schoone doel, dat de stichter van de Maatschappij van Weldadigheid beoogde. Ik vatte zijne plannen in deze woorden samen: ***den behoeftige op te voeden, door hem geschikt te maken tot den arbeid, hem door den arbeid eene zelfstandige plaats te geven in de menschelijke maatschappij en steeds een groot veld van arbeid voor hem te openen.*** Ik wil thans die plannen meer uitvoerig mededeelen.

De staat- en landhuishoudkunde hebben veel te danken aan den kundigen van den Bosch. Zonder het kultuurstelsel te noemen, hetwelk in onze dagen door sommigen geroemd, door anderen in een min behagelijk daglicht geplaatst wordt, wijs ik hier op de vele ekonomische verhandelingen van zijn hand [3]).

Sommige dezer verhandelingen, die der wetenschap in die dagen bizonder welkom waren, zal ik van tijd tot tijd aanhalen. Thans willen wij een blik werpen op de grondgedachten er in neêrgelegd.

Nederland zucht onder den last van meer dan een half millioen behoeftigen. Die behoeftigen zijn niet daarom een last, omdat men hen helpen moet, want Nederland is weldadig; maar welke zijn de vooruitzichten? Meer en meer armoede en ellende, overvloed van nu ledige of bijna ledige

handen. Wat moeten zij doen? Zij en hunne kinderen moeten onderwezen worden, opgevoed worden, leeren wat arbeid is. Die kinderen, die nu in bedompte stegen ronddwalen en zich wentelen in slijk, niets doen, niets leeren dan de zonde, die zij dagelijks in alle vormen voor zich zien, moeten in vervolg van tijd voor eigen onderhoud zorgen. Op die bleeke gezichten, waarin nu reeds de duidelijke sporen gegriffeld zijn van uittering en uitmergeling en vroegtijdige wegkwijning, moet de arbeid een andere levensgeschiedenis schrijven, daarop moet de frissche blos hersteld worden. Die menschen, die daar nu ronddwalende van deur tot deur, den penning der liefde afsmeeken en in 't besef hunner slavernij den blik ter aarde slaan, zij moeten tot den arbeid worden opgevoed, opdat zij in het besef hunner vrijheid, als vrije kinderen van den Schepper der menschen, vrij hun oog kunnen opslaan tot de menschen en tot God. Die behoeftige huisgezinnen, die met gesloten deur hun armoede voor de wereld bedekken, hun smeekgebed heeft reeds te lang te vergeefs geklonken. Zij moeten geholpen worden aan arbeid, dien zij zoo vurig begeeren. — Vóór den tijd, waarin van den Bosch met zijne plannen optrad, had men reeds elders getracht de arbeidende klasse te hulp te komen. Engeland had zijn arbeiders in de gelegenheid gesteld fabriekmatigen arbeid te verrichten, berekend voor hunne krachten. Dan zie, wat was het gevolg geweest? De verbazende voorraad produkten, die daardoor ontstond, maakte het debiet hoogst moeielijk, terwijl de partikuliere industrie, welke toch al onder Napoleon zulke gevoelige slagen had ontvangen, met al de kracht der billijkheid tegen dergelijke maatregelen opkwam. Die instellingen, met welke goede bedoelingen ook in 't leven geroepen, moesten, dit kon niet anders, in duigen vallen. Het gestelde probleem was inmiddels hoe langer zoo meer in duisterheid gehuld.

Die klip moest dus vermeden en een ander middel gezocht worden, en van den Bosch vestigde, evenals vroeger de Frie-

sche kommissie van landbouw en de heer Visser, zijn aandacht op woeste gronden en heidevelden. Deze kunnen ontgonnen worden. De heide kan in vruchtbaar land herschapen worden, hare produkten opleveren en tevens een uitstekend opvoedingsoord zijn. Duidelijk deed hij het uitkomen, dat hij niet wilde, dat het eene *blijvende plaats* zou zijn voor hen, die geplaatst werden, maar eene *school, eene voorbereiding* voor de groote maatschappij; een *oefenplaats* om praktische landbouwers te vormen, die later zelf in andere streken de heide zouden gaan ontginnen, of pachters worden, en die op deze wijze den weldadigsten invloed zouden uitoefenen op den Nederlandschen landbouw.

„Mag men het" zoo luidde zijn betoog „niet billijkerwijze „verwachten, dat hij, die vroeger geen landbouw verstond, „dan wanneer hij geleerd zal hebben onbebouwde heide te „herscheppen in een herbergzaam oord voor zich en de zijnen, „ligt een plekje zal vinden op den aan heide zoo rijken „bodem in ons vaderland, waar hij in toepassing kan brengen „datgene, wat hij in de kolonie leerde?"

Aan den landbouw wilde de ontwerper ook fabriekmatigen arbeid verbinden. Degenen in de huisgezinnen, die zich aangesloten hebben aan de kolonie en die, hetzij door lichaamsgebreken als anderszins, verhinderd zijn akkerwerk te verrichten, zullen kunnen gebezigd worden om uit de grondstoffen, waarvan de eigen landbouw een deel oplevert, datgene te fabriceeren, wat de kolonie aan voedsel, kleeding enz. zal behoeven. De geheele inrichting moet *zóó* bestaan, dat niemand zal behoeven ledig te zitten.

Om een werk van dien omvang tot stand te kunnen brengen waren er fondsen, veel fondsen noodig. Hoe deze te vinden? Van den Bosch deed het middel, het z. i. eenvoudige middel, aan de hand.

De liefdadige hand in Nederland zondert jaarlijks liefdegaven af voor de behoeftigen, zelfs de bedelaar ontvangt zijn penningske. Hoeveel giften, ook met de beste bedoelingen geschonken, worden onnut besteed! Deze kunnen een rente-

gevend kapitaal worden, rentegevend met betrekking tot de verbetering van den maatschappelijken en moreelen toestand.

Resumeeren wij dus de in die dagen door van den Bosch verkondigde theoriën, dan komen wij tot dit resultaat: duizenden van behoeftigen, die lust hebben om te arbeiden, hebben geen werk. Duizenden, die niets kunnen, maar die evenals ieder redelijk wezen wat *kunnen* leeren, loopen ledig ten koste der liefdadigheid, ten koste van den staat. Duizende bunders woeste grond liggen daar in ons vaderland, wachtende slechts op 't oogenblik, dat de spade des arbeiders ze verwerke tot vruchtdragende en later vruchtbare akkers.

De arbeidende klasse moet in de gelegenheid gesteld worden, daar hare vlijt te betoonen: zij moet geoefend worden.

De zoo zuiver ekonomische stelregel: *„wie niet werkt zal niet eten"* met andere woorden: *verdienste geëvenredigd aan den arbeid,* stond bij het plan van van den Bosch op den voorgrond. Voorwaar schoone gedachten! Moest niet ieder een plan toejuichen, zoo doortastend en op zulk juiste grondslagen gebouwd?

Toch was de sympathie voor de zaak verre van algemeen, en vele bedenkingen werden tegen haar te berde gebracht, bedenkingen, die hoewel verre van ongegrond, toch met eenige minachting werden ontvangen door den stichter. Wij zouden der waarheid te kort doen, zoo we niet een ongunstig oordeel uitspraken over de wijze, waarop van den Bosch de bestrijders van zijne plannen bejegende. Deze worden hier en daar bestempeld met de namen „betweters, kwaadwilligen, onverstandigen," enz. Gaarne geloof ik, dat het liefde was voor het kind zijner gedachten, welke hem zelfs in openbare geschriften zoo deed spreken, maar zeker is het, dat die toon niet voegde tegenover mannen, die op het gebied, waarop we ons thans bewegen, geen kinderen waren.

Een eerste bedenking die er oprees was deze: zal de zaak niet mislukken door den onwil der menschen, die in de koloniën zullen geplaatst worden, en zal de gedachte: de

arbeid, dien wij verrichten is niet in ons belang, maar in dat van anderen, niet verslappend werken? Zoo o. a. dacht er de groote landbouwer, professor Wttewaal over. Deze ekonoom sprak in die dagen zijne stellige overtuiging uit, dat, zou werkelijk de kolonisatie gelukken en ook stand houden, de kolonisten zekerheid moesten hebben, zooal niet van grondbezit, dan toch van een bestendig verblijf in de koloniën voor zich en hunne kinderen.

In eene verhandeling over de Koloniën van Weldadigheid [4]) bestreed van den Bosch deze bezwaren. De behoeftigen zijn niet zoo onwillig om te arbeiden, getuige de menigte menschen in Engeland, die met blijdschap van de gelegenheid tot arbeid, hun door de regeering aangeboden, hadden gebruik gemaakt; ook in ons vaderland hadden de werkinrichtingen te 's Hage en Deventer het bewijs geleverd, dat er bij veel onwil, ook veel lust gevonden wordt, om door arbeid in de behoeften te voorzien. Van daar dat het eene wreedheid zou wezen menschen, die een beter lot verdienden, aan zich zelf over te laten.

Een andere bedenking, die er was te berde gebracht n. l.: zullen diegenen, die bij voorbeeld uit steden in landbouwkoloniën worden overgeplaatst, wel in staat zijn een arbeid te verrichten, waarvan zij hoegenaamd geen verstand hebben? — werd mede in dezelfde verhandeling door van den Bosch ontzenuwd, gelijk hij vast vertrouwde.

„Ook hier," zoo spreekt hij, „heeft de ervaring geleerd hoeveel de opvoeding vermag, wat de mensch kan, wanneer hij wil." 't Is waar, proeven, die in ons vaderland genomen waren, hadden geen resultaat opgeleverd, maar die mislukking moest niet geweten worden aan de menschen, maar aan de wijze, waarop men de zaak had willen inrichten. Men had gemeend genoeg te doen met aan behoeftigen een stuk heide, een stroohut, eenig zaaikoren en eenige levensbehoeften te geven, om hen daarna op eigen wieken te laten drijven; het sprak wel van zelf, dat op zulk eene wijze, in landbouw onervaren lieden niet zouden kunnen bestaan. Men scheen

niet te begrijpen, dat, zou het groote doel bereikt worden, de landbouw, evenzeer als elke werktuigelijke veredeling van natuurvoortbrengselen, als een fabriekmatige arbeid beschouwd moet worden, en dat, zal hij door behoeftigen gelukken, hij ook als zoodanig moet behandeld worden, m. a. w. „dat „deze menschen uit de steden en plaatsen, waar zij door „arbeid geen bestaan konden vinden, naar daartoe geschikte „oorden moesten worden overgevoerd, aldaar onder een gepast „opzigt tot den arbeid bekwaamd en opgeleid, en hun arbeid „zoodanig geregeld, dat de bekwaamsten hunner, aanvanke„lijk tegen eene geëvenredigde vergelding, den moeijelijksten „arbeid verrigteden en anderen daarin onderwezen; zoodat „op deze wijze en bij een strikt toezigt de zekerheid werd „verkregen, dat ieder stuk gronds op de vereischte manier „werd bearbeid terwijl elk naar de mate van zijnen arbeid, „in de billijke vergelding deelde, wordende dus door zijn „eigenbelang in de noodzakelijkheid gebragt om de hem op„gelegde taak te verrigten. Hetgeen zooveel volkeren gedaan „hebben met eigen hulpbronnen zonder eenig verzameld ka„pitaal, zonder eenig dak dan dat des hemels, zonder hulp „van wie ook, zoude datzelfde niet kunnen geschieden door „eene kolonie, onder opzicht van verstandige beschermers en „met behulp van eene Maatschappij van Weldadigheid. Gaf „God de eerste menschen de aarde, die algemeene voedster„moeder, de te stichten kolonie zal deze ook ontvangen maar „behalve dat, eene schuilplaats in gemaakte woningen, voed„sel naar gelang der behoeften en die werktuigen welke de „beschaving in handen der menschen gesteld heeft. Hoe is „'t mogelijk dat men nog kan twijfelen aan den goeden uit„slag van eene dergelijke onderneming?"

Van den Bosch stond niet alleen in zijn strijd tegen het bezwaar, dat men zou stuiten op de onkunde en het onvermogen der menschen; van vele kanten ondersteunde men hem, om de mogelijkheid, de waarschijnlijkheid, ja zelfs de zekerheid van het gelukken zijner plannen te betoogen.

Zoo vinden wij in de Leeuwarder Courant van 25 December

1818 [*]) het advies van de Leeuwarder Subkommissie van Weldadigheid, welk advies zeer sterk aandringt op de uitvoering der plannen. Ik haal daaruit de volgende zinsnede aan. „Eene voor-„name zwarigheid zoude gelegen zijn *in de physieke en zedelijke „ongeschiktheid der personen welke men tot dezen veldarbeid „wil gebruiken.* Wij erkennen dat dit wel vooral in het ver-„volg, bij minder ruime keuze eenige zwarigheid oplevert, „doch deze is te overwinnen door verstandige maatregelen „van tucht, teregtwijzing en opbeuring. Hoe zulke maatrege-„len niet alleen vadzige en verzwakte bedelaars tot noeste „landbouwers, maar zelfs de meest verworpen misdadigers, „tot arbeidzame en nuttige leden der samenleving kunnen „vormen zien wij uit het voorbeeld van de Engelsche land-„bouwkoloniën in Nieuw Zuid-Walles. En waarom zouden „wij dan wanhopen aan de verbetering en opbeuring van „zeer velen onzer thans door kommerlijke leefwijze verzwakte „en in moedeloosheid neergebogene natuurgenoten, wanneer „aan hen en tevens aan gade en kroost, een kommerloos „bestaan als loon van vlijt en arbeid kan worden verzekerd?"

Een derde grieve die men had tegen het plan was deze: „Zij zal zoo weinig helpen die landbouwkolonie, honderden „zullen geholpen worden wanneer de zaak gelukt, maar dui-„zenden zullen er overblijven, voor welke er ook met den „besten wil geene plaats zal zijn!"

Gemakkelijk vond de stichter wapenen om ook deze grieve te ontzenuwen. Een enkele blik op de groote oppervlakte van onbebouwde heidevelden wees overtuigend aan, dat er plaats genoeg te vinden was. Van Steenwijk beginnende kon men tot Groningen voortarbeiden en ook in de zuidelijke Nederlanden was ruimte in overvloed. Hij toonde verder aan, dat de plannen die nu op het punt stonden volvoerd te worden, slechts eene proeve zouden uitmaken van het groote doel dat hij voor oogen had, *„eene algemeene kolonisatie op alle woestliggende gronden"*, eene kolonisatie die met den tijd alle huisgezinnen zou omvatten, geneigd tot den arbeid, een jaarlijks krachtiger zich ontwikkelende dam tegen het pauperisme.

Tegen het denkbeeld om ook fabriekmatigen arbeid in de te stichten koloniën te verrichten, kwamen velen op, en daaronder de regeering.

Wanneer wij het antwoord inzien op het adres, door van den Bosch en zijne vrienden aan koning Willem I aangeboden, dan blijkt daaruit, dat de regeering huiverig was hare geheele adhaesie aan de plannen te geven en op de voorgestelde wijze, de aangeboden statuten goed te keuren. Wel juichte zij die plannen in algemeene trekken toe, maar kon zich niet vereenigen met het verrichten van fabriekmatigen arbeid, op uitgebreider schaal, dan voor de behoeften der koloniën noodig was, omdat daardoor de partikuliere industrie zou benadeeld worden. Het antwoord der regeering op het adres luidde dan ook: „dat zij zich vereenigen kon met „de stichting eener landbouwkolonie en met het verrichten „van fabriekmatigen arbeid, alleen voor zoover deze strekken „moest om in de behoeften der koloniën te voorzien."

Zelfs tegen het verwerken van grondstoffen, alleen voor eigen gebruik, kwamen sommigen op. Immers de menschen, die in de koloniën zouden wonen, en die tot nu toe gekleed waren en ook gevoed door middel van wat door partikulieren arbeid geproduceerd en vervaardigd was, zouden nu datzelfde erlangen uit de fabrieken der Maatschappij. Terwijl dus aan sommigen arbeid werd verstrekt met opoffering van belangrijke sommen, zou deze aan anderen, die zich zelf gevormd hadden tot zelfstandige arbeiders, ontnomen worden. Zoo zou de weldadige Maatschappij in veel opzichten al zeer onweldadig werken.

Van den Bosch heeft zich vereenigd met het advies der regeering om het hoofdbestanddeel der koloniën te doen bestaan uit landbouw en kultures, en den fabriekmatigen arbeid te beperken tot de behoeften der koloniën. Tegen de bedenking dat eene gedeeltelijke schepping van fabriekmatigen arbeid in strijd zou wezen met eene gezonde staathuishoudkunde en tot nadeel der arbeiders in de gewone maatschappij zou strekken, trad hij met kracht te velde.

Ten bewijze dat het niet in de oorspronkelijke plannen

van den stichter lag de koloniën te doen konkurreeren, hebben wij eene brochure van zijne hand [6]) waaruit ik eenige gedachten over dit punt ga mededeelen. Men zal hieruit zien, dat wat er later ook geschied moge zijn, men in de dagen der oprichting van de M. v. W. geen recht had van den Bosch te beschuldigen, gelijk werkelijk het geval is geweest, dat hij de rechten van staatsburgers miskende, dat hij misbruik maakte van de publieke liefdadigheid, ten behoeve van sommigen, ten koste van vele anderen.

Het algemeen belang vordert dat ieder wat hij gebruikt, zoo goedkoop mogelijk bekomen kan; dus is het tevens op algemeen belang gegrond, dat de daartoe vereischte kundigheden in eene toereikende mate bij een volk verspreid zijn, en dus vordert de staathuishoudkunde, dat de goevernementen zooveel mogelijk bijdragen, om deze kundigheden algemeen verkrijgbaar te maken. Niet moeielijk is het voor de regeeringen de middelen daartoe te vinden; de geschiedenis geeft ze aan.

De herroeping van het Edikt van Nantes spoorde duizenden van Protestanten aan zich buiten Frankrijk te vestigen. Onder die duizenden waren vele fabriekarbeiders. Deze arbeiders vonden in Nederland eene schuilplaats, maar het kapitaal, dat zij in Nederland brachten, was hunne kennis. Die kennis had dit resultaat, dat waar men vroeger uit Frankrijk de stoffen ontbood, die zij daar vervaardigden, men ze thans even goed en goedkooper in ons eigen land kon verkrijgen.

Nog een ander voorbeeld. Men heeft wel eens gemeend, dat men door een prohibitief stelsel een industrie in een land zou kunnen bevorderen. Engeland heeft het tegendeel bewezen. Immers door dit prohibitieve stelsel tot eene wet te maken, bevoordeelde het den arbeider, ten koste van den verbruiker. De uitvoer van in Engeland vervaardigde zaken werd gemakkelijk gemaakt, maar de invoer van buitenlandsche produkten zwaar belast of verboden. Het sprak van zelf, dat dit den nadeeligsten invloed moest uitoefenen op de reeders, daar deze wel hunne volle lading naar

andere havens konden zenden, maar niet, of slechts ten deele bevracht terug konden komen, en op de verbruikers, daar deze de waar duur moesten betalen.

Oppervlakkig beschouwd gaf dit den arbeiders voordeelen, reëel echter niet. Konkurrentie is in het voordeel van den werkman. Een prohibitief stelsel moge al voor een korten tijd den bloei van de eene of andere fabriek bevorderen, op den duur niet; de menschen moeten van elkander leeren; door vergelijking moeten zij zien, wat het best en het goedkoopst is; zoo komt men door mededinging meer en meer tot de waarheid, door strijd tot eene beslissing.

Uit dit en andere oogpunten beschouwd, oordeelde van den Bosch het vestigen van fabrieken in de koloniën van Weldadigheid niet in strijd met de staathuishoudkunde. Volgens zijne zienswijze kon de fabriekmatige arbeid in de koloniën, in plaats van nadeelig te werken op de partikuliere industrie, voor deze voordeelig worden. Zie zoo spreekt hij [7]:

„Ook de Maatschappij van Weldadigheid zoude in hare „koloniën zoodanige fabrieken stichten kunnen en onder di„rectie van kundige vreemdelingen, de uitmuntende jonge„lingen in hare stichtingen voorhanden, doen opleiden tot „bekwame werklieden, van wie de overige fabrieken in ons „land een nuttig gebruik zouden kunnen maken, om hare „werkzaamheden tot de meest mogelijke volkomenheid te bren„gen. Ook het debiet van zoodanige fabrieken, tot onder„rigting gevestigd, zoude zoo *bepaald* mogelijk moeten zijn en „zelfs zouden, desverkiezende, de vervaardigde goederen aan „de fabriekanten tegen iets meer dan inkoopbedrag kunnen „afgeleverd worden, als moetende zoodanig eene fabriek alleen „strekken tot eene school, om bekwame werklieden aan te „kweeken en geenszins tot eene werkinrichting, waardoor het „debiet van anderen zoude worden gestremd. Het is op deze „wijze, indien de publieke geest de weldadige oogmerken van „een gouvernement welwillend en belangeloos ondersteunt, „dat er ook in dat vak van industrie reuzenschreden te maken „zijn. Van een gouvernement intusschen alles te vorderen,

„is te onbillijker, naar mate men minder geneigd is om zelf „daartoe mede te werken en bij te dragen.”

Na uitvoerig te hebben ontwikkeld, welke de beginselen waren, waarop hij zijne onderneming dacht te grondvesten; na een uitgebreide bestrijding der bezwaren, die hier en ginds in 't midden werden gebracht, beantwoordde van den Bosch ook de vraag: welke de bronnen zouden zijn, waaruit hij de middelen wilde putten, om zijne grootsche onderneming tot stand te brengen.

Twee bronnen wijst hij daartoe aan. Vooreerst de publieke liefdadigheid, en vervolgens kontrakten, die de Maatschappij zou sluiten met gemeentebesturen en partikulieren.

Van de Nederlandsche weldadigheid, ten allen tijde zoo onbekrompen, mocht men veel verwachten, inzonderheid wanneer het zou blijken, dat er een werk werd tot stand gebracht, dat zulke heerlijke vooruitzichten in de toekomst opende voor de lagere volksklasse. Hieraan te twijfelen, 't zou eene beleediging zijn, het weldadige Nederland aangedaan! — Wat de tweede bron aangaat, 't spreekt van zelf, dat ook deze overvloedige middelen zal toevoeren. Van den Bosch tracht dit te bewijzen door een blik te werpen op de in die dagen in ons land bestaande, zeer gebrekkige wijze van armverzorging.

Na te hebben aangetoond, wat er noodig is voor een huisgezin, dat in de koloniën gevestigd wordt; dat die vestiging met toerusting en al eene som beloopt van *f* 1700, en dat een arm gezin deze som in een tijdsverloop van zestien jaar zou kunnen teruggeven *), licht hij zijne zienswijze over het wenschelijke van het sluiten van kontrakten door korporaties en partikulieren met de Maatschappij aldus toe.

Het onderhoud van een dergelijk huisgezin in de gewone maatschappij kan op niet minder dan *f* 20 per hoofd gesteld worden, gelijk uit vele opgaven der armbesturen in onze noordelijke provinciën blijkt. En tot welk eenen ellendigen toestand doorgaans iemand gebracht wordt, die van deze som een jaar lang gekleed, gevoed en gehuisvest moet worden,

blijkt uit het walgelijk voorkomen van zoovelen dier ongelukkigen maar al te duidelijk; meer echter nog uit den zedeloozen, als het ware dierlijken toestand, waartoe de meesten hunner afdalen. In weêrwil van eene zoo ontoereikende ondersteuning veroorzaakt het onderhoud van eene familie van 7 à 10 personen eene jaarlijksche uitgave van *f* 120, *f* 140 tot *f* 200, terwijl het steeds toenemende getal der verarmden, wel verre van eenige verlichting voor de toekomst aan de nu nog welvarende ingezetenen van den staat te beloven, hun integendeel zulke jaar op jaar zwaarder wordende lasten oplegt, dat duizenden, die thans nog van hun arbeid bestaan, gevaar loopen zich zelven of hunne kinderen tot diezelfde laagte te zullen zien wegzinken. Een steeds toenemend kwaad, en hierop dient elk regtschapen burger van den staat bedacht te zijn, grijpt gelijk de kanker allengskens de nog gezonde deelen aan, en zulk een staatskanker moet eenmaal eindigen met al de grondslagen van onze welvaart te doen instorten, gelijk de genoemde ziekte het geheele bestaan van het lichaam vernietigt.

„Welk gezond verstand zal het dan niet verkieslijker achten, de jaarlijksche renten van eene som van *f* 1700 en 2 of $2^1/_2$ % daarboven, tot aflossing van het kapitaal gedurende eenige jaren ter vestiging in de kolonie van zulk een huisgezin te betalen, hetwelk langs dien weg behoorlijk gevoed en gekleed, gehuisvest en verwarmd wordt, zelfs geneeskundige hulp geniet, door eigen arbeid zich dat zelf bezorgt en tot gezellige, zedelijke, beschaafde wezens wordt opgeleid, dan jaar op jaar *f* 140 tot *f* 200 op te brengen tot onderhoud van datzelfde gezin, maar op eene wijze welke deszelfs aanzijn hoogst ellendig, zelfs gevaarlijk maakt?.... Immers de keus hier, kan geen oogenblik twijfelachtig zijn, althans niet wanneer er kan worden aangetoond, dat het door ons voorgestelde oogmerk met zekerheid kan worden bereikt."

Toen de stichters, na hunne plannen in 't breede ontwikkeld te hebben, tot de ervaring kwamen, dat hunne zienswijze door velen in den lande gedeeld werd, en zij zich genoeg-

zaam gesteund zagen om eene proef te nemen, begonnen zij om te zien naar het oord, het meest voor kolonisatie geschikt. Van de volgende gegevens moesten zij uitgaan: vooreerst moest het een gezond oord zijn, waar ook de grond den arbeid zou beloonen. Die grond moest tevens niet te duur behoeven aangekocht te worden, en er moest geschikte gelegenheid bestaan tot afvoer der produkten.

Ten einde zulk een oord te zoeken, begaven zich eenige leden der kommissie van Weldadigheid op reis, en onderzochten de gronden in de provinciën Groningen, Friesland, Overijssel en Drenthe. Aanvankelijk liet zij het oog vallen op het landgoed Witte bij Assen, maar de eigenaar, de heer P. Hofstede, vroeg te veel geld voor zijne bezitting. Zij bepaalde toen haar keuze bij de heidevelden in het westelijk deel van Drenthe en het daaraangrenzende noordoostelijk gedeelte van Overijssel. Niet verre van de zee gelegen, en in de onmiddelijke nabijheid van Steenwijk, zouden langs een te graven kanaal, de produkten gemakkelijk kunnen vervoerd worden. De heide in die streken was gebleken tot ontginning zeer geschikt te zijn, en de nabij gelegen veenen bevatten klien en veen genoeg, om de kolonie van brandstof te voorzien, terwijl het waarlijk gezonde oord een goed verblijf beloofde te zijn voor de kolonisten. [9])

Wanneer men Steenwijk verlatende Noord-Oost-waarts opwandelt, komt men weldra uit Overijssel op Drentsch grondgebied, en na eene wandeling van $1^1/_2$ uur aan het logement te Frederiksoord en de woning van den direkteur. In 1817 was dit deel der koloniën een uitgestrekt landgoed, Westerbeeksloot genaamd. Dit Westerbeeksloot, aangenaam gelegen tusschen opgaand hout met schoone wandelingen, in den aanvang dezer eeuw reeds de plek, werwaarts velen zich begaven, om er de schoone natuur te genieten, scheen den stichters een uitnemend uitgangspunt voor den arbeid. De toenmalige eigenaar, de heer R. A. L. Nobel, te Elburg, verklaarde zich bereid het landgoed af te staan, hetwelk een oppervlakte besloeg van zes honderd bunders. Te meer ge-

voelde van den Bosch lust, daar te beginnen, omdat de grond in dat gedeelte van Drenthe door deskundigen geacht werd uitstekend voor den landbouw geschikt te zijn. Wel was deze woest, wel dekte hem overal het bruine heidekleed, wel vond men er hoogten en laagten, heuveltjes en moerassen, maar hier uit zand, ginds uit gemengde aarde bestaande, terwijl hij hier en daar mergel en leem bevatte, beloofde hij zijn' bewerker veel, zoo wat landbouw als boschkultuur aangaat.

Dit alles saamgenomen deed de Kommissie van Weldadigheid besluiten, in dat deel van ons vaderland hare plannen ten uitvoer te brengen. Dra weêrgalmden in dat stille oord de slagen van hamer en houweel en weêrklonk er het vroolijke lied des werkmans. Drenthe, het vroeger zooweinig bekende Drenthe, werd welhaast de provincie, werwaarts honderde landgenooten en vreemdelingen zich begaven, om er getuige te zijn van den arbeid van van den Bosch en zijne vrienden. Daar, naast de hunnebedden, eerbiedwaardige gedenkteekenen uit de grijze oudheid, daar, nevens die oude graven, bewaarplaatsen van de asch van veldheeren en helden kwam leven, nieuw leven. Die heide, misschien dikwijls gedrukt door de hoeven der strijdrossen, werd welhaast herschapen in eene vruchtbare landouw, herbergzaam oord eener vreedzame bevolking.

Ten einde de geschiedenis van deze Maatschappij en hare koloniën zoo geleidelijk mogelijk te behandelen, had ik haar in 1865 in eenige perioden afgedeeld. Diezelfde indeeling wil ik ook hier volgen.

De volgende verdeeling scheen mij toen en schijnt mij ook nu nog de beste.

1e Periode. 1818—1827. Het tijdvak van de wording der Maatschappij van Weldadigheid, der vestiging van hare koloniën en van de snelle uitbreiding, aan het werk gegeven.

2e Periode. 1827—1843. Het tijdvak van stilstand en van treurige ervaringen, eindigende met eene krisis.

3e Periode. 1843—1859. Het tijdvak waarin de Maatschappij op een eenigszins anderen voet ingericht een kwijnend leven voortsleept, en aan welks einde men de noodzakelijkheid inziet van eene gedeeltelijke ontbinding.

4e Periode. 1859—1871. Geschiedenis der gereorganiseerde Maatschappij van Weldadigheid.

HOOFDSTUK II.

1e Periode. 1818—1827.

Het tijdvak van de wording der Maatschappij van Weldadigheid, der vestiging van hare koloniën en van de snelle uitbreiding, aan het werk gegeven.

§ 1.

DE ORGANISATIE DER MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID.

Ik maakte in het vorige hoofdstuk gewag van „de Kommissie van Weldadigheid." Ook sprak ik van eene kommissie die zich konstitueerde met prins Frederik der Nederlanden aan het hoofd en van den Bosch als 2de assessor. Thans wil ik meer in het bizonder spreken over de geheele samenstelling der Maatschappij op het oogenblik toen de eerste steen harer koloniën zou gelegd worden, eene samenstelling, die gedurende eene reeks van jaren nagenoeg onveranderd is gebleven.

Duidelijk heb ik aangetoond, dat van den Bosch de man is geweest, aan wiens scheppend brein Neêrlands Maatschappij van Weldadigheid haar aanzijn te danken heeft. Hij was het die alles doordacht, alles organiseerde, wien geene zwarigheden ontmoedigden. Maar hij had hulp noodig, hulp van invloedrijke personen, ja van ieder weldadig Nederlander. In ruime mate werd hem deze geschonken. Evenals de geschiedenis der volken, kan deze Maatschappij met fierheid hare helden, hare keurvendelen aanwijzen.

Wij noemen hier uit velen de namen van een Frederik, prins der Nederlanden, een Kemper; wij wijzen verder op die meer dan 20.000, die reeds in het eerste jaar als leden toetraden.

Toen van den Bosch op 't einde van 1817, maar inzonderheid in 't begin van 1818, met zijne plannen te voorschijn kwam, werd er eene kommissie van onderzoek benoemd, of er mogelijkheid bestond die plannen te verwezenlijken. Het rapport dier kommissie luidde gunstig. Daarop trad de provisioneele kommissie af, en werd vervangen door eene Kommissie van Weldadigheid, bestaande uit twaalf leden. Tot haar voorzitter werd prins Frederik der Nederlanden voor zijn leven benoemd. Kemper was haar eerste, van den Bosch haar tweede Assessor. Haar overige leden waren de HH. Mr. J. F. H. van Hemert, prof. J. M. Schrant, J. Mendes de Leon, C. J. Nieuwenhuis, P. J. Ameshof, prof. P. van Hemert, Mr. S. G. van Nes van Meerkerk, Mr. J. C. Faber van Riemsdijk, Mr. T. Sijpkens, prof. J. Kinker. Deze kommissie bestuurde de geheele inrichting. Jaarlijks trad een harer leden af, dat echter herkiesbaar was. De voorzitter benoemde de leden, welke benoeming echter door de Kommissie van Toevoorzicht moest goedgekeurd worden. De Kommissie van Weldadigheid benoemde uit haar midden eene permanente kommissie van drie leden, een zoogenaamd dagelijksch bestuur, hetwelk het onmiddelijk toezicht had op alles, wat er in de koloniën voorviel, maar ook van alles wat zij verrichtte rekenschap moest geven aan de Kommissie van Weldadigheid. Zij bestond uit de HH. van den Bosch, Faber van Riemsdijk en van Hemert. Haar bureau bevond zich te 's Hage. Het geldelijk beheer berustte bij een andere kommissie, de zoogenaamde Finantieële, die ook uit drie leden bestond, mede gekozen uit de Kommissie van Weldadigheid. Een harer leden was algemeen kassier der Maatschappij. Hij had zijn bureau te Amsterdam. Deze kommissie bestond uit de HH. Mendes de Leon, Nieuwenhuis en Ameshof.

Behalve de Kommissie van Weldadigheid en hare subkom-

missiën, was er nog een andere, de Kommissie van Toevoorzicht genaamd. Zij bestond uit 24 leden, op welke de taak rustte, den staat van inkomsten en uitgaven, opgemaakt door de Kommissie van Weldadigheid, te kontroleeren en eenmaal in het jaar de koloniën te bezoeken, waartoe zij in den regel drie harer leden benoemde. Zij werd jaarlijks gekozen door de ter algemeene vergadering gekommitteerde afgevaardigden. Deze laatsten werden door de leden der Maatschappij gekozen. Om afgevaardigde te kunnen worden had men minstens 100 stemmen van gewone leden der Maatschappij noodig. Om lid der Maatschappij te kunnen worden, moest men Nederlander en in 't volle bezit van het burgerrecht zijn, en jaarlijks *f* 2.60 betalen. Dit bedrag was hierom zóó laag gesteld, omdat men een algemeene liefdebetooning bedoelde. Door slechts 5 cents per week te offeren, zouden ook de geringere standen der maatschappij leden kunnen worden.

Om een algemeenen band te leggen tusschen alle leden der Maatschappij, en tevens om den kring harer leden zooveel mogelijk uit te breiden, werden er subkommissiën benoemd door het geheele land en wel in zulke plaatsen, waar eene rechtbank bestond van den eersten rang. Deze subkommissiën stonden in onmiddelijke aanraking met de hoofdkommissie; op hare beurt hadden deze subkommissiën weder kommissiën en korrespondenten in kleinere steden of dorpen, die met haar briefwisseling hielden en door middel van haar met het hoofdbestuur korrespondeerden. Eene jaarlijksche vergadering bij de wet bepaald was het centraalpunt der gedachtenwisselingen. Daar werden de afdeelingen vertegenwoordigd door hare afgevaardigden; daar deden de Kommissie van Weldadigheid en de Permanente Kommissie verslag van wat er gedurende het afgeloopen jaar met de Maatschappij en hare koloniën was voorgevallen. De Kommissie van Toevoorzicht bracht er haar rapport uit over den staat der geldmiddelen en den toestand der koloniën. De vergadering benoemde er de Kommissie van Toevoorzicht, en bracht er haar votum uit.

§ 2.

STICHTING VAN DE VRIJE KOLONIËN.

Toen de Maatschappij van Weldadigheid zich op den 1sten April 1818 had gekonstitueerd en zij, na de goedkeuring harer statuten (zie bijlage II), als rechtspersoon erkend was geworden, had haar bestuur zich met krachtsinspanning aan den arbeid begeven. De voorloopige talrijke werkzaamheden werden geregeld, de noodige gronden aangekocht. Zoo waren de lente en een groot deel van den zomer voorbijgesneld. Vroolijke bedrijvigheid had er geheerscht om en bij de plaats, waar de eerste kolonie stond gesticht te worden. Steeds was van den Bosch daar om alles na te gaan, om alle aanwijzingen te geven, om met woord en daad de arbeiders aan te sporen. Eindelijk brak de dag aan, waarop de eerste steen van de eerste hoeve gelegd werd. Die plechtigheid geschiedde door van den Bosch zelf, op den 25sten Augustus 1818. Deze dag was, zooals hij later aan een zijner vrienden verhaalde, de schoonste zijns levens.

Zoo was dan de eerste steen gelegd van die kleine hoeve, welke thans nog meermalen bezocht wordt door hen, die een kijkje nemen in de koloniën der Maatschappij, de eerste steen van die groote onderneming, waarvan in 1851 de afgevaardigde van het Fransche goevernement, belast om een onderzoek in te stellen naar den aard en werkkring der Nederlandsche Landbouwkoloniën, het volgende getuigenis geeft:

„Men kan zich eenigermate een denkbeeld vormen van deze „grootsche onderneming, als men nagaat, dat de koloniën „eene oppervlakte beslaan van 6000 hektaren grond, ter waarde „van vier millioen francs; dat hare bevolking ongeveer 12,000 „zielen telt; en dat haar jaarlijksch budget aan ontvangsten „en uitgaven eene som bedraagt van vier millioen, vijf maal „honderd duizend gulden. Het is dus een reuzenwerk, eene „reuzenstad, gelegen op en omvattende de grenzen van drie „provinciën, Drenthe, Friesland en Overijssel [1]).

Weldra waren 52 hoeven gereed, ieder met ongeveer 3 hektaren grond, en toen dat alles gereed was, werden in die 52 hoeven, allen van gelijke grootte en gebouwd naar hetzelfde model, even zoo vele huisgezinnen geplaatst, uitmakende te zamen eene bevolking van 356 zielen. Dit gedeelte draagt thans nog den naam van kolonie I.

Met deze huisgezinnen, aldaar verzameld uit verschillende oorden des rijks, werd de voorgestelde proef met eene landbouwende kolonie begonnen. Had men gevreesd voor onwil van den kant der bevolking, en voor ongeschiktheid der te plaatsen kolonisten voor den landbouw, de uitkomst bewees volgens getuigenis van den stichter, dat hij zich in zijne verwachting niet teleurgesteld zag. Hij getuigt aangaande de pas gestichte kolonie: [11]) „Zes weken zijn „voldoende geweest om huisgezinnen uit den diepst ver„vallen staat, waarin zij verzonken waren, op te beuren en „hen in staat te stellen om hun eigen onderhoud te verdienen."

Dit verkregen resultaat was voor van den Bosch een spoorslag om met kracht voort te gaan. Wat was ook meer bemoedigend, dan dat menschen, vroeger niet in staat om in hun eigen onderhoud te voorzien, daartoe door het aanleeren van den landbouw konden worden bekwaam gemaakt; dat menschen, die vroeger door de hand der liefdadigheid moesten worden onderhouden, in de door hem gestichte en nog te stichten koloniën, zonder eenige subsidie, een ruim bestaan konden vinden. Daarom moest de heide, die ten Noord-Oosten van Steenwijk ligt, en zich vandaar door Drenthe tot aan Groningen uitstrekt, langzamerhand gekoloniseerd worden, in dier voege, dat niemand, die in Nederland werken kon, zou behoeven ledig te loopen.

Hoe hooggespannen zijne verwachting was na het verkregen resultaat blijkt uit de volgende woorden: [12]) „In het verleden „jaar (1818) heeft onze Maatschappij honderden van behoef„tige landgenooten aan de armoede onttrokken, en tot een „eerlijk zelfbestaan opgeleid. Dit jaar zullen wij, wanneer

„het gouvernement blijft voortgaan onze pogingen te bevor-„deren, en de natie met ons te ondersteunen, duizenden aan „de ellende ontrukken. Eerlang hopen wij dit getal tot „10,000 te brengen en bedriegt ons niet alles, dan zal binnen „weinige jaren, zeker minder dan tien, niemand onzer land-„genooten, gewillig of bekwaam voor den arbeid, of geschikt „om hem daarvoor op te leiden, door het gebrek behoeven „gefolterd te worden."

Echter werd het door hem met evenveel nederigheid als vertrouwen gezegd, dat hij aan de groote leermeesteres, de ondervinding, gaarne zou overlaten de uitspraak over de al of niet genoegzaamheid der middelen, welke hij had voorgedragen in zijne verhandeling: „Over de mogelijkheid en de beste wijze van uitvoering eener algemeene armeninrichting door het vestigen eener landbouwende kolonie, ter bestrijding en overwinning van de armoede in ons land" [13]).

Van den Bosch stond niet alleen, anderen deelden zijne verwachtingen. Ik acht het plichtmatig dit hier ter sprake te brengen. Het eerste verslag der Kommissie van Weldadigheid berichtte, dat de proef mocht beschouwd worden als in alle opzichten gelukt. Eene Kommissie uit die van Toevoorzicht benoemd, bestaande uit de HH. Siderius en Hoogendorp, welke de kolonie bezocht en aandachtig alles had nagegaan, betuigde in haar rapport haar ingenomenheid met alles wat verricht was [14]). Zeer velen in de nabijheid der kolonie hadden een goeden dunk van haar. Dr. Schuurman, geneesheer te Steenwijk, verkondigde in geschrifte den lof der Maatschappij [15]). Al deze gunstige oordeelvellingen, gepubliceerd in die dagen door bekwame mannen, al deze lofbetuigingen, zij liggen daar voor ons als de welsprekendste verdediging van den stichter der Maatschappij tegen de aanvallen, waaraan hij later blootstond. Immers zij bewijzen, dat niet alleen hij gedwaald heeft. Heeft de kolonisatie in later dagen niet beantwoord aan de verwachtingen, die men in den beginne koesterde, de bijval, dien zij in den aanvang in Nederland vond, levert wel het bewijs, hoe velen meenden

dat nu het pauperisme in Nederland voor goed zou vernietigd worden.

't Werd zomer in den jare 1819. De bezoeker, bekend met dat deel van Drenthe, waar de nieuwe kolonie was gesticht, kende het oord niet weder. De heide toch was bebouwd met lieve kleine hoeven; op de akkers zag men eene nijvere bevolking; waar vóór een jaar een enkele spar of berk het eentonige van de heide afwisselde, zag men nu akkers met golvend koren, of met bloeiende aardappelen, of met welriekende boekweit. 't Beloofde al een goeden oogst.

Wat al bezoek kreeg dit oord in die dagen, en uit het vaderland en van elders! Wat al vragen werden er gedaan, wat al profetiën uitgesproken!

De Engelschman vroeg: zal deze zaak gelukken, al moet zij ook veel geld kosten? De Franschman deed de vraag: zijn die menschen gelukkig? — Veel Hollanders vroegen: of de zaak op den duur zou rendeeren, en hoeveel percenten men wel dacht te maken? — Van den Bosch kon naar zijn overtuiging mededeelen, dat de ervaring hem nu reeds leerde, hoe de zaak, op dien voet geschoeid, gelukken moest; hoe de kolonisten tevreden en gelukkig waren, en hoe men met grond verwachten mocht, dat het geplaatste kapitaal eenmaal zou rendeeren. Zoo dacht men toen, en daarom meende men ook, dat het zaak was de onderneming met kracht door te zetten.

Had de provisioneele kommissie op haar eerste vergadering tot eene proef besloten, toen van den Bosch haar zijne plannen ontwikkeld had, op de vergadering te 's-Gravenhage den 5den Augustus 1819 werd met algemeene stemmen besloten de kolonisatie door te zetten. Geen wonder, dat men dit besluit nam. Immers wij lezen in het verslag van de Permanente Kommissie over het eerste levensjaar der Maatschappij van Weldadigheid letterlijk het volgende:

„Met een geluk, grooter dan de stoutste verwachting zich had kunnen voorstellen, is de onderneming bekroond. 346 menschen wonen in de 1ste kolonie; de gronden zijn er ontgonnen en geven rijken oogst. 86 subkommissiën der Maat-

schappij zijn gevestigd in groote steden; 669 in kleine steden en dorpen. Den 1sten April 1819 bedroeg het getal kontribueerende leden 21,187, terwijl de kontributiën en vrijwillige giften eene som uitmaakten van *f* 71,512.83[5]. Voeg hierbij het resultaat: 52 huisgezinnen aan de armoede niet alleen onttrokken, maar in staat ruimschoots in eigen onderhoud te voorzien" [16]).

Den 19den Augustus werd de uitbreiding reeds aan de zaak gegeven. Door den heer Faber van Riemsdijk werd op dien dag de 1ste steen gelegd van de eerste hoeve der tweede kolonie. Deze grenst onmiddelijk aan de eerste en is ten Noorden van haar gelegen. Toen later de werkzaamheden der Maatschappij dien uitgebreiden omvang kregen, heeft het bestuur ter vereenvoudiging der administratie de tweede kolonie met de eerste verbonden en aan die vereenigde kolonie, welke zich uitstrekt van het riviertje de A tot de kerken, den naam van Frederiksoord gegeven. De eerste kolonie wordt nu nog in den regel „de oude kolonie" genoemd. In Januari 1820 waren de 50 woningen van kolonie II voltooid en ten deele bewoond. Ook hier was weldra de heide ontgonnen en bezaaid.

Zoo arbeidden de stichters overmoeid voort. Pas was de tweede kolonie voltooid, of reeds werd de grond afgebakend voor eene derde, welke zoo groot zou worden als de beide eerste te zamen. Deze derde kolonie, juist een uur benoorden Steenwijk en twee uur bewesten Frederiksoord gelegen, aan den straatweg, die van Overijssel naar Friesland loopt, kreeg den naam van Willemsoord, naar den toenmaligen Prins van Oranje, later koning Willem II. Wel had de Kommissie van Weldadigheid aanleiding dien naam, met zooveel roem bekend in de geschiedenis van Nederland, in dit oord te vereeuwigen, want niet alleen dat de milde Kroonprins, evenals het geheele Vorstelijke Huis, de Maatschappij ruimschoots bedacht met stoffelijke weldaden, voegde hij er ook eene weldaad van hooger beteekenis bij.

Ik heb reeds medegedeeld, dat het hoofddoel der stichters

van de Maatschappij hierin bestond: de stoffelijke en zedelijke welvaart der lagere klasse te bevorderen. Door ontginning van woeste gronden, en door onderwijs in den landbouw moest het eerste doel, door onderricht en opvoeding het tweede bereikt worden. Van den aanvang af begreep de Maatschappij in deze hare roeping.

Daar kolonie I en II in de nabijheid van Vledder gelegen waren, genoten de kolonisten-kinderen aldaar onderwijs tot den tijd, toen de Maatschappij zelve scholen stichtte. Door minzame schikkingen, waartoe de schout van Vledder, de heer van Roijen, niet weinig medewerkte, werd de school voor hen opengesteld, en de verdienstelijke onderwijzer van Wolda kweet zich op uitstekende wijze van de hem opgedragen taak. Getrouw werd de school door de kolonisten-kinderen bezocht, terwijl hunne leerzaamheid geprikkeld werd door de Kommissie van Weldadigheid. Evenals met het schoolbezoek, was 't ook met het godsdienstonderwijs en de godsdienstoefeningen. De kerk te Vledder werd aangewezen als de plaats, waar de godsdienstoefeningen konden worden bijgewoond, en de predikanten Heerspink, Ameshof en Clinge strekten met de meeste bereidwilligheid hunne herderlijke zorg uit over de kolonisten, die binnen de grens hunner gemeente woonden.

Ook aan Roomsch-Katholieken en Israëlieten werd geschikte gelegenheid gegeven, hunne godsdienstige plichten waar te nemen. Tot den tijd, waarop Willemsoord een eigen kerkgebouw kreeg, behartigde de predikant van Steenwijkerwold de geestelijke belangen van de protestantsche bevolking dezer kolonie.

Anders was het met het schoolonderwijs in laatstgenoemde kolonie, nu bevolkt door 100 huisgezinnen. Immers zeer spoedig na hare stichting mocht zij zich verheugen in 't bezit van een eigen schoolgebouw en onderwijzer. Het nette gebouw, dat zich daar nu nog bevindt, niet verre van Willemsoord's kerkje, werd door Z. K. H. den Prins van Oranje geheel op eigen kosten gesticht. Op deze weldaad doelde ik zooëven.

Een direkteur, geassisteerd door onderdirekteuren, boekhou-

ders, enz., beheerde namens het bestuur de koloniën. De eerste direkteur was de broeder van van den Bosch. Toen deze later geplaatst werd aan het hoofd van de landbouwende koloniën in de Zuidelijke Nederlanden, werd hij opgevolgd door den heer J. Visser, die in 1829 werd opgevolgd door den heer J. van Konijnenburg. Deze laatste bleef direkteur van al de koloniën der Maatschappij tot het oogenblik, waarin de vrije koloniën van de bedelaarsgestichten gescheiden werden in 1859.

Twee jaren bijna had nu de Maatschappij bestaan. De lezer gelieve mij nu eenige oogenblikken te volgen naar 's-Gravenhage, de ver verwijderde residentie van het bestuur, ten einde door de Kommissie van Weldadigheid, de Permanente Kommissie en die van Toevoorzicht ingelicht te worden over den stand van zaken.

Den 1sten en 2den Augustus 1820 vergaderden die kommissiën te 's Hage; de Kommissie van Toevoorzicht onder praesidium van Z. K. H. den Prins van Oranje. Ook weder in dit jaar was het verslag over den toestand der Maatschappij allergunstigst.

Drie koloniën waren nu gesticht, 204 woningen gebouwd, een veld van ongeveer 700 morgen heide ontgonnen, eene bevolking van 1451 zielen in de koloniën opgenomen. In arbeidzaamheid en zedelijkheid had men ontzaggelijk veel gewonnen; de scholen werden getrouw bezocht, de godsdienstoefeningen geregeld bijgewoond; eenige jeugdige kolonisten waren reeds door geloofsbelijdenis tot het een of ander kerkgenootschap toegetreden. Nederland betuigde openlijk zijn ingenomenheid met de zaak; het vorstelijk huis had aanzienlijke giften geschonken; 23,000 leden kontribueerden *f* 93.511.38; tegen billijke voorwaarden waren leeningen gesloten, en de Maatschappij genoot onbeperkt vertrouwen.

De Kommissie van Toevoorzicht betuigde in haar verslag van 27 September 1820 [17]) na kennisneming van het resultaat der inspektie van hare subkommissie, de HH. Siderius en Rengers, [18]) als mede van het rapport der Finantieële

Kommissie, de HH. J. Jochems, S. Dassevael, en J. A. Drieling [19]), haar warmen dank aan de Kommissie van Weldadigheid voor haar uitmuntenden arbeid, die zoo geheel beantwoordde aan de beloften van den stichter.

In 't rapport der Kommissie J. Jochems c. s. komt onder anderen voor:

1°. De geldmiddelen der Maatschappij bevinden zich in bloeienden toestand.

2°. Deze geldmiddelen worden op doelmatige en zuinige wijze besteed.

3°. De finantieële toestand der kolonie laat niets te wenschen over.

4°. De Maatschappij geniet het volkomen vertrouwen der regeering en van onze landgenooten.

Nauw was kolonie III (Willemsoord) voltooid, of men begon met kolonie IV ten Noorden van kolonie I en II en ten Oosten van kolonie III. Deze kolonie kreeg den naam van Wilhelmina's oord, naar de weduwe van prins Willem V. Gelijktijdig begon men de Ommerschans in te richten tot bedelaarsinstituut; vandaar dat dit gesticht genoemd werd kolonie V. Spoedig daarna verrees kolonie VI, welke werd getrokken aan Willemsoord, en eindelijk kolonie VII ten Oosten van Wilhelmina's oord.

Deze gezamelijke koloniën, de 5de niet medebegrepen, hebben eene lengte van het Westen naar het Oosten van 4 uren; de grootste breedte van de rivier de A tot de Friesche grens bedraagt een uur.

Toen de 7de kolonie ten halve voltooid was, werd hieraan geen verdere uitbreiding gegeven, en in plaats van de kolonisatie voort te zetten tot in de provincie Groningen, gelijk zulks in de groote plannen van van den Bosch lag, eindigde men 2 uren van het uitgangspunt, Frederiksoord. In plaats van voor duizenden een toevluchts- en opvoedings-oord te worden, heeft de bevolking dezer koloniën nooit meer bedragen dan 2500 à 3000 zielen.

Reeds zeer spoedig zal blijken, wat hiervan de reden was.

§ 3.

BLIK OP DE BEVOLKING DER VRIJE KOLONIËN, HAAR LEVEN, HAAR HUISHOUDELIJKE INRICHTING.

De lezer kent thans deze koloniën en denkt thans niet meer aan gestichten, maar aan nette woningen, allen met eenig land, ongeveer 60 meters van elkander verwijderd, waarin vrije menschen wonen, die ieder oogenblik vertrekken kunnen als zij willen, maar van welke het grootste deel altijd verkozen heeft te blijven, omdat het zich in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid gelukkig gevoelde. Waarom hadden deze koloniën die aantrekkingskracht voor hare bevolking? Die vraag verplaatst ons in 't huishoudelijke leven der Maatschappij; daar zullen wij 't antwoord vinden.

De bevolking dezer koloniën heeft altijd uit zeer verschillende bestanddeelen bestaan. Men vond er allerlei ambachten vertegenwoordigd; immers allerlei menschen uit steden en dorpen, die geen voldoend bestaan hadden, werden derwaarts gezonden om landbouwers te worden; „de aarde toch, die algemeene voedstermoeder, voedt hen die haar bearbeiden." Toen men al zeer spoedig begon in te zien, dat niet iedereen tot een geschikt landman kan worden opgevoed [20]), streefde men er zooveel mogelijk naar, de kolonisten die ambachten welke zij kenden, in de kolonie te laten uitoefenen. Dat getal moest men echter van den anderen kant weder zooveel mogelijk beperken, daar men den landbouw niet te veel handen mocht ontnemen. Men stond hier reeds in het begin voor een zeer groot bezwaar. De landbouw toch was hoofdbestanddeel, en men had gerekend op de werkkracht van al de kolonisten op dit gebied. Bovendien lieten de door de regeering goedgekeurde statuten slechts een zeer beperkt fabriekwezen toe.

Men kan de bevolking dezer koloniën in drie klassen of rubrieken verdeelen.

1°. Huisgezinnen van zes personen, of meer. Deze hadden eene hoeve ter bearbeiding, en alles wat zij bij de vestiging noodig hadden werd hun verstrekt bij wijze van voorschot om

het later af te lossen. Het vooruitzicht werd hun geopend, dat zij door vlijt en oppassendheid van kolonisten vrijboeren konden worden, dat wil zeggen, pachters van de hoeve die zij bewoonden. Hoewel staande onder toezicht van het bestuur der Maatschapppij, hadden zij tegen jaarlijksche storting van *f* 60 het vrije gebruik van de hoeve, die zij bewoonden en van het land dat daar bij behoorde, en vrijheid te doen met hun oogst wat zij wilden, hetgeen met de eenvoudige kolonisten niet het geval was. Deze laatsten bewerkten den achter hun hoeve gelegen grond voor rekening der Maatschappij en werden in het begin naar gelang van hun arbeid beloond. Het doel der stichters was, dat alle kolonisten langzamerhand vrije of zelfstandige pachters zouden worden. Zij beschouwden dit als de kroon op hun opvoedingssysteem.

2°. Enkele personen die tegen jaarlijksche betaling eener zekere som naar de koloniën werden opgezonden en dan geplaatst bij kolonisten, die een bestedeling wenschten te verplegen. Deze ontvingen voor de verpleging eene billijke schadeloosstelling.

3°. Weeskinderen, die ingedeeld werden bij huisgezinnen van minder dan zes personen, tegen eene later op te geven, bij de statuten bepaalde schadeloosstelling. In de eerste dagen der stichting had men ook nog een andere wijze van verzorging van weezen, waarvan men echter zeer spoedig terugkwam. Zes weezen kwamen in dit geval op een hoeve onder opzicht van een kinderloos echtpaar. 't Waren dus weeshuizen zeer in het klein. Het land werd in dit geval bearbeid onder toezicht en met behulp van de twee naast wonende kolonisten, die voor hun arbeid werden schadeloos gesteld. Deze proef, slechts met zeer enkelen genomen, mislukte totaal.

De arbeid werd verdeeld naar gelang van de physieke krachten der bevolking, zoowel wat sekse, als leeftijd en werkkracht aangaat, en dat dit geene gemakkelijke zaak was, laat zich denken. Zie hier, hoe men dit doel trachtte te bereiken.

Gelijk wij zagen stond aan het hoofd der geheele kolonisatie een direkteur; deze werd bijgestaaan door een adjunkt-direkteur en drie onderdirekteuren. Iedere kolonie werd verdeeld in wijken, iedere wijk met een wijkmeester aan het hoofd. De wijk bevatte 25 hoeven. De wijk had weder 2 sektiën, ieder met een sektiemeester. Ik spreek hier in den verleden tijd, daar deze indeeling sedert 1859 zeer gewijzigd is.

De wijkmeester, die gekozen werd uit de verdienstelijkste kolonisten, had het toezicht over zijne wijk, hij gaf het signaal tot den arbeid en tot de rust, hield een wakend oog op alles, en regelde volgens een vastgesteld tarief de verdienste der kolonist-arbeiders. Den beide sektiemeesters van iedere wijk was de taak opgedragen de in hunne sektie wonende gezinnen te onderwijzen in den praktischen landbouw: spitten zaaien, enz.

Wanneer nu een huisgezin uit den vreemde in de kolonie kwam, kreeg het eene hoeve. Het vond de woning gereed, gemeubileerd en voorzien van het noodige; ook den grond voor een deel ontgonnen en bezaaid of bepoot, maar voor het grootste gedeelte in zijn natuurlijken toestand. Het lag nu op zijn weg dien grond verder te ontginnen en vruchtbaar te maken. Den nieuwen kolonist stonden de handen gewoonlijk verkeerd, hij kon wel kleêren maken, (een der onderdirekteuren deelde mij mede, dat van alle ambachten, dat van kleêrmaker het meest vertegenwoordigd is in de koloniën) of brood bakken, of schoenen maken, enz., maar van land omspitten, bemesten en bezaaien had hij geen flauw begrip. Hij moest dat leeren en de sektiemeester was zijn leermeester.

Daar, gelijk wij vroeger zagen, de woningen van iedere kolonie nagenoeg gelijktijdig bevolkt werden, kon de sektiemeester niet op alle 12 of 13 hoeven tegelijk onderwijs geven, vandaar dat men de hoeven achtereenvolgens in kultuur bracht. De sektiemeester riep de hoofden der 12 gezinnen bijeen op eene hoeve, en zette hen onder zijn toezicht aan den arbeid, wees hun hoe ze alles moesten doen, en ging hen

zelf voor. Een eigenaardige methode had men, om de menschen te leeren spitten, wel waardig hier vermeld te worden. Men spande eene lijn langs den akker, die gespit moest worden, en plaatste langs die lijn de leerlingen, allen op eenige treden van elkander. De voorste in de rij was de sektiemeester. Op een gegeven teeken begon het werk, en zoo arbeidde men voort, totdat men ook zonder lijn rechte voren kon maken, 't geen bij velen nog al wat moeite kostte. Was de eerste hoeve aldus bewerkt, dan begon men met de tweede, totdat de 12 hoeven der sektie gereed waren.

Daar het de hoofdgedachte was van den stichter, den arbeider te beloonen naarmate hij verdiende, en hem niet door aalmoezen te onderhouden, werd er in het begin zeer nauwkeurig berekend, wat ieder verdiende.

Niet lang heeft men zich gehouden aan het beginsel, dat in de statuten op den voorgrond stond: *„die niet arbeidt zal niet eten"* [21]) en voerde een ander stelsel in, om redenen die we zoo aanstonds zullen vermelden, en wel dit: *„De Maatschappij zal u voeden en kleeden voor den arbeid, dien gij verricht."* Een uitvloeisel van dezen maatregel was een ander systeem, nl. een maximum en minimum van verdienste, m. a. w.: de kolonist kon niet meer verdienen, dan zooveel als in een vast tarief door het bestuur bepaald was, en ook niet minder dan het minimum, dat in die tax was vastgesteld.

Van den Bosch geeft voor deze groote en spoedige afwijking van het oorspronkelijke stelsel: *„al naarmate gij werkt zult gij beloond worden"*, de volgende redenen op.

Gelijk zulks in al dergelijke inrichtingen gaat, telde de Maatschappij in hare koloniën tal van menschen, die zeer tevreden waren met hetgeen men voor hen deed en die met lust en vlijt werkten, maar er waren er ook velen in de koloniën, die weinig op hadden met den arbeid, die zich ook een weinig misplaatst gevoelden in een woord, die bedrogen waren in hunne verwachtingen, daar zij gemeend hadden, dat de arbeid veel gemakkelijker kon verricht worden, dan inderdaad het geval was. Het gevolg was, dat zij te weinig

verdienden om er van te kunnen bestaan. Van deze menschen kwamen weldra klachten tot de korporaties of subkommissiën van Weldadigheid, die hen hadden opgezonden, en deze vervoegden zich dan bij het bestuur om inlichtingen. De klachten der kolonisten maakten het bestuur angstig, dat de zaak in den lande in miskrediet zou komen en.... men besloot al zeer spoedig hen te ondersteunen, die niet genoeg verdienden. Maar er bestond nog eene andere oorzaak van meer gewichtigen aard. In plaats van krachtige „werkvatbare" (valide) menschen, waarop van den Bosch gerekend en waarmede hij de eerste proef genomen had, en die volgens de statuten der Maatschappij moesten worden opgezonden, ontving men dikwijls gezinnen, van welke men in de gemeente, waar zij woonden, liefst ontslagen wenschte te zijn, en die weldra zeer invalide („niet-werkvatbaar" was de term, die men gebruikte) werden.

Zoo was dan in plaats van de oorspronkelijke basis, een andere gelegd, waarop langzamerhand een gebouw werd opgetrokken, hetwelk, van den aanvang reeds wankel, daarna op kunstmatige wijze gestut en geschraagd, toch niet bestand was tegen de stormen, die later begonnen te woeden.

Het hoofdbestanddeel van den arbeid der kolonisten was landbouw, ontginning en vruchtbaarmaking van woeste gronden. Daartoe was door de regeering koncessie gegeven. Alleen bij wijze van uitzondering mogt er fabriekmatige arbeid verricht worden, en dat niet meer, dan er voor eigen gebruik in de koloniën noodig was; de fabrieken dienden om in den tijd, waarin er weinig werk was, arbeid te verschaffen, maar waren hoofdzakelijk bestemd, om kinderen, meisjes en vrouwen in staat te stellen wat te verdienen. Zeer spoedig kregen, gelijk wij spoedig zullen zien, de fabrieken eene geheel andere beteekenis.

Ieder kolonist, jong en oud, had dus werk, zoowel in den zomer als in den winter. In lente, zomer en herfst gaf de landbouw werk. De late herfst, de winter en het voorjaar werden besteed tot het graven van kanalen, vaarten, slooten, stroohakken en een weinig boschkultuur.

Wat kreeg nu de kolonist voor den arbeid, dien hij verrichtte; welk was het loon des arbeiders? — Deze vraag verplaatst ons uit de huishouding der koloniën, in die van gezinnen.

In de eerste maanden van het bestaan van kolonie I, in September 1818 tot Juni 1819, hadden de kolonisten geen eigene menage; het voedsel werd voor hen bereid, en in daartoe bestemde vertrekken kwamen zij ter maaltijd. Toen echter de bij iedere woning gelegene grond vruchten begon te dragen, en dit was reeds het geval in Juli 1819, kreeg ieder zijne eigene menage en kon zijne leefwijze inrichten zooals hij dat wilde, mits hij zijne taak afwerkte en tijdig op 't werk was. Om zijne woning lag een tuin, waarin hij groente verbouwen mocht; achter zijne woning het land der Maatschappij, 't welk hij moest bearbeiden.

Treden wij even eene kolonistenwoning binnen. Het front waarin twee ramen zijn, ziet uit op den weg, die voorbij de woning loopt. Alle kolonisten-huizen staan in dubbele rijen allen met het front naar elkander. De twee rijen worden door een weg gescheiden. Men kan 't, als 't ware, eene straat noemen, waarin de huizen op 60 meters van elkander staan. Tusschen de ramen van de woning bevindt zich de schoorsteenmantel en de haard. In den achterwand van 't vertrek zijn bedsteden. De schuur achter 't woonvertrek biedt gelegenheid aan tot het verrichten van arbeid, karnen, dorschen enz., en tot stalling van het vee; ook is er eene karn-plaats. De kolonist had het gebruik van één of twee koeijen, die hem van zuivel enz. voorzagen. Voor dat gebruik rustte op hem de verplichting goed op de beesten te passen en een zeker aantal ponden boter jaarlijks aan de Maatschappij uit te keeren. De mest, met uitzondering van hetgeen de kolonist voor zijn tuin noodig had, kwam ten bate der Maatschappij op het land achter de woning. Voor het gebruik van woning en tuin, voor kleeding die hem verstrekt werd en die voor allen uniform was, voor geneeskundige hulp, en het voedsel dat hij ontving, betaalde de kolonist de Maatschappij met

zijnen arbeid. Het voedsel bestond uit aardappelen, roggebrood, groente, een weinig vleesch, spek, meelkost enz. Hij kon dat alles bij de Maatschappij krijgen, deze had hare winkels, bakkerijen en kleederen-magazijn. Wat hij meer verdiende werd hem in geld uitbetaald. Toen men bespeurde, dat sommige kolonisten misbruik maakten van hun geld, inzonderheid door den aankoop van sterken drank, waarvan het gebruik in de koloniën verboden was, heeft men papieren-geld en daarna koperen munt, alleen in de kolonie gangbaar, ingevoerd. Ook deze maatregel werkte nadeelig.

Men begon dat geld al spoedig in de omstreken te kennen. Spekulanten kochten die munt op van kolonisten, natuurlijk zeer beneden de waarde, welke zij in de kolonie had, en wisten haar dan weder in de koloniën binnen te smokkelen. De lijdende partij was hier altijd de kolonist, die op zijne verdiende penningen veel verloor en er dikwijls geen goed gebruik van maakte. Toen in 1859 de koloniale munt plotseling als niet langer geldig werd verklaard, en op één oogenblik bij de kolonisten werd ingewisseld, bleek het hoeveel hiervan in den omtrek in omloop was. Toen echter was de schade voor de houders, daar uitsluitend de munt in 't bezit der kolonisten, werd ingewisseld.

Gelijk ik reeds mededeelde, werd den kolonist in den aanvang voedsel enz. gegeven, al naar mate hij verdiende; een gedeelte der verdienste werd in de reservekas gestort, welke reserve-penningen, een soort spaarpenning, volgens de organieke wetten later, in tijd van nood, ten zijnen bate moesten komen. Spoedig werd er, ik merkte dit ter loops reeds op, toen men zag, dat velen lang niet genoeg verdienen konden om er van te leven, onderhoud gegeven voor den arbeid dien de kolonisten verrichtten, en dien ten gevolge het loon vastgesteld tot een maximum en minimum van verdienste.

Bij de stichting der Maatschappij lag uitsluitend het denkbeeld van vergelding voor geleverden arbeid ten grondslag; bij de uitbreiding heeft men, ten gevolge van de omstandigheden, slechts verzorging van behoeftigen op het oog gehad.

§ 4.

STICHTING DER KOLONIËN TE OMMERSCHANS EN VEENHUIZEN.

De naam Ommerschans is in Nederland niet zeer geliefd. Als men er over hoort spreken, denkt men onwillekeurig aan het uitvaagsel des menschdoms. Zij was in deze dagen een veld van uitgebreiden arbeid voor het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid.

Toen de Maatschappij hare vier eerste vrije koloniën gesticht had, ontwikkelden de stichters hunne denkbeelden over het stichten van landbouwende koloniën ten behoeve van bedelaars; ten einde, gelijk zij beloofden, aan de bedelarij, welke in die dagen zeer toenam, voor goed een einde te maken. Het spreekt van zelf, dat eene bedelaarskolonie op anderen voet moest ingericht zijn, dan eene vrije, immers 't zou vrij wat meer moeite kosten, den aan allen arbeid ontwenden bedelaar tot een werkzaam mensch te maken, en ook tot den landbouw geschikt, dan lieden, uit den behoeftigen stand, die wel arbeiden wilden maar geen werk hadden, daartoe te bekwamen.

De Commissie van Weldadigheid wierp hare blikken op de verlaten schans, bij Ommen, ten einde aldaar een bedelaarsinstituut te stichten. Zij wendde zich tot de regeering met het verzoek haar die schans en toebehoorende gronden in vruchtgebruik af te staan. De oppervlakte dier gronden bedroeg 735 bunders. De regeering willigde dit verzoek in, en spoedig verrees op die plek een groot vierkant gesticht, omringd met tamelijk breede grachten. Het inwendige werd verdeeld in groote zalen voor mannen en vrouwen. In het centrum van 't gesticht bevindt zich eene groote binnenplaats, in twee deelen gesplitst, en door staketsels van elkander gescheiden. Eene zeer strenge afscheiding tusschen de twee seksen werd er steeds gehandhaafd. Schildwachten, binnen en buiten de grachten gestationeerd, bewaakten het geheel. In de nabijheid bouwde het bestuur 21 groote boerderijen, ieder met 35 hektaren grond, zoo ingericht, dat alles door handenarbeid geschieden moest.

In April 1820 was men zoover gevorderd, dat men een honderdtal bedelaars kon opnemen. Tegen het einde van dat jaar was alles voltooid, en waren de landerijen tendeele bearbeid en bezaaid. Wanneer men bedenkt, dat de bevolking van de Ommerschans somtijds uit 2000 bedelaars, mannen, vrouwen en kinderen bestond, kan men zich eenigermate een denkbeeld vormen van de uitgebreidheid dezer inrichting, en ook van de omvangrijkheid der taak van de Commissie van Weldadigheid. En toch, volgens de plannen, was het nog slechts een begin.

Wellicht rijst de vraag hier en daar: Waartoe diende die kolonisatie van bedelaars? 't Is waar, er bestonden instellingen voor bedelaars te Veere en Hoorn, maar hoedanig was haar toestand? Vooreerst kostte het onderhoud der bedelaars daar zeer veel; zij waren bovendien veel te klein om allen, die wegens bedelarij gevonnisd werden, te bevatten; maar vervolgens, (en dit was inzonderheid het motief der stichters tot de vestiging dezer koloniën, gelijk zij in geschrifte mededeelden en met bewijzen staafden) was de verpleging in die instellingen bij uitstek slecht.

Welk een onderscheid tusschen de bestaande bedelaars-depôts en de kolonisatie, welke de Maatschappij beoogde? Hier een gezond oord, arbeid in de vrije lucht op 't veld, goed voedsel, zedelijke ontwikkeling, een luchtig en gezond verblijf, — en ginds in de depôts, altijd dezelfde doffe atmosfeer, altijd fabriekmatige arbeid, en overeenkomstig het beweren van ooggetuigen, slecht voedsel, dat groote sterfte veroorzaakte.

Voeg hierbij het verheven doel, 't welk men zich voorstelde. De bedelaar zal hier niet blijven. Wanneer hij getoond zal hebben, lust te bezitten in den arbeid en in den arbeid onderwezen is, zal hij aan de groote maatschappij worden terug gegeven. In dit geval stellen de gelden, die hij moet oververdiend hebben om ontslagen te worden, hem in staat zich elders te vestigen.

Ontegenzeggelijk ligt er een schoone gedachte in deze stichting voor bedelaars opgesloten.

Behalve te Ommerschans stichtte de Maatschappij nog een bedelaars-gesticht twee uren bewesten Assen. De reeds geciteerde Fransche afgevaardigden de Lurieu en Romand geven in de volgende woorden eene beschrijving van hunne reis derwaarts, en van den eersten indruk, welken het aanschouwen dezer koloniën op hen maakte. [22])

„Als men van Meppel langs de groote heerbaan naar Assen „gaat, slaat men twee uur ten zuiden van die stad links af, „en verlaat de groote route. Na gedurende twee uren door „slechte wegen en eene zandzee gewaad te hebben, wordt „men aangenaam verrast, wanneer men in de verte een eiland „ontwaart van huizen, te midden van ontginningen, bosschen „en groen. Dat zijn de gestichten Veenhuizen, gelegen op „eene oppervlakte van 5000 hektaren."

Zoo schreven die reizigers in 1852. Eene halve eeuw vroeger was daar niets dan heide en veen, en het oord was zoo weinig bevolkt, dat men rekende dat er 26 menschen op de 100 hektaren woonden. Deze gronden werden door de Commissie van Weldadigheid onderzocht, en bevonden geschikt te zijn voor den landbouw, terwijl de rijke veenen in die streek gelegen, groote voordeelen beloofden. De Maatschappij stichtte daar drie groote gebouwen, met eenige boerderijen, en noemde hare stichting Veenhuizen (huizen gebouwd op veen). Een dezer gestichten moest dienen tot verpleging van bedelaars, en werd nagenoeg op dezelfde wijze ingericht als de Ommerschans; de twee andere moesten strekken voor de ontvangst eener groote menigte weeskinderen enz. — Dan hierover later. De Commissie bouwde te Veenhuizen kerken en scholen en richtte er alles naar in, om de bevolking op te voeden tot arbeidzame menschen.

§ 5.

BLIK OP DE BEVOLKING DEZER KOLONIËN.

Wij kunnen de bevolking der bedelaars-koloniën in drie

afdeelingen splitsen. 1°. bedelaars, 2°. veteranen-huisgezinnen, 3°. behoeftige gezinnen.

Wij zagen het reeds dat Ommerschans bevolkt werd, onmiddellijk na de stichting in 1820. Hetzelfde geschiedde met het gesticht te Veenhuizen na de stichting in 1822. De Maatschappij plaatste de bedelaars ingevolge een gesloten kontrakt met de regeering. Die bedelaars, welke volgens Art. 271–274 van het Code Penal strafbaar waren, konden zich aan de vervolging onttrekken, door zich vrijwillig aan te geven als kolonist voor de bedelaars-koloniën. Sedert 1843 konden de bedelaars alleen geplaatst worden, na veroordeeling wegens bedelarij.

Te Ommerschans en Veenhuizen waren een aantal boerderijen gesticht. Aan het hoofd van iedere boerderij stond een zetbaas. De bedelaar-kolonisten moesten er 9 uren daags op gezette tijden werken. Voor hunnen arbeid ontvingen zij voeding, kleeding, huisvesting en eenig zakgeld. Ook daar waren fabriekmatige inrichtingen: timmerwinkels, smidsen, enz. enz. De landbouw was even als in de vrije koloniën in het begin hoofdzaak. Had de bewoner der vrije koloniën eene hoeve, woonde hij daar met zijn gezin, gansch anders was het in de bedelaars-koloniën. Hier kende men geene familie, hier bestond alleen het individu. Vooreerst bestond er eene scherpe afscheiding der geslachten. Er waren vertrekken uitsluitend voor mannen en voor vrouwen. Deze afscheiding werd zoo gestreng doorgevoerd, dat de hof of binnenplaats van ieder gesticht in twee deelen verdeeld was door sterke en hooge palissaden: het eene gedeelte voor de mannelijke, het andere voor de vrouwelijke bevolking. Behalve deze afscheiding bestond er eene klassifikatie van de verschillende leeftijden. 1ste klasse mannen en vrouwen boven de 16 jaren; 2de klasse jongens en meisjes van 8—16 jaren; 3de klasse kinderen beneden de 8 jaren. Tot twee jaren mochten de kinderen bij de moeder blijven.

Wanneer er een bedelaarsgezin in de kolonie kwam en in een der gestichten geplaatst werd, dan werden al de leden

van 't gezin van elkander gescheiden en ieder in zijne klasse geplaatst. Hoewel onder 't zelfde dak wonende, was de familieband verbroken. Op den drempel van 't gesticht hield deze op.

De bedelaar-kolonisten droegen even als de vrije kolonisten een uniforme kleeding en kregen hetzelfde voedsel. Dit laatste werd geregeld naar gelang de verschillende godsdiensten het voorschreven. In groote zalen werd de maaltijd gehouden. Deze bestond uit: aardappelen met groente, of grauwe erwten, groene erwten, meelspijzen, enz. met vleesch, spek of vet. De hoeveelheid werd berekend naar den leeftijd. Onder 13 jaar kreeg men 3/5, boven 13 jaar 4/5, boven 17 jaar 5/5 portie. De soep bestond uit 30 centiliters groene erwten of havergort, met eene halve liter aardappelen of rapen en somtijds eenig vleesch of spek per portie; — als er groente of meelspijs gedischt werd, uit 3 liters aardappelen of 50 centiliters erwten of even zooveel havergort; dikwijls ook even zooveel aardappels met groente gemengd, naar evenredigheid. De portie vleesch, *wanneer* dat gedischt werd, bestond uit 40 gram schapenvleesch of 30 gram rundervleesch, of 20 gram spek. Naar ik vernam, werd over de kwantiteit minder geklaagd dan over de kwaliteit [23]). De kolonisten kochten veel in de winkels. Zij hadden vrijheid daar te koopen wat zij wilden. Het meest kocht men koffie, spek, tabak. Sterke drank was verboden. De winkels, zoowel in de straf- als in de vrije koloniën werden gehouden voor rekening der Maatschappij. In de bedelaars-koloniën kreeg de winkelier *f* 1.— per week. In de vrije koloniën werd hij procentswijze beloond en wel met 10 pCt. van den verkoop. Men heeft mij echter in de koloniën verhaald, dat de winkeliers niet meer konden maken dan 7 pCt., terwijl de waren die de Maatschappij leverde, dikwijls veel te wenschen overlieten. Voor de waarheid hiervan sta ik niet in. Tegenwoordig drijven de winkeliers geheel voor eigen rekening hunne zaak, en de kolonisten, die nu hun daghuur in geld ontvangen, even als in de gewone maatschappij,

kunnen hunne waren koopen waar zij willen, ook buiten de koloniën.

Ten slotte zij over deze kategorie der bevolking het volgende opgemerkt. Het verblijf der bedelaars in de koloniën was slechts tijdelijk. Na een zekeren tijd goed te hebben opgepast, werden zij ontslagen. Het volgende werd daartoe vereischt. Bij zijn eerste verblijf in de kolonie werd na een jaar, als hij goed had opgepast en *ƒ* 25,— had oververdiend, op zijne invrijheidstelling aangedrongen; had hij *ƒ* 12.50 verdiend, dan werd hij na twee jaren ontslagen. Werd hij ten tweeden male opgezonden, dan moest hij twee jaren blijven; bij de derde opzending minstens drie jaar. Bij herhaalde opzending variëert zijn verblijf van 3 tot 5 jaar. Er zijn voorbeelden van, dat een en dezelfde persoon tot 9 malen geplaatst en ontslagen werd. Dikwijls grepen er deserties plaats, inzonderheid in den zomer, wanneer velden met hoog graan de ontvluchting gemakkelijk maakten.

Ik stap hiermede van de bedelaars af, ten einde een blik te werpen op de andere klassen der bevolking van Veenhuizen, n. l. de veteranen-huisgezinnen. Koning Willem I heeft ten einde aan oude soldaten der armée, eenen rustigen ouden dag te bezorgen, bij de stichting eenige plaatsen bedongen in de koloniën voor veteranen met hunne gezinnen. Zij hadden kleine woningen in de gestichten, stonden onder een officier en hielden mede toezicht. Het stond hunne vrouwen en kinderen vrij in de fabrieken te arbeiden, om zoodoende hunne inkomsten te vermeerderen.

„Met weemoed," zoo spreken de reeds aangehaalde Fransche afgevaardigden, „blikte ons oog op deze menschen. Wij von„den er onder anderen een oud soldaat uit den tijd van het „Keizerrijk, die onder Napoleon gediend had, en dachten bij „ons zelf: Voilà le reste de nos grandes armées, au milieu „des forçats du travail." [24])

De 3e rubriek der bevolking van Veenhuizen omvat een aantal behoeftige gezinnen, niet in staat zelf in hun onderhoud te voorzien, maar wel gewillig om te arbeiden. Zij

wonen even als de veteranen met hunne gezinnen in kleine woningen in de gestichten. Men verschaft hun arbeid en voedt ze daarvoor. Voor 250 plaatsen was gekontrakteerd. In den regel werden slechts 170 dergelijke gezinnen geplaatst. De Permanente Commissie had recht de gezinnen aan te wijzen. In den regel deed zij van haar recht afstand ten behoeve van Subkommissiën van Weldadigheid, welke zich tegenover de Maatschappij verdienstelijk hadden gemaakt. Zeer eigenaardig noemt de Fransche ekonoom, Dr. Faye, die de koloniën bezocht, deze woningen „petites maisons individuelles dans la grande maison commune."

§ 6.

DE WEEZENKOLONIE TE VEENHUIZEN.

Twee der drie gestichten te Veenhuizen waren bestemd voor verpleging van weezen, vondelingen en verlaten kinderen. Waarschijnlijk vraagt men: waarom ging zich de Maatschappij op dit gebied bewegen? — Overal in den lande zijn, en waren in de dagen, waarin de Maatschappij werd gesticht, weeshuizen en gestichten voor deze kinderen, waartoe dan deze kolonisatie? — Zie hier de aanleiding.

Op het einde der 18e eeuw was de toestand van vele dier ongelukkige kinderen zeer treurig. In 1796 bezocht André Thouin, speciaal belast met een onderzoek naar de wijze van weezenverpleging in Nederland, de gestichten in Nederland, en onder anderen het vondelinggesticht te Amsterdam. Over dit laatste gaf hij, in Frankrijk teruggekeerd, een zeer treurig getuigenis. „Ik vond er 3000 kinderen in verpeste zalen, waar de sterfte zoo groot was, dat in 20 jaren $^4/_5$ der kinderen stierf, $^1/_5$ bijna aan ongeneeslijke ziekten leed. Hij noemde dat Godshuis „de schandvlek" van Neêrlands hoofdstad. Toch bleef die toestand voortduren en het getal kinderen, dat opgenomen werd, klom tot 4000.

Men vraagt, van waar dat groote getal? De kinderen der

strijders, die in de langdurige oorlogen gevallen waren, moesten verpleegd worden, maar het grootste gedeelte bestond uit te vondeling-gelegde en verlaten kinderen. De gemakkelijke wijze waarop kinderen werden aangenomen, bevorderde het te vondeling leggen zeer. Hierbij kwam dat de politie-agenten en nachtwachts, voor een kind dat zij vonden en aanbrachten, eene premie ontvingen. De schijnbaar menschlievende maatregel had dit gevolg, dat die lieden zoo nauwkeurig niet toezagen, en nimmer wisten, wiens kind het was, dat zij vonden en aanbrachten.

Deze instelling kostte aan Amsterdam verbazende sommen. Ieder kind jaarlijks op *f* 112 berekend, maakt het bedrag voor 4000 verpleegden eene som van *f* 448.000.

In 1814 gaf de heer M. E. van Vollenhoven, later Sekretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken, eene brochure in 't licht, waarin hij konkludeerde tot opheffing van het Godshuis, dat hij een pesthuis noemde, eene dubbel schuldige inrichting, daar zij menschelijkheid en zedelijkheid kwetste. Eenige jaren gingen hierop weder voorbij, totdat in 1822 het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid hare aandacht op deze aangelegenheid vestigde, met de Regeering eene overeenkomst sloot en reeds in 1823 hare koloniën voor weezen en vondelingen opende. 't Gevolg was, dat weldra honderden kinderen op kontrakten geplaatst werden, niet alleen uit Amsterdam, maar van overal elders. Het Godshuis te Amsterdam verloor langzamerhand zijne bevolking. Reeds in 1824 werd het in een paleis van justitie herschapen. Terwijl in 1817 nog 517 kinderen te vondeling werden gelegd, bedroeg hun getal in 1848 slechts 11. Amsterdam zag zich ontheven van eene jaarlijksche lastpost van vier ton, en de arme kinderen hadden het veel beter. Het moge waar zijn, dat tot deze hervorming verbeterde wetten en verordeningen hebben medegewerkt, der Maatschappij komt de eer van het initiatief toe.

Oorspronkelijk werden er twee gestichten gebouwd voor weeskinderen enz., weldra besloot men zich tot „één te bepa-

len, omdat de groote toevoer van bedelaars, meerdere ruimte voor deze noodzakelijk maakte. Veenhuizen N°. 1 bleef weezengesticht tot 1869, in welk jaar het werd opgeheven; Veenhuizen N°. 2 en 3 werden bedelaarsgestichten en zijn dat nog tot op dezen dag.

Het groote doel, hetwelk de Maatschappij met dit gesticht trachtte te bereiken, was opvoeding der kinderen tot nuttige leden der maatschappij. De kinderen werden geplaatst onder het opzicht van weesvaders en moeders, die onder toezicht stonden van den direkteur. In 16 groote zalen, ieder met 130 slaapplaatsen, woonden zij. Jongens en meisjes werden onderwezen in datgene, waartoe zij geschiktheid betoonden. De meisjes moesten beurtelings het huiswerk verrichten, de grootsten dienden ter adsistentie bij de wasch, de menage enz. De jongens werden onderwezen in het ambacht, dat zij wenschten aan te leeren, opgeleid tot onderwijzer, bekwaamd in den landbouw, of gingen in 's lands dienst.

Evenals in de andere gestichten was ook hier eene binnenplaats, waar de kinderen zich in de vrije uren mochten verpoozen. Geen zware staketsels scheidden hier de geslachten. Men heeft wel eens gevraagd, waarom, terwijl in de bedelaarsgestichten de geslachten zoo streng gescheiden waren, men ze hier zoo in het oogloopend vermengde. Het geschiedde gelijk het bestuur beweerde, om onder goed toezicht de zedelijkheid te bevorderen. Deze liet hier, naar luid vertrouwbare bronnen, zeer weinig te wenschen over. Von Buol Bernberg geeft in zijn boek ([24a]) het volgende gunstige getuigenis van dit gesticht. „Het maakt eenen goeden indruk op den bezoeker. „Orde en reinheid heerschen er, de kinderen zien er goed „uit en leeren vroeg regelmaat, orde, netheid en arbeid. Zij „zijn in de gelegenheid alle handwerken te leeren, waartoe zij „aanleg hebben. Men heeft ook hier geregelde uren van „arbeid en uitspanning. Als de kinderen den leeftijd van „13 jaren bereikt hebben, werken zij 's zomers 10 en 's win„ters 8 uren.

De industrieële en landbouw-arbeid waren er op dezelfde leest geschoeid als in de andere koloniën. De kinderen ontvingen er echter geen zakgeld.

Op 20 jarigen leeftijd moesten de kweekelingen, met uitzondering van hen, die posten of postjes (baantjes) aan het gesticht gekregen hadden, de kolonie verlaten. Wat werd er dan van hen? Sommigen verhuurden zich in de stad en ten platten-lande als knecht en meid; anderen begonnen ambachten; die buitengewoon uitmuntten, kregen betere betrekkingen in de koloniën der Maatschappij. Wat is er van hen die zich buiten de Maatschappij gevestigd hebben geworden? Dit is onbekend. De zorgen der Maatschappij strekten zich uit tot de door haar verpleegden, zoolang deze in de koloniën woonden. Wanneer zij haar verlieten, rekende de Maatschappij haar werkkring volbracht te hebben. In den bloeitijd der Maatschappij verpleegde zij jaarlijks ongeveer 2000 weezen. Later is dit getal zeer ingekrompen.

§ 7.

HET LANDBOUW-INSTITUUT TE WATEREN.

Ik sprak reeds over de buitengewone zorgen, welke de Maatschappij wijdde aan de opvoeding der jeugdige kolonisten. Zoo kwam zij ook op het denkbeeld eene landbouwschool te stichten, ten behoeve van zulke jongens uit de verschillende koloniën, die aanleg hadden voor den landbouw; met het doel deze later in de koloniën, die reeds gesticht waren of nog gesticht zouden worden, volgens het groote kolonisatieplan, te bezigen als wijk- of sektiemeesters enz. Ten dien einde werd een verdienstelijk jongeling, met name Mulder, naar het uitmuntende Zwitsersche landbouw-instituut Hofwijl, waar toen Fellenberg direkteur was, gezonden, met het doel om, na aldaar grondig onderwezen te zijn in den landbouw en de daaraan verwante wetenschappen, zelf onderwijzer te worden en aan het hoofd te staan der landbouwschool van de Maatschappij.

Deze jongeling heeft de verwachtingen die men van hem had niet teleurgesteld. Teruggekeerd uit Zwitserland stond hij gedurende eenige jaren aan het hoofd der school. In 1832 werd hij onder-direkteur der Ommerschans, waar hij spoedig daarna overleed.

Terwijl Mulder te Hofwijl was, stichtte de Maatschappij ten oosten der 7e kolonie, op ruim drie uren afstand van Frederiksoord, de landbouw-school te Wateren met ruim 100 hektaren ontgonnen land en eene groote oppervlakte heide.

Het gebouw bestond uit eene school. Aan weêrszijde van deze een groote zaal, waar de maaltijd gebruikt werd en slaapplaatsen waren voor de kweekelingen; verder keuken, vertrekken voor den direkteur en andere beambten en ruimte voor 70 jongens. Deze werden theoretisch en praktisch in den landbouw onderwezen en hadden eene eenvoudige en gezonde leefwijze. Wateren is zoo lang het in het bezit der Maatschappij was, eene zuivere landbouwinstelling geweest. Fabriekmatige arbeid is er nimmer verricht. In 1859 bleef het, toen Veenhuizen en Ommerschans aan het rijk kwamen, in het bezit der Maatschappij, die het echter kort daarna, om finantiëele redenen, aan partikulieren verkocht.

De groote verwachtingen, welke men van dit instituut had, hebben zich niet verwezenlijkt, daar slechts enkele der kweekelingen geworden zijn, wat de Maatschappij zich voorstelde.

§ 8.

BLIK OP DE MIDDELEN, WAARMEDE DE MAATSCHAPPIJ HARE KOLONISATIE HEEFT TOT STAND GEBRACHT, EN HARE VERHOUDING TOT PARTIKULIEREN, KORPORATIËN, GEMEENTEN EN REGEERING.

Den finantiëelen toestand der Maatschappij gedurende al de jaren van haar bestaan met juistheid weêr te geven is zeer moeilijk, ja ik zou haast zeggen onmogelijk. Uit de jaarlijksche rekening en verantwoording der Permanente Commissie

kan men slechts bij benadering den stand van zaken leeren kennen. Het gebeurde meermalen, dat eene rekening met een batig saldo sloot, hoewel 't eigenlijk een nadeelig saldo had moeten zijn, daar men, om maar iets te noemen, het bedrag eener leening, die later moest worden afgelost, onder 't voordeelig saldo opnam. Niet zeldzaam is het, dat men op eene rekening betaalde posten aantreft voor in vroeger jaren gedane bestellingen, zonder dat daarvan in vroegere rekeningen gewag wordt gemaakt. Behalve deze rekening en verantwoording bezitten wij echter een hoogst belangrijk rapport over den finantiëelen toestand der Maatschappij van 1818—1842. Dit verslag werd in 1843, de dagen waarin de Maatschappij zulk een treurige krisis beleefde, ingediend aan de Regeering, door eene Kommissie, die volgens koninklijk besluit van 26 Oktober 1841 benoemd was om de koloniale zaken te onderzoeken. Zij bestond uit de H.H. CANNEMAN, VAN AKERLAKEN, METMAN en BRUCE [25]). Deze stukken hebben mij hoofdzakelijk de bronnen geleverd tot de mededeelingen, welke ik thans ga doen.

Welke betrekking bestond er tusschen de Maatschappij van Weldadigheid en partikulieren, korporatiën, gemeenten en de Regeering? De beantwoording dezer vragen brengt ons op het finantiëel terrein der stichting van VAN DEN BOSCH.

Het was het oorspronkelijke doel der stichters, om door de publieke liefdadigheid ondersteund, zonder eenige geldelijke hulp der Regeering, hare landbouwende koloniën te stichten. Daartoe begonnen zij in 1818 door sub-kommissiën in het geheele land te werken. Lid werd hij, die ƒ 2.60 of meer jaarlijks stortte. Reeds deelde ik mede, dat men rekende, hoe men voor ƒ 1700 een huisgezin in de kolonie kon vestigen. Wanneer nu eene afdeeling een huisgezin in de kolonie wenschte te plaatsen, moest zij ƒ 1700 storten; daardoor kreeg zij recht tot plaatsing van een gezin. Ingeval dit gezin uitstierf of naar elders vertrok, had de afdeeling recht, het door een ander te vervangen, maar dan moesten er eenige kosten ter vestiging betaald worden. De stor-

ting dezer *f* 1700 kon in eens geschieden, maar ook binnen 16 jaren; in dit geval moest de afdeeling jaarlijks, totdat de 16 jaren om waren, *f* 125 storten ter aflossing van kapitaal en rente. Waren de 16 jaren om, en had de afdeeling aan hare verplichting voldaan, dan kreeg zij ten eeuwigen dage aanspraak op een hoeve met ± 3 hektaren land, behoudens recht van inning voor de Maatschappij van vestigingskosten enz.

Op deze wijze, namelijk jaarlijksche storting van *f* 125, gedurende 16 jaren, zijn de meeste huisgezinnen door de subkommissiën geplaatst.

In de tweede plaats konden er enkele personen in de koloniën gevestigd worden tegen betaling van *f* 60 jaarlijks, waarbij dan nog eenige vergoedingskosten kwamen.

In de derde plaats was er gelegenheid tot plaatsing van weeskinderen tegen vergoeding van *f* 45 jaarlijks.

Ten einde de opzending van huisgezinnen door de gemeenten zooveel mogelijk te bevorderen, bestond er nog eene bizondere wijs van kontraktering. — Indien eene gemeente voor 2 huisgezinnen te gelijk kontrakteerde en daarvoor *f* 3400 stortte, kon zij op dat kontrakt gratis 6 weeskinderen plaatsen, en als dan na verloop van 16 jaren de *f* 3400 betaald waren, dan had volgens het kontrakt de gemeente ten eeuwigen dage recht tot plaatsing van twee huisgezinnen en zes weezen. Deze kinderen kwamen dan op een hoeve onder opzicht van een vader en eene moeder. Ofschoon er zulke kontrakten gesloten zijn, heeft de Maatschappij zich er niet aan kunnen houden. Het groote bezwaar dat hier in den weg kwam was, dat men voor eene dergelijke verpleging geen geschikte menschen kon vinden. Althans zoo beweerde het bestuur der Maatschappij [26]).

In de kolonie I werden, wij zagen het, in 1818, 52 huisgezinnen gevestigd, en pas was deze voltooid of men begon aan de 2e en 3e kolonie. Het bestuur had hiertoe grootere sommen noodig, dan het op de kontrakten ontving; immers de Maatschappij moest voor aankoop en ontginning van den grond,

het bouwen van de hoeven en de aanschaffing van benoodigdheden *f* 1700 in eens betalen, terwijl zij van de meeste kontraktanten jaarlijks slechts het $^1/_{16}$ gedeelte ontving. Zij had dan het overige nog wel te goed, met de rente die er op verscheen, maar dat geld hielp haar toen niet. Om nu in de behoefte aan geld te voorzien sloot de Maatschappij leeningen. De eerste leening werd gesloten onder hypothekair verband op Frederiksoord (kolonie I en II). De aflossing van die leening zou bij uitloting geschieden, en telken jare zou er zooveel worden afgelost, als de ontvangst beliep van datgene wat de sub-kommissiën, gemeenten enz. afdeden op de som waarvoor gekontrakteerd was. Men berekende dat na verloop van de 16 jaren de geleende som zou zijn afgelost; dat alsdan de kontraktanten quitte zoude zijn met de Maatschappij; dat de geplaatste huisgezinnen dan in staat zouden zijn geheel in eigen onderhoud te voorzien; en dat de hoeven en gronden het onbezwaarde vruchteigendom zouden zijn der kontraktanten, die gezinnen geplaatst hadden, welke bezitting echter onder het toezicht bleef der Maatschappij.

Na die eerste leening, groot *f* 80,000, werden achtereenvolgens andere leeningen gesloten. Daar het krediet der Maatschappij toenam, sloot men die leeningen niet langer onder hypothekair verband. De kontrakten werden de garantie voor de geldschieters.

Vóór 1822 bestond er geene reëele betrekking tusschen de Maatschappij van Weldadigheid en de Regeering. De laatste had ingevolge de wet, het opperzicht over de zaak, en was ook de onderneming zeer genegen, maar verder reikte de verhouding niet. 't Is hier de plaats met een enkel woord melding te maken van de koncessiën, door den Staat der Nederlanden aan de Maatschappij gedaan.

1º. De Permanente Kommissie verzocht aan den Koning: „vrijstelling gedurende minstens dertig jaren van alle belastingen op gebouwd en ongebouwd eigendom van deze gronden en woningen, welke door de Maatschappij ten behoeve der armen zouden worden vruchtbaar gemaakt."

Bij Koninklijk Besluit van 28 Juli 1819 is het verzoek gelijk het daar lag, als strijdig met de wet van den 3en Frimaire VIIe jaar, van de hand gewezen, doch aan de Maatschappij, op voet van de genoemde wet, vrijdom van grondlasten voor de ontginning van woeste gronden voor den tijd van 10 jaren, en voor nieuw gebouwde huizen voor den tijd van 3 jaren verleend, met vrijlating echter, „om zich na verloop van dien tijd nader te adresseren, ten einde alsdan te „overwegen of er termen aanwezig zouden zijn om ten behoeve van de Maatschappij eene legale wijziging te provo„ceren, zullende echter de verleende vrijdom zich bepalen „tot de verhooging van grondlasten ter zake van de ver„meerderde opbrengst der gronden door de cultuur, en de „Maatschappij bij voortduring verplicht blijven te voldoen „zoodanige grondlasten, als thans van die woeste gronden „worden geëischt, met last om de aangifte, bij art. 17 van „de voornoemde wet voorschreven, te doen, ook nog in be„trekking tot de bereids ingestoken landen, waaromtrent dis„pensatie van de bepaling van verstrek van vrijdom werd „verleend."

Die legale wijziging is later gevolgd. Bij de wet van 23 December 1823 [27]) werd vastgesteld, „dat alle gebouwen en „woningen door de Maatschappij van Weldadigheid gesticht „en tot gebruik en huisvesting van kolonisten of andere „onder bestuur of toezigt der Maatschappij gestelde perso„nen verstrekkende, in Frederiksoord, de Ommerschans of „waar dan ook opgericht zijnde of opgericht zullende wor„den, gedurende de eerste 15 jaren na derzelver opbouw, niet „in het middel der grondbelasting zouden worden aange„slagen."

2°. Verzocht de Permanente Kommissie om de verlaten Ommerschans en de daarbij behoorende gebouwen in vruchtgebruik te mogen ontvangen, tot het oprichten van een bedelaars-instituut, en zulks onder zoodanige bepalingen, als met de belangen van het rijk het meest zouden overeenstemmen. Bij Koninklijk Besluit van 14 Augustus 1819 werd dit verzoek

ingewilligd en reeds den 26 Oktober van dat jaar had de overgave der Schans aan de Maatschappij plaats.

3°. Verzocht de Permanente Kommissie: „om onder 's Konings nadere approbatie kontrakten te mogen sluiten met de gemeentebesturen wegens het verleenen van garantie voor de intressen en aflossing der kapitalen, welke ten behoeve der gemeenten zullen worden genegociëerd, zullende die intressen echter in geen geval te boven gaan het $^3/_4$ der kontributiën door de leden der Maatschappij in iedere gemeente gefourneerd.” Dit verzoek werd bij besluit van 28 Juli 1819 ingewilligd.

4°. Ook het verzoek: „dat alle geconstituëerde machten van 's Koningswege mochten aangeschreven worden, om aan deze nieuwe pogingen der Maatschappij van Weldadigheid bevorderlijk te zijn”, werd door den Koning ingewilligd.

Zoo hechtte de band van dankbaarheid de Maatschappij aan den Koning en de Regeering, terwijl kontrakten de verplichtingen van de kontraktanten (de Maatschappij van Weldadigheid ter eenre en partikulieren, gemeenten en sub-kommissiën ter andere zijde) regelden.

Sedert 1822, ontstond er eene nadere betrekking tusschen de Regeering en de Maatschappij, eene betrekking, welke later tot vele verwikkelingen en onaangenaamheden aanleiding gaf. Eene juiste kennis van die betrekking is noodig, om de latere geschiedenis der Maatschappij, welke dikwijls in nevelen gehuld is, te kunnen begrijpen.

Uit het verzoek der Permanente Kommissie aan de Regeering om de Ommerschans in vruchtgebruik te mogen ontvangen, blijkt het, dat het plan om landbouwende koloniën voor bedelaars te stichten van de Maatschappij is uitgegaan. In eene memorie van den voorzitter der Kommissie van Weldadigheid aan den Koning, werd dat voorstel gedaan, dat vanwege de Regeering, de gemeenten moesten worden aangespoord, bedelaars onder haar ressort te plaatsen in het instituut te Ommerschans. Aan dien wensch werd gehoor gegeven. Bij Koninklijk Besluit van 18 Maart 1822 werd het verzoek toege-

stemd, en in dat besluit werd tevens de wijze van plaatsing geregeld in dezer voege: De gemeente welke bedelaars wenscht te plaatsen, wende zich hiertoe tot de Regeering, deze onderhandelt alsdan met de Maatschappij en effektueert de plaatsing.

Langs dezen weg werd dus de Regeering de tusschenpersoon. Op dien voet zijn er den 17 Oktober 1822, den 22 Januari 1823 en den 13 Maart 1823, drie kontrakten tusschen de Regeering en de Maatschappij van Weldadigheid gesloten, waarvan de zakelijke inhoud deze is:

De Maatschappij verbond zich in hare koloniën (hieronder zijn de vrije koloniën niet begrepen, daar deze bevolkt werden door sub-kommissiën enz.) op te nemen 9200 personen: weeskinderen, vondelingen en verlaten kinderen, behoeftige huisgezinnen, veteranen-gezinnen en bedelaars. De Regeering verbond zich van hare zijde voor die 9200 plaatsen, waarover zij te beschikken had, gedurende 16 jaren jaarlijks aan de Maatschappij uit te keeren de som van *f* 222.000, zijnde *f* 35 per hoofd. Mocht over het geheele aantal plaatsen door de Regeering niet worden beschikt, dan werd toch de geheele som uitgekeerd. Voor ieder individu dat boven het getal van 9200 geplaatst werd, betaalde de Regeering jaarlijks *f* 35.00. Echter moest het getal der door de Regeering vervulde plaatsen ²/₃ van het gekontrakteerde getal bedragen. Bedroeg het minder, dan werd *f* 35 per hoofd van de hoofdsom afgetrokken.

Deze term in de kontrakten is nimmer toegepast, hoewel er in den regel door de Regeering veel minder plaatsen vervuld werden, dan waarvoor zij gekontrakteerd had. Het financieële voordeel was dus geheel aan den kant der Maatschappij en het nadeel aan den kant der Regeering, immers deze kon vooruit niet weten, hoeveel personen er door de gemeenten zouden worden opgezonden. Zooveel personen als er door de laatste besteed werden, zooveel malen kreeg de regeering *f* 35 gerestitueerd, de onvervulde plaatsen kwamen ten haren laste.

Niet lang na het sluiten dezer kontrakten bleek het, dat

zij op verkeerde grondslagen gebaseerd waren en door anderen moesten vervangen worden. Al de kontrakten die gesloten waren hadden tot grondslag, dat de kolonist met zijn arbeid al de onkosten voor zijne vestiging in de kolonie zou vergoeden, wanneer de Maatschappij hem woning, werktuigen en arbeid verschafte. Alsdan bleven ten laste der Maatschappij de kosten van huisvesting, van aankoop der gronden en van aanbouw van woningen, in welke kosten voorzien werd door de gelden, die door de kontraktanten gestort werden.

Met het oog op dit beginsel: „de vrije en de bedelaar-kolonist moeten, als hun woning, arbeid, enz. verstrekt worden, zelf in hun onderhoud voorzien" had men in de kontrakten van 1822 en 1823 dit artikel geplaatst: „De op te zenden kolonisten moeten gezond en werkvatbaar zijn."

Dit artikel was geheel gegrond op de, door van den Bosch verkondigde theorie over de kolonisatie, en een uitvloeisel van de genomen proef.

Wanneer wij den loop der zaak volgen, dan zien wij dat de Regeering zeer spoedig de kontrakten van 1822 en 1823 overtrad, èn wat den geest èn wat de letter aangaat.

Vooreerst zond zij niet op wat zij beloofde met betrekking tot de verschillende kategoriën van kolonisten en in de tweede plaats zond zij voor een groot deel invalide bedelaars.

Dat echter de Regeering niet uit onwil hare verplichtingen haar door de kontrakten opgelegd niet is nagekomen, dat zij integendeel met de meeste welwillendheid al de nadeelen, voortspruitende uit de niet nakoming der kontrakten, heeft trachten te vergoeden, blijkt niet alleen uit de stukken die van haar zelve zijn uitgegaan, maar ook uit de getuigenissen van het bestuur der Maatschappij. Wij gaan kortelijk die twee punten na.

1°. De Regeering zag, niet lang nadat de kontrakten gesloten waren, de onmogelijkheid in, zooveel personen als in iedere kategorie voorkwamen op te zenden, terwijl zij voor een andere kategorie méér moest opzenden dan er plaatsen

waren. Bijvoorbeeld zij ontving van gemeenten veel meer aanvragen om bedelaars dan om weeskinderen te plaatsen. Zij stelde dus aan het bestuur der Maatschappij voor hierin eene wijziging te maken. Het voorstel der Regeering werd door het bestuur aangenomen, de kontrakten veranderd en een der gestichten te Veenhuizen, bestemd om weeskinderen te ontvangen, werd tot een bedelaars-gesticht ingericht.

2°. Luidden geest en letter der kontrakten, dat alleen valide kolonisten mochten worden opgezonden, zeer spoedig zond de Regeering ook invalide bedelaars, velen geheel ongeschikt om iets te verdienen. Nu was de Maatschappij volkomen in haar recht deze invaliden onmiddelijk terug te zenden, immers de kontrakten lagen er, en het geheele systeem was op validiteit gegrond. De Maatschappij zond niemand terug, en de gevolgen bleven niet achterwege. Toen zij tot de ervaring kwam, dat niet eens de gezonde bedelaars, laat staan de invalide, in hun onderhoud konden voorzien, wendde zij zich tot de Regeering, wees het aan uit de kontrakten, dat de bestedingspenningen, ad *f* 35 per hoofd, alleen dienden tot vestiging, en dat de kolonisten zelf in hun onderhoud moesten voorzien, wees het eveneens aan, dat zij groote schade had van de niet nakoming der kontrakten en stelde ook hierin wijzigingen voor.

De Regeering onderzocht de zaak nauwkeurig en bewilligde het verzoek der Permanente Kommissie in dezer voege, dat: *„al de schade die geleden was of nog zoude geleden worden, op de invaliden, die door haar waren of werden opgezonden, door het rijk vergoed zoude worden volgens een vast te stellen tarief.*" Hiermede nam de Permanente Kommissie genoegen, en het volgende nieuwe kontrakt werd gekoncipieerd, waarin de Regeering het volgende op zich nam:

1°. Dat zij de som van *f* 222,000, welke zij volgens de oorspronkelijke kontrakten jaarlijks moest betalen voor de 9200 plaatsen, in plaats van tot 1838, tot 1842 zou uitkeeren.

2°. Dat zij in plaats van *f* 12, *f* 15 zou betalen voor vervangings-kosten,

3°. Dat zij aan de Maatschappij ten eeuwigen dage bij wijze van schadevergoeding voor invaliditeit, zou geven eene schadeloosstelling per hoofd, berekend naar de meerdere of mindere validiteit, te weten:

f 35.00 voor iederen wees van 2—6 jaar.
„ 30.00 „ iederen wees van 6—13 jaar.
„ 50.00 „ ieder kind ongeschikt voor eenigen arbeid.
„ 37.50 „ iederen half invaliden bedelaar.
„ 50.00 „ iederen geheel invaliden bedelaar.

Men lette er op, dat deze vergoedingskosten zouden betaald worden boven en behalve de *f* 222.000 voor de 9200 plaatsen, terwijl de betaling der vergoedingskosten zou doorgaan, dan, als de betaling der bestedingspenningen, op den termijn door de kontrakten aangewezen, ophield.

Men ziet hieruit, en ik verzoek den lezer hierop inzonderheid de aandacht te willen vestigen, met het oog op het vervolg dezer studie, dat de Regeering zich niet gehouden heeft aan de kontrakten van 1822 en 1823, omdat het haar onmogelijk was een aantal bedelaars op te zenden naar den geest en de letter der kontrakten, maar dat zij geheel met goedvinden van en in overleg met de Permanente Kommissie geheel vrijwillig de nieuwe kontrakten goedkeurde. Deze werden gesloten den 16 en 19 Juni 1826, den 31 Juni 1826, 18 Juni, 24 Augustus en 1 September 1827, voor den tijd van drie jaren. Der Permanente Kommissie werd op voorstel van van den Bosch een proeftijd van drie jaren gegeven, ten einde na te gaan of deze schadeloosstelling in juiste verhouding stond tot de schade die geleden werd.

Ziet daar in korte trekken de verhouding van de Maatschappij tot hare verschillende medekontraktanten tot het jaar 1827. De reeds meer dan eens door mij aangehaalde Fransche ekonomen schetsen in korte trekken de voordeelen, in die kontrakten voor den Staat der Nederlanden en de Maatschappij van Weldadigheid gelegen, aldus:

De Staat ontsloeg zich voor eene matige som van eene onrustbarende en drukkende bevolking, en de Maatschappij

van Weldadigheid had in die jaarlijksche uitbetaling garantie voor hare geldschieters.

De Staat ontving een goeden wisselbrief, betaalbaar in de toekomst; de Maatschappij van Weldadigheid aanstonds de voordeelen, die gediskonteerd werden in produktieve leeningen. [28])

De berekening der Maatschappij was dus deze: de jaarlijksche betalingen van *f* 222.000 tot 1 Juni 1842 door den Staat en de opbrengst van den arbeid der kolonisten, zullen voldoende zijn tot betaling van rente en aflossing van kapitaal (de leeningen toch werden gesloten voor de plaatsing der 9200). Na 1842, als wanneer dus alle stichtingen vrij eigendom zullen zijn van de kontraktanten, onder beheer der Maatschappij, zal de opbrengst van den arbeid der kolonisten, gevoegd bij de jaarlijksche schadeloosstelling voor invaliditeit, voor altijd de kosten moeten dekken van de Ommerschans en Veenhuizen; terwijl de vrije koloniën zich alsdan zullen kunnen staande houden door middel van eigen arbeid, jaarlijksche giften enz.

§ 9.

REKAPITULATIE.

Ik heb het jaar 1827, en wel den 21 September van dit jaar gekozen als eindpunt der 1e periode van de geschiedenis der Maatschappij; 1°. Omdat van den Bosch door zijne benoeming tot goeverneur van de West, tegen het einde van 1827 het vaderland moest verlaten, en 2°. omdat den 21 September de drie proefjaren zouden beginnen, waarin het door de Permanente Kommissie zou worden onderzocht, of de schadeloosstelling door de Regeering te betalen, voor de meerdere of mindere mate van invaliditeit der bedelaar-kolonisten en weeskinderen, voldoende was. In 1830 zou die proeftijd verstreken, en van den Bosch vermoedelijk in het land teruggekeerd zijn, zoodat men dan kon zien wat er verder geschieden moest. Daarbij kwam dat de stichters een tijd van rust zeer dienstig oordeelden. Na de verbazende werkzaam-

heden, kon men in dien tijd bedaard de resultaten die verkregen waren nagaan, en het gestichte werk bevestigen.

Werkelijk mocht de arbeid, welke er in die 9 jaren verricht was, verbazend genoemd worden.

1°. Waren op de heide bij Steenwijk, op de Friesche en Drentsche grens, de vrije koloniën verrezen, wier aantal woningen, die der ambtenaren niet medegerekend, 425 bedroeg. 1107 hektaren heide waren ontgonnen, eene bevolking van 2179 zielen bewoonde die koloniën. Haar veestapel bedroeg 1935 stuks, zijnde 8 paarden, 455 koeien, 1472 schapen, bovendien een aantal varkens. Wijders bezat de Maatschappij hare werktuigen, fabrieken, weefgetouwen enz.

2°. Was de Ommerschans ingericht tot een bedelaars-instituut, de heide in den omtrek ontgonnen; fiksche boerderijen waren er gebouwd. De Ommerschans, ik deel het hier nog ter loops mede, is de eenige plek welke niet door de Maatschappij is aangekocht.

Op den 1sten September 1827 bestond die kolonie uit het groote, door de Maatschappij gebouwde gesticht, en 22 boerderijen met 735 hektaren grond, waarvan 613 ontgonnen. Deze grond was reeds voor een gedeelte ontgonnen, toen de Maatschappij haar in vruchtgebruik kreeg. De bevolking telde 1227 zielen; de veestapel 1533 stuks, zijnde: 39 paarden, 200 koeien, 102 stuks jong vee, 58 kalveren, 1134 schapen. Verder waren de noodige werktuigen aanwezig, en fabrieken en scholen gebouwd.

3°. Waren te Veenhuizen 3 groote gestichten, kerken, scholen en 24 groote boerderijen gebouwd, 918 hektaren van die woeste, van die uitgestrekte woeste vlakte waren ontgonnen.

De bevolking van Veenhuizen N°. 1, bestaande uit: weezen en verder zetboeren, arbeiders, beambten, allen met hunne huisgezinnen, bedroeg 1395 zielen; de veestapel telde 927 stuks, zijnde: 24 paarden, 164 koeien, 6 stuks jongvee, 730 schapen.

De bevolking van Veenhuizen N°. 2, bestaande uit: bede-

laars, veteranen, zetboeren, ambtenaren met hunne huisgezinnen, telde 912 zielen.

De bevolking van Veenhuizen N°. 3, bestaande toen nog uit: weezen, arbeiders, zetboeren, ambtenaren met hunne huisgezinnen, bedroeg 984 zielen. De veestapel der twee laatste gestichten bedroeg te zamen 770 stuks, zijnde 28 paarden, 92 koeien, 650 schapen.

4°. Had zij gesticht het instituut te Wateren; hiertoe behoorden Groot en Klein Wateren, met 4 groote boerderijen met cirka 485 hektaren grond. De bevolking telde 54 zielen, zijnde 5 ambtenaren en 49 kweekelingen ; de veestapel 377 stuks, namelijk: 6 paarden, 18 koeien, 9 stuks jongvee, 4 kalveren, 350 schapen.

5°. Bezat de Maatschappij een huis voor 't Algemeen Bureau te 's Hage, met 51 hoogere en lagere ambtenaren, terwijl zij te Doldersum, Diever en Appelscha een aantal hektaren heidegrond had aangekocht.

In 't geheel bezat de Maatschappij 7000 hektaren grond, waarvan 2700 ontgonnen. De geheele bevolking bedroeg 6744 zielen, de veestapel 5552 stuks. Het aantal gebouwen ± 500 [29]).

De scholen der Maatschappij bloeiden. Had men eerst de kinderen ter school moeten zenden naar de omliggende gemeenten, langzamerhand had de Maatschappij haar eigen scholen gesticht en haar onderwijzers aangesteld. Zoo voortreffelijk was het onderwijs, dat kinderen uit de naburige gemeenten de koloniale scholen kwamen bezoeken, en niettegenstaande men, om dit te keeren, daar de scholen te vol werden, het schoolgeld voor ieder kind van buitenaf met *f* 10 verhoogde, kon men het met moeite tegengaan. In de vrije koloniën liet de zedelijkheid weinig te wenschen over; ook in de bedelaarskoloniën was men, de bevolking in aanmerking genomen, tevreden, terwijl de weezenkolonisatie verblijdende resultaten opleverde.

Inzonderheid werkte de kolonisatie heilzaam op het jonge geslacht in de vrije koloniën, en als wij een blik werpen op

de reeks van jaren, welke de Maatschappij bestaan heeft, op de geslachten, die in de kolonie geboren zijn, dan kan men dit verschijnsel waarnemen, dat kinderen en kindskinderen der kolonisten, handwerkslieden, hoevenaars en arbeiders geworden zijn in de gewone maatschappij, die geheel in eigen onderhoud voorzien. Schrijver dezes, die meermalen in aanraking kwam met menschen buiten de kolonie, in de kolonie geboren en opgevoed, staat voor de waarheid hiervan in.

De Heer J. van Konijnenburg zegt hierover in eene brochure [30]) het volgende: „Wat er van het opkomende geslacht te maken is, wanneer dit onttrokken is aan kwade voorbeelden en gebragt onder doelmatig onderwijs, hetwelk hier boven het maken van verdiensten wordt gesteld, vervolgens tot velerlei soort van werkzaamheid wordt opgeleid; wat er van deze jongelieden nog worden kan, dat er elders nooit van te verwachten was, dit was met deze kolonisatie overvloedig gebleken. Wie zal het zeggen, hoevele sterke arbeiders, turfgravers en makers, boerenknechts en meiden, fabriekarbeiders, dienstboden en meer anderen deze koloniën opgeleverd hebben aan de nijverheid, die voor eene halve eeuw nog 50,000 vreemdelingen behoefde?...... In de nabuurschap worden, als uit éénen mond, de kolonisten jongens de beste spitters van den grond genoemd. Dienstmeisjes worden, om hare meerdere ontwikkeling, bescheidenheid, dienstvaardigheid, liefst uit de koloniën genomen, in weêrwil van haar eerste onbedrevenheid in de huishoudelijke werkzaamheid van den meer gegoeden stand. Geen plaats in Drenthe is er waar er zich geene bevindt," etc.

Ik hoop in de volgende bladzijden bij dit kardinale punt nog meermalen stil te staan.

HOOFDSTUK III.

2e Periode. 1827—1843.

Het tijdvak van stilstand en van treurige ervaringen, eindigende met eene gevaarlijke krisis.

§ 10.

KORTE BLIK OP DE BEZWAREN, VERBONDEN AAN EENE JUISTE MEDEDEELING DER FEITEN, GEDURENDE DEZE PERIODE VOORGEVALLEN.

Toen de Generaal van den Bosch in het laatst van 1827 naar West-Indië vertrok, gaf hij der Kommissie van Weldadigheid den ernstigen raad, geen uitbreiding te geven aan de kolonisatie, maar het bestaande zooveel mogelijk te bevestigen, en nauwkeurig na te gaan, of de schadeloosstelling die de Regeering zou betalen in juiste verhouding stond tot de schade, die geleden werd door invaliditeit der door haar opgezonden kolonisten.

Zoo ligt daar dan nu voor mij ter behandeling: 1°. de geschiedenis van die jaren, waarin de Maatschappij den man moest missen, die haar had opgericht, en die zoo onvermoeid gearbeid had aan haar opbouw; daarna van den tijd, waarin van den Bosch, na eene zevenjarige afwezigheid in het vaderland teruggekeerd, bij de meest smartelijke ervaringen, toch met den meesten moed bleef worstelen voor de zaak die hij liefhad, om eindelijk, na een blik te hebben geworpen op

den finantiëelen toestand der Maatschappij gedurende deze periode, de krisis, welke de Maatschappij in 1842 en 1843 beleefde, mitsgaders haar oplossing, in haar geheelen omvang mede te deelen.

Is het altijd eene zeer teedere zaak eene beschouwing te geven over zaken, die tot het verleden behooren, nog moeilijker wordt het, wanneer over die feiten een sluier van geheimzinnigheid gespreid ligt. Dit is het geval met de Maatschappij van Weldadigheid in dit tijdperk. Hoogst moeilijk is het, de verhouding te beoordeelen, tusschen Maatschappij en Regeering in die dagen; hoogst moeilijk de drijfveeren na te gaan der verschillende handelingen van het bestuur der Maatschappij van Weldadigheid. Waarom, zoo vraagt men? — Het antwoord ligt voor de hand. Omdat er in de verschillende bronnen, waaruit deze geschiedenis geput moet worden, zulk een groot verschil bestaat in de wijze van voorstelling en opvatting der koloniale zaken. Ik wijs hier alleen maar op de beschouwingen, welke het bestuur der Maatschappij van Weldadigheid in 't licht heeft gegeven, en de nota's der verschillende kommissiën van onderzoek, door de Regeering benoemd [31]). Die beschouwingen loopen dikwijls zoo uiteen, dat men, bij een oppervlakkige inzage, tot den uitroep komt: „Waar ligt nu de waarheid?" Hoogst omzichtig dient men dus schrede voor schrede den gang van zaken in deze voor de Maatschappij zoo merkwaardige en smartelijke periode te volgen. Hoogst omzichtig moet men zijn in zijn oordeelvelling over dwalingen en misslagen. Niet eenzijdig mag het standpunt van de Maatschappij of dat van de Regeering verdedigd worden [32]). Feiten, niets dan feiten mogen hier spreken. Ik hoop getrouw te zijn in hare mededeeling en er later juiste konklusiën uit te trekken.

§ 11.

DE KOLONIËN, HAAR BESTUUR EN HARE BEVOLKING.

Na het vertrek van van den Bosch naar West-Indië, bestuurde

de Permanente Kommissie namens de Kommissie van Weldadigheid de Maatschappij. Dit was vroeger ook wel schijnbaar het geval geweest; reeël, de Permanente Kommissie erkende het zelve, was van den Bosch de man, van wien alles uitging. Hij was het Bestuur.

Niet zonder schroom, verwijderde hij zich van de stichting. De belofte van den Koning, dat Hdz. de Maatschappij zijne welwillende zorgen zou wijden, had hem doen besluiten de betrekking te aanvaarden.

Oogenschijnlijk was de taak der Permanente Kommissie thans veel gemakkelijker geworden; aan de kolonisatie toch zou vooreerst geene verdere uitbreiding gegeven, en alleen het bestaande „bevestigd en bestendigd" worden. Metderdaad was zij moeilijker, *en* omdat van den Bosch, de ziel der zaak, afwezig was, *en* omdat de geldmiddelen, waarover de Maatschappij te beschikken had, ieder jaar verminderden, ja zelfs in 1831 en 1832 in zulk eenen treurigen toestand verkeerden, dat toen reeds, zonder de hulp der Regeering en de belangrijke voorschotten van den voorzitter der Kommissie van Weldadigheid, Z. K. H. prins Frederik der Nederlanden, de Maatschappij zou failliet gegaan zijn. In 1834 keerde van den Bosch, die na zijn terugkomst uit de West, benoemd tot Goeverneur-Generaal van Oost-Indiën, in 1829 derwaarts vertrokken was, terug en wijdde van dat oogenblik zijne krachten weder aan zijne lievelingsstichting. Hoe dikwijls hij er de werkzaamheden gadesloeg, hoe menigmaal hij er de woningen binnentrad, om zich op de hoogte te stellen van den toestand der bevolking, hoe minzaam hij was tegenover hem die zich bevlijtigde, hoe strikt rechtvaardig tegenover allen, zal u nog menigeen der tegenwoordige bevolking van de vrije koloniën kunnen verhalen. Daar leeft nog *„de Generaal"*, zoo werd van den Bosch in de wandeling genoemd, in dankbaar aandenken voort. Met welk een taai geduld, met welk eene volharding hij bleef werken aan de verwezenlijking zijner plannen, ieder ambtenaar, die vroeger den Generaal kende en nu nog werkzaam is in de koloniën, zal er met den

meesten lof van gewagen. Maar welke teleurstellingen hij en zijne vrienden moesten ondervinden, zullen de volgende bladzijden leeren.

Gedurende den loop dezer periode werden geene gronden meer aangekocht. Men legde zich alleen toe op ontginning der reeds aangekochte gronden, zoo in den omtrek van de vrije koloniën, als der gestichten. Met die ontginning begon men echter na de terugkomst van van den Bosch in 1834. Wij behoeven hier niet stil te staan bij de stichtingen zelve; deze bleven nagenoeg op denzelfden voet ingericht, als in de vorige periode. Over de fabrieken, die gebouwd werden voor het verrichten van fabriekmatigen arbeid, spreek ik ter zijner plaatse. De bevolking kreeg pas tegen het laatst dezer periode uitbreiding. Het getal zielen bedroeg in 1827 6744, telde in den regel 7000 à 8000 zielen en steeg sedert 1840 tot ruim 10.000. Het bestuur bleef op denzelfden voet. De direkteur, sedert 1829 de heer J. van Konijnenburg, geadsisteerd door de verdere beambten, bestuurden, onder toezicht der Permanente Kommissie, al de koloniën.

In het huishoudelijk leven en de wijze van bestaan der kolonisten grepen eenige veranderingen plaats, welke hier kortelijk ter sprake moeten worden gebracht.

Tengevolge van de meerdere uitbreiding, die er aan het fabriekwezen gegeven werd gedurende deze periode, plaatste men in verscheiden hoeven der vrije koloniën weefgetouwen. De schuur achter het huis werd eene fabriek in het klein. Dit kon te gemakkelijker geschieden, omdat vele kolonisten die schuur niet meer noodig hadden voor het landbouw-bedrijf. De reden was deze. Ieder kolonist had bij de stichting honderd aren tuingrond; deze werden weldra ingekrompen tot veertig, omdat men misbruik maakte van de vergunning om dien tuin te bemesten. De eigen tuin werd zwaar bemest, en het land der Maatschappij, waarvoor de mest, die volgens kontrakten eigendom der Maatschappij was, moest dienen, kreeg zeer weinig. Hoewel deze vermindering van

grond den kolonisten vergoed werd, wekte zij toch algemeen misnoegen. Nog minder viel een andere maatregel in den smaak der bevolking. Het oorspronkelijke plan was, iederen kolonist op zijne hoeve twee koeien in gebruik te geven, die wel het eigendom der Maatschappij bleven, maar waarvan de kolonist, tegen zekere jaarlijksche opbrengst, de revenus trok. Men had berekend, dat hij zoodoende de hoeve, welke hij gebruikte, en die gelijk bekend is $2^1/_2$ à 3 hektaren groot was, zou kunnen bemesten en het noodige onderhoud vinden voor zich en zijn vee. Langzamerhand begon men het onmogelijke hiervan in te zien, en in 1839 ging men tot den maatregel over om sommigen kolonisten de twee, anderen ééne koe te ontnemen. De brembemesting, die was ingevoerd, maakte, zoo meende men, het houden van twee koeien overbodig. Van dezen maatregel, die niet alleen het ongenoegen der kolonisten, maar ook dat der kontraktanten met de Maatschappij in hooge mate opwekte, kwam men spoedig terug, en ieder kolonist hield ééne koe. [33])

Reeds maakte ik gewag van de wijziging, door het bestuur gebracht in de verdiensten der kolonisten, en hoe het, in plaats van zoo als vroeger te zeggen: *„Al naar mate gij werkt zult gij beloond worden"*, den kolonist voeding, kleeding, woning enz. toezeide, voor den arbeid dien hij verrichtte. Daar m. i. deze wijziging veel heeft bijgedragen tot de mislukking der kolonizatie, ga ik haar thans iets uitvoeriger bespreken.

Opwekking tot een werkzaam en zuinig leven moest wel, en dit was het aanvankelijk ook, in de eerste plaats de grondslag zijn, waarop men het gebouw der hervorming optrok. Het gewijzigde stelsel bewerkte het tegendeel, het stelde paal en perk aan de hoeveelheid werk, die door een krachtig huisgezin verricht mocht worden, en verzekerde den invaliede en ook den luiaard eene voldoende hoeveelheid voedsel, kleeding enz., ook wanneer hij die niet door arbeid verdiend had. Het tarief van het maximum van verstrekking bepaalde de hoeveelheid brood, aardappelen,

kleeding enz., die aan ieder der kolonisten naar zijn ouderdom mocht uitgereikt worden, als volgt:

			Aardapp.	Brood.	Kleeding.	Winkelg.	Totaal.
1°. klasse,	boven	15 jaar:	*f* 0.18.	*f* 0.21.	*f* 0.24.	*f* 0.37.	*f* 1.00
2°. „	„	10 „	„ 0.15.	„ 0.17.	„ 0.24.	„ 0.37.	„ 0.93.
3°. „	„	5 „	„ 0.12.	„ 0.14.	„ 0.24.	„ 0.37.	„ 0.87.
4°. „	beneden	5 „	„ 0.09.	„ 0.10.	„ 0.24.	„ 0.37.	„ 0.80.

De aardappelen werden berekend tegen *f* 1 het hektoliter, het brood tegen 7 centen het kilogram, de kleeding naar vastgestelde, over het geheel te hooge prijzen. Al verdiende nu een huisgezin het dubbele of driedubbele, toch ontving het niet meer dan het vastgestelde maximum. Gesteld b. v., dat een huisgezin volgens het tarief van arbeidsloonen, dat veel te hoog gesteld was, *f* 400 in een jaar verdiende; gesteld dat aan dit huisgezin het maximum van voeding enz. was verstrekt, tot een bedrag van *f* 200, dan zou het de overige *f* 200 in geld hebben moeten ontvangen. Dit geschiedde niet. In plaats van het werkelijk verdiende uit te betalen, of het voor het gezin te beleggen, totdat het, vrijboer geworden zijnde, het op nuttige wijze zou kunnen gebruiken, werd het in een reservefonds geplaatst, dat het eigendom der Maatschappij bleef, en waarvan op het einde van het jaar de kolonist zoo weinig kreeg, dat het nooit een prikkel voor hem kon zijn, om zijn uiterste vlijt aan te wenden. Integendeel, het was hem bijna hetzelfde, of hij met zijn gezin *f* 200 of *f* 400 verdiende, indien hij slechts zorgde, dat hij zóóveel verdiende, dat hij met de zijnen het maximum van verstrekking. bereikte.

Het tarief van het minimum van verstrekking bepaalde, hoeveel een invaliede of lui huisgezin moest ontvangen (niet verdienen), om niet van gebrek om te komen.

			Aardapp.	Brood.	Kleeding.	Winkelg.	Totaal.
1°. klasse,	boven	15 jaar:	*f* 0.18.	*f* 0.21.	*f* 0.24.	*f* 0.17.	*f* 0 80.
2°. „	„	10 „	„ 0.15.	„ 0.17.	„ 0.20.	„ 0.14.	„ 0.66.
3°. „	„	5 „	„ 0.12.	„ 0.14.	„ 0.16.	„ 0.11.	„ 0.53.
4°. „	beneden	5 „	„ 0.09.	„ 0.10.	„ 0.12.	„ 0.18.	„ 0.49.

Bestond nu een huisgezin uit man, vrouw en vier kinderen,

van 11, 8, 5 en 2 jaar, dan moest het volgens dit tarief aan voedsel, kleeding enz. ontvangen :

2	personen	1°.	klasse	*f* 1.60
1	„	2°.	„	„ 0.66
2	„	3°.	„	„ 1.06
1	„	4°.	„	„ 0.40
			Totaal	*f* 3.72.

Verdiende nu alleen de man *f* 1.00, of des noods *f* 0.25, als hij lui was, dan ontving hij toch *f* 3.72. Maar verdiende hij meer, *f* 2 of *f* 3, dan ontving hij toch niet meer, dan hem volgens tarief was toegekend.

Men ziet het, de zoogenoemde arbeidsloonen waren niets dan eene fiktie, de koloniën waren metterdaad plaatsen geworden, waar men aan behoeftige gezinnen onderstand gaf voor het werk, dat zij verrichtten.

§ 12.

DE KOLONIALE LANDBOUW.

Deze hoofdtak van bestaan, dit hoofdbestanddeel der werkzaamheid van de Maatschappij had reeds gedurende een goed deel der vorige periode minder gunstige rezultaten opgeleverd. Men begon te begrijpen, dat men iets had over 't hoofd gezien, namentlijk dat groote struikelblok bij de meeste landontginningen.... behoefte aan mest. Deugdelijk en voldoend hooiland bezat de Maatschappij niet; het gevolg was, dat men of hooi of mest, of beide moest aankoopen, hetgeen veel duurder kwam dan in vele andere oorden van ons land, daar de transport-kosten op die artikelen zeer hoog waren. Men verkeerde eerst in de meening, dat men voor de twee koeien, die ieder hoevenaar had, voldoend zomer- en wintervoeder zou kunnen oogsten. In den beginne reeds kon men slechts voor ééne koe zooveel winnen, terwijl het niet lang duurde, of zelfs voor die ééne koe moest het wintervoeder worden aangekocht.

Daar de Maatschappij ten gevolge van omstandigheden, die

ik weldra zal mededeelen, niet meer over de noodige fondsen beschikken kon, begon zij zich in vele zaken te bekrimpen, ook in den aankoop van mest. Het land nam daardoor in vruchtbaarheid af, bracht veel minder op. Men zag het nadeel hiervan in, deed onderzoek naar middelen om het land zonder dierlijke bemesting vruchtbaar te maken, en meende weldra geschikte meststoffen gevonden te hebben in de mergel en de brem.

Over de eerste valt alleen dit te zeggen, dat men de mergel, die hier en daar in de koloniale gronden werd aangetroffen dolf, haar vermengde met wat dierlijken mest, en daarna over de gronden bracht. Zonder noemenswaardig voordeel aan te brengen, kostte deze proef der Maatschappij eene ton gouds.

Daar de bemesting met brem tot op dezen dag eene belangrijke rol gespeeld heeft in den kolonialen landbouw, moet ik bij deze iets langer stilstaan.

Reeds de Generaal van den Bosch, die, teleurgesteld in de verwachtingen, welke hij van den grond had, zijn oorspronkelijk landbouwstelsel in duigen zag vallen, was, daar hij het begreep, dat de aankoop en aanvoer van mest op den duur te kostbaar zouden zijn, proeven beginnen te nemen met de bremkultuur, om deze plant zoo mogelijk als groene bemesting te gebruiken. De brem (genistra scoparia) werd in het voorjaar onder de te veldstaande rogge gezaaid en bereikte in het najaar de hoogte van een à twee decimeter. Na de roggeoogst bleef de brem staan tot het najaar van het volgende jaar; alsdan werd zij onder geploegd, en werden inzonderheid aardappelen en rogge daarop verbouwd. Men heeft uitnemende gewassen hierop geteeld, en deskundigen, die eerst weinig verwachting van deze bemesting hadden, stonden verbaasd over de rezultaten [34]). De bezwaren aan deze bemesting verbonden, b. v. dat het land een jaar zonder vrucht moest liggen, dat de rog, om de brem niet te beschadigen, 2 decimeter boven den grond moest worden gezicht, konden tegen de voordeelen niet opwegen, en de bremteelt werd in de vruchtwisseling opge-

nomen. Iedere hoeve had de volgende vruchtwisseling: $^2/_9$ brem, $^3/_9$ rogge, $^2/_9$ haver of garst, $^2/_9$ aardappelen.

Door de uitmuntende oogsten, die men verkreeg, meende men werkelijk het groote probleem te hebben opgelost, en men had recht tot die veronderstelling. In latere jaren leerde men de schaduwzijde kennen. Langzamerhand begon de plant veel minder welig te groeien, en in plaats van de brem, vroeger twee el hoog en in dichte bosschen op het veld staande, kreeg de kweek (vieter of agropyrum repens) de overhand. Men heeft naar de oorzaak van dit verschijnsel gezocht. De HH. C. J. M. Jongkindt Coninck en E. C. Enklaar zijn tot dit rezultaat gekomen: de brem is eene plant, die vooral in hare houtdeelen veel potasch bevat; met hare diepgaande wortels kan zij de potasch in genoegzame hoeveelheid uit den ondergrond trekken, om haar in den bovengrond te brengen. De aardappel, eveneens eene potasch houdende plant, die daarop werd geteeld, zonder bijvoeging van mest of minerale bestanddeelen, ontnam aan den bovengrond weder de potasch, die er door de brem aan was toegevoegd. De ondergrond raakte dus uitgeput, en dientengevolge kwijnde de brem, waarbij kwam, dat de vruchten op de omgeploegde brem begonnen te mislukken. Ook in de nabijheid der koloniën werden door de boeren proeven genomen. Men kwam algemeen tot de overtuiging, dat op ouden grond de brem volstrekt niet groeide, dat zij alleen op nieuw aangemaakten grond met goed gevolg kan worden aangewend. In de periode, welke wij nu behandelen, is men in de Maatschappij niet tot deze ervaring gekomen. Jaar in, jaar uit verbouwde men brem, en daarop vruchten, die goede oogsten schonken. Wij lezen in een verslag van eene kommissie, uit die van Toevoorzicht benoemd, om de koloniën te inspekteeren, bestaande uit de HH. van Hoorn van Burgh, van der Oudermeulen, en A. C. P. Quarles van Ufford, het volgende aangaande de bremkultuur in 1841: „In vorige jaren hebben stukken land, „uitsluitend met zware jonge brem bemest, ruim 200 mudden „aardappelen van het morgen opgeleverd, terwijl het volgend

„jaar de rogge zonder eenige bemesting 10, 11, ja 17 mud „van het morgen heeft gegeven. Er bestaat dus geen twijfel „meer, of de brembemesting mag met regt als eene hoogst „belangrijke uitkomst voor den landbouw worden beschouwd, „waarvan, voor de uitbreiding van alle ontginning, onbereken-„bare voordeelen zijn te verwachten. Voor de koloniën van „Weldadigheid zal weldra alle aankoop van vreemde mestspe-„ciën onnodig zijn." [35])

In deze periode, de cijfers in de jaarlijksche verslagen en rekeningen toonen het aan, gaf de landbouw in den regel groote verliezen. De jaren 1828, 1829, 1830 kenmerkten zich door buitengewoon slechte oogsten. In 1831 en 1832 waren zij redelijk. Toen van den Bosch in 1834 terugkeerde, vond hij de gronden verachterd. Dit kon niet anders, daar men weinig mest had aangekocht; het geld daartoe had ontbroken. Subsidiën, bij de Regeering aangevraagd en verkregen ter uitbreiding en verbetering van landbouw, baatten niet veel. Wel werd er een paar jaren voor groote sommen mest aangekocht, toch werd de landbouw niet produktief; integendeel nagenoeg iedere rekening toonde verlies.

Die verliezen, de meest zekere bewijzen, dat het systeem niet deugde, deed het bestuur omzien naar anderen arbeid, van meer produktieven aard, zulken arbeid, waarbij ieder, ook degenen die voor den landbouw minder geschikt waren, kon gebruikt worden. Zie hier de aanleiding tot den grooten omvang, welken het fabriekwezen der koloniën binnen weinige jaren zou verkrijgen.

§ 13.

HET KOLONIALE FABRIEK-WEZEN.

Voor den terugkeer van van den Bosch uit Indië exporteerde de M. geene produkten uit hare fabrieken. Getrouw aan den stellig uitgedrukten wensch der regeering, getrouw aan de statuten der M., vervaardigde zij alleen wat zij voor

eigen behoefte noodig had. Wij lezen dienaangaande in het jaarlijksch verslag door van den Bosch uitgebracht 20 Sept. 1827: „De fabriekmatige arbeid wordt met goed gevolg „voortgezet; geringe voorwerpen uitgezonderd, wordt sedert „lang in deze koloniën (n. l. de vrije) alles vervaardigd, wat „tot kleeding, gereedschappen, en gedeeltelijk ook tot huis„raad nodig is" [36]). Deze toestand bleef voortduren gedurende de afwezigheid van den stichter, hoewel wij ieder jaar in de verslagen van meerdere uitbreiding vinden gewag gemaakt. Zoo meldt ons het verslag der Permanente Kommissie over 1828: „De fabriekmatige arbeid in deze koloniën (vrije) „is nog vermeerderd met het maken van manshoeden; het „draaijen van beenen knoopen, en met een touwslagerij, alles „voor eigen behoefte. De spinnerijen en weverijen worden „goed voortgezet en alle deze inrichtingen en bedrijven geven „zoowel vrouwen en kinderen als mannen niet slechts de „nodige verdiensten, maar aan velen de beste gelegenheid „om zich in het een of ander bijzonder te bekwamen." Aangaande de Ommerschans lezen wij in hetzelfde verslag het volgende: „De fabriekmatige arbeid wordt hier mede goed „voortgezet; alles wat tot kleeding der kolonisten en verder „in de huishouding benoodigd is, wordt grootendeels door „hen zelf aangemaakt en vervaardigd. Het getal personen, „dat doorgaande in de fabrieken en tot alle andere soorten „van arbeid, behalve veldwerk gebruikt wordt, bedraagt 200;" (de geheele bevolking van Ommerschans bedroeg toen 1006 zielen). Ongeveer hetzelfde wordt in dit verslag medegedeeld over Veenhuizen.

Men ziet hieruit, dat men toen reeds de fabrieken niet meer beschouwde als bijzaak. Na 1830 bespeuren wij steeds langzaam voortgaande uitbreiding [37]). In 1833 wijzen de boeken een uitgaaf aan van *f* 131.491.03 aan arbeidsloonen. In 1834 zegt de sub-kommissie in haar verslag over de koloniën: „De fabriekmatige arbeid heeft kennelijk eene toene„mende strekking. Wij kunnen niet genoegzaam er op aan„dringen, om den fabriekmatigen arbeid, voor zoover deszelfs

„voortbrengselen voor eigen behoefte kunnen strekken, zoo-„veel mogelijk uit te breiden."

Bij den terugkeer van van den Bosch werd eene nog grootere uitbreiding aan dezen tak gegeven, en reeds in 1837 begon de Maatschappij hare waren aan de markt te brengen. Alleen in de vrije koloniën werden in dat jaar 800.000 ellen katoen geweven, waarvan de M. voor eigen gebruik slechts 40.000 ellen noodig had. Het overige werd buiten de koloniën verkocht. In 1838 is het cijfer der uitgaven voor de fabrieken reeds geklommen tot *f* 261.909.05, en wij lezen in het verslag over de koloniën van dat jaar: „Voorts is men „te Ommerschans begonnen met het weven van katoen en „bont tot boezelaars, van katoenen doeken voor eigen ge-„bruik in al de koloniën, alsmede met de daarstelling eener „koffijzakweverij, mede werkende ter verkoop naar buiten. De „katoenweverij in de vrije koloniën is van 97 getouwen, die „er in het begin dezes jaars waren, gebracht tot 364."

In dit jaar werd besloten eene stoomspinnerij te vestigen te Veenhuizen, ten einde niet langer in de noodzakelijkheid te zijn, de garens uit Engeland te ontbieden. Deze fabriek was in het begin van 1842 geheel voltooid. Wanneer men nagaat, dat in 1840 de uitgaven voor den fabriekmatigen arbeid in de gezamelijke koloniën geklommen waren tot het cijfer *f* 449.447.39 [38]), dan kan men zich een denkbeeld vormen van de verbazende uitbreiding, die er aan dien tak van nijverheid gegeven was gedurende deze periode, en tevens van de verbazende afwijking, van de in 1818 door de Regeering goedgekeurde statuten.

Wij herkennen de landbouw-koloniën, gelijk ze ons in vorige bladzijden werden geschetst, niet meer. Die menigte fabrieken, die weefgetouwen, immer in beweging, die honderden mannen, vrouwen en kinderen, zoowel valiede als invaliede, daar in die fabrieken werkzaam, en eindelijk de uit de fabriekschoorsteenen opstijgende rook, dat alles doet ons eerder denken aan eene fabriek-stad, dan aan eene landbouwende kolonie. Zeker is het dan ook, de geschriften van van den

Bosch, vóór de stichting der M. in 't licht gegeven, over de mogelijkheid van het bestaan van landbouwende koloniën, bewijzen het, dat toen de Generaal in 1818 zijn arbeid begon, hij er nooit aan gedacht heeft, dat, te midden van zijne koloniën in de Drentsche heide, zich de hooge fabrieksschoorsteen zou verheffen; dat in den boezem van die kolonie, die dienen moest om aan behoeftige menschen door landbouw een goed middel van bestaan te geven, de fabriekmatige arbeid eene zoo voorname, we zouden haast zeggen de hoofdrol, zou spelen.

§ 14.

DE MOREELE TOESTAND DER BEVOLKING; HARE GODSDIENSTIGE EN ZEDELIJKE ONTWIKKELING.

Het kan niet ontkend worden, dat het Bestuur der M. v. W. ook in deze periode, bij alle beslommeringen die zij had, getrouw bleef aan haar principe: opvoeding en zedelijke verheffing van de bevolking harer koloniën; dat zij voor ieder de gelegenheid opende zich te vormen en te ontwikkelen. Hoe de bevolking hiervan gebruik maakte, de verslagen der Kommissiën van Weldadigheid en van Toevoorzicht geven ons hierop het antwoord.

Wat de vrije koloniën aangaat, getrouw werden de kerken bezocht door alle gezindten. Daar deze koloniën zich nog niet verheugen mochten in 't bezit van eigen kerken en leeraren, moesten de kerken bezocht worden te Vledder en te Steenwijkerwold, alwaar ook godsdienstonderwijs gegeven werd. De predikanten te Steenwijkerwold en Vledder en de R. K. pastoor te Steenwijkerwold genoten hiervoor eene subsidie van de Maatschappij. De Israëlieten hadden in de kolonie eene gelegenheid, hunne godsdienstige plichten waar te nemen. Wij treffen ook in deze periode denzelfden voortreffelijken toestand van het schoolonderwijs aan als in de vorige periode. De landbouwschool te Wateren bleef ingericht voor een 70-tal jongens.

Men heeft zich dikwijls een geheel verkeerd denkbeeld gevormd van de bevolking dezer koloniën. Men heeft haar

dikwijls op eene lijn gesteld met die van Ommerschans en Veenhuizen. Dat was in strijd met de waarheid. Velen van deze bevolking waren veel beschaafder dan het gros hunner naburen in de omliggende dorpen.

Geheel anders was het te Ommerschans en Veenhuizen. Behalve de weinige goede elementen, die men er aantrof, werden de bedelaarsgestichten bevolkt door de heffe des volks: bedelaars, vagebonden, menschen van verdacht gehalte; en de weezengestichten met weeskinderen, vondelingen en verlaten kinderen.

Welk een zegen men voor zulke menschen zijn kan, door ze op te voeden, laat zich lichtelijk begrijpen, en niet gering is het getal dergenen, die het aan de Maatschappij te danken hebben, dat zij, opgevoed in hare koloniën in die dagen, thans eene zelfstandige plaats innemen in de groote maatschappij.

Om den lezer eenigermate op de hoogte te stellen van de schoolgaande bevolking, deel ik hier mede eene statistieke opgave van het schoolbezoek in 1842.

Frederiksoord.	Dagscholieren.	Avondscholieren.	Zondagschool.
Kolonie 1.	62.	56.	
„ 2.	122.	113.	
Oost vierde parten. . . .	36.	45.	
Kolonie 7.	36.	22.	
Hoofdsch. Willemsoord.	130.	99.	
1e Bijschool.	61.	53.	
2e Bijschool.	40.	22.	
Wateren.	11.	77.	
Totaal vrije kol.	498.	487.	
Ommerschans.	125.	116.	
Veenhuizen			
N°. 1.	633.	449.	215.
N°. 2.	173.	160.	47.
N°. 3.	250.	539.	192.
Totaal Bed. kol.	1181.	1264.	454.
Algem. totaal voor alle kol. der Maatschappij	1679.	1751.	454.

Wanneer wij dan nogmaals vergelijkingen maken tusschen den toestand, waarin zeker $^{3}/_{4}$ dier kinderen zou verkeerd hebben, indien de Maatschappij van Weldadigheid hen niet had opgenomen, met dien waarin zij werkelijk verkeerden na een korter of langer verblijf aldaar; dan voorzeker beaamt men wat de heer Ruitenschild, rapporteur der Kommissie van Onderzoek naar den godsdienstigen en zedelijken toestand der kolonisten, aan het einde van zijn verslag in 1842 zegt: „Mogt „daarom de vrees voor hare aangelegenheden, (der Maat„schappij) waar zij de gemoederen vervult, weldra bevonden „worden ijdele bezorgdheid te zijn geweest! Mogt de over„tuiging toenemen dat zulk een kweekhof van verlichting, be„schaving en godsdienstzin nog niet overtollig, maar steeds „voor velen dringend noodzakelijk te achten is! Mogten „wij u in het gevoelen hebben versterkt, dat uwe vereende „pogingen schoone vruchten opleveren, die zegenrijk zijn voor „honderdtallen en Gode voorzeker niet geheel ongevallig. „Zijne magt, Zijne liefde verhoede, dat onder ons eene inrig„ting worde afgebroken, die steeds dienstbaar was aan de „bevordering van het rijk van waarheid en van licht, en „waarvan nog veel goeds kan verwacht worden. Hare be„stendigheid en bloei zullen voor uwe harten een schooner „loon zijn, dan veler lof en toejuiching kan schenken." [39])

Men moet zich nu echter niet voorstellen, dat 't alles zoo uitstekend gesteld was, wat godsdienst en moraliteit aangaat. Deze lieten hier en daar veel te wenschen over, inzonderheid in de bedelaars-gestichten; ondeugden van allerlei aard trof men op groote schaal aan. Ontegenzeggelijk was de toestand in de vrije koloniën veel beter, of laat ik liever zeggen, de laatste mogen zelfs niet met de eerste vergeleken worden.

Wat arbeidzaamheid, ijver, geschiktheid enz. aangaat, treffen we hier nevens de lichtpunten ook eene schaduwzijde aan. In de algemeene verslagen over de vrije koloniën van het bestuur treffen we menige klacht daarrover aan; bijv. dat de kolonisten weinig geschiktheid voor den landbouw bezitten; dat zij

weinig lust hebben dien te leeren; dat zij lui en onordelijk zijn [40]); dat er ontevredenen en ondankbaren zijn [41]); dat het bestuur om hunne verkwistingen tegen te gaan, ten hunnen behoeve, winkels had moeten stichten [42]); dat men, toen dit nog niet gebaat had, eene munt had moeten slaan, alleen gangbaar voor de koloniën [43]); dat het bestuur genoodzaakt was geweest eenigen te ontslaan, anderen naar de strafkoloniën te zenden [44]), enz. Wel bewijzen, dat er nog veel kaf onder 't koren was. — Hier kan men echter gerust de vraag doen: hoe kon het ook anders zijn? — 't Was nog een tijd van wording, en de vruchten der kolonizatie op dit gebied zouden zich pas bij een volgend geslacht beter kunnen openbaren, en... ontegenzeggelijk had het bestuur alle reden tot dankbaarheid voor de rezultaten, die nu reeds verkregen waren.

§ 15.

FINANCIEELE TOESTAND.

De proeftijd van drie jaren, waarin de Maatschappij zou onderzoeken, of de ontworpen schadeloosstelling voor invaliediteit der kolonisten, door de Regeering te betalen, in goede verhouding stond tot de schade die hierdoor door de Maatschappij geleden werd, was verstreken. De Permanente Kommissie verklaarde, in hare missive van 23 Juli 1830, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken: „dat de sommen, welke „het gouvernement voor vergoeding betaalde, zijn gebleken „in eene tamelijk goede verhouding te staan tot de schade „die geleden werd, zoodat er dus geene reden bestaat, waarom „de kontrakten niet zouden kunnen worden gecontinueerd.”

Zij verzocht de definitieve vaststelling der kontrakten. Hieraan werd gevolg gegeven. De Regeering had dus, ingevolge de verklaringen van de Permanente Kommissie het vooruitzicht, dat zij na 1842 niets meer zou te betalen hebben, dan de vergoedingskosten voor invaliedieteit, en ƒ 15 vervangingskosten per hoofd; en daartegenover het recht ten eeuwigen

dage, om 9200 personen naar de koloniën ter verpleging te kunnen opzenden.

Den 11den Mei 1831, dus nog geen jaar na de vaststelling der kontrakten, deelde de Permanente Kommissie aan de Regeering mede, dat de Maatschappij in hoogst ongunstigen finantieëlen toestand verkeerde [45]). Als oorzaken van den toestand gaf zij op: 1°. de langzame betaling van door de Regeering verschuldigde gelden, hetwelk een gevolg was der politieke gebeurtenissen; 2°. de mislukking van den oogst in de jaren 1828, 1829, 1830; 3°. de groote vermindering van den veestapel, gevolg van sterfte onder het vee. Zij vroeg in dat adres aan de Regeering een voorschot van *f* 200.000 op de gelden, die zij later op grond der kontrakten van haar moest ontvangen. Aan dat verzoek werd voldaan op de volgende wijze: de Minister van Finantiën gaf den raad aan het Bestuur, zich uit de oogenblikkelijke verlegenheid te redden, door het in prolongatie geven van ongeplaatste obligatiën der leening van 1830 [46]), welke nog in handen van het Bestuur waren [47]).

Bij missieve van 17 Juni 1831 schreef de Minister van Financiën aan het Bestuur der Maatschappij: „Ik vind mij „thans gemagtigd, om der Commissie kennis te geven, dat, „behalve de dadelijke voldoening in schatkistbilletten van de „vorderingen tot den laatsten Mei dezes jaars, ter somma van „*f* 150.000, ook in zooverre de maatregelen tot gaandehou„ding der zaken van de Maatschappij, door de Commissie te „nemen, kunnen worden ondersteund, dat, bij het doen der„zelve van beleeningen op de onuitgegeven obligatiën ten „laste van de Maatschappij door mij wordt aangenomen, om, „wanneer door onverwachte opzeggingen, of ongenegendheid „tot prolongatie van beleeningen, verlegenheid in het geldelijk „beheer der Maatschappij mogt ontstaan, alsdan daaromtrent „oogenblikkelijk hulp te bieden, door van wege de schatkist, „voor een korten tijd, en totdat de gelegenheid om nieuwe „leeningen te doen, zal zijn verkregen, het benoodigde voor „te schieten."

Ten gevolge van dezen maatregel kreeg de Maatschappij *f* 150,000 als voorschot op hetgeen zij dat jaar van de Regeering zou moeten ontvangen; en behalve dat nog *f* 202,000, als voorschot op een eventueel te sluiten leening.

In het bovengenoemd adres, dato 11 Mei 1831, had de Permanente Kommissie te kennen gegeven, dat wanneer de oogst van 1831, gelijk het zich liet aanzien, gunstig mocht wezen, zij alsdan in staat zou zijn door eigen middelen in de behoefte harer bevolking te voorzien, en zich te herstellen van den geleden rampspoed. Het jaar 1831 gaf een goeden oogst. De hoop der Permanente Kommissie, dat zij daardoor in staat zou gesteld zijn in de behoefte der bevolking te voorzien, werd echter niet verwezenlijkt, en in November van hetzelfde jaar vroeg zij van de Regeering weder een voorschot van *f* 200,000. De Regeering had nu te kiezen tusschen twee wegen: òf te weigeren, maar dan bestond er kans dat de Maatschappij failliet ging, en de bevolking der koloniën ten haren laste kwam; òf toe te stemmen, maar dat kon zij niet zoo gaaf doen, daar in dit geval de Maatschappij een groote lastpost werd voor 's lands schatkist, welke in die dagen niet zeer ruim voorzien was. Na vele deliberatiën werd bij Koninklijk' Besluit van 13 Jan. 1832 bepaald, dat de gevraagde som zou verstrekt worden, op voorwaarde dat de Maatschappij geheele openlegging van zaken deed aan twee door de Regeering aan te wijzen personen.

Na verkregen inlichting werd de gevraagde *f* 200,000 uitbetaald, en eene kommissie, den 20 Jan. 1832 benoemd, bracht den 24 December daaraanvolgende haar rapport uit over den toestand der Maatschappij [48]).

Dit rapport komt hier op neêr: het doel der Maatschappij is, dat na 16 jaren de kontraktanten het recht zullen hebben, kosteloos het aantal personen, waarvoor gekontrakteerd is, in de kolonie kunnen plaatsen, met voorbehoud alleen, dat voor invalieden vergoedingskosten worden betaald; dat doel is tot nu toe niet bereikt; de Maatschappij verkeert in finantieëlen nood. Welke zijn de oorzaken van dien toestand? De Permanente

Kommissie gaf als redenen op: de nadeelen, welke zij geleden had door de wijze, waarop het Goevernement de kontrakten had ten uitvoer gebracht; eenige misrekeningen in de ramingen, welke tot grondslag gestrekt hadden aan de daarstelling, het onderhoud en de vinding van fonds- en rentebetaling; „eindelijk in geheel onvoorziene rampen van hooger hand.”

De Kommissie van Onderzoek was tot andere rezultaten gekomen. Volgens haar dagteekende de ongelukkige finantieële toestand reeds van veel vroeger dan de Permanente Kommissie opgaf. Door de slechte nakoming der kontrakten door de Regeering kon hij niet veroorzaakt zijn; deze toch had aan den wensch der Permanente Kommissie gehoor gegeven, in overleg met haar de kontrakten veranderd, en na een driejarigen proeftijd, waarin het, volgens getuigenis der Permanente Kommissie gebleken was, dat de vergoedingspenningen, die betaald werden, in „tamelijk goede verhouding stonden tot de schade die geleden werd”, de kontrakten vastgesteld.

Welke waren dan de oorzaken? De Kommissie meende de volgende: misrekening in de kosten van daarstelling en vooral van onderhoud; te hooge raming der middelen, die aan de Maatschappij ten dienste zouden staan; verkeerde middelen die er gebezigd waren, om in ondervonden teleurstellingen te voorzien. Zij erkende het echter ook, dat onderscheiden tegenspoeden, mislukking van den oogst, sterfte onder het vee enz. er het hunne toe hadden bijgedragen. Zij konkludeerde, dat twee kommissarissen, door de Regeering te benoemen, aan het Bestuur der Maatschappij moesten worden toegevoegd, ten einde den toestand verder te onderzoeken, opdat de zaken definitief zouden kunnen geregeld worden, wanneer van den Bosch, wiens terugkomst uit Indië aanstaande was, in het vaderland zou zijn teruggekeerd, en dat aan de Maatschappij over 1833 eene ondersteuning van *f* 207.306 $6^1/_2$ zou worden verstrekt, onder kennisgeving: „dat zulks geheel onverplicht en uit loutere gunst van den kant der Regeering geschiedde.”

De Koning vereenigde zich met die konkluzie, en in den loop van 1833 werd de voorgestelde som aan de Maatschappij verstrekt.

Vergete ik echter niet hier ter loops aan te stippen, dat behalve de *f* 200.000, die volgens Koninklijk Besluit van 13 Januari 1832 aan de Maatschappij waren uitbetaald, zij op haar verzoek in den loop van dat jaar nog *f* 252.625.26 uit de schatkist ontving.

Bij Koninklijk Besluit van 30 September 1833 werden, mede ingevolge advies der bovengenoemde kommissie, twee kommissarissen, de HH. Canneman en van Ewijck, aangesteld, om de Kommissie van Weldadigheid te assisteeren, en zich grondig op de hoogte te stellen van de koloniale aangelegenheden, opdat de Regeering met volledige kennis van zaken, met den generaal van den Bosch zou kunnen onderhandelen en de middelen beramen, die nu moesten worden aangewend.

Het Rapport dier kommissie, uitgebracht 8 Juli 1834 ([49]), luidde zeer ongunstig voor de Maatschappij. Het bevestigt geheel de zienswijze der vorige kommissie en behelst nog het volgende: de genegocieerde gelden, beloopende $3^1/_2$ millioen, hadden volgens de statuten niet anders gebezigd mogen worden dan tot eerste vestiging. De Maatschappij heeft de laatst geslotene tot andere doeleinden, inzonderheid tot amortizatie van vroegere beleeningen en tot rentebetaling gebezigd.

Ook in de huishouding der Maatschappij bestond een groot deficit; het verzuim van eene duidelijke aanwijzing van eigen middelen en inkomsten, in verhouding van werkelijke behoeften, was oorzaak geweest, dat de treurige toestand zoolang verborgen was gebleven voor de leden der Maatschappij en de Regeering niet alleen, maar ook voor de Kommissie van Weldadigheid zelve. De konkluzie der Kommissarissen was: dat de Maatschappij of ontbonden werd, of met lusten en lasten aan het Rijk kwam. [50]) Zoo had dan de Maatschappij haar krediet bij de Regeering verloren. Groote

sommen had deze haar verstrekt, want de Regeering was huiverig belast te worden met het onderhoud van ongeveer 8000 menschen, uit alle oorden des Rijks in de koloniën gebracht, en de gemeenten kon zij niet dwingen de bestedelingen terug te nemen, daar deze de gelden gestort en dus rechten verkregen hadden. Zij hunkerde naar het oogenblik, waarin deze netelige zaak kon vereffend worden.

Maar ook de geldschieters, in het bezit van effekten ten laste der Maatschappij, zagen zich bitter teleurgesteld. De Maatschappij had leeningen gesloten, de eerste onder hypothekair verband op Frederiksoord, de andere op de kontrakten met Regeering, gemeenten enz. Die kontrakten, waarop gedurende 16 jaren ieder jaar $^1/_{16}$ werd betaald, strekten ter guarantie van rente en kapitaal. De berekening was deze, dat na verloop van 16 jaren, als wanneer de bestedingskosten aan de Maatschappij zouden zijn voldaan, deze op hare beurt de opgenomen gelden zou hebben afgelost.

De renten werden tot 1832 geregeld betaald, en het bij iedere leening vastgesteld getal aandeelen uitgeloot en afgelost. Vandaar dat de effekten der Maatschappij, ook bij groote daling der staatspapieren, vrij goeden koers hielden. Nog een andere reden bestond er voor die stabiliteit. De houders der effekten verkeerden in den waan, dat en rente en kapitaal geguarandeerd waren door den Staat.

De eerste staking van rentebetaling en aflossing ondervonden zij in Juni 1831. De in dat jaar uitgelote effekten werden niet gerealizeerd. Men wendde zich tot de Regeering, maar kreeg tot antwoord: „De Staat heeft aan zijne verplig„tingen jegens de Maatschappij voldaan, ja is verre daarboven „gegaan; de Staat heeft alleen de leeningen geguarandeerd, „tot zulk een bedrag, als zij in de toekomst schuldig zoude „zijn aan de Maatschappij. Wend u tot deze, zij alleen is „uwe debitrice.”

In deze omstandigheden vond van den Bosch in 1834, bij zijne terugkomst in het vaderland, de Maatschappij terug. De Regeering deed nu onmiddelijk stappen om de zaken tot een

einde te brengen. Van den Bosch werd uitgenoodigd, om in overleg met de Regeerings-Kommissarissen Canneman en van Ewijck een eindregeling te beramen.

Den 3den December diende van den Bosch bij den Minister van Oorlog eene zeer uitvoerige beschouwing in [81]), waarin hij de oorzaken opgeeft van den achteruitgang der Maatschappij van Weldadigheid en de maatregelen aangeeft, die er moeten genomen worden.

Volgens die missive is de mislukking van het werk te zoeken in redenen, geheel liggende buiten de Direktie. De berekeningen waren juist geweest, de in het werk gestelde middelen goed. Invalieden, door de Regeering in strijd met de kontrakten opgezonden, hadden groote schade veroorzaakt. Vóór 1827 bestond er geen werkelijk te kort. Het nu bestaande te kort, groot 3½ millioen, dagteekent van na 1827. Zijn eigen verwijdering, eerst naar de West, daarna naar de Oost, is er de oorzaak van. Hij had in 1827 duidelijk te kennen gegeven, dat hij niet bij de Maatschappij kon gemist worden. De Koning had hem overgehaald zijne benoeming aan te nemen, met de belofte, dat Z. M. voor de stichting zoude zorgen, hetwelk ook geschied is. Maar door zijne verwijdering kon aan den landbouw geene meerdere uitbreiding gegeven worden; daardoor hoofdzakelijk is de groote schade geleden. „Moeielijk valt het mij" zoo lezen wij in die beschouwing, „de ware oorzaak hiervan op te geven, „zonder mij bloot te stellen aan de verdenking, alsof ik door „eene overdrevene eigenliefde werd bezield; dan daar, zonder „de ware reden op te geven, de zaak niet zeer begrijpelijk „zoude zijn, vind ik mij wel verpligt over deze zwarigheid „heen te stappen en dezelve op te geven. Zij was n. l. „daarin gelegen, dat de directie der Maatschappij niemand „kende buiten mij en mijn' broeder, destijds geemploijeerd „bij de Maatschappij van Weldadigheid in de zuidelijke pro- „vinciën, in staat aan alle vorderingen te voldoen, welke „aan de uitvoering van zulk een veelomvattend plan zijn „verbonden."

Vervolgens behandelt van den Bosch in deze beschouwingen de vraag, wat er in dien stand van zaken geschieden moest. Naar zijne zienswijze konden de koloniën der Maatschappij dienstbaar gemaakt worden voor de overzeesche bezittingen. Kinderen kunnen worden opgeleid tot militairen in Indië; valiede bedelaars, na het aanleeren van den landbouw, als kolonisten gezonden worden naar de binnenlanden van Sumatra. In dit geval zou het Departement van Koloniën met de uitgaven der Maatschappij kunnen belast worden. „Indien hiertoe wordt besloten, moet het gouvernement eenen „overwegenden invloed hebben op de aangelegenheden van „de Maatschappij van Weldadigheid, welke invloed zou kunnen „worden verkregen door zich in het bezit te stellen der „établissementen in vergoeding van de reeds gedane opoffe-„ringen en die nog moeten geschieden.”

Eindelijk moet de Maatschappij in staat gesteld worden den landbouw zooveel mogelijk uit te breiden.

Na vele deliberatiën over en weder, volgde hierop den 17den Januari 1835 een Koninklijk Besluit [52]), waarvan de zakelijke inhoud de volgende is:

1°. Uit de fondsen van het Departement van Koloniën zullen *f* 1.300.000 aan de Maatschappij van Weldadigheid worden verstrekt tegen 4 °/₀ rente, op voorwaarde dat hare koloniën worden dienstbaar gemaakt voor de overzeesche bezittingen. Deze gelden moeten strekken tot de voorgestelde uitbreiding van den landbouw en tot afbetaling der loopende schulden.

2°. Uit de fondsen van het Departement van Koloniën zal worden uitbetaald gedurende de jaren 1836, 1837, 1838 en 1839, jaarlijks de som van *f* 200.000, tot dekking van het bestaande te kort, ter voorziening in het benoodigde voor de koloniale instellingen en voor voldoening van de renten der opgenomen kapitalen.

3°. Aan de Maatschappij zal, tot aan de likwideering harer schulden, jaarlijks worden verstrekt *f* 100.000, of zooveel als de winst op de leverantie der Oost-Indiesche duiten [52*])

jaarlijks meer zal bedragen dan *f* 300.000. Deze som moet dienen tot aflossing van schulden, en betaling van renten van het onder 1° vermelde voorschot van *f* 1.300.000. Bij deze laatste toezegging vinden wij echter de volgende formule: „indien vroeger deswege (n. l. de duitenwinst) niet anders „zal zijn beschikt."

Aan deze leening en subsidiën waren de volgende voorwaarden verbonden, mede voorkomende in bovengenoemd Koninklijk Besluit:

1°. Het Bestuur der Maatschappij mag zonder toestemming geen geld opnemen, noch op nieuw meerdere loopende schulden aangaan, dan voor den geregelden gang van het beheer volstrekt noodig zullen zijn, en dan nog niet anders dan op korte termijnen.

2°. Alle eigendommen der Maatschappij, zoo roerende als onroerende, zullen verbonden zijn voor de aan de Maatschappij reeds verleende of te verleenen penningen, zoodanig evenwel, dat het Goevernement zich ten allen tijde het recht voorbehoudt, de gelden met de renten daarop verschenen op te vragen, en de Maatschappij alsdan verplicht zal zijn, die gelden terug te geven, of wel al de goederen daarvoor verbonden, aan het Goevernement af te staan, met alle lusten en lasten daarop gevestigd.

3°. Er zal bij de Maatschappij van Weldadigheid een afzonderlijke rekening worden gehouden van de gelden, welke haar zullen worden ter leen verstrekt.

4°. Er zullen door den Koning twee kommissarissen worden benoemd, om op den gang van zaken toe te zien, met bevoegdheid, om van alles inzage te nemen, terwijl daarenboven twee ambtenaren zullen worden aangewezen, om het gewoon en dagelijksch beheer gade te slaan en daarbij voor 's Rijks belangen te waken. Deze ambtenaren zullen van al de vergaderingen der Permanente Kommissie worden verwittigd, om in staat te zijn ze bij te wonen en eene advizeerende stem uit te brengen.

5°. De Koning behoudt zich voor, steeds zoodanige

voorschriften te geven, als Hoogstdezelve in het belang van het Rijk en van de Maatschappij mocht noodig oordeelen.

De Maatschappij moest dus ingevolge dit besluit ontvangen:

ƒ 1.300.000 in den vorm van leening tegen 4 %.
„ 800.000 gedurende 4 jaren.
„ 100.000 jaarlijks of zooveel meer de winst op de Indiesche duiten meer zou bedragen dan ƒ 300.000.

Achtereenvolgens heeft de Regeering dit aan de Maatschappij uitbetaald, en bovendien nog eene subsidie van ƒ 100.000 een jaar later, om te dienen tot bedrijfskapitaal voor de geprojekteerde stoomfabriek. Daarentegen gaf de winst op de duiten, die niet werd uitbetaald, aanleiding tot vele lange onderhandelingen en verwijtingen onderling tusschen Regeering en Maatschappij, welke ik hier, om later een duidelijk overzicht van den stand van zaken te kunnen geven, kortelijk moet mededeelen.

De tijdelijke Minister van Koloniën gaf den 23sten Juli 1840 aan Zijne Majesteit te kennen, dat het Departement niet bij machte was, de sub 3 toegezegde som aan de Maatschappij te voldoen, daar de kas het niet toeliet. Van den Bosch, hierover geraadpleegd, deed het voorstel, dat jaarlijks aan de Maatschappij de leveranties der duitenplaatjes werd opgedragen, op zulke voorwaarden, dat de Maatschappij er jaarlijks ƒ 200.000 aan verdiende; dat bovendien haar jaarlijks werd opgedragen de leverantie van 700.000 koffiezakken, 5000 stuks hemdkatoen, en 35000 stuks imitatiekatoen, en dat, zoo dit mocht worden toegestaan door de Regeering, de Maatschappij van Weldadigheid zich verbinden zou, in het vervolg kosteloos voor het Goevernement te verplegen zooveel bedelaars, weezen en behoeftige huisgezinnen, als de kontrakten aanwezen, onder dien verstande, dat de betalingen voor invaliedieteit, transport- en vervangingskosten ten laste van het Rijk bleven.

Dit voorstel werd als in strijd met de wet van de hand gewezen.

De stichter der Maatschappij deed daarop het volgende voorstel: dat het Departement van Koloniën jaarlijks voor

f 500.000 fabrieks-produkten zou bestellen aan de Maatschappij en daarop 10% meer betalen, dan tot nu toe geschied was; dat de Maatschappij zou ontslagen worden van de rentebetaling der in 1836 voorgeschoten *f* 1.300.000.

Ook op dit voorstel werd afwijzend beschikt. Het pittige en bondige antwoord der Regeering [58]) komt in korte trekken hierop neêr: dat aan de Maatschappij zooveel leverantie aan het Departement van Koloniën zou gegund worden, als de behoefte van het Departement vorderde, echter zonder daarbij de billijke eischen der partikuliere industrie over het hoofd te zien; dat geen 10% boven de nu besteedde prijzen kon worden betaald, maar dat het beginsel eener billijke prijsbetaling zou worden gevolgd; dat de Regeering de intressen voor uit de schatkist geleende gelden niet schenken kon; dat het Departement van Koloniën was ontslagen van de betaling der sub 3 vermelde gelden; dat Koloniën eindelijk in bezit moest worden gesteld van obligatiën of andere schuldbewijzen, voor de aan de Maatschappij verstrekte kapitalen.

Na de verwerping van de door hem gedane voorstellen, belegde van den Bosch eene gekombineerde vergadering van de Kommissie van Weldadigheid en die van Toevoorzicht, op welke het volgende ultimatum aan de Regeering werd voorgesteld:

Ontheffing van rentebetaling voor de door de Regeering geleende gelden; uitbetaling van *f* 125.000, nog ontbrekende aan de in 1836 toegezegde som van *f* 1.300.000; voortduring op den bestaanden voet der levering van katoenen stoffen, koffiezakken aan het Departement van Koloniën; voortdurende betaling, ook na het bij de kontrakten overeengekomen tijdstip van 1 Juni 1842, der *f* 222.000, wegens bestedingskosten, en zulks tot de geheele aflossing der schulden van de Maatschappij. Boven en behalve dit, eene jaarlijksche bijdrage uit de schatkist van *f* 100.000; dit alles onder voorwaarde van voortdurende betaling, op de bestaande of later te konvenieeren wijze, der transport-, vervanging- en vergoedingkosten voor 9200 individus, welke de Maatschappij op

bovenstaande voorwaarden, wanneer deze werden aangenomen, zou verplegen. Bij dit ultimatum van het Bestuur der Maatschappij werd de verklaring afgelegd, dat de Maatschappij niet langer kon blijven bestaan, wanneer er geen gevolg aan werd gegeven.

Ook dit voorstel werd door de Regeering als geheel onaannemelijk van de hand gewezen. Zij deed echter een wetsvoorstel in de Tweede Kamer, om ter gaandehouding der koloniale zaken tot 1 Juni 1842, den vervaltijd, aan de Maatschappij te verstrekken *f* 125.000, als voorschot op de te leveren koffiezakken; *f* 100.000 tot gaandehouding der zaken in 1841, en *f* 42.000 tot aanvulling van hetgeen de betalingen der provinciën en gemeenten, over de eerste vijf maanden van 1842, dus tot 1 Juni van dat jaar, minder zouden bedragen, dan de Maatschappij te vorderen had. Deze wet werd door de Staten-Generaal aangenomen en gepubliceerd in de Staatscourant [54]).

Alsnu werd door den Koning, bij Besluit van 26 Oktober 1841, eene kommissie benoemd, bestaande uit de H. H. Canneman, van Akerlaken, Metman en Bruce, met het mandaat, om op de meest nauwkeurige wijze, den toestand der Maatschappij te onderzoeken, volledige inzage te nemen van alles wat op haar administratie betrekking had; zich geheel op de hoogte te stellen van haar finantieëlen toestand, en zoo mogelijk den weg aan te wijzen, die er nu door de Regeering moest bewandeld worden.

§ 16.

RAPPORTEN, NOTAS EN BRIEVEN, DIE MEERDER LICHT OVER DEN TOESTAND DER MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID DOEN OPGAAN.

De vorige bladzijden leerden het ons, hoe welwillend de Regeering de Maatschappij van Weldadigheid behandelde. Koning Willem I stond haar bij eene reeks van besluiten,

waarvan vele „geheim" en „zeer geheim," belangrijke subsidiën toe, waarvan een groot gedeelte werd uitgelokt door van den Bosch, van 1834—1839 Minister van Koloniën. Willem I deed in 1840 afstand van den troon, en de ministers van Willem II waren van oordeel, dat niet langer bij Koninklijk Besluit over belangrijke sommen mocht worden beschikt, en dat alles wat de Maatschappij voortaan zou ontvangen, bij de wet moest worden geregeld, en dus aan de goedkeuring der Staten-Generaal onderworpen. Zou dit hooge staatslichaam echter over de aangelegenheden der Maatschappij kunnen oordeelen, dan moest de finantieële toestand der Maatschappij, en de staat van hare koloniën volledig bekend zijn. Het lag nu op den weg van de hierboven genoemde, bij Besluit van 26 Oktober 1841 benoemde Staatskommissie, de Regeering en de Kamers tot die wetenschap te brengen. De weg dien zij bewandelde om zelf tot die kennis te komen was de volgende:

Vooreerst benoemde zij eene kommissie van drie mannen, die het geheele raderwerk van het groote lichaam moest onderzoeken: de administratie, den landbouw en het fabriekwezen; het rapport, dat door deze kommissie werd uitgebracht, stelde zij in handen der Permanente Kommissie, om hare verdediging te vernemen. Het rapport en de verdediging der Permanente Kommissie stelden de Staats-kommissie in staat hare konkluziën te nemen en deze aan de Regeering mede te deelen. — Die stukken zijn alle te belangrijk dan dat we ze met stilzwijgen zouden mogen voorbijgaan [55]). Ik ga dus in korte trekken er den inhoud van mededeelen.

I. Rapport der H.H. Feith, Mahieu, en Worp van Peijma [56]).

De heer Feith, belast met het onderzoek der administratie, behandelt in zijn rapport de 7 volgende punten:

1°. *De koloniale inrigting, hare bevolking en wat er voor deze gedaan wordt.* Er is in de verpleging van huisgezinnen in de vrije koloniën en van degenen die in de gestichten zijn opgenomen, geen eenheid; de eerste worden veel ruimer dan de laatste bedeeld en moeten dus in het belang der instelling

minder ontvangen. Het minimum der verstrekkingen moet lager gesteld worden. De kosten, welke de Maatschappij moet maken tengevolge van de vervanging van kolonisten, op kontrakten met het Goevernement geplaatst, bedragen minder, dan door de Regeering, overeenkomstig de kontrakten, wordt betaald. Een overeenstemming tusschen beide schijnt wenschelijk.

2°. *De contracten, die ter opneming van kolonisten gesloten werden.* Volgens de kontrakten met partikulieren en de Regeering, kunnen 12927 personen worden opgezonden; de bevolking bedraagt slechts 9502, dus 3425 minder dan de kontrakten aanwijzen. Toch zijn de lokalen nu reeds te klein. Zoo allen opgezonden werden, moesten er vrij wat kosten gemaakt worden voor uitbreiding. Daar de kosten tot vestiging van een gezin in de vrije koloniën, ad *f* 1700, veel te laag gesteld zijn, moet de Maatschappij in 't vervolg geen kontrakten op die voorwaarden sluiten. De verhouding tusschen de soort of kategorie der door de Regeering op te zenden bestedelingen, is niet juist. Hoogst wenschelijk is het, dat de nadeelen, die er geleden worden, door de invaliedieteit van door partikulieren en korporaties opgezondenen, ook vergoed worden.

3°. *De negotiatiën en beleeningen.* De door tusschenkomst van de H.H. Vlaer en Kol gesloten geldleeningen waren hoogst bezwarend. De aard der guarantie van de Regeering, wegens het door deze laatste aan de Maatschappij verschuldigde, is den geldschieters verkeerd voorgesteld. Sommige geldleeningen zijn niet voor het doel besteed, waartoe ze waren aangegaan. De gestichten zijn tegen een zeer hoog hypothekair bedrag bezwaard. — Eenige duizenden moeten nog door de H.H. Vlaer en Kol verantwoord worden.

4°. *Het personeel der ambtenaren en de kosten der administratie.* Daar het Hoofdbestuur niet in het centrum der Maatschappij gevestigd is, bedragen de administratiekosten de hooge som van *f* 114.000.

5°. *De wijze van aankoopen en verkoopen, de opslag in en de aflevering uit de magazijnen.* Hierin dienen groote wijzi-

gingen gebracht te worden. De dagboeken der magazijnen en winkels moeten niet maandelijks, maar dagelijks ingevuld worden.

6°. *De inrigting der boekhouding.* Een algemeen grootboek is onmisbaar en toch ontbreekt het. Er wordt ook gemist een jaarlijksche balans van het geheele lichaam der Maatschappij, ofschoon er balansen zijn van iedere kolonie afzonderlijk. Dit gemis is de reden waarom de ware finantieële toestand zoolang verborgen is gebleven.

7°. *Finantieële toestand.* De heer Feith treedt in beschouwingen over de middelen van 1840 en neemt deze als bazis aan voor een eindregeling. De rekening van 1840 sluit met een nadeelig saldo van *f* 28.650. Onder de inkomsten waren begrepen: *f* 222.000 voor vestigingskosten, en *f* 181.763.94 winst op de fabrieken. Rezulteert hieruit, dat om in het vervolg onder gelijksoortige omstandigheden op hetzelfde standpunt te blijven, de Maatschappij zou behoeven: voortduring der vestigings-kosten ad *f* 222.000; eene verzekerde winst op de fabrieken ad *f* 181.763.94, en eene jaarlijksche bijdrage van *f* 28.000 ad 29.000. De volgende jaren zullen meer kosten van onderhoud vorderen voor de gebouwen, want er zijn in den laatsten tijd eene stoomfabriek en andere fabriekmatige inrichtingen gesticht, maar daartegenover staan de *f* 40.000, waarop de Permanente Kommissie de voordeelen berekende, welke genoemde fabrieken zullen afwerpen. Hij is van oordeel, dat ingeval het Goevernement nieuwe geldelijke bijdragen zal verstrekken, daarvoor geen onveranderlijke som moet gesteld worden, maar dat, bij het toezicht en medebeheer der Regeering, de bijdrage telkens gegeven worde, onder voorwaarde, dat daarop later des noods kon worden teruggekomen. Mocht dit te bezwaarlijk zijn, dan moeten in allen gevalle jaarlijks aan de Maatschappij verstrekt worden *f* 322.000 voor vestigings-kosten, behalve de kosten van vervanging, van transport en van vergoeding voor invaliedieteit. Hij erkent, dat de toestand der Maatschappij veel gunstiger is dan in 1836; dat de finantieële toestand is vooruitgegaan; dat dit moet worden

toegeschreven, niet aan de meerdere winst op den landbouw, zooals van den Bosch dit verwachtte bij de uitbreiding daaraan gegeven in 1836, maar aan de enorme winsten op de fabrieksprodukten behaald. De vraag: welke der koloniale inrichtingen het meest heeft bijgedragen tot het geleden nadeel, kan niet beantwoord worden dan na zeer ingewikkelde berekeningen. Aan de vrije koloniën moet een groot deel van den achterstand worden toegeschreven. Wateren moet als geheel mislukt worden opgegeven. De nadeelen in de vrije koloniën kunnen verminderen: 1°. door de kolonisten meer gelijk te stellen met de arbeiders in de andere koloniën; 2°. door de huur van *f* 50, volgens de kontrakten verschuldigd, in te vorderen; 3°. door de opzending van kinderen te bekrimpen.

Eene zeer aandachtige beschouwing van het fabriekwezen had den Heer Mahieu tot het volgende rezultaat gebracht.

1°. *De katoenspinnerij.* Zijn oordeel hierover is zeer ongunstig. Alleen de hoop op enorm hoog debiet en op enorm hooge prijzen, te verkrijgen van het Departement van Koloniën, kan aanleiding gegeven hebben tot het stichten eener fabriek, wier kosten van vestiging alleen *f* 285.365 bedroegen. Het nut van zulke machines is dáár groot, waar de arbeidsloonen hoog zijn. Dit is hier het geval niet. Hoewel er nog geen finantieël rezultaat is, heeft hij de overtuiging, dat het kapitaal beter had kunnen besteed zijn.

2°. *De katoenweverij.* Deze bestaat alleen in de vrije koloniën met 406 getouwen. Zij vereischt groote administratiekosten. Hij betreurt het, dat er zooveel valiede arbeiders bij worden aangetroffen, die aan den landbouw worden onttrokken. De katoenweverij is nuttig voor de Maatschappij van Weldadigheid, maar moet niet verder worden uitgebreid, en geen valiede handen mogen aan den landbouw onttrokken worden. De Maatschappij moet niet langer voor eigen rekening fabrieksprodukten naar Indië zenden. Zij heeft daarbij nadeel.

3°. *De koffiezak-weverij.* Gunstig heeft de koffiezak-weverij

van jute gewerkt. Dit is de geschiktste tak van nijverheid voor eene landbouwende kolonie.

4°. *De gewone fabriekarbeid.* Het gewone fabriekwezen, n. l. de vervaardiging van wat de Maatschappij voor eigen gebruik noodig heeft, is in goeden staat. Ook hierin kunnen veranderingen gebracht worden, die in den winter produktieven arbeid geven.

5°. *De turfgraverij.* Ten behoeve der turfgraverij moet er eene goede vaart zijn. Het vervoer der turf met wagens geeft groote kosten. Ook moet de turf zooveel mogelijk door eigen bevolking, en niet zooals nu geschiedt, door vreemde arbeiders gegraven worden.

Het is te bevreemden, dat de Maatschappij, die in 1840 uit Engeland voor *f* 160.500 aan garens ontving, hiermede niet de vaderlandsche spinnerijen begunstigde. De arbeidsloonen zijn te hoog gesteld; dit maakt, dat de vrije wevers te gaarne naar de koloniën gaan, en de aanwezige kolonisten van het akkerwerk afkeerig worden.

De beschouwing van de rekening-koerant van het buitengewone fabriekwezen der Maatschappij van 1 Oktober 1840 tot 30 September 1841 bracht den heer Mahieu tot de volgende konkluzie: Uit de rekening blijkt, dat de winst op de katoenen 30 °/₀, op de koffiezakken 20 °/₀ heeft bedragen. Deze berekening kwam hem buitengewoon hoog voor. Vandaar dat hij de zaak nader onderzocht en tot de ontdekking kwam, dat het verschil tusschen den prijs, die er door het Departement van Koloniën voor de katoenen betaald werd, en dien, welken men bij partikulieren had kunnen maken, van 1 Oktober 1840 tot 20 September 1841, bedroeg *f* 100.120, in vergelijking der inlandsche koerant-prijzen, en *f* 126.203 in vergelijking der Engelsche koerant-prijzen. Volgens de rekening der Maatschappij over dat jaar beloopt de winst op die katoenen *f* 56.298, niettegenstaande het Departement van Koloniën *f* 100.120 meer betaald heeft, dan in den handel het geval zou geweest zijn. Hieruit vloeit dus voort, dat de Maatschappij in den loop van dat jaar in plaats van eene

winst van ruim *f* 56.000, een verlies had van ruim *f* 44.000. Zoo was het eveneens gesteld met de koffiezak-weverij. Alleen de hooge prijzen, die de Regeering er voor betaalde, deden eene winst behalen van 20 %. Rapporteur vindt het wenschelijk, dat door de Regeering vaste prijzen betaald worden boven de kosten van grondstoffen.

De Heer Worp van Peijma zegt het volgende over den kolonialen landbouw.

Volgens mededeelingen van de Permanente Kommissie, heeft de landbouw van 1831—1844 een verlies gegeven van *f* 991.711.85[5]. Rapporteur meent als oorzaken van dit verlies te moeten opgeven: vooreerst het groote getal invaliede, ongeschikte arbeiders. Die invaliedieteit en ongeschiktheid brengen niet alleen nadeel toe aan de hoeveelheid, maar ook aan de hoedanigheid der produkten. Er is verder bij de ontginning niet genoeg gelet op de verschillende grondsoorten. Voornamelijk heeft echter het Bestuur der Maatschappij gedwaald, door zich de vraag te stellen, hoe men op de minste uitgebreidheid van grond de meeste vruchten kan voortbrengen. Men had liever door den minsten arbeid het grootste produkt moeten zien te verkrijgen, en het daarenboven zoo moeten inrichten, dat de eens verkregen vruchtbaarheid behouden bleef en weder het middel geworden ware van nieuwe ontginningen. De vruchtwisseling was te uitputtend; te groote kosten moesten worden gemaakt om de krachten van den grond te herstellen. De houtteelt was verwaarloosd, en de veestapel te klein. Te weinig werd er ook gebruik gemaakt van agronomiesche werktuigen. Hij eindigt zijn rapport met de volgende woorden: „Wordt er „veeltijds bedaarde overweging en eene groote mate van „voorzichtigheid gevorderd, wanneer het de daarstelling eener „geheel nieuwe inrichting geldt, oneindig veel meer is dit „nog het geval, indien het er op aankomt te overwegen, op „welke wijze het stelsel, op hetwelk de landbouw sedert „jaren gevestigd was, verlaten, en een nieuw stelsel van „landbouw ingevoerd zou kunnen worden.”

De gemeenschappelijke konkluzie der Kommissie is deze:

Moet het beheer der vrije koloniën van dat der gestichten gescheiden worden? Neen, want er bestaat tusschen beide een zeer nauw verband.

Moet de Maatschappij eene staatsinrichting worden? Neen, want een rechtstreeksch beheer van wege den Staat zou oneindig meer administratie-kosten vorderen; de Regeering zou een al te groote verantwoordelijkheid op zich laden, en misschien zou het een al te groote eenzijdigheid in de leiding der zaken ten gevolge hebben. Terwijl de Maatschappij blijft bestaan, moet de Regeering het medebeheer hebben, door deel te nemen aan al de vergaderingen van het Hoofdbestuur. Verder moeten het stelsel van landbouw gewijzigd; de buitengewone voordeelen, die op het fabriekwezen genoten worden, van den kant der Regeering verminderd worden, en de boekhouding, de wijze van administratie en huishouding vele veranderingen ondergaan.

Moet er echter gekozen worden tusschen een aan de Regeering niet verantwoordelijk bestuur, en een rechtstreeksch beheer der Regeering, dan advizeert de Kommissie voor het laatste.

II. Nota der Permanente Kommissie [57]) bij geleidbrief van 11 April 1842 N°. 4 aan de Staats-Kommissie toegezonden.

Daar Z. E. de Minister van Binnenlandsche Zaken in 1841, in de vergadering der Staten Generaal erkend heeft: „dat de Maatschappij van Weldadigheid voldaan heeft aan „hare verplichtingen, die zij jegens hare eigene subcom„missiën op zich genomen heeft, tot het vestigen van be„hoeftige huisgezinnen, uit de gelden door vrijwillige bijdragen „harer leden bijeengebracht" en evenzeer „dat de belang„hebbende besturen die bijzondere contracten met de Maat„schappij hebben gesloten, het effect van de zestienjarige „volbragte betaling genieten;" terwijl op de vraag: of de verpleging van de onderscheiden soorten van behoeftigen voldoende is, geantwoord wordt in het Regeerings-verslag: „De Regering heeft geenen grond te betwijfelen, dat de ver-

„pleging der kolonisten, in verband tot derzelver verschil-
„lenden toestand en soorten, niet doelmatig zou kunnen ge-
„noemd worden, — en de omstandigheid, dat er eene menigte
„personen, die, na in de bedelaarsgestichten te zijn opge-
„nomen geweest, na daaruit ontslagen geweest te zijn, zich
„herhaaldelijk uit vrijen wil op nieuw daarheen begeven, kan
„tot bewijs van die doelmatigheid strekken....... ook
„met betrekking tot de kinderen is de verzorging op zich
„zelf zeker doeltreffend, enz.", achtte de Permanente kommissie het onnoodig over deze zaken in nieuwe beschouwing te treden. Zij bepaalt hare mededeelingen tot de drie volgende punten: A. Tot de uitkomsten der kontrakten met het goevernement gesloten en wat daartoe betrekkelijk kan worden geacht. B. Tot den finantieëlen toestand der Maatschappij in 't algemeen en dien der koloniën in 't bizonder. C. Tot eene beschouwing over de oorzaken der armoede in ons land en hare gevolgen, voor zooverre op die beschouwing gegrond zijn de middelen, ter bestrijding harer en ter verbetering van den physieken en moreelen toestand der behoeftigen aangewend.

A. De kontrakten, van 1822 en 1823 met de Regeering gesloten, sloten de invalieden (onwerkvatbaren) uit. Als valieden werden beschouwd zij, die 20 cents dagelijks verdienen konden, hetzij hoofd voor hoofd, hetzij kollektief, zoo zij tot een huisgezin behoorden [58]). Alle invalieden of huisgezinnen, zoo luiden de kontrakten, die het noodige niet kunnen verdienen, of een zeker getal kinderen, die daartoe dooreengerekend niet in staat zijn, zullen derhalve van de onderneming zijn uitgesloten. Omdat de Regeering aan die termen der kontrakten niet voldeed, werden zij in 1827 gewijzigd, in diervoege, dat de Regeering ook bevoegdheid kreeg, invalieden op te zenden. Door het niet voldoen aan de kontrakten door de Regeering in de jaren 1823, 1824, 1825 en 1826, was inmiddels groote schade geleden. De nieuwe kontrakten werden alleen gewijzigd ten opzichte van de meerdere of mindere valiedieteit, en voor invaliedieteit werd eene vergoeding toegekend.

De kontrakten van 1823 waren van dien aard, dat er leeningen op konden worden geëffektueerd, en dus geguarandeerd door den Staat. Het kontrakt van 1827 herhaalde die guarantie niet; daar was toen geen sprake van, daar de wijziging der kontrakten alleen over de regeling van invaliedieteit handelde. Na deze beschouwing over de wijziging der kontrakten, beantwoordt de Permanente Kommissie de twee vragen: 1o. In hoever zijn de door de Maatschappij bedongen sommen voldoende geweest voor de behoeftigen, van het Goevernement overgenomen?' 2o. Heeft, die vestiging volbracht zijnde, de arbeid der valieden en die der invalieden, met bijbetaling van de daarvoor bedongen sommen, het noodige geleverd voor de behoefte der bevolking; of hebben er ten dezen aanzien de misrekeningen plaats gehad, waarvan de Direktie beschuldigd wordt? —

Ad. 1m. Op de kontrakten met partikulieren

aangegaan is genegocieerd:	f	680.000
Op de kontrakten met het Goevernement gesloten eveneens	-	2.713.000
De vrijwillige bijdragen ter vestiging van behoeftigen [59]) beliepen	-	923.354.79
De som, die dus aangewend mocht worden, bedraagt dus	f	4.316.354.79
De som, die uitgegeven is gedurende het bestaan der Maatschappij, voor gebouwen, de gronden en de fabrieken, ter vestiging van de bevolking en voor jaarlijksch onderhoud, bedraagt [60]) . .	-	4.340.397.79
Er is dus meer uitgegeven . . .	f	24.043.00

Tegen deze meerdere uitgaaf bezit de M. v. W. nog 1000 hektaren hoog veen aan snede, 3000 hektaren heide, die in kultuur gebracht kan worden, hetwelk alles dubbel opweegt tegen de te veel uitgegeven f 24.043.00.

Ad. 2m. Toen de vestiging eenmaal volbracht was, heeft de arbeid der valieden en invalieden, met bijbetaling der daarvoor, in

de kontrakten van 1827, bedongen sommen wegens invaliedieteit, niet het noodige opgeleverd voor de behoefte der bevolking. Dit moet echter niet geweten worden aan misrekeningen van het Bestuur der M., maar aan de Regeering. Zie hier, waarom! Er hebben andere uitgaven plaats gehad boven de kosten van vestiging. Deze zijn het gevolg geweest van de daden van het Goevernement. De Regeering zond een groot aantal invalieden op. Volgens nauwkeurige berekening kostten deze per hoofd aan de M. jaarlijks *f* 66.89. Het natuurlijk gevolg was: jaarlijks eene meerdere vertering dan de waarde der produkten van den arbeid der bevolking. Door het opzenden van invalieden heeft de Regeering eene tweeledige schade veroorzaakt aan de M. Vooreerst: de groote sommen, welke voor die menschen jaarlijks moesten worden besteed, en die dus geheel buiten de oorspronkelijke berekening lagen; ten tweede: de vertraging van het werk. „Immers het is ligtelijk „na te gaan, dat zoo 1600 à 1700 valide menschen dagelijks „meer hadden kunnen worden te werk gesteld, om gronden „in cultuur te brengen, zulks in een tijdperk van 4 of 5 jaren „een zeer aanmerkelijk verschil zou hebben opgeleverd.” (Ik herinner hier, dat met deze 4 of 5 jaren, door de Permanente Commissie bedoeld worden de jaren 1823—1827, gedurende welken tijd de Regeering wel invalieden opzond, maar voor invaliedieteit geene schadeloosstelling gaf.) [61]) Vóór het ontstaan der fabrieken kon nauwlijks één vierde der bevolking voor den produktieven arbeid worden gebezigd. Bij de gewijzigde kontrakten werd, volgens een vast tarief, door de Regeering schadeloosstelling voor invaliedieteit toegestaan, met belofte van den kant des Ministers, dat zoo de noodzakelijkheid ter vermeerdering later ten genoege der Regeering werd aangetoond, daaraan zou worden gevolg gegeven. Om de etablissementen verder te voltooien, werd een millioen gulden genegocieerd.

Eene tweede daad der Regeering ten nadeele van de zaak was de verwijdering van van den Bosch naar de Indiën. Deze kon niet bij 't werk gemist worden. De Koning had aange-

drongen op zijn vertrek, en van den Bosch was gegaan, niet voor één maar voor 6 à 7 jaren, latende de M. achter met een deficit van *f* 200.000 aan baten, veroorzaakt door de eerste regeeringsdaad, het opzenden van invalieden; met den rentelast van het in 1827 genegocieerde millioen; en in de noodzakelijkheid weldra weder een millioen te negocieeren, niet voor uitbreiding van landbouw en fabrieken, maar om in 't jaarlijksch tekort te voorzien. In het vaderland teruggekeerd, had van den Bosch het, bij memorie van 8 Dec. 1834, aangetoond, dat de ongunstige toestand der M. moest geweten worden aan de gebrekkige uitvoering der kontrakten, door de Regeering. „Dat mitsdien om de M. te herstellen, „zij in denzelfden staat moest worden teruggebragt, waarin „zij zich in 1834 bevond, en hetgeen sedert dien tijd was „verteerd, haar moest worden vergoed; aan haar op nieuw „een millioen moest worden voorgeschoten, ter vervanging „van dat, waarover zij in 1827 ter uitbreiding harer stich„tingen had kunnen beschikken; en dat, daar men de kolo„niën zoozeer met invaliden overladen had, en deze niet tot „uitbreiding van den landbouw kunnen worden gebruikt, het „nodig was, dit door vreemde arbeiders te laten verrichten; „waarom dan ook de jaarlijksche subsidiën zoolang moesten „worden gecontinueerd, tot de vereischte uitbreiding aan den „landbouw en de fabrieken zou gegeven zijn; terwijl al verder, „daar er geene aflossingen van schulden sedert Januarij 1832 „hadden plaats gehad, de betaling der bestedingspenningen „zou moeten worden gecontinueerd, totdat de schulden der „M. zouden zijn afgelost, waartoe ten minste *f* 100.000 zou „worden bestemd.'' Dit voorstel werd toen aangenomen en had het reeds geciteerde Koninklijk Besluit van 17 Jan. 1836 ten gevolge.

„Oppervlakkig,'' zegt de Permanente Kommissie, „schijnt „het, dat op deze wijze de M. groote opofferingen aan de „Regeering gekost heeft.'' Dat dit werkelijk niet zoo is, zal zij bewijzen, ja wat meer zegt: „dat wel verre dat de oprig„ting der M. tot meerdere uitgaven zou hebben geleid, ten

„laste der Regeering, integendeel aanzienlijke besparingen, „ondanks zoovele ongunstige omstandigheden zijn verkregen." Zij zal dit aantoonen door eene vergelijking met wat de door de Regeering besteedden, die anders door den Staat hadden moeten worden onderhouden, aan de Maatschappij gekost hebben, en wat ze anders zouden gekost hebben, wanneer de Staat hen verpleegd had [62]). Tot bewijs van haar sustenu geeft de Permanente Kommissie eerst een overzicht van de ontvangsten en uitgaven der M. tot 1840.

Van af het bestaan der M. bedroegen tot dat jaar haar ontvangsten:

Aan genegocieerde gelden		*f* 5.598.500.00.
Aan contributiën van leden	*f* 923.354.08.	
Aan bestedingspenningen van partikulieren, van het Goevernement en vergoeding voor invalieden	„ 5.094.533.69.	
Aan geldelijke bijdragen en voorschotten van het Goevernement	„ 3.171.257.29.	
De onvoldane loopende schulden op ult. Dec. 1840	„ 530.294.02^{5}.	
		f 9.719.439.08^{5}.
	Totaal	*f* 15.317.939.08^{5}.

Van af het bestaan bedroegen de uitgaven:

Rentebetaling en aflossing van schulden		*f* 5.220.421.53^{5}.
Voorhanden goederen in de magazijnen en gelden bij kas op ult. Dec. 1840		„ 606.547.62.
(Welke som dus niet als verteerd, of ter bekostiging van het daarstellen der ko-	Totaal	*f* 5.826.969.15^{5}.

Per transport.

Per transport *f* 5.826.969.15^{5}

loniën of voor het onderhoud der bevolking is aangewend geworden.)

Tot aankoop van grond, het daarstellen van gebouwen, kosten van ontginningen van gronden en het oprichten van fabrieken [63]) is gebezigd	*f* 4.340.397.79	
Voor kosten van administratie en verpleging der bevolking [64])	„ 5.150.572.14	
		„ 9.490.869.93
	Totaal	*f* 15.317.939.08^{5}

Sedert 1819 tot ult. Dec. 1840 zijn in de M. verpleegd geworden 137.378 hoofden [65]). Ter vestiging van deze en voor onderhoud is besteed: *f* 9.490.969.93, hetgeen maakt per hoofd *f* 69.00.

De kosten van vestiging bedroegen dus per hoofd	*f* 31.59
„ „ „ onderhoud „ „ „ „	„ 37.41
Totaal	*f* 69.00

Met hoeveel spaarzaamheid, orde en overleg, zoo betoogt de Permanente kommissie in hare nota, de zaken der M. moesten beheerd zijn, om onder al de reeds opgegeven ongunstige omstandigheden, en, bij het aanwezen van zooveel invalieden in de koloniën, het zoover te brengen, dat de kosten van verpleging, boven de opbrengst van den arbeid, slechts *f* 37.41 per hoofd hebben bedragen, valt inzonderheid dan in het oog, wanneer men die uitgaven en de wijze van verpleging der behoeftigen bij de M., vergelijkt met die der inrichtingen, door haar vervangen.

In het Aalmoezeniershuis te Amsterdam, waar grootendeels kinderen verpleegd werden, kostte de verpleging in 1822 per hoofd ruim *f* 120, en, tien jaren dooreen gerekend, jaarlijks *f* 112. [66]). De kinderen zijn van daar overgebracht naar

de M. Zij groeien er goed, zien er frisch uit, de sterfte is nagenoeg $^3/_4$ minder. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zelf gezegd: „dat de verpleging der kinderen door de „M. alleszins doeltreffend mag genoemd worden.” Derhalve zegt de Permanente Kommissie: „niet alleen is hier het ver- „schil der kosten hoogst aanzienlijk, maar voor die geringere „uitkeering was de verpleging oneindig veel beter.”

Niet minder belangrijk is het verschil in kosten en doelmatigheid tusschen de bedelaarswerkhuizen en de bedelaarskoloniën der M. v. W. [67]).

In het bedelaarswerkhuis te Hoorn hebben de uitgaven per hoofd van *f* 103 tot *f* 150 bedragen, terwijl de rezultaten bewezen hebben, dat de verpleging in de M. oneindig beter was [68]). In 1842 beliepen de onkosten voor de gevangenen gemiddeld per hoofd *f* 145. De volgende vergelijkende tabel toont aan de kosten, door het Goevernement, en die door de M. aan een opgenomene besteed.

	Bij het Goevernement.	Bij de M. v. W.
Vestiging	*f* 25.45	*f* 8,16
Verpleging kleeding, enz.	„ 105.25	„ 51.93
Vertimmering en onderhoud der gebouwen en mobilair	„ 27.34	„ 6.80
	f 158.04	*f* 66.89
Kosten van den arbeid	„ 35.00	„ „
	f 193.04	*f* 66.89
Verdiensten	„ 47.50	„ 29.48
	f 145.54	*f* 37.41

Dat er in de koloniën niet zooveel verdiend is vóór 1841, wijt de Permanente Kommissie aan de niet voltooiing harer instelling.

Er is beweerd, dat de Regeering onkundig gebleven is van den ongunstigen finantieelen toestand der M. in 1827. Dat is onwaar. Zij was ten volle bekend met den stand van zaken. Die bewering rust naar het oordeel der Perm. Kom. op een

brief van den gewezen Minister van Binnenlandsche zaken van Doorn, dato 19 Jan. 1833. [69]). Deze misvatting is hierdoor te verklaren, dat in 1827 over de koloniale aangelegenheden onmiddelijk met den Koning onderhandeld werd.

Van den Bosch, benoemd tot Goeverneur-Generaal van de West, was reeds naar Brussel vertrokken. De Heer Gobbelschroy, in 1827 Min. v. Bin. Zaken, zoo overtuigd van de groote bezwaren, die er ontstaan zouden door het vertrek van den stichter der M., autoriseerde dezen, voorloopig van Brussel naar Frederiksoord terug te keeren, onder toezegging bij Zijne Majesteit te bewerken, dat de benoeming werd ingetrokken. Van den Bosch had een mondgesprek met den Koning, waarin hij den toestand der Maatschappij blootlegde. De Koning overreedde hem voor een jaar naar de West te gaan als Kommissaris-Generaal. — Wat dus aan den minister van Doorn in 1833 niet bekend was, was aan den Koning en zijn toenmaligen minister, den heer Gobbelschroy, ten volle bekend. Niet één jaar, maar zeven is de heer van den Bosch weggebleven. Rezulteert hieruit, dat de Regeering, eerst door het niet nakomen der kontrakten gedurende 5 jaren, daarna door het verwijderen van den, bij het werk onmisbaren van den Bosch, in het geheel gedurende 12 jaren, het werk heeft vertraagd, en dat dus de groote schade, hierdoor geleden, moet vergoed worden door de Regeering. Hierbij komt nog, dat het, bij Koninklijk Besluit van 17 Januari 1836 toegestane millioen pas in het laatst van 1841 geheel voldaan was, 'tgeen natuurlijk eene vernieuwde vertraging ten gevolge had.

Bij datzelfde Koninklijk Besluit was bepaald, dat, hetgeen de winst op de Indische duiten meer bedroeg dan *f* 200.000, ten voordeele van de Maatschappij zou komen. Hetgeen ten gevolge van dat besluit ten bate van de Maatschappij zou komen, bedraagt *f* 624.911.—; en hiervan is nog geen cent ontvangen, op 't oogenblik dat deze nota verzonden wordt.

De Permanente Kommissie spreekt verder de overtuiging uit, dat op grond der kontrakten, ook na 1842 de *f* 222.000

als bestedingspenningen, door het Rijk moeten gestort worden, tot zoolang de leeningen, genegociëerd op de kontrakten, zijn afgelost.

Het rezultaat van hare beschouwingen is: dat de Maatschappij zich altijd en in alles aan de kontrakten gehouden heeft; dat de Regeering zulks niet gedaan heeft; dat de niet nakoming der kontrakten door de Regeering, de oorzaak is van den verachterden toestand der Maatschappij; dat echter de rezultaten, wat betreft de armverzorging, uitmuntend mogen genoemd worden.

Ad B. De financiëele toestand der Maatschappij.

De rentegevende schuld ten behoeve van partikulieren bedraagt . . . . , .		*f* 3.863.500.—
en ten behoeve van de Regeering.		„ 1.300.000.—
Totaal		*f* 5.163.500.—
De jaarlijksche rentebetaling hiervan beloopt. .		*f* 245.000.—
Volgens kontrakten moet het Goev. jaarlijks tot de uitdelging der schuld storten	*f* 222.000	
Bovendien volgens Koninkl. Besluit van 17 Januarij 1836.	„ 100.000	„ 322.000.—
resteert dus voor aflossing		*f* 77.000.—
Zonder deze schuld, welke volgens kontrakten door het Rijk geguarandeerd is, en door het Rijk moet worden afgelost, bezit de Maatschappij aan waarde van gronden enz.		*f* 4.276.780.98^{5}

De Permanente Kommissie deelt in deze afdeeling verder mede, dat de gewone begrooting der algemeene ontvangsten en uitgaven van de Maatschappij over 1842 sluit met een voordeelig saldo van *f* 6.675, niettegenstaande de duurte der levensmiddelen en de toeneming der koloniale bevolking. Zij koestert de gegronde hoop, dat, daar nu de grondontginningen voltooid zijn, zij geregeld hare schuld zal kunnen aflossen. Het verdiend arbeidsloon en de waarde van het produkt van den arbeid, in verband tot de kosten van onderhoud, leveren eene gunstige uitkomst op. In 1841

heeft de opbrengst van den arbeid per hoofd beloopen: *f* 97.52
Het onderhoud per hoofd bedroeg: . . . . „ 66.89
rezulteert, dat de winst op ieder valiede persoon *f* 30.63 bedroeg.

Uit deze financiëele rezultaten put de Permanente Kommissie de konkluzie, dat eene valiede bevolking, in de kolonie gevestigd, door middel van derzelver arbeid kosteloos kan worden onderhouden, al wil men daarvan ook zelfs $^{1}/_{8}$ aan invalieden toevoegen.

Ad C. De onevenredigheid der dagloonen, tot de behoeften der huisgezinnen, doet in ons vaderland veel armoede ontstaan. Die onevenredigheid leidde tot de gedachte, landbouwende koloniën te stichten. Er mogen nu eenige gebreken te verbeteren, eenige leemten aan te vullen zijn, de Permanente Kommissie meent, dat de M. v. W. evenredigheid heeft daargesteld in haar werkkring, tusschen de verdiensten der arbeiders en hunne behoeften.

De Maatschappij moet niet beschouwd worden als eene geldonderneming, die rendeeren moet. Hare taak is: opvoeding. Duizenden hebben van haar opvoeding ontvangen, duizenden zijn door haar ontwikkeld tot goede arbeiders. Nederland heeft door hare Maatschappij van Weldadigheid de oogen der naburige landen tot zich getrokken, en de Permanente Kommissie hoopt, dat de Maatschappij van Weldadigheid zal blijven bestaan.

„Maar zoo tot hare ontbinding wordt besloten,” aldus eindigt zij hare nota, „dan wenscht zij vurig, dat het grootsche doel, hetwelk de Maatschappij in het belang der behoeftigen en van ons vaderland in ’t algemeen heeft nagestreefd, niet verloren ga, maar op de meest geschikte wijze worde gevolgd.”

c. III. De zienswijze der Staats-Kommissie en haar voorstel aan de Permanente Kommissie, betreffende de regeling der zaken van de Maatschappij van Weldadigheid.

De Staats-Kommissie rapporteerde aan den Koning, dat zij, na kennisneming van de beide bovenstaande notas, tot de overtuiging gekomen was, dat de instandhouding der Maatschappij haar zeer wenschelijk toescheen, en dat zij van haar kant alles deed, wat strekken kon tot het behoud dezer vaderlandsche instelling.

Maar nog meer. „Een bezoek in de koloniale inrigtingen had op haar diepen indruk gemaakt.” Duizenden wonen daar, die in de gewone maatschappij niet konden bestaan. Zij zijn nu uit hun ongelukkigen toestand verheven, opgevoed en gelukkig. Het belang dier duizendtallen moet zwaar wegen.

Nederland verder heeft met zijne koloniën in den vreemde eer ingelegd; onze nationale roem moet zooveel mogelijk gehandhaafd worden.

In de derde plaats mag het belang der schuldeischers, die, werd de Maatschappij ontbonden, van hunne vorderingen weinig zouden ontvangen, niet worden uit het oog verloren. De Regeering is wel naar het oordeel der Kommissie niet in het minste tegenover de schuldeischers gebonden, uit een rechtskundig oogpunt beschouwd, maar het mag haar niet onverschillig zijn, of een instelling in staat van kennelijk onvermogen geraakt, door wier val eene schade van ruim 4 millioen door verschillende partikulieren geleden wordt. De Regeering kan ten andere tegenover deze schade te minder onverschillig zijn, omdat zij het stilzwijgend heeft aangezien, dat de leeningen werden aangegaan op voorwaarden, die bij een oppervlakkige beschouwing de guarantie van het Goevernement schenen te bevatten. Die schade moet eindelijk bij de Regeering ook daarom in overweging genomen worden, omdat de gelden zijn voorgeschoten tot bevordering eener weldadige inrichting, welke van den aanvang af de goedkeuring van het Goevernement heeft weggedragen.

Eindelijk mag niet uit het oog verloren worden het belang, hetwelk de gemeente-besturen en andere korporaties, die met de Maatschappij van Weldadigheid hebben gekon-

trakteerd, in haar behoud stellen. Zestien jaren hebben zij zich vestigingskosten getroost, om na verloop van dien tijd voortdurend recht van plaatsing te hebben; deze mogen dus niet teleurgesteld worden.

Er mogen echter door den Staat geen offers meer gebracht worden, zonder dat deze de waarborgen heeft: 1°: dat in het vervolg alles wordt aangewend tot vermeerdering der inkomsten van de Maatschappij van Weldadigheid, en de verbetering van haar financiëelen toestand; en 2°: dat in de aan te gane overeenkomst zulke maatregelen worden opgenomen, dat, voor het geval eener altijd mogelijke, doch dan ook zeer ongewenschte ontbinding, deze nu reeds door de nu te nemen maatregelen wordt voorbereid en gemakkelijk gemaakt. . .
. . . .

Van dit standpunt uitgaande, ontwikkelde de Staats-Kommissie bij missive, dato 10 Juni 1842, get. van Akerlaken [70]), aan de Permanente Kommissie de grondslagen, waarop naar haar oordeel de zaken der Maatschappij zouden moeten worden geregeld.

Zij stelde hierin op den voorgrond, dat de Maatschappij alles zou ontvangen, wat volgens hare laatste opgave noodig was om de instelling te behouden. „Vinden," zoo zijn de woorden der Staats-Kommissie, „onze denkbeelden ingang, dan zal in het vervolg de Regeering in staat worden gesteld om te betalen (behalve transport- en vervangingskosten) de bestedingspenningen ad *f* 222,000; de vergoedingen voor invaliditeit, en de jaarlijksche subsidie van *f* 100,000."

Dit echter hoofdzakelijk op de volgende voorwaarden:

Dat de betrekking tusschen de Regeering en de Maatschappij duidelijk worde omschreven. Dit kan gemakkelijk geschieden. De Regeering en de Maatschappij staan tegenover elkander als twee kontraktanten, die na ontstane moeielijkheden alles op nieuw willen regelen.

Dat de Maatschappij zich verklare debitrice van de haar door de Regeering (buiten het volgens de kontrakten verschuldigde) verstrekte subsidiën. Die verklaring zou alleen

dienen, om de Regeering in de gelegenheid te stellen, hare rechtmatige aanspraken te doen gelden, hetzij in het geval eener altijd mogelijke ontbinding der Maatschappij, ten gevolge van latere gebeurtenissen; hetzij dat haar gunstige toestand later het in rekening brengen der gedane voorschotten mocht veroorloven. Voor deze beide gevallen moet de Regeering zich intressen voor de geleende gelden bedingen.

Wijders is het de zienswijze der Staats-Kommissie, dat wanneer het Bestuur der Maatschappij daartoe wilde medewerken, het niet moeielijk zou zijn met de krediteuren, die, ter verzekering hunner vorderingen, hypothekaire inschrijvingen hebben op de vaste goederen der Maatschappij, gelegen bij de Ommerschans, te Veenhuizen en te Wateren, een overeenkomst te treffen. Daarbij zouden zij alle aanspraken op de Maatschappij van Weldadigheid behouden, maar het verband op die vaste goederen teruggebracht zien tot de waarde, waarop die goederen met onderling goedvinden zouden worden geschat. „De krediteuren kunnen hierbij „niet verliezen, omdat hunne zekerheid, welke de waarde „der goederen niet kan overtreffen, dezelfde blijft, ja ver„meerdert, wijl die waarde, welke bij publieken verkoop wei„nig zou bedragen, ruim kan worden gesteld. Maar zij win„nen er bij, omdat de tusschen de Regering en de Maatschap„pij van Weldadigheid te treffen schikking, hun het vooruit„zigt opent op stipte rentebetaling, en de aflossing hunner „vordering, waaraan zonder zoodanige schikking niet zou „kunnen gedacht worden.” Alsdan zouden deze bezittingen aan de Regeering in eigendom moeten worden afgestaan, om echter dadelijk weder aan de Maatschappij in gebruik te worden overgedragen.

Het schijnt haar verder billijk toe, dat de Regeering, ter verzekering harer inschulden, op alle overige goederen der Maatschappij verband zal kunnen leggen.

Bij eventuëele ontbinding moet de Regeering uitsluitend recht hebben op eenige onroerende goederen, zonder welke de zaken niet aan den gang kunnen worden gehouden. Voor

deze onroerende goederen zal alsdan een bij taxatie te bepalen koopprijs betaald worden; die koopprijs zal worden afgetrokken van de inschulden der Regeering, en de Maatschappij gehouden zijn dezelve te onderhouden, en, bij te niet gaan, door anderen te doen vervangen.

Zij advizeert, dat die geldleeningen, waarvoor hypotheken op de bedelaarsgestichten zijn gelegd, het eerst moeten worden afgelost; dat er zal moeten worden teruggekomen, niet alleen op de kosten van verpleging, op de evenredigheden in de kategoriën der op te zenden kolonisten, en op de vergoeding voor invaliedieteit, maar ook op de vervangingskosten, en op al hetgeen het onderwerp der vroegere kontrakten heeft uitgemaakt. De Regeering moet zich de bevoegdheid voorbehouden, zoodanige bepalingen ten opzichte van de tucht in de koloniën te nemen, of aan de goedkeuring der Staten-Generaal te onderwerpen, als zij geraden zal oordeelen.

De Staats-Kommissie is 't niet eens met het rapport der HH. Feith, Mahieu en Worp van Peyma, waar het geldt het medebeheer der Regeering. De Regeering moet geen medebeheer hebben. Waar zij medebeheert, wordt zij ook mede verantwoordelijk. Volgens hare zienswijze moeten de kontrakten, die nu gemaakt worden, met de daarin vervatte bepalingen, van dien aard zijn, dat de Maatschappij, zoodra zij een dier bepalingen niet nakomt, niets hoegenaamd meer van de Regeering ontvangt, daardoor ontbonden wordt; terwijl alsdan de Regeering de zaak zou kunnen regelen op zulk eene wijze, als haar het best zou voorkomen.

„De Maatschappij van Weldadigheid zal geacht worden aan hare verbintenissen niet te kunnen voldoen in de volgende gevallen:

1o. Wanneer óf een derde van de leden der Commissie van Weldadigheid, óf een derde der leden van de Commissie van Toeverzicht of der Permanente Commissie dat geval aanwezig oordeelt.

2o. Wanneer de Permanente Commissie of de Commissie van Weldadigheid hare betrekking mogt neêrleggen.

3o. Wanneer een aftredend lid der Permanente Commissie niet binnen drie maanden door een ander is vervangen.

4o. Wanneer er door het Bestuur der Maatschappij nieuwe geldleeningen worden gedaan, of wanneer zonder toestemming der Regering kontrakten worden aangegaan, hetzij met partikulieren, hetzij met Sub-Commissiën, tot plaatsing van behoeftigen in de koloniën.

5o. Wanneer de goederen der Maatschappij met exekutie worden bedreigd.

6o. Wanneer de gelden, die, volgens de door het Bestuur der Maatschappij thans stellig gedane verzekering, tot rentebetalingen en aflossingen moeten strekken, daartoe niet worden aangewend.

7o. Wanneer aan het einde van een jaar blijken mogt, dat de loopende schulden het vaste bedrag te boven gaan.

8o. Wanneer de nader te arresteren reglementen van tucht niet worden nageleefd."

Eenige zeer gewichtige bepalingen vinden we nog bovendien in deze missive. Daar er re- en dupliek bestaat in deze korrespondentie, zal ik, als ik nader het eindrapport der Staats-Kommissie aan de Regeering mededeel, bij deze voorgestelde bepalingen, bij de zienswijze der Permanente Kommissie daarover, en bij de verdediging der Staats-Kommissie van hare voorstellen, stilstaan.

IV. Antwoord der Permanente Kommissie op de voorstellen der Staats-Kommissie [71]) bij missive van 28 Juli 1842.

Gelijk te verwachten was, bleef er groot verschil van zienswijze. Zie hier in het kort den inhoud dezer missive:

De Staats-Kommissie beschouwt den toestand der Maatschappij uit een onjuist oogpunt. Vele der door haar gedane voorstellen zijn noch met de belangen der Maatschappij,

noch met hare instellingen overeen te brengen. De Staats-Kommissie meent, dat de Maatschappij in ongunstigen toestand verkeert, en de hulp van het Goevernement behoeft. De boeken der Maatschappij bewijzen het tegendeel; daaruit blijkt ten duidelijkste, dat het oogmerk om de bevolking, met geringe bijbetaling voor invalieden, in staat te stellen door eigen arbeid te bestaan, volkomen is bereikt. Dat de bereiking van dit doel geene meerdere gelden heeft vereischt, dan waarover men, krachtens de kontrakten, kon beschikken. Dat de Maatschappij niet achterlijk gebleven is in het vervullen van alle bepalingen, bij besluit van 17 Januari 1836 opgegeven.

Het is die overeenkomst, waarvan de Maatschappij naleving verlangt, en het is dus ten onrechte, dat het Departement van Binnenlandsche Zaken het heeft doen voorkomen, alsof de Maatschappij van Weldadigheid den bijstand van het Goevernement zou hebben ingeroepen. Het tegendeel is waar. Het Goevernement heeft verandering in de bestaande overeenkomsten verlangd, om zich te ontslaan van de verplichtingen, uit deze voortvloeiende, n. l.: alleen valiede personen op te zenden. De Maatschappij heeft rechten op de Regeering gekregen. (Zij heeft deze in hare missive van 15 November 1841 duidelijk ontwikkeld, maar hierop geen antwoord ontvangen.) Van die rechten zal zij geen afstand doen. Wil de Regeering zich aan de gedane toezegging onttrekken, dan blijft er niets anders over dan dat zij de personen, voor hare rekening in de Maatschappij gevestigd, terugneme en aan de Maatschappij voldoe, wat zij haar verschuldigd is.

„Het Gouvernement zou dan voor het vervolg ontheven „zijn van verdere zoogenaamde opoffering aan de Maatschappij, „en kunnen beproeven, of onder deszelfs beheer, voor het „driedubbele der som, nu aan de Maatschappij te betalen, „menschen van dien aard kunnen worden gevestigd en ver„pleegd, zoodanig als zulks in de koloniën der Maatschappij „plaats heeft; of wel, het Gouvernement zou gebruik kunnen „maken van het regt, dat het zich bij het besluit van 17

„Januari 1836 heeft voorbehouden, om alle stichtingen, welke „ten dienste der van het Gouvernement overgenomen behoef- „tigen zijn ingerigt, over te nemen, maar dan ook, naar „aanleiding der bepaling van dat besluit, met alle lusten en „lasten, daarop klevende, en het zou alsdan spoedig blijken „of de Directie door eene andere, betere en min kostbare „kan vervangen worden."

Zijn deze alternatieven niet in het belang van het Rijk, dan is het onbillijk, aan de Maatschappij van Weldadigheid voorwaarden te willen stellen, met hare belangen en instellingen onbestaanbaar.

Het Goevernement heeft vroeger de hulp der Maatschappij ingeroepen, ter verpleging van door hetzelve gesubsidiëerde behoeftigen. De Maatschappij heeft zich vele opofferingen getroost, om de Regeering hierin belangeloos te dienen; die belangeloosheid blijkt uit de veel geringere verplegingskosten, door haar genomen, in vergelijking met andere inrichtingen. Het Rijk behield zich bij het Besluit van 17 Januari 1836 het recht voor, steeds zoodanige voorschriften te geven, als het in het belang der Maatschappij van Weldadigheid en van het Rijk zou noodig oordeelen, en sedert 1836 waren er van Goevernementswege twee kommissarissen, de HH. Canneman en van Ewijck, om den staat en de behandeling der behoeftigen gade te slaan, en nog twee andere ambtenaren van het Departement van Buitenlandsche Zaken, de HH. Caan en Feith, om den geheelen loop der administratie te volgen, en kennis te nemen van alle uitgaande en inkomende stukken.

Het Bestuur der Maatschappij heeft ten allen tijde het toezicht van den Staat erkend, maar zich steeds verzet tegen allen invloed van Gouvernements ambtenaren op de administratie, en vooral op 't bestuur van landbouw en fabrieken; „dewijl deze de middelen moeten opleveren, om de bevol- „king te onderhouden, en de betalingen van het Gouverne- „ment alleen strekken voor de vestiging derzelve, de ver- „goedingen voor invaliditeit hieronder niet begrepen. De

„Maatschappij draagt alleen de last van het tekort, dat eene „niet doelmatige aanwending der werkkrachten zou kunnen „veroorzaken, hoe kan men dan verlangen dat zij in het „bestuur daarvan, den invloed van ambtenaren, veelal onervaren in die vakken, en bovendien onverantwoordelijk voor „de gevolgen hunner bemoeiingen, zou toelaten.” [72])

Volgens art. 39 van het Reglement mag er geene verandering in de inrichting der Maatschappij gemaakt worden, zonder de toestemming van de meerderheid harer leden. Er bestaat geen bezwaar tegen een gepast toezicht over de behoeftigen, maar.... „hoe kan men verlangen, dat eene „Directie als die der beide Commissiën van Weldadigheid, „uit zoovele aanzienlijke mannen zamengesteld, met eenen „Prins van den bloede aan het hoofd, die hunnen tijd en „vlijt gedurende 24 jaren daaraan geheel belangeloos hebben „opgeofferd, zich onder de bewaking en den invloed van „'s Gouvernements subalterne en gesalariëerde ambtenaren „zullen stellen?”

Het Bestuur der Maatschappij weigert dus in deze van zijne rechten afstand te doen.

Wat betreft de eigendomsoverdracht der vaste goederen te Veenhuizen, Ommerschans en Wateren, het Bestuur heeft geene bevoegdheid dit in te willigen. Het zou onverantwoordelijk tegenover de geldschieters zijn, deze in hun hypothekair recht te bekorten. Roerende goederen kunnen niet aan de Regeering worden overgedragen, omdat zoodoende ook de krediteuren in 't algemeen zouden benadeeld worden. De billijkheid vordert, dat de gesloten leeningen afgelost worden naar de bestaande volgorde, te beginnen met de oudste leening. Volgens opinie van 't Bestuur worden de uitzichten der krediteuren te donker voorgesteld. Zij hebben aanspraak op de reeds door de Regeering verschuldigde *f* 6 à 700,000 (zijnde dit het meerdere dan *f* 200,000, op de duiten-leverantie verdiend) en zouden bovendien bevoegd zijn, de rechten der Maatschappij, hunne débitrice, tegen het Goevernement uit te oefenen.

Ten slotte volgt eene kategorische reeks van bedenkingen tegen de door de Staats-Kommissie voorgestelde bepalingen.

V. Kritiek der Staats-Kommissie, uitgesproken over de handelingen der Maatschappij in 't algemeen, en over de nota's der Permanente Kommissie in 't bizonder, neêrgelegd in haar rapport aan de Regeering. (Staatsblad 16 Jan. 1843).

De Staats-Kommissie begreep, dat, bij zulke uiteenloopende denkbeelden, het haar niet gelukken zou de zaken in het reine te brengen, en gaf per missieve dato 28 September 1842 aan den Minister van Binnenlandsche zaken te kennen, dat zij in geene verdere beraadslagingen zou treden met het Bestuur der Maatschappij, maar nu een eindrapport ontwerpen teneinde dit daarna aan Zijne Majesteit aan te bieden [78]). Werkelijk geschiedde deze aanbieding den 15den November daaraanvolgende, nadat nog over en weêr tusschen haar en het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid brieven gewisseld waren, die echter tot geen rezultaat hadden geleid.

Het spijt me dat ik alweder niets anders geven kan dan een extrakt, daar dit rapport zoo overwaard is, in zijn geheel gelezen te worden, aangezien het de opinie behelst der Staats-Kommissie over den geheelen gang van zaken, een opinie, waartegen trouwens nog al veel kan worden ingebracht.

Gelijk ik reeds meer te kennen gaf, de omvang dezer geschiedenis gedoogt die uitvoerigheid niet. Ik beveel den meer belangstellenden beschouwer der Maatschapij de lezing er van aan.

Drie beweringen der Permanente Kommissie worden hier door de Staats-Kommissie behandeld, en wel de volgende:

1°. De Maatschappij beweert, dat zij groote schade heeft geleden door de niet nakoming der kontrakten van 1823 en 1824.

2°. Dat zij groote sehade heeft geleden door de verwijdering van den Generaal van den Bosch.

3°. Dat zij de hulp der Regeering niet behoeft, maar dat zij alleen van de Regeering eischt nakoming van het Koninklijk Besluit van 17 Januari 1836, n°. 84.

1°. De Staats-Kommissie kan zich niet begrijpen, dat de Maatschappij nu nog de Regeering verwijten doet over de door haar berokkende schade, ten gevolge van het, in der tijd, niet nakomen der kontrakten van 1823. Dit behoort lang tot de geschiedenis. Immers, toen de Regeering invalieden opzond in plaats van valieden; toen zij zich buiten staat zag, zoo veel personen op te zenden als in de verschillende kategoriën voorkwamen, zijn met wederzijdsch goedvinden de kontrakten gewijzigd, en na een proeftijd van drie jaren heeft de Kommissie in hare missieve van 23 Juli 1830 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zelven verklaard: „dat de sommen, welke het Gouvernement betaalde voor ver- „goeding van invaliditeit, zijn gebleken in tamelijk goede „verhouding te staan tot de schade, die er door geleden „werd." In die zelfde missieve verzocht zij de definitieve vaststelling der kontrakten.

Misschien is het Bestuur der Maatschappij pas na 1830 tot de ontdekking gekomen van het juiste bedrag der schade die er door invaliedieteit geleden werd, maar.... waarom erkent het dan niet, dat het zich, wat dit punt aangaat, in zijn berekeningen vergiste.

2°. De Maatschappij beweert: „dat de zevenjarige verwij- „dering van van den Bosch de oorzaak is geweest van on- „noemelijk veel schade." Is dit waar, dat daaraan zulke schade te wijten is, dan rust de stichting der Maatschappij al op zeer slechte grondslagen; dan was het inderdaad onverantwoordelijk eene zaak te stichten, van zulk een omvang, die met het zijn of niet zijn van één' man staat of valt.

De Staats-Kommissie zegt daarvan, dat, zoo het al waar is, dat de Maatschappij, door de verwijdering van van den Bosch, zulke groote schade geleden heeft, dit aan de Regeering niet mag geweten worden. De Koning beloofde aan van den Bosch bij diens vertrek, dat Zijne Majesteit de Maatschappij goed-

gunstig zou bedenken. Dit is geschied in ruime mate, maar die toezegging moet in redelijken zin worden opgevat; de Regeering kon en mocht daaraan niet zulk een uitbreiding geven, dat er ten laste van 's lands middelen verscheiden tonnen gouds, zonder machtiging der Staten-Generaal, werden verstrekt. Hierbij komt nog dat, volgens de overtuiging der Staats-Kommissie, van den Bosch bij zijn vertrek een somberder tafereel zou hebben opgehangen van den stand van zaken, dan hij nu deed, ware het zijn overtuiging geweest, dat zijn persoon bij het werk onmisbaar was.

Volgens het oordeel der Staats-Kommissie moet de achteruitgang hieraan geweten worden: „dat bij den aanvang het product „van den arbeid te hoog, en de kosten van onderhoud van „elk kolonist, (daaronder begrepen zijn aandeel in adminis„tratiekosten) te laag zijn geraamd, waardoor jaarlijks een „tweeledig te kort is ontstaan, dat eerst door leeningen, en „later door bijdragen van 't Gouvernement is gedekt." [74])

3°. De Permanente Kommissie zegt, dat zij geen gunst verlangt van 't Goevernement, maar nakoming van het Koninklijk Besluit van 17 Januari 1836, n°. 84.

De Staats-Kommissie staat eenige oogenblikken stil bij de geschiedenis van dat Koninklijk Besluit, hetwelk door de Permanente Kommissie als eene wettige overeenkomst gekwalificeerd wordt. Dat besluit is niet genomen uit overtuiging en vrijen wil, maar door de Regeering, welke daartoe door den nood gedwongen werd.

Bij de terugkomst toch van van den Bosch in 1834, verkeerde de Maatschappij van Weldadigheid in benarden toestand. De Regeering zag, dat de voorspiegelingen der Kommissie van Weldadigheid faalden; dat, zou de zaak in stand blijven, er groote opofferingen van hare zijde moesten gedaan worden. Zij had te kiezen: òf dat de zaak te niet ging, en dat zoodoende duizenden behoeftigen plotseling door 't geheele land verspreid werden; òf dat zij nieuwe offers bracht. Zij koos het laatste. De geldelijke verstrekkingen geschiedden echter uit louter gunst; de Generaal van den Bosch

verklaarde zelf, „dat er niemand opgetreden is of optreden „zal, met de bewering, dat het Goevernement tot zoodanig hulpbetoon zou zijn verplicht."

Wat dus bij Koninklijk Besluit van 17 Januari 1836, n°. 84, aan de Maatschappij was toegestaan, was louter gunst. Aan een kontrakt of overeenkomst valt hier niet te denken. Alle de bij dat Besluit bedoelde gelden zijn echter aan de Maatschappij verstrekt, met uitzondering van hetgeen de winst op de Oost-Indiesche duiten na 1 Januarij 1836 meer zou bedragen dan *f* 200.000 (gelijk ik reeds vroeger opmerkte was aan deze toezegging de klauzule toegevoegd: „*Indien deswege* (namelijk de duitenwinst)" *niet vroeger zal zijn beschikt*").

De Staats-Kommissie verklaart deze klauzule in dezer voege Toen de Regeering in 1836 aan de Maatschappij belangrijke subsidiën toestond, deed zij de toezegging aangaande de duitenwinst niet zoo onbepaald als de andere; ja! zij hield zich met betrekking tot dat gedeelte uitdrukkelijk de bevoegdheid voor, om deswege ten allen tijde anders te beschikken. De Regeering moest zich die bevoegdheid voorbehouden; immers de zaken van de Maatschappij konden wel dien loop nemen, dat dit der Regeering minder beviel, en zij zou in dat geval, zonder die bevoegdheid, à contre coeur eenige tonnen gouds moeten betalen. Toen nu bij Koninklijk Besluit van 13 Mei 1840 bepaald werd, dat het Departement van Koloniën verder van alle betalingen, bij Koninklijk Besluit van 1836 toegekend, werd ontheven, handelde de Regeering volgens het recht, hetwelk de klauzule haar gaf.

Uit het hierboven aangevoerde blijkt het der Staats-Kommissie duidelijk, dat de Maatschappij in haar onrecht is, als zij beweert, geen hulp van het Goevernement te behoeven, en alleen nakoming te kunnen eischen van een overeenkomst. 's Konings Besluit van 1836 toch is geen overeenkomst, maar de bij dat Besluit toegezegde hulp werd uit louter gunst gegeven. De Regeering heeft zich aan hare verplichtingen gehouden.

De Permanente Kommissie verlangt voortduring der vestigingskosten, ad *f* 222,000, na Juni 1842. De Staats-Kommissie beweert, dat de Maatschappij hierop geen recht meer heeft; de kontrakten van 1827 bewijzen het. En nu moge de Regeering in 1836 al de overtuiging gehad hebben, gelijk de Permanente Kommissie beweert, dat zonder de voortdurende betaling der vestigingskosten, de Maatschappij niet zou kunnen blijven bestaan, een besluit deswege is door de Regeering niet genomen; daarom heeft de Maatschappij in deze niets te vorderen.

De Permanente Kommissie beweert, dat de Maatschappij zich geheel gehouden heeft aan hare verplichtingen, voortvloeiende uit het besluit van 1836. Dit is bezijden de waarheid. Zij heeft niet die uitbreiding aan den landbouw gegeven, als op voorstel des stichters plaats moest hebben [75]). Zij heeft reeds zeer spoedig eene stoomfabriek opgericht, met de bewering, dat hiertoe geene meerdere gelden dan de reeds toegezegde zouden benoodigd zijn, en.... reeds in 1839 werd weder eene som van *f* 100,000 als bedrijfskapitaal voor die stoomfabriek gevraagd, en verkregen. Dit is volgens de Staats-Kommissie iets onbegrijpelijks [76]), en voor haar een bewijs, dat de Maatschappij zich verrekende.

De Staats-Kommissie konkludeert uit dit alles, dat het Bestuur der Maatschappij zich zeer vergist, door te beweren: „dat er aan geene offers of hulp, door de Regering gebragt, „te denken valt, en dat integendeel de Maatschappij van „Weldadigheid aan de Regering uitstekende diensten heeft „bewezen en veel aan haar heeft opgeofferd." — En toch, op dien verkeerden grondslag bouwt het bestuur der Maatschappij haar sustenu, dat eene definitieve regeling, gelijk die door de Staats-Kommissie wordt voorgesteld, met de belangen der Maatschappij onvereenigbaar is.

De Permanente Kommissie wil geen eigendomsoverdracht der vaste goederen te Veenhuizen, Ommerschans en Wateren aan de Regeering, op grond dat de rechten der hypothekaire schuldeischers zouden worden verkort. De Maatschappij heeft,

naar de meening der Staats-Kommissie, geene rechten te handhaven, maar gunsten te verkrijgen, zonder wier inwilliging de instelling te gronde gaat. Maar, de krediteuren zullen er niet in het minste door benadeeld worden, en de hypothekaire krediteuren zullen in werkelijkheid de uitgebreidheid hunner rechten in niets bekrompen zien, daar uit een hypothekair verband op een vast goed toch wel nooit meer voordeel kan voortvloeien, dan de waarde welke het goed heeft. De Staats-Kommissie erkent, dat het moeilijk is, de juiste waarde dier goederen te bepalen, maar die waarde kan, in redelijkheid, ruim gesteld worden, en dan dunkt haar, zullen de krediteuren volgaarne in hun eigen belang in deze schikking treden.

„Aangenomen echter het onwaarschijnlijke, aangenomen dat „de schuldeischers tegen hun eigen belang niet tot de be- „doelde voorstellen wilden toetreden, dan zou desniettemin „de Maatschappij van Weldadigheid den eigendom dier vaste „goederen aan de Regering kunnen overdragen. Aan de gel- „digheid dier handeling zou niet kunnen getwijfeld worden, „en het eenig gevolg van de niet toetreding der schuldeischers „zou zijn, dat deze hun regt op het verbonden onroerend „goed zouden kunnen vervolgen, om die, met al de omslach- „tige en kostbare vormen eener gerechtelijke uitwinning bij „executie te doen verkoopen.” En mocht het al eenmaal, in strijd met alle waarschijnlijkheid, zoover komen; mochten ook dan nog de krediteuren niet tevreden zijn met de ontvangst van zoodanige som, als voor die goederen zou kunnen worden aangeboden, dan zou de publieke verkoop aan de Regeering de gelegenheid verschaffen, om waarschijnlijk tegen geringen prijs den eigendom te erlangen dier vaste goederen, voor zoo verre zij deze, ter verpleging harer bestedelingen, wenscht te bezitten.

De Permanente Kommissie zegt: „de aflossingen der ver- „schillende geldleeningen moeten óf gelijktijdig, óf van de „oudste leening af geschieden.” Maar.... de Maatschappij heeft reeds lang, zoo antwoordt haar de Staats-Kommissie, opgehouden hare betalingen te effektueeren; er blijft haar dus

slechts deze keuze: óf voort te gaan met aflossen; óf zulks te doen volgens den wensch der Regeering. Dit zal toch wel in het belang zijn der schuldeischers.

De Permanente Kommissie wil niet vergaderen op door de Regeering vast te stellen tijden; dit zou haar doen gelijk stellen met door de Regeering gesalariëerde ambtenaren. En toch stelde in 1836 van den Bosch zelf voor, dat de Regeering van alle vergaderingen der Permanente Kommissie zou verwittigd worden, opdat de twee Kommissarissen der Regeering deze zouden kunnen bijwonen. Hieraan is later geen gevolg gegeven. De Permanente Kommissie beweerde, dat hare werkzaamheden tot weinig vergaderingen aanleiding gaven.

De Permanente Kommissie is tegen de op te nemen bepaling, dat de loopende schulden bij het sluiten der balans nimmer een vast bedrag zullen te boven gaan, op grond dat nimmer alle omstandigheden vooraf kunnen worden voorzien.

De ervaring echter toont aan, dat zulk een maatregel noodzakelijk is. Aan de geldelijke subsidiën van 1833 had de Regeering de voorwaarde verbonden, dat er zonder hare voorkennis geene nieuwe leening mocht gesloten worden; toch zijn de in 1831 en 1832 opgenomen gelden van *f* 234,000 tot *f* 288,000 geklommen. In 1835 werd zonder voorkennis van de Regeering *f* 32,000 opgenomen; de Permanente Kommissie heeft die som in hare finantieële opgave doen voorkomen en opgegeven als loopende schuld; 't was echter eene rentedragende schuld. Nog meer. Volgens besluit van 1836 werd der Maatschappij verstrekt *f* 1,300,000. Drie ton moesten dienen tot aflossing. De voorwaarde werd hieraan verbonden, dat zonder 's Konings autorisatie geen gelden mochten geleend worden, en tevens, dat het Bestuur der Maatschappij zonder die toestemming, niet op nieuw meer loopende schulden zou mogen aangaan, dan voor den loop der zaken volstrekt noodzakelijk was, en dit op zeer korte termijnen; en zie! niettegenstaande de Koninklijke toestemming nooit gevraagd is, bedroeg volgens opgaaf der Permanente Kommissie zelve [77]) op ult. December 1841 het passief: *f* 154,713.53

aan verschillende pretensiën ten laste der koloniën, *f* 52,710.53; aan schulden bij de Permanente Kommissie, en *f* 281,023.62½ aan A. van Hoboken en Zonen voor garens. Deze antecedenten maken vaste bepalingen noodig.

De Permanente Kommissie wil niet, dat een gekommitteerde der Regeering jaarlijks aan de Kommissie van Toeverzicht wordt toegevoegd, bepaaldelijk om ook de verantwoording mede te helpen opnemen, op grond, dat dit zou strijden met de instellingen der Maatschappij. Der Staats-Kommissie komt dit bezwaar zoo groot niet voor. Een Regeerings-Kommissaris, aan die Kommissie toegevoegd met advizeerende stem, zou de instelling niet te kort doen. Hierbij komt het volgende. Art. 10 der instellingen van de Maatschappij luidt: „dat het onderhoud, den armen verstrekt wordende, alleen zal gegeven „worden in vergelding van arbeid, terwijl men nimmer trachten zal, dit doel door liefdegiften te bereiken." Het Bestuur der Maatschappij heeft er in der tijd volstrekt geen bezwaar in gezien, niettegenstaande dit artikel, met de Regeering te kontrakteeren over de plaatsing van invalieden. Zij heeft zelve door de schending van dit artikel de geheele zaak bedorven; 't is der Staats-Kommissie onduidelijk, waarom de Permanente Kommissie nu zooveel bezwaar maakt, daar 't nu geen beginsel, maar alleen een vorm geldt.

Volgens art. 30 van 't Organieke Reglement, moet ieder voorstel, waartoe bizondere uitgaven worden gevorderd, aan de leden der Maatschappij worden medegedeeld; nooit is aan dit artikel gevolg gegeven; nooit hebben de deelgenooten kennis gekregen van de belangrijke voorstellen, welke bizondere uitgaven vorderden, en waartoe de hulp van 't Goevernement is ingeroepen. In aller belang moeten ten dezen opzichte belangrijke veranderingen gemaakt worden.

De Permanente Kommissie heeft niets tegen verandering in de boekhouding, gelijk die door de Staats-Kommissie werd voorgesteld, maar zij acht dit onnoodig, daar er op de bestaande boekhouding geen enkele aanmerking gemaakt is.

Dit is bezijden de waarheid. In 1837 hebben de door de

Regeering gekommitteerden bij de Permanente Kommissie, gewichtige bedenkingen gemaakt tegen de bestaande wijze van boekhouden [78]). De Permanente Kommissie heeft de zaak bij het oude gelaten, en den Regeerings-Kommissarissen de bevoegdheid betwist tot het doen van voorstellen, de wijziging in de boekhouding betreffende. Bij ministeriële aanschrijving van 11 Juni 1838 (geheim) [79]) kreeg de Permanente Kommissie kennis, dat het 's Konings verlangen was, dat er van 1 Januari 1839 een algemeen grootboek werd aangelegd. Door toedoen van den generaal van den Bosch, die onder anderen verklaarde: „de administratie der Maatschappij van „Weldadigheid is, dit durf ik gerustelijk beweren, door jaren „ondervinding tot eene volkomenheid gebragt, die niets te „wenschen overlaat, en die ik voor mij als een meesterstuk „van juistheid en eenvoudigheid beschouw;" heeft de Regeering hierop niet verder aangedrongen. Eindelijk is, volgens de zienswijze van alle deskundigen, de wijze van boekhouden de oorzaak, dat de ware toestand der Maatschappij zoo lang verborgen is gebleven.

De Staats-Kommissie is het met den Heer Feith eens [80]), dat de *f* 50 pachtpenningen voor de hoeven in de vrije koloniën moeten worden ingevorderd. De Permanente Kommissie echter is hiertegen, omdat dit onderwerp geheel vreemd is aan de aanhangige zaak; deze loopt alleen over de rijksgestichten en de bestedelingen van 't Goevernement. Bovendien, niet de besteders betalen die *f* 50, maar de bestedelingen; van degenen, die ze betalen kunnen worden ze geïnd, gelijk met de vrijboeren het geval is. — De Staats-Kommissie wil dit echter tot regel gebracht hebben. De kontrakten liggen er. Kunnen de bestedelingen niet betalen, dan moeten de besteders dit doen, en willen deze dit niet, dan houdt van zelf het recht van plaatsing op. Daar vele kontrakten, door de Maatschappij gesloten, nadeelig voor haar zijn, moet de Regeering als voorwaarde stellen, dat geene kontrakten meer mogen gesloten worden zonder hare voorkennis.

Voor *f* 1700 kan eene Sub-Kommissie nu een huisgezin

in de Vrije Koloniën plaatsen. Die som moet echter óf verhoogd worden, óf 't recht van plaatsing moet ophouden. De Permanente Kommissie vindt dit onnoodig, omdat de som van *f* 1700 goed overeenkomt met de kosten die gemaakt worden; en ongeoorloofd, omdat de kontributiën gestort worden, met de hoop op plaatsing van een gezin, als er *f* 1700 aanwezig is. De Staats-Kommissie is van oordeel, dat er eene wijziging in de organieke wetten geschieden kan; een gewijzigd bestaan is volgens haar beter dan geheele ontbinding. Maar de Maatschappij kan deze voorwaarde aannemen, ook zonder wijziging der wet. In het Reglement, dat de grondslag der vereeniging van leden tot een zedelijk lichaam uitmaakt, wordt niets van dat recht der Sub-Kommissiën gesproken. Art. 6 omschrijft het gebruik der kontributiën. Het recht van plaatsing voor eene som van *f* 1700 is bij besluit door het Bestuur der Maatschappij toegekend; het kan ook bij besluit weêr worden ingetrokken.

De Permanente Kommissie kan zich niet vereenigen met het voorstel der Staats-Kommissie: „dat de Regeering voor het „geval, dat de Maatschappij niet aan hare verpligtingen mogt „voldoen, voor en namens het bestuur zoodanige maatregelen „zal nemen als zij raadzaam zal oordeelen. „Het beheer," zegt de Permanente Kommissie, „voor en in naam van een be„stuur, dat dan niet meer zou bestaan, is eene onmogelijkheid." De Staats-Kommissie echter meent, dat de Maatschappij van Weldadigheid zelve, dat is het zedelijk lichaam, of wel haar Bestuur, mits daartoe door de Maatschappij bevoegd verklaard zijnde, in het veronderstelde geval aan de Regeering de volmacht zou kunnen geven, niet om een anderen weg te volgen dan het recht voorschrijft, maar om die maatregelen te nemen, welke zonder zoodanig beding, door het Bestuur zelf zouden kunnen genomen worden.

De Permanente Kommissie heeft te kennen gegeven, dat de Maatschappij zich niet zou kunnen verbinden tot het naleven van later te arresteeren reglementen van tucht, daar zij niet kan weten, wat die reglementen zullen behelzen. De

Staats-Kommissie is er echter van doordrongen, dat aan den onwettigen toestand in deze bestaande, een einde moet gemaakt worden, op de volgende gronden: Er is in de bedelaarsgestichten aanwezig een groot aantal menschen, die door liederlijke leefwijze enz. niet meer tot de gewone samenleving geschikt zijn; daar is dus strenge tucht noodig. De Staats-Kommissie erkent: *„dat de Maatschappij van Weldadigheid „in deze zoo gelukkig geslaagd is als zulks slechts met geene „andere magt, dan die van het zedelijk overwigt harer ambte„naren in redelijkheid kan verwacht worden"* — maar de reglementen van tucht, waarnaar de begane misdrijven worden gestraft, missen allen wettelijken grondslag. Op de wet moeten alle reglementen van tucht gebazeerd zijn. Degenen, die, wegens bedelarij veroordeeld, in de gestichten zijn overgebracht, kunnen aan reglementaire bepalingen worden onderworpen, en het recht ter aanwending van die maatregelen ligt alsdan in de wet, die het verblijf in de bedelaarsgestichten gelast, en in de vonnissen, waarbij de wet is toegepast. Maar al degenen, die geen zoodanig vonnis ten hunne laste hebben, en zich vrijwillig naar de koloniën begeven, kunnen, noch stilzwijgend, noch uitdrukkelijk, afstand doen van hunne vrijheid. Wanneer men deze laatsten onderwerpt aan straffen, door den Raad van Tucht opgelegd, dan is deze kastijding een feit, in strijd met de wet. Het Bestuur der Maatschappij heeft in den aanvang gezegd: „de Maatschappij oefent nimmer het „eigenlijk gezegd strafregt uit, en zij hoopt in het edel „beginsel van belooning, als prikkel van een betamelijk „zelfbedwang, het middel en den waarborg gevonden te „hebben, om zich van het welgelukken harer pogingen te verzekeren" [81]).

Van die bepaling is men afgeweken, toen men Raden van Tucht instelde, die de opsluiting in eene strafkamer, of de verplaatsing van den vrijen kolonist naar een bedelaarsgesticht gelastten, en hun uitspraken door geweld deden uitvoeren. De Permanente Kommissie zal dus in de verandering van dezen toestand moeten inwilligen. De kolonisten hebben,

evenals andere staatsburgers, recht op gelijke toepassing en bescherming der wet.

VI. Laatste pogingen in 't werk gesteld om tot een vergelijk te komen.

Den 29sten Oktober 1842 had er op voorstel van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, in tegenwoordigheid van Z. K. H. eene konferentie plaats, tusschen het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid en de Staats-Kommissie. Bij die gelegenheid ontwikkelde de Staats-Kommissie de gronden, waarop zij de door haar voorgestelde wijzigingen wenschte te zien gemaakt; zij deed het hoofdzakelijk uitkomen, dat zij aan het door de Regeering aan te wijzen lid der Kommissie van Toezicht niet eene konkludeerende, maar alleen een advizeerende stem wenschte toegekend te hebben, en dat zij de werkzaamheden van dezen tot een toezicht zonder eenig medebeheer wenschte bepaald te zien. Verder, dat zij aan den letterlijken inhoud van hare missieve, wat nevenbepalingen aanging, niet zou blijven hangen, maar dat zij in niets afweek van hare meening, dat de vaste goederen aan het Rijk moesten worden overgedragen in eigendom. Het rezultaat dezer konferentie was, dat de Permanente Kommissie op zich nam, binnen zeer weinige dagen aan de Staats-Kommissie hare zienswijze mede te deelen over de twee onbesliste hoofdpunten, namelijk: *het lidmaatschap van een gekommitteerde der Regeering in het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid met advizeerende stem*, en *de eigendomsoverdracht der bedoelde goederen aan de Regeering.*

Bij missieve van 2 November 1842 [82]), gaf de Permanente Kommissie haar antwoord, 't welk hierop neêrkomt: Het lidmaatschap, alleen met advizeerende stem, van een Kommissaris der Regeering, zal des noods kunnen worden toegegeven, terwijl het lid der Permanente Kommissie, belast met de behandeling der dagelijksche, loopende zaken, zich bereid verklaart, ook ten dien aanzien, daartoe zooveel mogelijk mede te werken. Maar in het tweede punt, namelijk: de overdracht der

goederen, door de Staats-Kommissie aldus geformuleerd: „dat „alle stichtingen der Maatschappij, waarin de bestedelingen „van het Gouvernement worden verpleegd, benevens de daar„toe behoorende gronden in vollen eigendom aan het Gouver„nement zullen worden overgedragen, doch het vruchtgebruik „daarvan blijven aan de Maatschappij; en dat met de schuld„eischers, welke een speciaal hypothekair verband op die goe„deren hebben, door de Commissie van Weldadigheid moet worden overeengekomen, dat de hypothekaire inschrijving, op „die goederen ten hunnen behoeve bestaande, worde vermin„derd tot het bedrag, waarop de waarde dier goederen zal „worden gesteld"; hierin kan het Bestuur niet treden, daar eer en plicht het haar verbieden. De Permanente Kommissie hoopt dat de Staats-Kommissie hierop niet verder zal aandringen.

In deze missieve wordt er niet onduidelijk op gezinspeeld, dat er gevallen kunnen voorkomen, waarin de Kommissie van Weldadigheid zich zou genoopt zien af te treden.

Daar alzoo alle hoop om de zaken op deze wijze te regelen vervlogen was, bood de Staats-Kommissie, gelijk ik reeds opmerkte, haar rapport der Regeering aan. Het vierde deel van dit rapport houdt in een decisief voorstel der Staats-Kommissie tot eindregeling. Daar het kontrakt, dat in 1843 door den Staat met de Maatschappij gesloten werd, hoofdzakelijk een uitvloeisel is van dit advies, zal ik hierbij het advies zelf niet mededeelen; het kontrakt zelf komt in de bijlagen achter dit werk voor.

VII. Twee brieven, waaruit geheel het standpunt der partijen, Regeering en Maatschappij, tegenover elkander, in November 1842 duidelijk wordt.

's Gravenhage, 22 November 1842.

„Aan de Permanente Commissie der Maatschappij van Weldadigheid.

Ik heb van de Commissie, benoemd bij Zijner Majesteits

besluit van den 26sten October 1841, N°. 66, ontvangen het door haar aan den Koning uitgebragt rapport, betrekkelijk de voorzieningen, welke in den stand van zaken Uwer Maatschappij van de zijde der Regering, naar haar oordeel, genomen zouden behooren te worden.

Ik heb daaruit, ik mag het niet ontveinzen, met leedwezen ontwaard, dat UW.Ed. gemeend hebben, dat niet al de, en bovenal niet de hoofdgrondslagen, op welke de genoemde Commissie van oordeel is geweest, dat eene nieuwe schikking tusschen de Regering en Uwe Maatschappij kan worden aangegaan, door de Maatschappij aangenomen zouden kunnen worden; ook niet zooals die door genoemde Commissie nader zijn toegelicht in de bijeenkomst, welke zij den 29sten October, met UW.Ed. heeft gehouden.

Ik heb met de meeste aandacht overwogen de bewuste grondslagen; de tegen onderscheiden derzelve door UW.Ed., bij derzelver brief van den 28sten Julij j.l. aan voornoemde Commissie geopperde bedenkingen; het zakelijk in de bijeenkomst van den 29sten October, tot oplossing dier bedenkingen aan UW.Ed. medegedeelde, en den inhoud van UW.Ed. brief aan dezelfde Commissie van den 2den November l.l.

Uit dien brief is het mij, *in verband tot al hetgeen daaraan is voorafgegaan,* niet volkomen duidelijk, of UW.Ed. wel *gaaf in deszelfs geheel en zonder eenig in het minst beperkend voorbehoud zoudt willen aannemen* zoo als het daar ligt, dat gedeelte van het voorstel der Commissie hetwelk inhoudt:

„Dat een Gecommitteerde van de Regering lid zou zijn „der Permanente Commissie van de Maatschappij van Wel„dadigheid, *welke laatste Commissie minstens tweemaal 's maands „zal vergaderen, en dat in die vergadering het door de afzon„derlijke leden verrigtte zou worden medegedeeld, en alle de „zaken van beheer en administratie zouden worden overwogen, „welke voor eene gemeenschappelijke behandeling vatbaar zijn,* „en dat een Gecommitteerde van de Regering jaarlijks aan „de Commissie van Toevoorzigt zou worden toegevoegd.

In de meest stellige bewoordingen hebben UW.Ed. zich

evenwel *onbereid* verklaard om mede te werken, tot het sluiten eener overeenkomst, bij welke alle de vaste goederen der Maatschappij gelegen aan de *Ommerschans*, te *Veenhuizen* en te *Wateren*, aan de regering zouden worden overgedragen voor eenen in billijkheid te bepalen prijs, tot het beloop van welken de daarop klevende hypothekaire verbanden der crediteuren, door bemiddeling van het Bestuur der Maatschappij, verminderd zouden moeten worden, zonder dat echter de overige regten dier Crediteuren ten laste der Maatschappij eenige verandering zouden ondergaan, terwijl, indien onverhoopt de Crediteuren tot die vermindering niet wilden toetreden, alsdan de overdragt door de Maatschappij aan de Regering, behoudens alleen de regten der hypothecaire Crediteuren, zoude geschieden; en de overdragt van den eigendom aan de Regering in alle gevallen dadelijk zou worden achtervolgd door den afstand der goederen *in vruchtgebruik* aan de Maatschappij.

Ik maak geene zwarigheid UW.Ed. mede te deelen, dat de uitslag mijner overwegingen deze is, dat de Regering, wanneer zij zich, als de door de voormelde Commissie gestelde grondslagen, in den zin waarin zij die heeft toegelicht, door UW.Ed. gaaf aangenomen waren geworden, daarmede in den stand der zaak al eens zou hebben kunnen vergenoegen, naar mijn oordeel, voorzeker geene voorwaarden zou kunnen aannemen, welke eenige mindere waarborg voor de toekomst opleverden, dan die in de bewuste grondslagen is opgesloten.

Zonder nu, in den stand der zaak, nopens de verdere punten in die grondslagen opgenomen, in eenige beschouwingen te treden, moet ik uit Uwen brief van den 2den November l. l. afleiden, dat door dezelve stellig besloten is, om in geen geval mede te werken tot de verwezenlijking van de overdragt der vaste goederen van de Maatschappij op de voren omschrevene wijze.

Daar ik nu geene vrijheid zou vinden, om mede te werken tot het aangaan eener schikking, aan welke die voorwaarde ontbrak, zoo is het mij voorgekomen, dat het tot geen doel

zoude kunnen leiden, de door de Commissie als geëindigd beschouwde onderhandelingen van regeringswege weder op te vatten. Ik ga dus, bij den spoed welken de zaak vereischt, van mijne zijde over, tot het doen van die voorstellen aan den Koning, welke ik raadzaam acht, uitgaande van het standpunt, dat UW.Ed. vermeenen niet te kunnen toegeven aan de hoofdvoorwaarden, welke ik met de Commissie onvermijdelijk acht.

Mogt ik mij echter hierin bedriegen en mogten Uw.Ed. alsnog bereid zijn om, onverwijld en op eene afdoende wijze, mede te werken tot de *eenvoudige algeheele* en *gave* verwezenlijking van de beide hiervoren vermelde hoofdvoorwaarden, en tot die van de verder door de genoemde Commissie gestelde grondslagen, *behoudens de in de bijeenkomst van den 29 October j. l.* als mogelijk besprokene wijziging van enkele punten van ondergeschikt belang, alsdan verzoek ik UW.Ed. om mij daarvan *uiterlijk binnen drie dagen* kennis te geven, daar ik, wanneer de bewerking der zaak zal voltooid zijn, niet langer kan vertragen dezelve aan den Koning te onderwerpen.

De Minister van Binnl. Zaken,

(get.) SCHIMMELPENNINCK VAN DEN OYE.

's Gravenhage, den 25 November 1842.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ofschoon wij steeds het denkbeeld aankleven, dat het besluit van 17 Januarij 1836, N°. 84, moet geacht worden van contractuelen aard te zijn, en de wederkeerige regten en verpligtingen tusschen de Regering en de Maatschappij te regelen, zoodat wij vermeenen, dat de verpligtingen daarbij aan de Maatschappij opgelegd door haar vervuld zijnde, zij ook aanspraak heeft op de vervulling der bepalingen van dat besluit van de zijde der Regering, hebben wij ons steeds

bereid betoond, om met terzijdestelling van alle eigenliefde al datgeen wat met de statuten onzer Maatschappij kan worden overeengebragt, en niet strijdig is met ons gevoel van eer en pligt, toe te geven, ten einde in de bestaande omstandigheden tot eene schikking te geraken.

Bij onzen brief van 2 November j.l. aan de Commissie, benoemd bij Zijner Majesteits Besluit van 26 October 1841, N°. 66, hebben wij dan ook het doel gehad, om gaaf in deszelfs geheel en zonder beperkend voorbehoud toe te geven het denkbeeld, dat er een Commissaris van de Regering bij de Maatschappij zoude worden benoemd, die eene adviserende stem zoude hebben, en die steeds en voortdurend in de gelegenheid zoude worden gesteld, die adviserende stem, zoowel bij de Commissie van Weldadigheid en hare Permanente Commissie, als bij de Commissie van Toevoorzigt, uit te brengen, zoodanig als dat denkbeeld door bovengemelde Commissie, met wijziging van haar vroeger voorstel, gedaan bij Missive van 10 Junij 1842, N°. 22, in de Conferentie van October l.l. is voorgedragen en onderling besproken.

Het vroegere verlangen, dat een Commissaris, (ofschoon dan nu met eene adviserende stem) lid zoude zijn der bovengemelde Commissiën, treffen wij thans weder aan in de Missive van Uwe Exellentie d°. 22 November j.l., L^a^. A, 7de Afdeeling, doch de gemelde Commissie heeft hetzelfde in de Conferentie van 29 October l.l. geheel laten varen, en het kan ook door ons niet worden toegegeven, als strijdig met de statuten der Maatschappij, tenzij aan dien Commissaris, op de wijze bij de statuten bepaald, het lidmaatschap der Commissiën opgedragen wierd; — en wat betreft de bepaling, dat de Permanente Commissie verpligt zoude zijn, om minstens twee malen 's maands te vergaderen, zal het wel niemand bevreemden, dat de leden der Permanente Commissie, die geen gesalarieerde ambtenaren zijn, zich niet aan zoodanig voorschrift kunnen onderwerpen, terwijl de naleving daarvan, ook bij hunne overige ambts- en beroepsbezigheden, meermalen onmogelijk zoude zijn. In de Conferentie van 29 October j.l.

werd dit dan ook door de Commissie van 26 October 1841, N°. 66, zoodanig gevoeld, dat ten slotte door haren Voorzitter werd gezegd, dat dit punt dan ook wel gemakkelijk tusschen den te benoemen Commissaris en de Permanente Commissie zoude worden geregeld, terwijl ten blijke hoe ruimschoots wij bereid zijn dien Commissaris met alles bekend te maken en in de gelegenheid te stellen, zijn gevoelen te uiten, bij onzen brief van den 2den November l.l., het lid der Permanente Commissie, belast met de afdoening der dagelijksche loopende zaken, zich bereid verklaard heeft om ook daartoe zooveel maar mogelijk mede te werken.

Ten aanzien van de eigendomsoverdragt aan de Regering, van al de vaste goederen der Maatschappij, gelegen te *Ommerschans*, te *Veenhuizen* en te *Wateren*, treffen wij in de Missive van Uwe Excellentie van den 22sten dezer aan, de volgende zeer opmerkelijke woorden: „terwijl indien onverhoopt „de Crediteuren tot die vermindering niet willen toetreden, „alsdan de overdragt door de Maatschappij aan de Regering, „behoudens alleen de regten der Hypothecaire Crediteuren, „zoude geschieden.”

Het denkbeeld in deze zinsnede vervat is geheel nieuw, en, noch bij hare missive van 10 Junij 1842, N°. 22, noch in de op den 29 October l.l. gehouden bijeenkomst, heeft de Commissie, benoemd bij Zijner Majesteits Besluit van 26 October 1841, N°. 66, hetzelve in het minst aan den dag gelegd. Toen wij ons dus onbereid verklaarden, bij onzen brief van 2 November l.l., om mede te werken tot de verlangde eigendomsoverdracht dier vaste goederen, was dit altijd in verband met, en uithoofde van de overeenkomst tot vermindering van het beloop der hypothecaire verbanden, welke men verlangde, dat door ons met de Crediteuren zouden worden gesloten, gelijk dit duidelijk uit gemelden onzen brief van 2 November l.l. blijkt.

Wij zijn steeds van gevoelen, dat eer en pligt ons verbieden tot vermindering van de regten dier hypothecaire crediteuren mede te werken; maar geheel iets anders is, de mede-

werking tot de eigendomsoverdragt aan de Regering van de bedoelde vaste goederen der Maatschappij, op de wijze door Uwe Exellentie bij bovengemelde zinsnede omschreven, en dus zonder vermindering dier regten.

Tot verwezenlijking van de overdragt der vaste goederen, op die wijze, zijn wij bereid, en vertrouwen, dat ook de Commissiën van Weldadigheid en Toevoorzigt daartoe bereid zullen zijn, daar in zoodanige overdragt, reeds ter gelegenheid van het Koninklijk Besluit van 17 Januarij 1836, N°. 84, is toegestemd geworden, en de bevoegdheid daartoe van de zijde van het Gouvernement dan ook in dat besluit is opgenomen.

Aan de hypothecaire Crediteuren een voorstel tot toestemming ter vermindering hunner inschrijving te doen, doch met het vooraf genomen besluit, dat indien zij hierin niet toestemmen, de overdragt zonder die vermindering zal plaats hebben, kan wel als geheel doelloos beschouwd worden, daar het ongerijmd zoude zijn, te vooronderstellen, dat die Crediteuren, bij die wetenschap, in zoodanig voorstel zouden toestemmen; doch overigens beschouwen wij zoodanig voorstel in dien zin wel als nutteloos, maar even daarom niet als strijdig met ons gevoel van eer en pligt.

Wij hebben, met voorkennis en goedkeuring van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, gemeend aan Uwe Excellentie het bovenstaande in antwoord op de missive van Uwe Excellentie van den 22 dezer, La. A. 7de Afdeeling, te moeten mededeelen.

De Permanente Commissie der Maatschappij
van Weldadigheid,
Namens dezelve,

(get.) Faber van Riemsdijk.

VIII. Eenige bedenkingen der Kommissie van Weldadigheid tegen het den 25 November 1842, der regering aangeboden rapport der Staats-Kommissie [83]).

Ik vraag u verschooning, lezer! dat ik u nogmaals vergast op eene nota, al is het dan ook maar een zeer kort extrakt, maar gij gevoelt het met mij, in een proces, zoo merkwaardig als het aanhangige, moeten allen gehoord worden, die eenig licht over de zaak spreiden kunnen, en aan niemand mag verdediging worden ontzegd. Daarom nog eene wijl uwe aandacht verleend, als ik u die beleefd vraag, voor de laatste pleitrede der Permanente Kommissie tegen de beschuldigingen der Staats-Kommissie. Verontrust u echter niet, dat dit extrakt lang zal zijn; de herhalingen van hetgeen in de overige pleitredenen voorkomt laat ik grootendeels rusten, alleen eenige gewichtige bedenkingen vinden hier nog eene plaats, en dan vatten we den draad der geschiedenis weder op.

De Permanente Kommissie werpt in hare beoordeeling van het rapport der Staats-Kommissie een blik op de bronnen, waaruit de Staats-Kommissie haar rapport putte, zijnde:

1°. De bescheiden, voorhanden bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

2°. Het onderzoek, aan eenige ambtenaren en eenen landbouwkundige opgedragen.

3°. Het onderzoek der koloniën door de Staats-Kommissie zelve ingesteld.

4°. Eene memorie der Permanente Kommissie.

Zij houdt zich daarna bezig met de redeneeringen en voorstellen, waartoe deze de Kommissie aanleiding gegeven hebben.

Het eerste dezer rapporten is dat der ambtenaren van het Departement van Binnenlandsche Zaken, van 24 December 1832. Die ambtenaren, onbekend met de aangelegenheden der Maatschappij, hebben haar uit een zeer verkeerd oogpunt beschouwd. Zij trokken de gelden, die de Maatschappij had ontvangen en geleend, bij elkander op, vergeleken deze met de baten en kwamen tot de konkluzie dat, daar de baten op lange na de lasten niet bestreden, het te kort een gevolg was van misrekeningen. Eene zaak is aan die Kommissie ontgaan. Het stelsel van kolonizatie is eene fabriekmatige inrichting.

Eene fabriekinrichting kan niet, vóór zij voltooid is, de uitkomsten opleveren, waarop gerekend is. De Maatschappelijke inrichting was niet voltooid in 1832; nu lag het op den weg der Kommissie, te onderzoeken, waaraan die vertraging was toe te schrijven. Had zij dit gedaan, dan zou zij gezien hebben, dat die vertraging alleen te wijten was aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, en bizonder aan den toenmaligen administrateur bij dat Departement, met de zaken van het armwezen belast. Zij zou gezien hebben, dat de klachten der Kommissie van Weldadigheid over de slechte nakoming der kontrakten allezins gegrond waren [84]). Het rapport dier Staats-Kommissie is tot 1842 zeer geheim gebleven. De Maatschappij is er niet eens over gehoord. Na vele vergeefsche pogingen heeft eindelijk de Koning aan de vertoogen der Kommissie van Weldadigheid gevolg gegeven, en werden de kontrakten gewijzigd en vergoeding voor invaliedieteit toegestemd. Op last des Konings zou eene proeve worden genomen, of de vergoedingspenningen voldoende waren. Toen de proef genomen zou worden, werd van den Bosch verwijderd. De arbeid is hervat in 1836. Het gevolg van die voortzetting was, de heer Feith konstateert het in zijn rapport, dat het te kort, dat in 1836 nog *f* 200,000 bedroeg, in 1840 nagenoeg door de baten gedekt was. Had de Kommissie dit alles nagegaan, dan zou zij tot de overtuiging gekomen zijn, dat de ongunstige toestand niet het gevolg is van misrekeningen, maar van de slechte nakoming der kontrakten door 't Goevernement, en wel in zake de volgende punten.

1°. Door het niet opzenden der kolonisten op den tijd daarvoor bepaald, schoon de ambtenaren van het armwezen herhaaldelijk hadden aangedrongen op eene spoedige voltooiing der huisvesting.

2°. Door het opzenden van invalieden in plaats van valieden.

3°. Door het zenden van den stichter buiten 's lands.

4°. Door het betalen in zes jaren, in plaats van in vier, van de gelden in 1836 voor uitbreiding van landbouw en

fabriekwezen toegestaan, zoodat buiten de schuld der Kommissie, het werk geruimen tijd vertraagd is.

Niettegenstaande in 1834 met van den Bosch de middelen beraamd werden, om de Maatschappij in stand te houden, is er van 't rapport der heeren Canneman en van Ewijck van 1832, geen sprake geweest. Dit is onbegrijpelijk. Van den Bosch verlangde in 1834, dat de Maatschappij teruggebracht werd tot den toestand van 1827; waarom er dan toen geen publiciteit aan gegeven, in plaats van in 1842.

De Staats-Kommissie heeft in haar rapport overgenomen, wat reeds de Kommissie van 1832 zeide, dat er gebreken in boekhouding en administratie bestonden. De Staats-Kommissie heeft niet eens de boeken der Maatschappij ingezien. Alleen de heer Canneman kent ze, heeft er gedurende jaren vóór 1832, als lid der Kommissie van Weldadigheid, zijne goedkeuring aan gehecht; in zijn geheim rapport van 1832 zegt hij, dat er fouten in zijn; zijn rapport van 1832, en nu in 1842, is dus in lijnrechten strijd met zijne verklaringen in de boeken der Kommissie van Weldadigheid. Welke rapporten van den heer Canneman drukken zijne overtuiging uit, die als lid der Regeerings-Kommissie in 1832 en 1842, of die welke hij medeonderteekende als lid der Kommissie van Toeverzicht [85])?

2°. De rapporten der H.H. Feith en Worp van Peijma zijn, volgens meening der Permanente Kommissie, met bescheidenheid en waarheidsliefde gesteld; dat van den heer Mahieu is niet overeenkomstig de waarheid. De heer Mahieu heeft gezegd, dat de winst op de fabrieken kunstmatig verkregen is. Het geldt hier niet de vraag, welke de winst was op het fabriekaat, maar wel, wat er de waarde van was. Zij treedt verder in eene beschouwing over 't fabriekwezen en komt tot geheel andere rezultaten dan de heer Mahieu [86]).

De berekeningen van den heer Worp van Peijma, in zake den landbouw, hoewel volkomen juist wat het beginsel betreft, indien er hier sprake was van een partikulier landbouwend bedrijf, zijn niet van toepassing op de Maatschappij van Weldadigheid. Immers, zij is met het onderhoud der

bevolking belast, hetzij de bevolking arbeidt of niet. Al de arbeid dien deze verricht, voor zoover die eenig produkt, geldswaarde bevattende, oplevert, is winst voor de Maatschappij; daarom moet in berekeningen van den onderwerpelijken aard alleen de geldswaarde van het produkt in aanmerking genomen worden, niet de arbeid daaraan besteed. Trekt nu de heer Peijma het arbeidsloon, dat *f* 1½ millioen bedragen heeft, van zijne berekende onkosten af, dan verkrijgt men eene geheel andere uitkomst. Immers, de Maatschappij betaalt dat arbeidsloon niet uit in geld, maar wel in eene koloniale munt, die wederom tegen de verstrekkingen van voedsel, kleeding, enz. wordt ingeruild, en daarom moeten de onderhoudskosten vergeleken worden met de geldswaarden der verkregen produkten, niet met eene nominale som der arbeidsloonen. De heeren Feith en Mahieu hebben dit bij hunne berekeningen niet in het oog gehouden. Dit was de ware wijze, om over den verrichten arbeid in de koloniën te oordeelen.

Naar de overtuiging der Permanente Kommissie had de Staats-Kommissie de Maatschappij moeten hooren, naar aanleiding dier rapporten. Dit is niet geschied.

3°. De Permanente Kommissie behoeft over 't onderzoek door de Staats-Kommissie in de koloniën ingesteld, niet veel te zeggen, daar de Staats-Kommissie meer afgegaan is op 't onderzoek en de rapporten van anderen, dan op eigen bevinding. Alleen geeft zij den indruk weder, dien dat bezoek in de koloniën op de Staats-Kommissie maakte.

4°. Wat nu betreft de Memorie der Permanente Kommissie, de Staats-Kommissie heeft daar slechts een vluchtigen blik op geworpen. Zij heeft schier geen gewag gemaakt in haar rapport van al de berekeningen der Permanente Kommissie, waarin deze aantoont, hoeveel goedkooper het onderhoud was van de bewoners der gestichten van de Maatschappij, vergeleken met de kosten, die gemaakt werden per hoofd in de etablissementen te Hoorn, Veere, enz., en in 't Aalmoeziershuis te Amsterdam. De Permanente Kommissie beweert verder

dat het Rapport der Staats-Kommissie hoogst partijdig is, en alleen gegrond op rapporten van ambtenaren, die uit een geheel verkeerd oogpunt de zaken beschouwden [87]).

§ 17.

HET EINDE DER KRIZIS.

Op den 28sten en 29sten Dec. 1842 had er eene laatste vergadering plaats van de Kommissie van Weldadigheid. Daarin hechtte deze haar zegel aan alles, wat door de Permanente Kommissie gedaan was, om de zaken der M. v. W. te regelen. Eenparig werd op die vergadering [88]) besloten aan de Regeering te kennen te geven: [89])

„De Commissie van Weldadigheid overwegende:

„dat het aannemen van het voorgestelde contract strijdig „zoude zijn met de belangen van de schuldeischers der M.; —

„dat in het ontwerp bepalingen voorkomen, onvereenigbaar „met de waardigheid der Commissie;

„dat bovenal de bepalingen, die de Regeering in de plaats „wil stellen der verpligtingen, voor haar uit het besluit van „17 Jan. 1836 voortgevloeid, niets bevatten met betrekking „tot de achterstallige som van meer dan *f* 600,000, reeds „sedert 1841, ingevolge voormeld besluit, aan de M. ver„schuldigd;

„dat daarentegen dit ontwerp zoodanige nieuwe lasten „en zulk eene aanzienlijke vermindering van middelen inhoudt, „dat het, naar het oordeel van al de leden der vergadering, „onmogelijk is, op dien voet, de zaken harer instelling aan „den gang te houden, en het voortdurend bestaan der M. „te verzekeren" —

„dat zij derhalve, ofschoon bereid, om aan de Regeering „de meest mogelijke waarborgen toe te staan, evenwel, uit „aanmerking van de voorgestelde Contractuele bepalingen, „door den Minister alleen voor geringe wijzigingen van on„dergeschikt belang worden vatbaar beschouwd, en dat de „geest, waarin dit contract is ontworpen, en op het aangaan

„van hetzelve door den Minister wordt aangedrongen, nog „nader aan de Commissie gebleken is uit het ontwerp van „wet, betrekkelijk de zaken van de M. v. W. en de daartoe „betrekkelijke Memorie van Toelichting, opgenomen in de „Ned. Staats-Cour. van 28 dezer, buiten de mogelijkheid is, „om het bestuur van zaken langer te blijven voeren; zoo „hebben de leden der C. v. W. met eenparige stemmen be„sloten:

1o. dat zij de aangeboden overeenkomst niet kunnen of mogen aannemen;

2°. dat zij hunne betrekking bij de Maatschappij met 1 Januarij 1843 zullen nederleggen;

3°. dat, onder mededeeling der stukken aan de Kommissie van Toevoorzicht, in hare buitengewone vergadering van 30 dezer, van een en ander kennis zal worden gegeven aan haar, als de leden der Maatschappij vertegenwoordigende, overlatende, hoedanig zij in het bestuur der leden zal kunnen voorzien, of welke maatregelen zij vermeenen zal te moeten nemen, belastende het lid der Commissie, Graaf J. v. d. Bosch, zich met de in deze aan de Kommissie van Toevoorzicht te geven mededeeling.

4°. Dat aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, met begeleidende missive, van dit besluit zal worden kennis gegeven.

Den 1sten Januari 1843 trad het bestuur der Maatschappij af, en op grond van het Burgerlijk Wetboek, betrekkelijk het vrijwillig beheer van de goederen van een ander, nam de toenmalige direkteur, de heer J. v. Konijnenburg, het bestuur op zich der koloniale instellingen. Deze toestand duurde tot April 1843.

In die dagen van spanning, waarin het Bestuur der Maatschappij letterlijk alleen stond, waarin de fouten die begaan waren wijd en breed werden uitgemeten, en het werkelijk goede door de Maatschappij tot stand gebracht, geheel over 't hoofd werd gezien, waarin enkelen, die alles aan de Maatschappij en haar Bestuur te danken hadden, vroeger letterlijk

aanbidders van het Bestuur, het nu laaghartig verlieten en geheel de zijde van de Regeering kozen, trad er een groot man op, die de Maatschappij en haar Bestuur verdedigde; die aantoonde, hoe onredelijk het was, het groote nut over 't hoofd te zien, dat door haar gesticht was; hoe onbillijk het was, deze nationale instelling, waardoor zoovele duizende landgenooten reeds gebaat waren, alleen als eene financieële onderneming te beschouwen, en haar zooveel mogelijk te beknibbelen; hoe onverantwoordelijk het van de Regeering zou zijn, haar in het verderf te storten. Het was de Utrechtsche Hoogleeraar J. Ackersdijk. Zijne beschouwingen en raadgevingen, m. i. voor het grootste gedeelte zeer juist en onpartijdig [90]), kwamen hierop neêr:

De verzorging der armen is het werk der natie. De Maatschappij van Weldadigheid heeft belangeloos den Staat geholpen. Edele mannen hebben er belangeloos hunne krachten aan gewijd; van gunsten van den kant der Regeering kan geen sprake wezen. Er is, de kontrakten bewijzen het, met gemeenschappelijk goedvinden eene proef genomen van armverzorging. De groote fout was, dat men de werkkracht der bedelaars te hoog stelde. Al had men niets dan valiede bedelaars gekregen, dan toch zou men hebben moeten subsidieeren. Deze proef, genomen met goedvinden van den Staat, moet dus door den Staat bekostigd worden, te meer daar de Maatschappij van Weldadigheid veel goedkooper hare bevolking onderhield, dan de Staat in der tijd de bevolking der gestichten. Hierbij komt dat de Staat mede oorzaak is van den ongunstigen financieëlen toestand. De Staat toch kwam de kontrakten van 1823 niet na en verwijderde in 1827 van den Bosch van 't werk, juist in een tijd, waarin deze zoo noode kon gemist worden. Volgens de meening van den Hoogleeraar, moesten alle betalingen, uit de Rijkskas aan de Maatschappij gedaan, onder welke benamingen dan ook, in eene wet worden goedgekeurd, en alle vroegere bepalingen en zoogenaamde kontrakten vervallen; al de schulden der Maatschappij en haar tekort nauwkeurig worden bepaald

en door het Rijk worden overgenomen; en het Rijk, met goedvinden van het Bestuur der Maatschappij, als eigenaar beschouwd worden van alles, wat door de Maatschappij aangekocht en gesticht is; de vrije koloniën aan de Maatschappij verblijven.

Aan het advies des Hoogleeraars werd toen geen gevolg gegeven. In 1859 sloeg men den weg in, dien Ackersdijk in 1843 aanwees.

In April 1843 nam de Kommissie van Weldadigheid het bestuur der Maatschappij weder op zich. Wat haar hiertoe drong, welke beweegredenen zij hiertoe had, is mij niet met zekerheid bekend. De denkbeelden hierover loopen zeer uiteen. Sommigen zeggen, dat de Regeering het vroegere Bestuur dringend uitnoodigde, op zijn besluit terug te komen en zich weder met de leiding der Maatschappij te belasten. Anderen beweren, dat toen de Permanente Kommissie zag, hoe de Regeering het ontslag van het Bestuur der Maatschappij aannam, zij, bevreesd, dat men de zaken zonder haar zou besturen, Prins Frederik overhaalde op het door H. D. ingediend ontslag terug te komen; dat Z. K. H., warm vriend der Maatschappij, zich daartoe liet bewegen, en dat zoodoende het oude Bestuur weêr aan het hoofd der zaak kwam.

Zeer spoedig daarop werd het nieuwe kontrakt gesloten tusschen den Staat en de Maatschappij [91]), en hiermede waren voor eenigen tijd de bezwaren uit den weg geruimd.

HOOFDSTUK IV.

3e Periode 1843—1859.

Het tijdvak waarin de Maatschappij, op eenen eenigszins anderen voet ingericht, een kwijnend leven lijdt, en aan welks einde men de noodzakelijkheid inziet van eene gedeeltelijke ontbinding.

§ 18.

TOESTAND DER MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID EN HARER KOLONIËN.

In het begin dezer periode werd de Maatschappij van Weldadigheid door een zwaren slag getroffen. Den 28sten Januari 1844 ontviel haar, op bijna 64 jarigen leeftijd, Johannes van den Bosch, de man die haar gesticht had; die alles voor haar was geweest, die niettegenstaande de vele teleurstellingen, die hij ondervond, nimmer den moed had laten zinken; en die, hij moge dan ook al in zijne berekeningen gedwaald, en niet altijd de goede middelen gebruikt hebben, bij de uitvoering zijner plannen, zeer zeker een groot man was. Niet alleen een groot man was hij, maar ook een menschlievend man. Immers wat was het doel dat hij beoogde? Vernietiging van 't pauperisme, door verschaffing van werk aan den arbeider; bereiding van een gelukkiger levenslot voor ongelukkigen en ellendigen; stichting van maatschappelijk en zedelijk geluk onder de menschheid. De stichting van zulk

eene model-maatschappij, als van den Bosch in den beginne beschreef, behoorde tot de vrome wenschen, die nimmer zouden en ook misschien niet konden verwezenlijkt worden, maar de Maatschappij, door hem gesticht, heeft toch zeer veel goeds uitgewerkt. Hoevelen vonden in hare koloniën arbeid, brood, en eene godsdienstige en maatschappelijke opvoeding voor zich zelven en hun kroost; hoevelen werden er door voor de maatschappij behouden, die anders maatschappelijk en zedelijk zouden zijn verloren gegaan!

Een eenvoudige steen, op de begraafplaats te 's Gravenhage, wijst ons 's mans laatste rustplaats aan; maar die ontgonnen landouw in de Drentsche heide, met hare thans vruchtdragende akkers, zij roept ons voor den geest den werkzamen man, die een overwinning op den dorren bodem als eene schoone zegepraal beschouwde; en die duizende menschen, die daar gewoond hebben en nog wonen, die bevolking, welke door arbeid brood vindt, zij doen ons onwillekeurig denken aan den man, die het als de schoonste zegepraal beschouwde, menschen op te beuren, hen tot *menschen* te vormen.

Zeker is het, dat zijn naam in de koloniën der Maatschapij van Weldadigheid in dankbaar aandenken voortleeft.

In den toestand der koloniën grepen gedurende deze periode niet vele veranderingen plaats. Een zeer vluchtige blik daarop is voldoende. 't Bleef alles bij het oude. De Permanente Kommissie bestuurde van uit 's Hage de koloniën, en de direkteur met zijne ambtenaren bracht hare besluiten ten uitvoer. De bevolking, zóó van de vrije koloniën als van de gestichten, bleef op dezelfde wijze georganiseerd.

Wat den landbouw aangaat, beleefde de Maatschappij eene reeks ongelukkige jaren. In 1845, 46, en 47 mislukten de aardappel- en roggeoogst nagenoeg geheel. De Maatschappij deelde toen in het lot van schier alle Nederlandsche landbouwers. Men herinnert zich, dat in die jaren de prijzen van alle levensmiddelen tot een ongekende hoogte klommen.

Maar slechte oogsten waren in de koloniën der Maatschappij regel geworden, en een uitvloeisel van den treurigen financieëlen toestand. Het Bestuur had geen fondsen om mest te koopen; brem en al weder brem met eene geringe hoeveelheid dierlijke mest bleef op den voorgrond. Langzamerhand kwam men tot de ervaring, dat de grond hierdoor uitgeput werd, en dat men op deze wijze gedurende een reeks van jaren roofbouw gepleegd had op groote schaal. De toenmalige direkteur, de heer J. van Konijnenburg, toonde dit later in eene brochure aan [92]). Op deze wijze werd de grond langzamerhand schraler, en keerde hij hier en daar letterlijk tot zijn oorspronkelijken toestand terug. De verslagen der Permanente Kommissie over den kolonialen landbouw toonen dit met onweêrsprekelijke cijfers aan [93]). Een gevolg was, dat de landbouw meer en meer als bijzaak beschouwd werd, en men zooveel mogelijk de arbeiders in de fabrieken liet werken.

Maar ook de fabriekmatige arbeid leverde op lange na die rezultaten niet op, waarop men in 1843 bij het sluiten van het kontrakt met de Regeering rekende. Het bleek zeer spoedig, dat de opbrengst van dezen tak van nijverheid verre beneden de raming bleef. In plaats van de groote winsten van voor 1843, welke, al waren ze ook op kunstmatige wijze behaald ten nadeele van het Rijk en van de partikuliere industrie, toch groote baten in de kas der Maatschappij gebracht hadden, leed men nu verlies. De hoogere prijzen der grondstoffen in verhouding tot het fabriekaat was hiervan de oorzaak.

Ook de stoomspinnerij, waarvan men zooveel verwachtte, beantwoordde op lange na niet aan de verwachtingen. De volgende fabriekmatige inrichtingen bestonden er in dezen tijd in de koloniën.

1°. In kolonie II en III en bij ieder der weezen- en bedelaarsgestichten, spinnerijen en weverijen van zoodanige stoffen, als voor de behoeften der koloniën benoodigd waren.

2°. Te Ommerschans eene weverij van boezelaarsbont en halsdoeken, waarvoor de gekleurde garens van elders werden ontboden.

3o. In de vrije koloniën weverijen van imitatie-katoen, bestemd voor Indië. Zij bestonden uit 400 weverijen, geplaatst in twee groote fabrieken en in 36 kolonisten-woningen.

4o. Bij de bedelaarsgestichten te Ommerschans en Veenhuizen eene weverij van Gouni-koffiezakken met 140 weefgetouwen.

5o. Te Veenhuizen bij Gesticht no. 3 eene stoomkatoenspinnerij, welke jaarlijks 160.000 à 180.000 pond garen kon afleveren.

Een onderdirekteur, die te Willemsoord woonde, stond aan het hoofd van al deze fabrieken. Bij iedere fabriek bevond zich een fabrieksbaas, bijgestaan door eenen schrijver voor het administratieve gedeelte. Aan het hoofd der stoomspinnerij stond een spinmeester, bijgestaan door een fabrieksbaas.

Behalve dat waren er eene menigte kleine werkplaatsen voor timmerlieden, kleêrmakers, schoenmakers, bakkers, boekbinders enz.

In 1857 leverden de weverijen ter voorziening in eigen behoeften 63,028 meter verschillend goed; 9.567 stuks bonte hals- en zakdoeken; 484 stuks wollen dekens; 625 stuks katoenen dekens; de koffiezakweverijen 607,754 stuks, en de katoenspinnerij 9.456.249 pond.

En landbouw en fabrieken, maar inzonderheid de eerste, hadden hun aandeel in den achteruitgang, dien wij ieder jaar opmerken.

Het Bestuur der Maatschappij had dus op stoffelijk gebied niet veel reden tot tevredenheid; zijne eigene verslagen toonen dit aan. Anders was het met den zedelijken toestand der bevolking. De verschillende godsdienstleeraren gaven ieder jaar aan de Kommissie van Onderzoek gunstige rapporten [94]) en het Bestuur der Maatschappij ondersteunde zooveel in zijn vermogen was, de pogingen die er werden in 't werk gesteld tot bevordering van de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling der bevolking.

In 1844 werd besloten tot den bouw eener Katholieke kerk en pastorie te Frederiksoord, waartoe het Rijk eene subsidie

gaf van *f* 7000. Deze kerk was 23 Oktober 1845 voltooid. Mede werd in dat jaar besloten tot den bouw eener Protestantsche kerk te Ommerschans. Deze kerk, waartoe het Rijk *f* 13000 kontribueerde, werd 31 Juli 1847 ingewijd. Eindelijk kwamen ook de koloniën Frederiksoord en Willemsoord in 't bezit van eigen Protestantsche kerken. Voor beide gaf de Regeering eene subsiedie van *f* 16,200. Pas in 1854 waren deze gereed, daar er ongenoegen ontstond met de aannemers. Frederiksoord en Willemsoord kregen toen een eigen leeraar, den heer J. Cannegieter, die tot nu toe te Frederiksoord werkzaam is. Deze stichtingen heeft de Maatschappij dus grootendeels aan de Regeering te danken.

De voortreffelijke inrichting der scholen, die we reeds vroeger roemden, bleef ook gedurende deze periode bestaan, hoewel de Maatschappij een gevoelig verlies leed door den dood van den voortreffelijken onderwijzer van Wolda, die 21 April 1844 overleed. In het verslag over 1844 wordt een woord aan zijne nagedachtenis gewijd.

Schoolplichtigheid tot 12 jarigen leeftijd bestond er ten allen tijde in de koloniën der Maatschappij.

§ 19.

FINANCIEELE TOESTAND DER MAATSCHAPPIJ EN NIEUWE VERWIKKELINGEN MET DE REGEERING.

Wij gaan thans over tot eene zaak, welke ons minder bevredigende rezultaten te aanschouwen geeft: de geschiedenis van het financie-wezen der Maatschappij, en de eindregeling daarvan.

De drukkende rentelast bracht de Maatschappij, reeds spoedig na het sluiten van het kontrakt van 1843, in ongelegenheid. Hierbij kwamen de ongunstige rezultaten van den landbouw en het fabriekwezen. Men kan niet dan met een gevoel van diepen weemoed den blik werpen op de financieële ver-

10

slagen, welke jaarlijks werden uitgebracht door de Kommissie van Weldadigheid aan die van Toevoorzicht. Ieder jaar werd met nieuwe hoop en nieuwe verwachtingen ingetreden, maar ieder nieuw verslag meldde den steeds klimmenden nood. Reeds in 1844 moest men de betaling van de in Juli verschenen koepons, eenige maanden uitstellen. ([95]) Zoo ook die der koepons, verschenen op 1 Januari 1845. Waarom? „Wij hebben," zoo luidt het verslag, „daardoor gelegenheid gevonden aan de billijke vorderingen van andere schuldeischers, wier aanspraak op betaling niet minder geldig was, dan die van de renteheffers, op eene bevredigende wijze te voldoen." In het verslag van 1846 lezen wij: „het gedeeltelijk misgewas der aardappelen in 1845 en de daaruit voortvloeiende stijging van schier alle levensmiddelen, gepaard met eene buitengewone toeneming der bevolking, leverde bij de beperkte middelen, waarover wij te beschikken hadden, bezwaren op, waaronder wij diep gebukt gingen. Op ons verzoek heeft het der Hooge Regeering behaagd, in dezen nood te voorzien door het verleenen van eene buitengewone bijdrage van *f* 80,000."

In 1846 mislukten de rogge- en aardappeloogst. Dit was eene ramp, die geheel Nederland trof, maar de Maatschappij ging er diep onder gebukt. In gewone tijden toch kostte de rogge *f* 5, in dit jaar *f* 14.75. Het brood, dat men bakte, bestond uit een hekt. rogge en drie hekt. aardappelen. Het meel van drie hekt. aardappelen werd gerekend gelijk te staan met een hekt. rogge. De aardappelen kostten in gewone jaren *f* 1 per hekt. Daar er dat jaar geene aardappelen waren, moest men alleen rogge voor 't brood gebruiken. Dezelfde hoeveelheid (ik wil niet zeggen hoedanigheid), die dus in vroeger jaren *f* 8 bedroeg, kostte nu *f* 29.50, terwijl de halve hekt. welke vroeger, de bewerking enz. er buiten gerekend, op 4 centen kwam, in 1846 14 cent kostte.

In haar rapport zegt de Kommissie dan ook, dat zij, tengevolge van die omstandigheden, de rentebetaling had moeten uitstellen.

In 1847 mislukte de oogst alweder. „Zonder de krachtdadige hulp der Regeering," zoo moet de Kommissie in haar verslag over dat jaar getuigen, „waardoor wij in staat zijn gesteld den geregelden gang van zaken te verzekeren, zouden wij inderdaad aan het voortdurende bestaan der Maatschappij hebben moeten wanhopen."

Behalve de veel hooger kosten voor voeding benoodigd, met betrekking tot aardappelen, rogge enz., waren volgens hare berekening (die niet te hoog is) andere noodzakelijke levensbehoeften, zooals vleesch, spek, vet, boter en winkelwaren, 15 pct. hooger dan in andere jaren. — De subsiedie, welke de Maatschappij ter tegemoetkoming voor 1866 van de Regeering ontving, bedroeg *f* 161,536.59.

Ten gevolge van den klimmenden nood, trachtte het Bestuur der Maatschappij dat jaar met de Regeering te onderhandelen over eene regeling der financieële aangelegenheden, bijv. door middel eener schuld-konverzie, waarvan de renten door de Regeering moesten gewaarborgd worden. De krizis, welke er in dien tijd zoowel in ons land als in het buitenland bestond, belette de Regeering, beladen als zij was met bezigheden, zich toen met de aangelegenheden der Maatschappij in te laten.

Maar daar de aardappeloogst in 1848 weder voor een zeer groot deel mislukte, schonk zij der Maatschappij eene som van *f* 86,000 ter tegemoetkoming in den nood.

Deze was dan ook hoog gestegen. De koepons op 1 Januari 1848 verschenen, werden in 't laatst van dat jaar betaald, die van 1 Juli 1848, in 't jaar 1849, terwijl de rentebetaling van dat jaar niet kon geschieden.

Wij lezen in de beschouwingen van het Bestuur over dit jaar het volgende: [96])

„De bezwaren waarmede onze Maatschappij sedert 1843, toen het genot der gelden, vroeger bij Koninklijk Besluit van 1836 toegezegd, ook wat de achterstallige betaling der zeer aanzienlijke som daarop verschuldigd, betrof, aan haar werd ontzegd, en later, inzonderheid ook gedurende de

laatste jaren, ten gevolge van de plaats gehad hebbende misgewassen van aardappelen en rogge, heeft te kampen gehad — maakten het geven van een overzigt der geldelijke aangelegenheid van de Maatschappij niet zelden tot eene moeijelijke en onaangename taak. Die bezwaren hebben zich ook in het afgeloopen jaar vernieuwd, daar alle sedert 1843 aangewende pogingen om door finantieële maatregelen de Maatschappij te verbeteren, steeds vruchteloos zijn geweest, en de aardappelziekte zich op de gronden der koloniën en gestichten in 1848 in eenen sterkeren graad heeft geopenbaard, dan in een der drie voorafgaande jaren enz."

De Regeering stond voor dat jaar weder eene subsiedie toe van *f* 80,000. Na vele tegenspoeden, en nadat inmiddels in 1849 de direktie der verschillende geldleeningen, door het huis Vlaer en Kol te Utrecht was overgedragen aan de firma de Lanoij en Zonen te Amsterdam, kwam eindelijk in April 1851 de konverzie der leeningen tot stand, in dier voege, dat de drie leeningen, waarvan eene 5½ pct., de andere 5 pct. en de derde 4½ pct. rendeerden, gekonverteerd werden in eene 4 pct. leening. Om tot die konverzie te kunnen komen, moest het Bestuur der Maatschappij eene akte van cessie teekenen, voor het rentebedrag dezer leening, van een gedeelte der bestedings-penningen, die volgens kontrakt van 1843, jaarlijks door de Regeering aan de Maatschappij moesten worden uitgekeerd. De Regeering nam bij die akte van cessie het recht aan zich, tot uitbetaling van de renten dezer gekonverteerde leening, waartoe, op een zeer enkele na, alle obligatiehouders hunne toestemming gaven. Hoewel zij hierbij eenige rente moesten derven, kregen zij meer zekerheid voor 't vervolg; de Regeering toch betaalde volgens de akte van cessie de renten. De effekten der Maatschappij stonden dan ook zeer spoedig op goeden koers. Volgens verklaring der Kommissie van Weldadigheid, werd door deze konverzie de balans van inkomsten en uitgaven tamelijk goed geregeld; de loopende schulden brachten echter de Maatschappij spoedig weder in ongelegenheid, en deden

haar op nieuw besluiten bij de Regeering aan te dringen op eene regeling dezer zaak. De ongunstige oogsten in 1852 en 1853 brachten er het hunne toe bij, om den toestand der Maatschappij nog bedenkelijker te maken. De duurte der levensmiddelen deed in dat laatste jaar de Kommissie tot het besluit komen, eene tegemoetkoming van *f* 10 per hoofd te vragen voor de 7000 bestedelingen van het Goevernement, dus eene som van *f* 70,000. Het volgende jaar werd er eene leening gesloten van *f* 822,000 tegen 4 procent, waarvan de rentebetaling geguarandeerd werd door Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden. In 1855 werd de financieële nood nog grooter. Niettegenstaande de grondstoffen voor katoenen, lijnwaden en koffiezakken steeds gestegen waren, was de prijs van het fabriekaat, inzonderheid der koffiezakken steeds gedaald, zoodat men op lange na die voordeelen niet kreeg, waarop bij het kontrakt van 1848 gerekend was. De Europeesche oorlogen hadden de prijzen der levensmiddelen zoodanig doen stijgen, dat de door het Goevernement verstrekte bestedingspenningen op lange na niet toereikend waren, om in het onderhoud der bestedelingen te voorzien. De herhaling van het misgewas van onderscheiden landbouwprodukten had den nood doen stijgen. Wel had de Regeering herhaaldelijk tegemoetkomingen geschonken, maar deze waren tijdelijk en strekten alleen ter voorziening van die bizondere gevallen. „De blijvende duurte van de verschillende behoeften der huishouding moet echter," zoo luidt het verslag, „noodwendig de verhouding tusschen de lasten en inkomsten verbreken, en een jaarlijkschen achteruitgang te weeg brengen, *en het zoude onverantwoordelijk zijn dien staat van zaken te laten voortduren.*" [97])

In dien stand van zaken wendde de Permanente Kommissie zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken met het verzoek, om het noodige te doen tot verbetering van den ongunstigen toestand, hetzij door verhooging van het bedrag der bestedingspenningen, hetzij door het tot stand brengen van eene regeling der prijzen voor de levering der koffiezakken, over-

eenkomstig den oorspronkelijken maatstaf; en bovendien in den bereids bestaanden achteruitgang te voorzien, door verstrekking der middelen om het te kort te dekken. Bij Kon. Besluit van 13 November 1855 werd eene Kommissie benoemd, om een onderzoek in te stellen naar den financieëlen toestand der Maatschappij, en middelen te beramen zooals de bestaande toestand zou vorderen [98]). Bij de wet van 29 December 1855, werd der Maatschappij de som verstrekt van ƒ 100,000, om de zaak aan den gang te houden, en tevens door het Ministerie van Koloniën een voorschot gedaan van ƒ 140,000 op te leveren lijnwaden enz. Behalve dat werd in dat jaar eene leening gesloten van ƒ 18,000 op nog voorhanden zijnde obligatiën, terwijl Prins Frederik nog een voorschot deed van ƒ 44,000. Men ziet uit dit alles duidelijk, hoe benard de toestand der Maatschappij was.

De bij Koninklijk Besluit van 13 November 1855 benoemde Kommissie werd den 22en November daaraan volgende, door den Minister van Binnenlandsche Zaken geïnstalleerd.

„Zij besloot aanstonds de verbazend uitgebreide correspon-„dentie, de memoriën en vertoogen te doorloopen en zich „zich tot vervulling van de moeijelijke taak, haar opgedragen, „voor te bereiden, door bestudering van het geheele onder-„werp.”

Van 19 Februari tot ultimo April 1856 had deze Kommissie negen zeer langdurige vergaderingen; eindelijk was zij met hare voorstellen aan het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid gereed. Zij had eene bijeenkomst met twee leden der Permanente Kommissie, maar kreeg reeds den 8en April bericht, dat de Maatschappij van Weldadigheid niet geneigd was tot de voorstellen toe te treden.

Daarop bracht de Staats-Kommissie den 5en Mei 1856 verslag uit van hare handelingen bij den Koning. Den 13en Oktober daaraanvolgende ontving de Staats-Kommissie bij missieve bericht van het oordeel der Regeering en van het Bestuur der Maatschappij. Die korrespondentie werd door de Staats-Kommissie overwogen, en door haar daarop geantwoord aan den Minister van

Binnenlandsche Zaken, bij missieve van 17 November 1856.

Den 28sten November had er eene konferentie plaats tusschen de Permanente- en de Staats-Kommissie, ten einde de voorstellen aan de Regeering te formuleeren. Daar men het hierin volstrekt niet eens kon worden, trad het Bestuur der Maatschappij weinige dagen daarna af [99]).

Tot recht begrip van den loop van zaken, moeten wij thans eenige oogenblikken stil staan bij de zoo hoogst belangrijke verslagen, door de Staats-Kommissie bij den Koning en den Minister van Binnenlandsche Zaken ingediend [100]).

Na. een overzicht gegeven te hebben van de geschiedenis der Maatschappij en van hare financieële verwikkelingen; na een zeer gunstig oordeel geveld te hebben over de werking der Maatschappij van Weldadigheid, en na eene opgave van wat de Staat er in de laatste jaren aan ten koste had gelegd, behelsde het rapport eene beschouwing van de voorstellen, die door de Permanente Kommissie aan de Regeering gedaan waren.

De Permanente Kommissie heeft in de laatste jaren beweerd, dat de oorzaak van den treurigen financieëlen toestand moet geweten worden aan twee oorzaken. *De eerste* is, dat de som, die door het Rijk betaald wordt voor bedelaars, te gering is, met het oog op de duurte van de levensmiddelen; *de tweede*, dat de prijs der koffiezakken voortdurende is gedaald. De fabriekarbeiders, die dus meer kosten aan onderhoud, verrichten een arbeid, die jaarlijks minder opbrengt.

De Staats-Kommissie onderwerpt deze twee betoogen aan een ernstig onderzoek, en komt tot dit rezultaat. In 1843 werd er door het Bestuur der Maatschappij vrijwillig een kontrakt aangegaan. Volgens dat kontrakt nam de Maatschappij op zich, 9200 personen voor de Regeering in de Koloniën te onderhouden, tegen betaling van eene som van *f* 322,000 per jaar. Dat was dus *f* 35 per hoofd. Maar behalve die bestedingspenningen zou de Maatschappij voor iederen bedelaar, die ongeschikt was tot den arbeid, *f* 35 à *f* 50 ontvangen.

De Regeering betaalt de *f* 322,000, 't zij er al dan niet 9200 personen in de gestichten aanwezig zijn. Daar er nu in den regel sedert 1843 gemiddeld 6500 personen aanwezig waren, moet de som van *f* 322,000 niet over 9200, maar over 6500 omgeslagen worden, en dan volgt hieruit, dat de Regeering niet *f* 35, maar *f* 49 per hoofd betaald heeft, behalve de vergoedingskosten voor invaliedieteit. Voegt men hier verder bij de som, die de Regeering van af 1845 bij wijze van tegemoetkoming schonk, ten bedrage van *f* 500,000, en verdeelt men deze som al weder over deze jaren, dan blijkt daaruit, dat voor iederen valieden bedelaar, van wiens arbeid de Maatschappij profijt had, *f* 56 per jaar betaald is, en voor geheel invalieden *f* 106 per jaar.

Wat de klacht der Permanente Kommissie aangaat, dat de prijs van de koffiezakken steeds is achteruitgegaan, zoodat, terwijl vroeger eene inkomst voor de inrichting daaruit voortvloeide, tegenwoordig in den regel die levering eene uitgaaf, eene geldelijke opoffering was geworden; ook deze werd met ernst door de Staats-Kommissie onderzocht.

Volgens het kontrakt van 1843 verklaarde zich het Rijk genegen, aan de Maatschappij van Weldadigheid zoo veel mogelijk de levering te gunnen van twee derde gedeelten van het getal Europeesche koffiezakken, door het Departement van Koloniën jaarlijks benoodigd.

De Maatschappij van Weldadigheid leverde in:

1844	276,000	koffiezakken, à	62	cent p. stuk.
1845	546,000	„	57	„
1846	436,000	„	57	„
1847	436,000	„	57	„
1848	400,000	„	59	„
1849	400,000	„	59	„
1850	600,000	„	51—55	„
1851	600,000	„	43—48	„
1852	600,000	„	42—44	„
1853	600,000	„	42—48	„
1854	600,000	„	47—56	„.

Terwijl deze prijzen aan de Maatschappij werden te goed gedaan, leverde de fabrieksnijverheid in het vaderland hetzelfde fabriekaat voor de volgende sommen:

in 1844	voor	60 à 57	cents.
„ 1845	„	57	„
„ 1846	„	57	„
„ 1847	„	50	„
„ 1848	„	52	„
„ 1849	„	57	„

Sedert 1850 werd aan partikuliere inrichtingen hetzelfde ongeveer betaald als aan de Maatschappij van Weldadigheid.

Het Rijk kan dus niet gezegd worden zich met het fabriekaat der Maatschappij bevoordeeld te hebben, daar het vóór 1850 veel meer betaalde aan de Maatschappij, dan aan de partikuliere nijverheid, terwijl het ook meer dan $^{2}/_{3}$ van het benoodigde van de Maatschappij kocht.

De Kommissie stelt, na opgave dezer feiten, de volgende vraag: Is werkelijk het aanzienlijk tekort der Maatschappij voor een groot deel toe te schrijven aan de prijsvermindering der koffiezakken? Zij beantwoordt die vraag ontkennend, en staaft deze bewering met het volgende betoog.

In 1844 was de Maatschappij tevreden met 62 cents per koffiezak. Zij ontving tot 1850, gedurende drie jaren, 57 cents als minimum bij eene levering van ruim 400,000 stuks. Het verlies bedroeg dus, naar den maatstaf van 1843, jaarlijks *f* 20,000. Gedurende twee jaren vóór 1850 werd het fabriekaat met 59 cents betaald. Het minder ontvangene was dus *f* 12,000 per jaar.

Het geheel der mindere ontvangst was dus:

gedurende	3 jaren	*f* 20,000	of	*f* 60,000
„	2 „	„ 12,000		„ 24,000
			Totaal	*f* 84,000

Sedert 1846 werd aan de Maatschappij als buitengewone subsiedie verstrekt:

in 1846	*f*	80,000
„ 1847	„	161,536
„ 1848	„	86,000
	Totaal *f*	327,536

er zou dus over die jaren een tekort ongedekt zijn gebleven van *f* 243,000, zoodat hieruit reeds blijkt, dat deze betaling geen belangrijk deel heeft gehad aan den achteruitgang der Maatschappij.

De na 1850 ingetreden meer belangrijke dalingen doet echter dit verschil in ontvangsten toenemen, en zoodoende kan niet ontkend worden, dat zoo ook nu 62 cents per stuk voor het hier bedoelde fabriekaat werd betaald, in plaats van 50 á 56 cents, de winst der Maatschappij met ettelijke duizende guldens zou toenemen.

De Kommissie gelooft echter niet, dat dit een radiekaal middel zóu zijn, daar zij de overtuiging heeft, dat het tekort aan andere oorzaken moet toegeschreven worden, dan aan de mislukking van den oogst. De duurte der levensmiddelen, waardoor de kosten van verpleging der bedelaars hooger werden, en de geringere prijzen voor de koffiezakken mogen er hun aandeel aan gehad hebben, de rechtstreeksche oorzaken zijn zij niet.

De Maatschappij is krank, krank in al hare deelen. Haar krediet is verloren, zoodat zij alle benoodigdheden duur inkoopt, en op negen of meer maanden betaalt; als bizondere instelling gaan hare kontributiën achteruit; hare schuldeischers worden dagelijks dringender; hare fondsen zijn uitgeput; de aandeelen zijn beneden den koers van andere soliede schuldbrieven van gelijke waarde gedaald. En dit alles zou men meenen te verbeteren door verhooging van de bestedingskosten, die toch al feitelijk sedert 1843 begonnen is, maar niet gebaat heeft; en door verhooging van een fabriekaat? De Staats-Kommissie gelooft het niet.

Ook gelooft zij, dat het fabriekaat van koffiezakken niet duurder door de Regeering *mag* betaald worden aan de Maat-

schappij, dan aan de partikuliere nijverheid. Daardoor zou de laatste benadeeld worden ten behoeve van de eerste; de bedelaar bevoordeeld, ten koste van den nijveren arbeider.

De konkluzie van het rapport ten opzichte van de twee door de Permanente Kommissie aan de Regeering voorgedragen middelen tot handhaving der Maatschappij luidt aldus:

1. De beide voorgestelde middelen zijn niet anders, dan bestendiging van hetgeen sedert 1846 is geschied: telkens herhaalde subsidiën door het Rijk, betaald ter bestrijding van tekorten in de administratie der Maatschappij van Weldadigheid.

2. Die tekorten zijn niet ontstaan, omdat aan de Maatschappij onthouden is, wat haar billijk toekwam, maar omdat op den bestaanden voet, de zaken der Maatschappij met geen gunstigen uitslag zijn te voeren.

3. Om den toestand der Maatschappij duurzaam te verbeteren, is het niet genoeg de telkens ontstaande tekorten te dekken, maar moeten middelen gevonden worden, om met krachtige hand de schulden der Maatschappij af te lossen, en haar in alle opzichten terug te brengen tot eene eenvoudige, bizondere instelling, die uit eigen boezem, zonder eenige hulp der Regeering bestaat en ook duurzaam bestaan kan.

Ingevolge haar mandaat, had de Kommissie, toen zij tot deze konkluzie gekomen was, met betrekking tot de voorstellen der Permanente Kommissie, de middelen overwogen, die volgens haar dienen konden tot behoud der Maatschappij, en die tevens in 't belang van het Rijk zouden zijn. Haar advies luidde zakelijk als volgt: De Staat mag geene jaarlijksche subsiedie meer geven aan de Maatschappij, boven die, welke in het kontrakt van 1843 is vastgesteld, 't zij men de subsiedie bestempelt met den naam van subsiedie voor tekorten, hetzij men ze noeme tegemoetkoming in de verpleegkosten voor bedelaars, of meerdere betaling voor geleverd fabriekaat.

Eene vereenvoudiging der admienistratie zou geene noemenswaardige voordeelen opleveren. Het instituut Wateren

zou kunnen worden opgeheven, en daardoor zou de Maatschappij jaarlijks *f* 7000 voordeel hebben, terwijl bij verkoop dat goed *f* 60 à 70 mille zou opbrengen.

Is dan de geheele overname van de Maatschappij van Weldadigheid door het Rijk aan te raden? De Kommissie gelooft het niet. 't Is eerstens in strijd met het beginsel, dat de Staat als zoodanig, geene weldadigheid oefent, en bovendien 't is niet te verwachten, dat hetgeen aan bizondere personen, die liefde hadden voor de zaak, niet gelukt is, wel slagen zou onder de leiding van bezoldigde ambtenaren.

De Kommissie geeft daarom eene andere regeling aan de hand. De bedelaarsgestichten waren aan de oorspronkelijke stichting vreemd. Deze moeten van de zaak afgenomen worden, en de vrije Koloniën op haar vorig standpunt worden teruggebracht m. a. w.: de Maatschappij beperke haar werkkring in volle vrijheid en eigendom tot Frederiksoord, Willemsoord en Wateren; de Staat beheere en neme tot zich alles wat Veenhuizen en de Ommerschans bevatten.

De Maatschappij zal daardoor de verloren sympathie herwinnen en bevrijd worden van drukkende rentelasten. De Regeering zal, terwijl zij een strenge kontrole houdt over de gestichten, krachtdadig de bedelarij kunnen tegengaan.

Op deze wijze wordt dan ook eindelijk de financieële toestand voor goed verbeterd.

Aan het slot van haar rapport, geeft de Kommissie eene berekening, van wat de Staat, ingeval van aanneming van haar voorstel, zou moeten bekostigen.

Volgens berekening door haar opgemaakt, zou de Maatschappij, ingevolge de cijfers van den balans van 1854, eene waarde verkrijgen van *f* 1,883,600, en het Rijk een bedrag van *f* 1,767,659. Volgens denzelfden balans was de totale som van al de schulden der Maatschappij *f* 5,459,019, waarvan *f* 53,552 zouden kunnen worden afgetrokken als schuld van het Rijk, omdat het Rijk daartegen eigenaar wordt van de goederen te Ommerschans.

Van deze schuld moet verder worden afgetrokken het be-

drag van het aktief, of *f* 1,843,600. Zoodat alsdan eene schuld zou overblijven van *f* 3,572,867. Volgens berekeningen door de Kommissie gemaakt, rustte op de vrije koloniën eene schuld van *f* 240,000 en eene van *f* 800,000, zijnde het bedrag der laatstgesloten leening, terwijl de dwangkoloniën zijn verbonden voor *f* 3,500,000. De Regeering moet echter verder gaan. Zij moet tot eindregeling ook die schuld voldoen; en wel op deze wijze:

De gevestigde schuld der Maatschappij, rentende 4 pct., is door den gedrukten toestand der inrichting beneden pari gedaald. De Regeering worde gemachtigd om voor een nomienaal bedrag van *f* 3,500,000, 3 pct. Nationale schuld aan de Maatschappij uit te leveren, en deze wisselt alsdan hare schuldbrieven tegen deze certiefiekaten in.

Ieder obligatiehouder zal gaarne in die ruiling toestemmen. De Staat zou eene waarde aan goederen erlangen van *f* 1,767,659, daarentegen afstaan *f* 3,500,000 3 pct. Nationale schuld, gerekend te kosten *f* 2,625,000. Zoodat het Rijk zich ten slotte eene opoffering zou getroosten van *f* 800,000. Daarenboven moet de geheele schuld, gelijk die in het kontrakt van 1843 vermeld staat, vervallen.

Ziedaar, lezer! in hoofdtrekken de denkbeelden door de Staats-Kommissie in haar rapport aan den Koning ontwikkeld.

De Kommissie van Weldadigheid nam dat voorstel niet aan, en de Staats-Kommissie moest middelerwijl het antwoord der Regeering op haar rapport inwachten.

Dat antwoord kwam bij haar in 13 Oktober 1856 (N°. 426 kabinet, geheim), waarbij gevoegd waren een afschrift van eene missieve van de Permanente Kommissie, en een kopie van het antwoord der Regeering daarop [101]).

Op die missieve antwoordde de Staats-Kommissie dato 17 November 1856.

De Permanente Kommissie verlangt, dat de Regeering zich verbinde om aan de Maatschappij van Weldadigheid steeds te verzekeren: voldoende bestellingen van lijnwaden, ten behoeve van Koloniën, met eene vaste verhouding van winst,

geëvenredigd aan den prijs der grondstoffen; en overname der schulden, rustende op de Maatschappij.

De Staats-Kommissie blijft, om reeds in haar verslag aan den Koning opgegeven redenen, bij hare meening, dat de Staat in dat voorstel niet mag treden. Wat betreft de uitgesproken meening over de regeling der financieële zaken, hierin had zij eenige wijziging gebracht. De slotsom harer overwegingen deelt zij in 't einde van haar missieve mede.

Zij stelt voor:

Dat de Staat overneme al de gevestigde schuld der Maatschappij, ten bedrage van:

a.	. . . .	*f* 3,780,000
b.	de door Prins Frederik geguarandeerde leening ad.	„ 814,000
		f 4,594,000

Alsdan blijven alleen de loopende schulden ten laste van de Maatschappij, en wel in dezer voege, door de *f* 3,780,000 te konverteeren in Nationale schuld, en de door Prins Frederik geguarandeerde *f* 814,000 à pari af te lossen.

Indien de scheiding plaats grijpt, met de voorgestelde schikking, dan zal de Staat jaarlijks de navolgende kosten te dragen hebben:

1°. De rente-betaling van *f* 3,780,000. nominaal á 3 pct.	*f* 113,520.
terwijl hij de rente mist van een afgelost kapitaal van *f* 814,000.	„ 32,560.
Totaal.	*f* 146,080.

Volgens bestaande kontrakten met de Maatschappij is het Rijk verplicht, zoolang de tegenwoordige toestand duurt, jaarlijks aan de Maatschappij te betalen voor de

bedelaars	*f* 322,000
Voor invalieden door 't Ministerie van Oorlog geplaatst	„ 38,000
Te zamen	*f* 360,000

Per Transport *f* 360,000

Terwijl nog bovendien sedert 1843 aan extra-subsiediën, verleend tot een gezamenlijk bedrag van *f* 576,000, gemiddeld telken jare is gegeven. . . . . *f* 44,300

Te zamen *f* 404,300.

Het meerendeel der som van *f* 322,000 heeft de Staat van de gemeenten terug ontvangen, namelijk voor zooveel er werkelijk bedelaars door de gemeenten geplaatst waren, voor elk dezer *f* 35, en daar nu gemiddeld 6000 bedelaars werden verpleegd, zal die terugbetaling *f* 210,000 à 250,000 bedragen hebben, zoodat met bijvoeging der bestedingsgelden door Oorlog betaald, in het geheel, behoudens extra-subsiediën, uit 's Rijks schatkist, gemiddeld *f* 110,000 à 150,000 is bijgedragen en, deze laatste medegerekend, *f* 160,000 à 200,000.

Wanneer men nu de verschillende rekeningen der administratie van de Maatschappij nagaat, en meer speciaal ook die opgaven, welke onder anderen voorkomen in de rekeningen van het fonds ter verpleging van behoeftigen in de koloniën der Maatschappij, dan ziet men dat de Maatschappij jaarlijks betaalt:

a.	aan onderhoud van gebouwen te Veenhuizen en Ommerschans	*f*	30,000;
b.	traktementen der beambten en administratie-kosten	„	25,000;
c.	voeding en kleeding voor bedelaars .	„	300,000;
d.	voor 1500 weezen	„	97,825;
	Voegt men hierbij wat de Staat aan rente zal moeten betalen	„	146,080;
	Dan verkrijgt men	*f*	598,905,

als bedrag der jaarlijksche uitgaven, die de Staat zich zou moeten getroosten, aangenomen namelijk dat de administratie op denzelfden voet werd gevoerd, zonder eenige wijziging, vermindering of vereenvoudiging. Daarentegen zouden ten zijnen bate komen:

1°. Hetgeen de gemeenten jaarlijks betalen voor hare verpleegden, hetgeen voor 6500 à *f* 35, bedraagt:	*f* 227,500
2°. de bijdrage door Oorlog te betalen . .	„ 38,000
3°. de opbrengst van den arbeid der kolonisten, gesteld op *f* 25 per hoofd. . . .	„ 162,300
	f 427,800
Gelijk boven geraamd is zouden de onkosten bedragen	*f* 598,905
Zoodat inderdaad	*f* 171,105

zouden gevorderd worden, om voor rekening van den Staat de dwangkoloniën te administreeren, terwijl nu dooreengerekend jaarlijks aan de Maatschappij, die hetzelfde doet, van wege den Staat is verstrekt *f* 150,000 à *f* 110,000, d. i. *f* 60,000 à *f* 20,000 minder.

De Staat zal daartegenover dit voordeel hebben, dat terwijl hij *f* 100 betaalt voor iederen veroordeelde in de groote huizen van opsluiting, dit in de Maatschappij slechts *f* 92,00 zal behoeven te kosten; en bovendien de arbeid der kolonisten meer opbrengt dan die van de andere verpleegden.

Daar de Kommissie van Weldadigheid zich niet met die voorstellen vereenigen kon, leide zij, alsmede de Permanente Kommissie op den 6^{den} December 1856 hare betrekking neder. Ingevolge Art. 42 van het kontrakt van $\frac{\text{18 Mei}}{\text{4 Juni}}$ 1843 tusschen de Maatschappij en den Staat der Nederlanden, trad de gekommitteerde der Regeering bij de Maatschappij, Baron Mackay op, om voor en namens de Maatschappij de zaken te besturen. Den 10^{den} December daarop volgende riep deze de Kommissie van Toevoorzicht bijeen, om met haar te beraadslagen over de te nemen maatregelen. Die Kommissie gaf te kennen dat zij verder haar recht van toezicht zoude handhaven, maar dat zij inkompetent was verder te gaan. In zijn missieve van 10 December, gaf Baron Mackay hiervan kennis aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Krachtens Art. 50 van het kontrakt kwam nu de Regeering tusschen

beide, en bij Zijner Majesteits Besluit van 14 December 1856, werd het bestuur *voor* en *in naam* der *Maatschappij*, aan genoemden heer opgedragen.

„Mijne optreding," zoo spreekt de Heer Mackay in zijn verslag over de Maatschappij aan den Minister van Binnenlandsche Zaken over het jaar 1856, „mijne optreding was geene overname, maar voortzetting der administratie; zoodra de Permanente Commissie was afgetreden, deed ik terstond de loopende zaken af. De Permanente Commissie had geene rekening gesloten, geen verantwoording gedaan. Zij was heengegaan, en de neêrgelegde teugels werden door mij opgenomen. Alles bleef hetzelfde, op den titel na van hem, die de stukken teekende. Zoo zette ik de administratie voort, ook nadat ik bij Koninklijk Besluit met het beheer belast was.

„Hoofdzaak was bij mij, terstond na de aftreding van het vorige bestuur te zorgen, dat men in de gewone koloniën en in de gestichten duidelijk ontwaarde, dat er een hoofd was, en dat de gang van zaken in niets belemmerd werd. Verder dan aan den gang houden, reikte naar mijne overtuiging mijne bevoegdheid niet. Ik beheerde, maar bestuurde niet. Ik achtte mij verpligt de zaken zooveel mogelijk in haar geheel te houden."

Talrijk waren de bezwaren, waarmede de heer Mackay te worstelen had. Zelf zegt hij dienaangaande het volgende: „Ik behoef Uwe Excellentie niet te herinneren, met welke moeilijkheden ik, vooral in den aanvang, te kampen had. De uitvoering van de bepalingen in het contract was nieuw. Op verschillende wijze werden zij door dezen en genen verstaan. Deze meende, dat ik het Bestuur verving en als bestuurder alles vermogt te doen. Gene scheen mij vrees te willen aanjagen, alsof de Maatschappij reeds verklaard was in staat van kennelijk onvermogen te verkeeren. De een beweerde, dat de woorden van het contract „dat de Regering bevoegd was alle zoodanige maatregelen te nemen of te provoceren, als door het Bestuur zelf zouden kunnen worden genomen," zoo ruim waren op te vatten, dat ik bevoegd

zoude zijn, de krediteuren op te roepen, en voorstellen van schikking te doen. Een ander beweerde, dat ik wel zeer omzigtig behoorde te handelen, om de Regering niet te compromitteren. Er waren er die mij streng veroordeelden, dat ik de voorhanden levensmiddelen en grondstoffen gebruikte, en niet betaalde. Er waren er ook, die dreigden, mij van onregtvaardig handelen te zullen beschuldigen, indien ik de jongste leveranciers voldeed, en die lieden, die hun kapitaal zoolang in den handel ontbeerden, niet eerst voldeed, enz. —"

Er behoorden moed en geestkracht toe, om bij zulk een chaos van verschillende denkwijzen en oordeelvellingen, om bij zulk eene schromelijke spraakverwarring, de teugels in handen te nemen van het beheer der zoo wankele Maatschappij.

Mackay bezat beide in hooge mate. Krachtig was zijn optreden, standvastig zijn beheer, helder het inzicht, dat hij in den toestand der Maatschappij had. Zonder aanzien des persoons heeft hij de zaken beheerd, tot op het oogenblik waarin de vrije koloniën van de gestichten gescheiden werden. Geheel verdiend is naar mijn inzien de lof, welke hem door een' man wordt gegeven, die in al zijn geschriften getoond heeft, zulk een helder inzicht te hebben in den toestand van de Maatschappij van Weldadigheid. [102]) „Door de wijze, waarop de Heer Mackay dat moeijelijk en veel omvattend beheer heeft gevoerd, heeft hij zich de duurzame aanspraken verworven op de erkentelijkheid der Maatschappij van Weldadigheid en van allen, die in haar lot belangstellen; de beide verslagen, die hij aan den Minister van Binnenlandsche Zaken uitbragt, getuigen op menige bladzijde van de naauwgezetheid en zorgen, welke hij aan dat bestuur wijdde. Wij verheugen er ons over, dat aangezien die verslagen niet publiek verkrijgbaar zijn en in geringer getal verspreid zijn, dan met soortgelijke door het vroeger bestuur uitgegeven stukken het geval was, hun hoofd-inhoud in het Tijdschrift voor Armwezen opgenomen en dus aan meerderen bekend geworden is."

Daar 't het hoofdbeginsel van den Heer Mackay was, de Maatschappij, kon het zijn, in stand te houden, streefde hij er naar, bij voortduring die ondersteuning van de sub-kommissiën te erlangen, welke de Maatschappij vroeger in zoo ruime mate genoot, maar die in den laatsten tijd zeer was ingekrompen. En heerschte bij de meeste sub-kommissiën en leden eene licht verklaarbare malaise. Men wist niet, wat er van de zaak moest worden. Velen betreurden de groote opofferingen, die men zich getroost had, om rechten te verkrijgen, welke zoo spoedig zouden ophouden; immers, waar niet is, verliest de keizer zelf zijn recht, of geeft zijn recht hem niet veel. Sommigen hielden op, kontributiën van de leden te innen. Zij beschouwden dit voortaan overbodig, daar de Regeering zich toch wel zou *moeten* opwerpen als kuratrice in den faillieten boedel. Anderen, die in geen twee jaar hun afrekening ingezonden hadden, gingen er nu zooveel te minder toe over, en algemeen was er, gelijk de heer Mackay het in een zijner verslagen aan den Minister uitdrukt: „eene strekking, om zich eene soort van commissioneele onafhankelijkheid te waarborgen, waardoor de commissiën schenen tegenover de Maatschappij te staan, en het beheer te beschouwen als een' halven antagonist of minstens uitsluitend als mede-contractant". Dus: eene soort middenpuntschuwende kracht hield die kommissiën van het centrum verwijderd.

In dien toestand van zaken zond de heer Mackay eene zeer uitvoerige cirkulaire aan al de sub-kommissiën, dato 12 November 1857, waarin hij haar aanspoorde toch zooveel in haar vermogen was aan te wenden, om de Maatschappij voor ondergang te behoeden, maar waarin hij haar tevens in ronde woorden hare verplichtingen voor den geest stelt. Die cirkulaire komt, wat dat punt aangaat, op het volgende neêr:

Volgens Art. 1 van het Reglement, rust de zorg voor de behartiging van de belangen der Maatschappij van Weldadigheid op de sub-kommissiën, terwijl Art. 14 van dit

Reglement bepaalt, „dat de sub-kommissiën de ontvangen gelden storten tot de plaatsing van behoeftigen." — De gelden zijn dus niet voor onderhoud, maar tot uitbreiding verleend. 't Is dus licht te verklaren, dat de sub-kommissiën, bij de onzekerheid die er bestaat, huiverig zijn gelden te storten, en ook — dat zij waarborgen willen hebben tot plaatsing.

Met het oog op de omstandigheden, moet echter de zaak uit een ander oogpunt beschouwd worden. De sub-kommissiën maken met de leden het zedelijk lichaam der Maatschappij uit. De sub-kommissiën zijn, qua talis, geen kontraktanten, maar vormen met de leden de Maatschappij, en op dat standpunt zijn zij hare natuurlijke beschermers. Zij moeten dus niet tegenover de Maatschappij staan als onafhankelijke lichamen, maar medewerken tot haar instandhouding.

De sub-kommissiën hebben recht, voor de gestorte gelden huisgezinnen te plaatsen; de beheerder eerbiedigt dat recht, maar acht het met het oog op de omstandigheden beter, dat de sub-kommissiën van dat recht in de tegenwoordige omstandigheden geen gebruik maken, en dat zij de gelden storten, niet tot uitbreiding, maar tot tegemoetkoming in den nood der Maatschappij, en tot aanvulling van het te kort op het onderhoud der vrije kolonisten. Art. 1 geeft eenigszins tot deze interpretatie aanleiding, en ook tot deze bedenking: houden de sub-kommissiën de gelden in, of worden door de leden geene bijdragen meer geleverd, *kunnen* de sub-kommissiën en die leden, die niet meer kontribueeren, dan wel leden blijven, en als zoodanig de Maatschappij vertegenwoordigen? Indien de leden *hunne* Maatschappij niet meer helpen, *wie* zal het dan doen? De Regeering heeft, ten gevolge van het kontrakt van 1843, alleen belang bij de gestichten.

Ten slotte dringt de Heer Mackay er op aan, dat de sub-kommissiën hem zullen melden, welke naar haar overtuiging de verhouding is, waarin zij tot de Maatschappij staan, terwijl hij haar verzoekt:

1°. Hare rekening-koerant en bijdragen over 1857 voor 1 Januari 1858 te zenden, met de verklaring, dat die gelden in de gegeven omstandigheden tot instandhouding der Maatschappij kunnen worden aangewend, onder voorbehoud, dat zij later, wanneer de zaken zullen geregeld zijn, en de plaatsing van behoeftigen weder mogelijk is, hiertoe in rekening zullen worden gebracht; of:

2°. van haar ongeneigdheid, of van hare naar hare meening ongehoudenheid, bewijzen te geven.

Op deze wijze konden het best aller belangen behartigd worden. De Maatschappij werd dan geholpen uit oogenblikkelijken nood; de sub-kommissiën behielden recht van plaatsing, en in niets werd van de vroegere orde van zaken afgeweken. Het onderscheid tusschen het verleden en het tegenwoordige lag dan alleen daarin, dat het genot van het recht van plaatsing geschorst werd. Ook dit verschil was zoo groot niet. De Permanente Kommissie kon ook niet altijd dadelijk de plaatsing effektueeren van een gezin, waartoe reeds de vereischte *f* 1700 gestort waren.

Het antwoord der sub-kommissiën op die cirkulaire was zeer verschillend. Velen stortten de bijdragen met voorbehoud van de voorwaarden sub 1. — Enkelen weigerden. Anderen stelden de bijdragen beschikbaar zonder eenig voorbehoud. Eene enkele verklaarde zich onbevoegd, over de gelden anders te beschikken dan overeenkomstig Art. 14 van 't Reglement. In het algemeen mocht de Heer Mackay zich verheugen in vele blijken van welwillendheid van den kant der afdeelingen, hoewel enkelen het hem nog al lastig maakten.

Intusschen hadden ook de sub-kommissiën niet stil gezeten. Door de Amsterdamsche sub-kommissie werden de andere sub-kommissiën uitgenoodigd, afgevaardigden te zenden naar eene algemeene vergadering te Utrecht, ten einde aldaar over de te nemen maatregelen te beraadslagen. De Heer Mackay meende, dat het nu op zijn weg lag, ook de sub-kommissiën op te roepen, ten einde nieuwe leden te ver-

kiezen voor de Kommissie van Toezicht, waarvan in Mei $^1/_3$ aftrad. Hij meende dit te moeten doen, daar de Kommissie van Toezicht hare goedkeuring moest schenken aan hetgeen op de vergadering te Utrecht zou verhandeld worden. Sommige afdeelingen deelden die zienswijze niet, en gaven te kennen, dat dit een maatregel was van *Bestuur* en niet van *Beheer*, waartoe de heer Mackay als *Beheerder* niet gerechtigd was; en dat, zoo er gevolg aan werd gegeven, de Utrechtsche konferentie in duigen zou vallen. Mackay trok, omdat hij niets wilde doen, wat een eindschikking zou kunnen verhinderen, zijn uitnoodiging in, en de Utrechtsche konferentie greep plaats.

Het rezultaat dezer vergadering was, dat zes heeren benoemd werden [103]), om de belangen der Maatschappij te behartigen. Van 28 Juli 1857 tot 7 Nov. 1860 hield deze kommissie 27 Vergaderingen, en de notulen [104]) gehouden door den Heer Gevers Deynoot bewijzen het, hoe nauwgezet de Kommissie zich van hare veelomvattende taak kweet.

Benoemd op de vergadering te Utrecht met onbeperkte volmacht, kwam de Kommissie voor de eerste maal bijeen op den 28sten Juli 1857, en zij besloot:

1°. kennis te geven aan de Kommissie van Uitvoering, te Utrecht benoemd, dat zij zich niet met het bestuur kon belasten, maar dat zij bereid was als kommissie op te treden, om de belangen der Maatschappij bij de Regeering voor te staan, de bestaande moeielijkheden te helpen opruimen, en zoo mogelijk eene nieuwe regeling voor het vervolg voor te bereiden.

2°. Wanneer een gunstig antwoord van de Utrechtsche kommissie mogt ontvangen worden, aan de Regeering kennis te geven van hare benoeming, en tevens van hare zienswijze, dat, aangezien zij als bemiddelaresse optreedt, de heer Mackay aan het bestuur diene te blijven.

3°. Van het antwoord der Regeering kennis te geven aan de Kommissie van Toezicht, zonder echter van deze homologatie te vragen,

De Kommissie wilde zich dus alleen beschouwd hebben als bemiddelares tusschen de Maatschappij en de Regeering, door de Maatschappij daartoe gemachtigd, onder voorbehoud van een ander beroep op de leden. Zoo bleef middelerwijl de heer Mackay beheerder der Maatschappij.

Zonder ook maar eenigermate pressie uit te oefenen op de koloniale aangelegenheden, stelde de Kommissie het zich tot taak, een ernstig onderzoek in te stellen naar de middelen, die dienen konden tot instandhouding der Maatschappij. Zij stelde zich in kontakt met de in 1855 benoemde Staats-Kommissie, en toen het zich later liet aanzien, dat de zaak gunstig zou afloopen, hield zij zich onledig met het koncipieeren van nieuwe statuten voor de Maatschappij van Weldadigheid.

Het stond bij deze kommissie vast, dat, zou het bestaan der Maatschappij, bij eventueele scheiding, op duurzame grondslagen rusten, er een andere weg moest ingeslagen worden dan in 1843, in het kontrakt tusschen de Maatschappij en den Staat, geschied was. Toen bleef de Maatschappij gebukt gaan onder een drukkenden rentelast; daarvan moest zij nu geheel ontheven worden, en daartoe moest zij in het onbezwaard bezit der vrije koloniën komen en vrijgesteld worden van de opname van nieuwe huisgezinnen, tot tijd en wijle de financieële toestand der Maatschappij dit weder zou gedoogen.

Duidelijk straalt het door in de diskussiën, welke op de eerste bijeenkomsten gehouden werden, dat de Kommissie nog hoop had, de zaken te regelen, zonder tot scheiding behoeven over te gaan. Er waren toch zulke groote bezwaren aan eene finale scheiding verbonden. Eerstens bestond er een innig verband tusschen de vrije en de dwangkoloniën, gevolg van de verbinding van meer dan dertig jaren; maar het liet zich aanzien, dit was reeds in 1843 de meening van den referendaris Feith, dat een bestuur van Staatswege veel duurder zou zijn dan nu het geval was. De scheiding zelve zou aan groote financieële bezwaren onderworpen zijn. Zij gaf dit alles aan de Staats-Kommissie in overweging, maar

ingeval er tot scheiding mocht besloten worden, stelde zij deze drie punten op den voorgrond:

1°. Overdracht van al de onroerende en roerende goederen, behoorende tot de vrije koloniën, als onbezwaard eigendom aan de Maatschappij van Weldadigheid.

2°. Tweejarige verzekering van afzet van fabriekmatige produkten, b. v. ten behoeve van de O. I. bezittingen.

3°. Voortzetting der wederzijdsche levering der dwang- en vrije koloniën, totdat daarin de noodige veranderingen zullen gebracht zijn [105]).

Onder prezidium van Ridder van Rappard, had er op den 24sten November 1857 eene gekombineerde vergadering plaats der Staats-Kommissie en der Kommissie, die benoemd was tot het voorstaan der belangen van de Maatschappij van Weldadigheid, welke door den heer Mackay werd bijgewoond.

De Heer Baud deed een voorstel, 't welk het onderwerp uitmaakte van lange diskussiën, om de koloniën financiëel te scheiden, maar onder één administratie te houden; het Bestuur toch der Maatschappij kon goedkooper administreeren dan de Staat, en ook omdat de wederzijdsche leveringen voor de fabrieksnijverheid veel voordeel zouden opleveren. De heer Gevers Deynoot achtte dat plan niet wenschelijk, daar het een bron zou worden van talrijke moeilijkheden. De Staat zal eigenaar zijn der dwangkoloniën, en de Maatschappij administreeren; uit den aard der zaak zal deze zooveel mogelijk steunen op de dwangkoloniën, en dit zal leiden tot vele botsingen.

Daar er groot verschil van meening bestond, besloten beide Kommissiën dien dag nog afzonderlijk te vergaderen, en den volgenden dag weder eene gekombineerde vergadering te houden, ten einde tot een rezultaat te komen.

Na eenige beraadslagingen kwam de Kommissie Baud tot de overtuiging, dat scheiding onvermijdelijk was, en dat het voorstel Baud alleen zou strekken tot voordeel van het Rijk. Op diezelfde vergadering werd beraadslaagd over het voorstel, dat er door haar aan de Staats-Kommissie moest gedaan

worden, ten opzichte van de bijdrage, door het Rijk te verstrekken tot delging van de schulden der Maatschappij, en over het voorstel, dat er ook aan de krediteuren moest gedaan worden. Er werd besloten voor te stellen: „De-loopende schulden, ten bedrage van *f* 800,000 integraal, af te doen, en den overigen krediteuren, waaronder Prins Frederik der Nederlanden, eene schikking tegen 75 pct. aan te bieden. Volgens dat voorstel moest de Staat, in plaats van *f* 3,600,000, welke was aangeboden, *f* 4,245,500 foerneeren.

Den volgenden dag, 25 November, had de gekombineerde vergadering plaats, en al aanstonds werd de noodzakelijkheid der scheiding uitgesproken.

Over dit punt waren de Kommissiën het nu eens. Het beginsel der scheiding was toen aan de orde. De Staats-Kommissie verklaarde bij het eenmaal uitgesproken gevoelen te blijven, dat het Rijk de schulden niet integraal mocht overnemen, en dat de Kommissie Baud c. s. moest trachten met de krediteuren in schikking te treden. Zij was echter van haar gevoelen teruggekomen om eene konversie van schuld te effektueeren, en van oordeel, dat de vaste som *f* 3,600,000 door de Regeering moest worden uitbetaald aan de Maatschappij, dan konden al de krediteuren 60 à 61 pct. van hunne vorderingen ontvangen, de obligatiën berekend naar den bestaanden beursprijs. Verder zou de Staat aan de Maatschappij de hem, volgens art. 2 van het kontrakt van 1843, verschuldigde gelden kwijtschelden, en voor die opofferingen in vollen eigendom krijgen de Ommerschans, Veenhuizen, en 600 hektaren heidegrond, in het kontrakt omschreven.

Dit voorstel, alsmede de integrale aflossing der loopende schulden werden lang, zeer lang bediskussiëerd en hadden eene zeer uitgebreide wisseling van nota's en eene reeks van onderhandelingen ten gevolge. De Kommissie Baud, die voor de belangen van de Maatschappij en hare krediteuren moest optreden, meende dat 75 pct. aan de obligatiehouders moest worden uitgekeerd, en dat het strijdig zou zijn met

de Hollandsche goede trouw, de loopende schulden niet in haar geheel af te doen. De Staats-Kommissie daarentegen was van oordeel, dat de krediteuren, die te kiezen hadden tusschen faillissement der Maatschappij en het door de Regeering gedane aanbod, zeer zeker het laatste zouden kiezen; terwijl de leveranciers hunne waren altijd wel zóó hoog aan de Maatschappij berekend hadden, dat zij wel wat op hunne pretensies konden laten vallen.

De Staats-Kommissie verklaarde zich op verzoek van de Komm. Baud bereid, de krediteuren op een minder aanbod voor te bereiden; de Kommissie, om de grootste obligatiehouders te raadplegen.

Weldra kwam er van de Staats-Kommissie bericht, dat het maximum, hetwelk de Regeering aan de Maatschappij wilde uitkeeren, zou zijn eene som van ƒ 3,650,000.

Dit moest dus de bazis zijn, waarop de Kommissie Baud haar onderhandelingen met de krediteuren moest bouwen. Prins Frederik was tot groote offers bereid. Indien de loopende schulden integraal, de obligatiën met 66 pct. werden uitbetaald, zou Z. K. H. er meê tevreden zijn. Over de aflossing der loopende schulden bestond in den boezem der Kommissie nog al eenig verschil. De H.H. van Twist, van Ewijck en Collot d'Escury waren van meening, dat het onbillijk zou zijn de loopende schulden integraal, de vaste gedeeltelijk af te doen; de houders toch van obligatiën in de gekonverteerde leening hadden al veel schade geleden bij de konversie; de H.H. Rau van Gameren, Gevers Deynoot en Baud waren het tegenovergestelde gevoelen toegedaan. De vergadering besloot ten laatste de H.H. de Lanoy uit te noodigen, aan de obligatie-houders eene schikking voor te slaan.

Zeer langdurige konferentiën werden nu gehouden met den Heer de Lanoy en diens advokaat, Mr. Brugmans, opkomende voor de belangen der obligatiehouders, en met den Heer D. Brodie en diens advokaat, Mr. van der Breggen, als opkomende voor de konkurreerende schuldeischers.

Eene zeer uitvoerige briefwisseling [106]) tusschen die H.H. en de Kommissie stelt ons op de hoogte van de groote moeielijkheden, waarmede de scheiding vergezeld ging. 't Scheen, dat men tot geen vergelijk kon komen; de Staats-Kommissie stelde als ultimatum van toetreding tot haar voorstel 8 Oktober 1858, 't geen ten gevolge had dat de Kommissie Baud aan de krediteuren het volgende voorstel deed:

1°. De loopende schulden en de door Prins Frederik voorgeschoten renten moeten integraal voldaan worden.

2°. Het overschietende zal pondspondswijze verdeeld worden onder de obligatiehouders, zoowel die der konversie, als die der door Prins Frederik geguarandeerde leening. Die aflossing zal 65 pct. bedragen.

3°. Het voorstel der Kommissie wordt gedaan op grond der Regeeringsvoorstellen van 31 December 1857, behoudens goedkeuring der leden van de Maatschappij.

4°. De Kommissie is bereid, andere voorstellen van de krediteuren in overweging te nemen, mits niet afwijkende van de hoofdvoorwaarden door haar gesteld.

5°. Aan de zaak zal geen gevolg kunnen gegeven worden, zoo niet de verschillende kategoriën van krediteuren er hunne toestemming aan geven.

Prins Frederik vereenigde zich met die voorstellen, ook de Heer Brodie gaf zijne toestemming. Niet alzoo de Heer de Lanoy, die namens zijne kommittenten *f* 300,000 vroeg, boven het door de Staats-Kommissie aangebodene.

Eindelijk deelde de Heer de Lanoy mede, dat het grootste deel der obligatiehouders goedkeuring geschonken had aan het voorstel, maar dat er nog voor een bedrag van ruim *f* 134,000 aan obligatiën achterwege gebleven was.

Er moesten dus, voordat er eene finale decizie genomen werd, maatregelen genomen worden, om te verhinderen, dat die schuldeischers, die met hun obligatiën achterwege bleven, later de Maatschappij in ongelegenheid konden brengen, door bij voorbeeld, als de Maatschappij weder solvent was, eene rechtsvordering tegen haar in te stellen. Om dit

te voorkomen, werd de volgende bepaling gemaakt: „Dat ingeval de schuldeischers zulk eene invordering deden langs den gerechtelijken weg, alsdan de Regeering bevoegd zoude zijn, alle hare vroegere vorderingen tegen de Maatschappij te doen gelden; in dit geval toch zouden die schuldeischers in plaats van 65 pct. slechts 20 à 25 pct. op hunne obligatiën betaald krijgen."

Die bepaling zou van kracht blijven tot het oogenblik, dat het bewijs zou zijn gegeven, dat alle obligatie-houders van hun aanspraken zouden hebben afstand gedaan. [107])

Zoo waren dan alle bezwaren uit den weg geruimd, en aan het gekoncipieerde kontrakt [108]) moest nu nog door de leden der Maatschappij en de Regeering sanktie worden gegeven.

Op den 12den Maart 1859 riep de Kommissie Baud c. s. eene vergadering van afgevaardigden bijeen, door de leden der Maatschappij te benoemen, ten einde over het ontworpen kontrakt te beraadslagen. Zeven en twintig afgevaardigden, uitbrengende 77 stemmen, waren ter vergadering aanwezig. De Heer Mr. Duijmaar van Twist prezideerde haar, bij onstentenis van den Voorzitter der Kommissie, den heer Baud, wegens gezondheidstoestand verhinderd, de vergadering bij te wonen. Met de hem eigen begaafdheid en humaniteit werd die vergadering door den heer van Twist geleid. De afgevaardigden werden door hem voorgelicht in de aangelegenheden der Maatschappij, ook werden de motieven tot het kontrakt met den Staat uiteengezet. Met algemeene stemmen werd dit door de vergadering aangenomen.

Vervolgens overgegaan tot de behandeling van de overeenkomst met de krediteuren, werd mede het voorstel der Kommissie aangenomen en met algemeene stemmen besloten:

1°. Om de leveranciers der Maatschappij integraal af te betalen, alsmede de voorgeschoten renten aan prins Frederik.

2°. Om den houders der Obligatiën bij de H.H. de Lanoy en Zonen 65 pct. te geven.

3°. Om de Obligatiën der door Prins Frederik gewaarborgde leening ad *f* 822.000, insgelijks met 65 pct. te betalen,

De Tweede Kamer der Staten-Generaal gaf hare sanktie aan 't kontrakt, waarop weldra die van de Eerste Kamer en den Koning volgde. De Regeering bracht hiermede haar laatste offer aan de Maatschappij van Weldadigheid, wier werkzaamheid zich voortaan tot de oorspronkelijke stichting van 1818, de vrije koloniën zou bepalen, terwijl de Regeering het eigendom en beheer kreeg der gestichten, van nu af aan Rijksinstellingen.

§ 20.

BLIK OP DE [illegible], GEDURENDE DEZE PERIODE OVER DE MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID IN 'T LICHT VERSCHENEN.

De machtigste hefboom zoowel van het politieke als van het maatschappelijke leven is: publiciteit. Geheimhouding is de moeder van wantrouwen, publiciteit de vruchtbare moeder van waardeering en kritiek.

De geschiedenis der Maatschappij van Weldadigheid staaft deze waarheid. Zoolang deze Maatschappij, wat haar financieëlen toestand aangaat, als in nevelen gehuld was, wantrouwde men haar. Zij hield op het geliefde kind van Neêrlands filantropie te zijn, toen het Bestuur, alleen publiek makende wat het openbaar wilde hebben, den waren toestand verborgen hield. Men hechtte geene waarde meer aan de door het Bestuur in het licht gegeven, meestal gunstige verslagen; immers men meende door den sluier heen andere dingen te zien, dan die gepubliceerd werden. De ervaring bevestigde gerezen vermoedens. Geschiedde de mystiefiekatie van het publiek ook al met het goede doel, om de sympathie voor de stichting van van den Bosch te bewaren, langs dien weg werd dat doel niet bereikt, de aanzienlijke vermindering van leden bewees het.

Na 1843 kwam er verandering in dien toestand. De sluier werd opgeheven, de Maatschappij werd eene publieke zaak, een geopend boek, waarin hare leden en ook het pu-

bliek een blik konden werpen. Pogingen, die er weder door haar bestuur werden aangewend, om den toestand verborgen te houden, leden schipbreuk op de waarheidsliefde van vrienden der Maatschappij. Was het eene vaste gewoonte, de verslagen, die er door de verschillende Kommissiën werden uitgebracht, in het jaarlijksch verslag op te nemen, volgens besluit der Kommissie van Weldadigheid, werd hierop een uitzondering gemaakt met een verslag, uitgebracht door de Kommissie van 1846, de HH. Dr. W. C. H. Staring en Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford. Men besloot dit verslag ter griffie te deponeeren. Waarom? Omdat het afweek van den gewonen vorm der verslagen van de Kommissie van Toezicht, die in den regel een lofzang inhielden op alles wat de Maatschappij deed. Het verslag van die Kommissie bevatte eene deugdelijke kritiek; het waardeerde het goede, gispte het verkeerde, en dit scheen het Bestuur minder welgevallig.

Het mag wel vreemd genoemd worden, dat de ervaring van zoovele jaren het Bestuur niet wijzer gemaakt had. Heel Nederland toch wist: de Maatschappij van Weldadigheid staat een goed werk voor, maar zij heeft vele schaduwpunten. Wat het Bestuur niet deed, dat deed de Kommissie zelve. Zij gaf haar rapport afzonderlijk in 't licht, en dat rapport zal altijd blijven eene merkwaardige bijdrage tot juiste waardeering van den toestand der Maatschappij, kort na hare reorganizatie in 1843, zoowel met betrekking tot den toestand van den landbouw, als van dien der administratie en der fabrieken.

Daar de zaak eene publieke geworden was, werd zij nu ook in het publiek besproken, zoowel in 't buitenland als in ons vaderland.

Dit geschiedde vóór 1843 ook wel, maar toen lag over bijna alle geschriften het tooverwaas der poëzie gespreid, nu waren de beschouwingen meer vruchten van de kennis der realiteit.

Het werk der HH. de Lurieu en Romand besprak ik reeds vroeger. [32]) Het was een verslag aan 't Fransche Goe-

vernement over de Nederlandsche landbouwkoloniën in 1851. In sommige opzichten werd de Maatschappij door die heeren juist gekarakterizeerd, in veel opzichten lijden zij aan eenzijdigheid. [109]) Hetzelfde kan gezegd worden van het werk van den Freiherr von Buol-Bernberg. [82]) Beide werken dragen de duidelijkste sporen van eenzijdigheid. Inzonderheid de laatste schrijver toont, dat hij volstrekt niet bekend is met alles, wat er was voorgevallen sedert 1833. Wel worden er eenige feiten in veroordeeld, zooals inzonderheid: de centralizatie van het Bestuur; de te groote ingenomenheid van het Bestuur met eigen inzichten; de verkeerde berekeningen van de werkkracht der op te zenden kolonisten; enz., maar geheel in den geest van het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid vinden we er de grieven tegen de Regeering van den Staat der Nederlanden, in zake van niet nakoming van aangegane verbintenissen.

Eene zeer ongunstige beschouwing geeft Sir John Mc. Neill over de Maatschappij van Weldadigheid. Deze bezocht hare koloniën, om na te gaan, of behoeftigen uit de steden werkelijk kunnen worden opgevoed voor den landbouw, ten einde in Schotland, waar de Regeering ook landbouwende koloniën wilde stichten, juiste inlichtingen te kunnen geven over de rezultaten van de Nederlandsche kolonizatie. Zijn onderzoek bracht hem tot de volgende rezultaten [110]).

Behoeftige gezinnen kunnen zelden gebracht worden tot een toestand, waarin zij in hun eigen behoeften kunnen voorzien, door hun woning, land en alles wat tot zijne bebouwing en hun eigen onderhoud noodig is, te verschaffen, totdat zij daarin zelf kunnen voorzien.

Kinderen, groot gebracht in gezinnen, die door liefdadigheid worden onderhouden, hoewel opgevoed in uitstekende scholen, komen zelden in een toestand, waarin zij in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, zoo er eene door openbare of bijzondere liefdadigheid verschafte gelegenheid bestaat, om daarin te voorzien.

Van alle stelsels van opvoeding voor de arbeidende klassen,

is het belangrijkste gedeelte, zoowel voor de maatschappij als voor het individu, dit, hetwelk hem leert, op zich zelven te staan, en op zich zelven te vertrouwen.

Behoeftigen, zelfs wanneer zij werkvatbaar zijn, kunnen er niet toe gebracht worden, tot hun eigen onderhoud bij te dragen, door hen met veldarbeid bezig te houden op gronden, toebehoorende aan eene vereeniging, welke hen onderhoudt. Integendeel strekt die poging, om daardoor hun onderhoudskosten te verminderen, eer tot derzelver vermeerdering [111]).

Behoeftigen kunnen met meer voordeel in fabrieken en tot onderscheiden soort van handarbeid, dan tot veldarbeid gebezigd worden, maar het is twijfelachtig, of de prijzen, welke voor de voortbrengselen hunner nijverheid op de algemeene markt zullen verkregen worden, na aftrek der kosten van voortbrenging, hun onderhoudskosten zullen verminderen.

De vereeniging van veldarbeid met fabriek- en handarbeid, leidt tot dezelfde uitkomsten.

De zedelijke uitkomsten van het stelsel, in de Nederlandsche landbouwkoloniën toegepast, schijnen niet meer voldoende te zijn, dan die van de stelsels in andere landen aangenomen.

Ook in ons vaderland opende de openbaarheid der zaak sedert 1843 een uitgebreide en levendige polemiek. Die polemiek werd in den regel gevoerd tusschen het Bestuur der Maatschappij, dat, soms wel eens al te veel uit de hoogte, op de kritiek neêrzag, en eenige land- en staathuishoudkundigen. Onder deze laatsten bestond ook nog al eenig verschil van opvatting. Dat verschil kwam vooral duidelijk aan 't licht in 1856—1859. In tijdschrift en brochure werd gekritizeerd en de weg aangewezen, die bewandeld moest worden. Uit velen noem ik hier Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, wiens zienswijze ik hier en daar mededeelde, Baron Sloet tot Oldhuis, Blaupot ten Cate, Betz en P. Regout.

Sloet tot Oldhuis [112]) schaarde zich aan de zijde der verdedigers van de Maatschappij, en zijn kritiek op de voorstel-

len der Staats-Kommissie was tamelijk scherp. Volgens hem was de Staats-Kommissie verre buiten haar mandaat gegaan. Het lag alleen op haar weg, een onderzoek in te stellen naar den toestand der Maatschappij, en daarover rapport uit te brengen aan de Regeering, maar niet om bepaalde voorstellen tot eindregeling te doen; voorstellen, die bovendien bezwarend waren voor de Maatschappij. Ook beschuldigde hij die Kommissie, de zaak met eene „*laconische bondigheid*" behandeld te hebben. Misschien is deze kritiek van den heer Sloet indirekt aanleiding geweest tot bespoediging van de krizis, daar de Staats-Kommissie nu ter inlichting van het publiek en ter weêrlegging van Sloet, haar handelingen openbaar maakte, en later niet op gedane stappen wenschte terug te komen.

Blanpot ten Cate verdedigde het standpunt der Staats-Kommissie [113]). Daar hij zelf in die Kommissie zitting had, zal ik bij die verdediging hier niet stilstaan, omdat ik reeds breedvoerig de gedachtenwisseling tusschen beide Kommissiën mededeelde.

Iets uitvoeriger deel ik hier de beschouwingen mede van den heer Betz, die zoo hoogst belangrijk zijn [114]).

Zijn artikel: „De betrekking van de Maatschappij van Weldadigheid tot de Regeering, is gewijd aan de beantwoording der vragen, welke de verhouding is van de eerste tot de laatste, en aan wie, of waaraan de verwikkelingen tusschen beide moeten geweten worden. De eerste vraag verplaatst ons op zuiver historiesch terrein, en daar de lezer uit de voorgaande bladen de geschiedenis der Maatschappij heeft leeren kennen, laat ik de historiesche beschouwing des heeren Betz hier rusten, om zijne zienswijze na te gaan over de oorzaken der verwikkelingen. Daarvan draagt de Maatschappij van Weldadigheid de schuld; deze is de konkluzie van zijn onderzoek, op de volgende gronden:

De Maatschappij was van den beginne af eene partikuliere instelling. Haar doel was: tegemoetkoming aan den nijveren arme, die geen werk had. Daarop steunde het kolonizatie—

stelsel van van den Bosch. Spoedig is het Bestuur der Maatschappij van dit beginsel afgeweken. Zij bood der Regeering hare diensten aan tot verpleging van bedelaars, weeskinderen en verlaten kinderen in de koloniën. Betz doet het sterk uitkomen, dat niet de Regeering de Maatschappij hierom gevraagd heeft, maar dat de Maatschappij dit herhaaldelijk had aangeboden, en dat de afstand van de Ommerschans door het Rijk aan de Maatschappij een onderwerp was geweest van langdurige deliberatiën. Was het denkbeeld van oprichten van bedelaars-koloniën van de Regeering afkomstig, „dan zou deze ook wel dadelijk de middelen hebben aan „de hand gedaan, om daaraan uitvoering te geven, en niet „hebben gewacht tot dat de Ommerschans daarvoor werd ge„vraagd, en zelfs toen dit geschiedde, dit verzoek niet in zoo „rijpe overweging hebben gehouden. Het komt ons dus voor, „dat de fout, die hier werd begaan, geheel en al komt ten „laste van de Maatschappij. Dat het eene fout was, dunkt ons duidelijk."

Door deze wijziging ging het liefdadig beginsel verloren. Bedelaars op te nemen, en tot arbeid te dwingen is een maatregel van politie, en dus eene Regeeringsdaad. Eene filantropiesche inrichting, die zich ten doel stelt, in gebrek aan arbeid te voorzien, en niet tot arbeid wil dwingen, had nooit op het denkbeeld moeten komen, straf-koloniën op te richten. Het eerste gevolg van dezen maatregel was, dat binnen weinige jaren de natie, die hare medewerking gegeven had, zich terugtrok. Het tweede gevolg was, dat het denkbeeld „proefneming" verloren ging. Van den Bosch had gezegd, dat hij met deze proef beginnen wilde, en het aan de groote leermeesteres, de ervaring, wilde overlaten, er uitspraak over te doen. En wat deed men? Men nam eene proef, door de vestiging van de landbouwende kolonie Frederiksoord, die geheel en al werd ingericht volgens het stelsel, dat van den Bosch in zijne verhandeling had ontwikkeld; maar men wachtte niet af, welke uitspraak de ondervinding zou doen over de aangewende middelen. In 1818 nam

men die proef, over welker waarde de tijd uitspraak moest doen, en reeds in 1819 achtte men die proef zoodanig gelukt, dat men besloot tot eene belangrijke uitbreiding, waarbij zelfs het principe der Maatschappij werd opgeofferd. In deze afwijking ziet de Heer Betz den grondslag van de latere verwikkelingen tusschen de Regeering en de Maatschappij.

De kontrakten tusschen Regeering en Maatschappij zijn getrouw ten allen tijde door de eerste nagekomen. Schrijver toont dit aan uit de erkentenissen der Permanente Kommissie zelve. Maar meer dan dat; de Regeering heeft, uit louter gunst, groote weldaden aan de Maatschappij bewezen, en haar gelden verstrekt, waartoe de wet haar niet machtigde. De wijze, waarop men die gelden verstrekte, toont het genoegzaam aan, hoe de Regeering zich zelve bewust was, dat zij meer deed dan zij mocht, dan zij verantwoorden kon. Betz erkent het feit, dat de Regeering zich niet aan de kontrakten hield, in dien zin dat zij in plaats van valiede personen te zenden, invalieden zond; maar hij doet het tevens uitkomen, dat het Bestuur der Maatschappij, geheel vrijwillig en in overleg met de Regeering, de kontrakten gewijzigd heeft, en voor die invalieden eene schadeloosstelling ontvangen, volgens zijn eigen getuigenis, in tamelijk goede verhouding staande tot de schade die geleden werd. De Regeering had dit niet behoeven te doen. Zij had kunnen zeggen: „gij hebt recht de invalieden terug te zenden, maak van uw recht gebruik!" Na in uitvoerige trekken te hebben aangetoond, dat de Koning de beloften aan van den Bosch, bij diens vertrek naar Indië, gedaan ten opzichte der Maatschappij, in den ruimsten zin vervuld had, treedt de schrijver in beschouwing over 't Koninklijk Besluit van 17 Januari 1836. Het Bestuur der Maatschappij klaagt over niet nakoming daarvan. Hij toont aan, dat het Bestuur, stel dat het een bilateraal kontrakt was, gelijk het Bestuur der Maatschappij beweert, en gelijk ook Betz erkent, niets te eischen had. Art. 1 toch van het besluit toont aan, dat de koloniën moesten dienstbaar gemaakt worden aan de Oost-Indiesche be-

zittingen. Dit nu was nooit geschied. De Regeering behoefde dus ook niet de uitkeering te doen van de winst op de duiten-plaatjes. Nog meer. De klauzule van dat besluit: „indien deswege niet anders zal zijn beschikt" gaf aan de Regeering volle vrijheid die uitkeering niet te doen. De heer Betz komt tot dit rezultaat: niet aan de Regeering ligt de schuld der verwikkelingen, maar aan de Maatschappij, die, reeds aanstonds na hare stichting, van haar oorspronkelijk plan afweek, en zich daardoor den weg bereidde tot vele moeilijkheden. Wel verre van de Maatschappij te benadeelen heeft de Regeering de Maatschappij in benarde omstandigheden, op onbekrompen wijs geholpen. Aan het slot van zijne belangrijke verhandeling zegt de schrijver, met den blik op het opstel van Sloet tot Oldhuis: „De schrijver van „dit opstel is echter in dezelfde fout vervallen, waarin zoo „velen voor hem vervallen zijn, door n.l. in zeker opzicht, „den Staat te stellen in plaats van de Maatschappij van „Weldadigheid, omdat nu eenmaal de Staat er belang bij „heeft, om eene plotselinge ontbinding der koloniën te voor„komen. Maar al bestaat dat belang voor den Staat, daarom „rust niettemin de verplichting op de Maatschappij, om hare „eigene zaken af te doen en te regelen, en alles wat van wege „den Staat wordt gedaan, meer dan wat men volgens het „strenge recht van hem eischen kan, dat is eene gunst, die „men dankbaar behoort aan te nemen."

De bekende industriëel P. Regout gaf in eene brochure [118]) de middelen aan, die er volgens zijne zienswijze moesten worden aangewend, om de bedelaarskoloniën aan hare bestemming te doen beantwoorden. Zeer in 't kort deel ik den zakelijken inhoud van deze lezenswaardige brochure mede.

Bij het toenemen der beschaving, doet zich in meerdere mate de kracht van het kapitaal gevoelen, maar ook bij de minder bevoorrechten het bezwaar, om het noodige te verdienen. Er zijn tijdperken, waarin onderscheiden omstandigheden medewerken, om het evenwicht tusschen navraag naar en aanbod van arbeid te verbreken. In een tijd, waarin

handenarbeid door andere krachten vervangen wordt, doet zich dat bezwaar te meer gevoelen. Zoo klimmen het produktief vermogen en de algemeene rijkdom, maar het aantal ledige handen wordt grooter. Over de herstelling van dat evenwicht hebben velen nagedacht, ook de Generaal van den Bosch. Deze dacht het probleem te hebben opgelost door de stichting van landbouwende koloniën. Door afwijking van 't oorspronkelijke systeem mislukte de zaak, moest de Regeering millioenen opofferen, zonder nog het doel te bereiken. De Maatschappij verloor haar krediet en de sympathie van Nederland, in zulk eene mate, dat ieder schier haar ontbinding verlangt, en likwidatie van alle schuld, op welke wijze dan ook. Op dit standpunt wordt de vraag gesteld: „Wat moet er thans geschieden?" Dit tracht schrijver nu aan te toonen.

In ons land bestaat gelegenheid om nog menigen tak van industrie in te voeren, of aanmerkelijk uit te breiden. De dagloonen zijn overal zeer hoog; daarom is het niet gemakkelijk de werklieden zoo lang te onderrichten, totdat zij op zoodanige hoogte zijn, dat zij den fabriekant voordeel kunnen aanbrengen. In de koloniën zijn bedelaars, die volstrekt voor den landbouw ongeschikt zijn. Omdat deze gewoon zijn niets te verrichten, moeten zij tot arbeid genoodzaakt worden. Fabriekmatige arbeid is daartoe het geschiktst. Lichte arbeid moet worden gegeven aan kinderen, die wegens bedelarij in de gestichten geplaatst worden; zwaardere aan de volwassenen. Daar de Grondwet de Regeering uitdrukkelijk belast met de armverzorging, kan zij langs dien weg dat doel bereiken, door het in het leven roepen van verschillende fabriekmatige inrichtingen. De Regeering zelve mag geen fabriekant worden, omdat daardoor eene konkurrentie met de krachten van allen, tegenover die van enkelen zou worden in het leven geroepen. Zij moet zich bepalen tot het bevorderen van nijverheid, zoodat de gewenschte fabrieken ontstaan. Daartoe bestaat de gelegenheid. Er zijn eenige duizenden menschen in de

bedelaarskoloniën aanwezig, die op kosten van het algemeen leven. Dat is dus eene geheel improduktieve kracht, en het is aanvankelijk wel eenige opoffering waard, deze lieden te doen opleiden tot een bedrijf, waardoor zij eenmaal voor hun onderhoud zullen kunnen zorgen. Zij verschaffen op het oogenblik geenerlei voordeelen aan het algemeen, en toch zijn daar eenige duizenden handen, wier aantal nog aanmerkelijk grooter zou zijn, indien de wetten tegen de bedelarij overal in den lande met genoegzame kracht werden gehandhaafd. De industrie heeft nu juist aan niets meer behoefte dan aan ledige handen, die tegen lagen prijs werk zouden kunnen verrichten. Men vereenige deze beide belangen; men geve de bedelaarsbevolking in den lande in handen van de industrieëlen, en men verkrijgt eene produktieve kracht, die tot in 't oneindige voordeelen afwerpt. Maar hoe de industrieëlen te bewegen, die lieden tot zich nemen? — Daartoe zou het Rijk vooreerst goede waterwegen moeten aanleggen, tot aan de vestigingen der bedelaars. Deze toch ontbreken thans geheel. Daar de oprichting van fabrieken zeer veel zou moeten kosten, zou de Staat de industrieëlen kunnen te gemoet komen, door kosteloozen afstand van een deel der gronden, met dien verstande echter, dat de fabriekant of industriëel daarover op geen andere wijze zou mogen beschikken, dan tot het doel, waarvoor hem de grond wordt afgestaan, dus niet voor den landbouw. Voorts moeten door den Staat, de wetten, welke vrijdom van belastingen in sommige gevallen aan de industrie schenken, in den ruimsten zin worden toegepast, ten behoeve van de in het leven te roepen ondernemingen. Strenge reglementaire bepalingen moeten de tucht en de orde zooveel doenlijk verzekeren. De zaak moet bestuurd worden door van Staatswege bezoldigde ambtenaren. De wijze, waarop dit geschieden moet, wordt uitvoerig aangegeven. Op deze wijze, berekent Regout, zal de zaak van Staatswege niet meer vorderen, dan de helft van het thans jaarlijks toegekend subsidie. Schrijver wijst vervolgens op den aard der in te voeren industriën, die door handenarbeid moeten

gedreven worden. Het maken van ijzeren handspijkers, zooals dat te Luik en Charleroi geschiedt; van spelden, hetwelk in Engeland aan zooveel jonge meisjes en vrouwen werk geeft; spinnerijen en weverijen. Deze takken zouden dienstbaar gemaakt kunnen worden voor exportatie naar Indië enz. Hij wijst op de in België verkregen rezultaten. In België was na 1844 de ellende in de provinciën, waar de linnenweverij werd gedreven, van jaar tot jaar toegenomen. Onderscheiden oorzaken hadden daartoe medegewerkt. De herziening van de Engelsche wetgeving en de hervorming in de tarieven, die daarvan ook elders het gevolg is, zoowel als de aardappelziekte en de daaruit ontstane duurte der levensmiddelen, werkten allernadeeligst terug op Vlaanderen en de omliggende fabrieksteden. Eene menigte vagebonden en bedelaars overdekte het land, omdat de bronnen van bestaan langzamerhand opdroogden. Daarbij kwam, dat de Vlaamsche wevers de nieuwe methode nog niet kenden, waardoor ten gevolge van onderscheiden uitvindingen de fabriekatie op een andere leest was geschoeid. De Regeering bepaalde zich er nu niet bij, den tijdelijken nood te lenigen, maar de gemeenten werden aangespoord om voor de kinderen der meer en meer in verval rakende arbeidende klasse, *des ateliers d'apprentissage* (ambachtscholen) op te richten, waarin het jongere geslacht tot kundige fabriekarbeiders zou worden opgeleid. De onderneming heeft doen zien, hoe gelukkig deze maatregel van het ministerie Rogier heeft gewerkt. Men trok eene som van 250.000 francs op de begrooting uit tot onderhoud dezer scholen. De subsidiën uit dien post voortspruitende werden echter alleen verleend aan die gemeenten, waar de nood der arbeidende klasse onmiskenbaar hoog gestegen was, en onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat zij moesten dienen tot verbetering der linnen-fabrikatie. Het Goevernement liet door de Goeverneurs der provinciën een behoorlijk onderzoek instellen naar de hulpmiddelen van elke gemeente. Deze scholen werden niet uit eigen beweging door den Staat gesticht, maar men verleende ondersteuning,

waar van de zijde der gemeenten geneigdheid tot oprichting werd kenbaar gemaakt. Waar de gemeente in staat was, uit eigen middelen in het noodige te voorzien, werd alleen de oprichting van dergelijke scholen aangemoedigd. De fabriekanten zagen dan ook geene konkurrentie in deze scholen; zij namen gaarne de werklieden in dienst, die zich bekwaamd hadden. In 1852 leide de Belgiesche Minister van Binnenlandsche Zaken een uitvoerig rapport over deze instellingen over. Het nut er van werd algemeen erkend. Deze scholen hebben zeer veel bijgebracht om den toestand van Vlaanderen te verbeteren. Uit het bedoelde rapport blijkt, dat meer dan 8000 werklieden gevormd waren, die toen reeds hun brood konden verdienen, en er bevonden zich toen nog 2400 jongelieden in die instellingen, die daar opgevoed werden. De nieuwere inrichting van de industrie der linnenweverij werd meer en meer in toepassing gebracht, en de zijdeweverij, vroeger aan Vlaanderen vreemd, werd er ingevoerd, en belooft een hooge vlucht te nemen. Zedeloosheid en vagebondage werden door arbeid vervangen; rust en welvaart ontstonden op nieuw in uitgestrekte provinciën, die nu weder door fabriek-arbeid konden leven, en men leerde den jeugdigen arbeider de voorkeur geven aan het ontvangen van loon, in plaats van het uitstrekken der hand om een aalmoes. De subsidiën van Staatswege konden allengs vervallen; in 1858 kwam slechts een bedrag van 70.000 francs op de begrooting voor, waarmede 80 ateliers gesubsidieërd werden. Ziedaar een sprekend voorbeeld van hetgeen de fabrieksarbeid kan doen. Wanneer men nu nagaat, dat op zoo korten afstand van de thans bestaande bedelaars-koloniën in ons land zulke uitgebreide fabrieken bestaan, dan gelooven wij, dat het plan allezins voor verwezenlijking vatbaar is, enz.

Regout eindigt zijne brochure met nog eenige aanwijzingen. De arbeider moet het begrijpen, dat *alleen* arbeid hem kan doen leven, en dat hij geen beter lot te wachten heeft. De tegenwoordige regeling is niet voldoende. De bedelaar-kolonist strooit nu, als 't hem in de kolonie niet bevalt, brand-

brieven, komt voor de rechtbank, wordt veroordeeld, en komt in de gevangenis. Maar hoe ook, hij weet, dat hij door den Staat of de Maatschappij van Weldadigheid verzorgd wordt. Dat moet ophouden. Daartoe make men arbeid verplichtend. En hem, die in de voorgestelde fabrieken niet werken wil, dien make men het op een andere plaats niet gemakkelijker. Op die wijze zal de Staat binnen 20 jaren de aanvankelijke kosten, voor de onderneming benoodigd, ruimschoots vergoed zien.

Ik ga de andere in die dagen verschenen beschouwingen voorbij; wilde ik bij alles stil staan, ik zou wel een begin, maar geen einde vinden. Ik meen echter het belangrijkste den lezers te hebben medegedeeld.

HOOFDSTUK V.

---

§ 21.

Lotgevallen der Maatschappij van Weldadigheid, tijdens het Bestuur van de Kommissarissen Jhr. Mr. O. R. van Andringa de Kempenaer, c. s.

Na lange aarzeling was men dus den Rubicon overgetrokken. Feitelijk was de band verbroken, waarmede ter kwader ure de vrije koloniën aan de bedelaars-koloniën verbonden waren, en vrij en zelfstandig stond de Maatschappij van Weldadigheid op hetzelfde standpunt, waarop van den Bosch stond, toen hij in 1818 de kolonizatie begon, vrij van alle inmenging van den kant der Regeering. Maar iets ontbrak haar, een gewichtig iets: de sympathie van Nederland, zoo ruimschoots haar deel bij haar optreden.

Wat meer zegt, velen hadden antipathie tegen haar gekregen, en niet zoo geheel ten onrechte; anderen hadden groote verliezen bij haar geleden. Welwillenden, die haar in goed vertrouwen gelden geleend hadden, volgens hunne meening geguarandeerd, zooal niet door de Regeering, dan toch door de namen der mannen, die aan haar hoofd stonden, waren onzacht uit dien droom gewekt en hadden hunne pretensiën met slechts 65°/₀ gehonoreerd gezien. Anderen, die gedurende een reeks van jaren aandachtig den loop van zaken hadden gadegeslagen, twijfelden aan het behoud der Maatschappij, en niet weinigen spraken openlijk die meening uit. De Maatschappij moet ontbonden worden, zoo meenden weêr

anderen. Was hare stichting niet eens op oekonomiesch gebied te verdedigen in de voor de arbeidende klasse zoo rampzalige tijden, welke op de restauratie volgden, thans, nu overal arbeid is, nu overal vraag is naar werklieden, nu moet zij worden opgeheven — en van de 20,000 leden, die de Maatschappij bij den aanvang telde, een getal dat jaarlijks reeds was ingekrompen, bleven er nog geen 3000 over.

Onder zulke ontmoedigende auguriën trad het nieuwbenoemde bestuur in den nazomer van 1859 op. 't Waren de Heeren Jhr. Mr. O. R. van Andringa de Kempenaer, Mr. P. van der Veen, Mr. G. A. de Meester, W. F. Heshuyzen en Jhr. Mr. J. J. de la Bassecour Caan, die de zware taak op zich namen, waarvoor anderen waren teruggedeinsd, terwijl in de plaats van den Heer van Konijnenburg, den voormaligen direkteur van al de koloniën, maar die nu door de Regeering geplaatst was aan 't hoofd der Rijksgestichten, de Heer C. J. M. Jongkindt Coninck tot direkteur werd benoemd.

Stond dus de Maatschappij in veel opzichten ten achter bij 't jaar 1818, van den anderen kant had zij veel voor; immers haar bestuur kon putten uit de bijna 40jarige rijke ervaring van zijn voorgangers. Wel mocht dat eene rijke ervaring genoemd worden! Men had den Drenthschen bodem leeren kennen en ondervonden, dat deze niet maar zoo dadelijk vruchten geeft, als hij in kultuur gebracht is en dat er meer arbeid aan moet gedaan, meer geld aan moet ten koste gelegd worden (in den vorm van mest), dan de stichter der Maatschappij zulks vermoedde; men had ook de bevolking en hare werkkracht leeren kennen, en de ervaring opgedaan, dat men niet met half valiede menschen den landbouw drijven kan; dat de mensch nog geen landbouwer is, al heeft hij een stuk land, eene koe en wat gereedschappen; en ook, dat als men voor arbeid, die niet verricht wordt, betaalt, men luie menschen maakt. Het archief der Maatschappij bevatte de dokumenten van die omslachtige duistere administratie, welke den hopeloozen toestand der Maatschappij jaren lang gemaskeerd had, zelfs voor de meeste leden van het Bestuur, die zelfs aan kundige

administratieve mannen een gordiaanschen knoop ter ontwarring aanbood, en die zoo schrikkelijk veel geld heeft gekost.

Het voor jaren maar al te schaars gepoote hout, dat welig groeide in dorre streken, wees als van zelf een nieuwen tak aan van kultuur, welke productieven arbeid aanbood. In één woord: vermindering van uitgaven en vermeerdering van inkomsten, dat lag op den weg van het nieuw opgetreden bestuur — en het Bestuur der Maatschappij begreep zijne taak. *Die niet arbeidt zal niet eten, maar ieder die werken wil zal werk hebben, en al naar hij werkt verdienen,* dat beginsel, 'twelk in de eerste werken van den stichter der Maatschappij steeds op den voorgrond stond, maar waarvan hij al te spoedig was afgeweken, werd door de nieuw benoemde Kommissarissen weder op den voorgrond gesteld. De volgende bladzijden zullen ons toonen, of zij aan hun programma getrouw gebleven zijn en wat de rezultaten waren van hun arbeid.

Er heerschte in de Koloniën der herboren Maatschappij van Weldadigheid een paniesche schrik, toen het nieuwe Bestuur optrad met dat vreeselijk woord: „als ge niet werkt, dan moet ge honger lijden", want er waren wel vlijtige menschen in de koloniën, die met lust en ijver arbeidden, maar er waren er maar al te veel, die voor 't minst mogelijke werk 't meest mogelijke genot van 't Bestuur verlangden. Onder die rubriek telde het vorige Bestuur reeds de meeste klagers. Had het voor die klachten slechts een minder geopend oor gehad! — 't was eene dwaze filantropie, dat het dikwijls te veel toegaf.

Het nieuwe Bestuur had een geopend oor voor de klachten, welke er dagelijks inkwamen; wezenlijke bezwaren werden opgeheven, maar de klacht der luiheid werd tot zwijgen gebracht met het woord: werk, en we zullen naar u hooren!

Eenige huisgezinnen, die door dat nieuwe wachtwoord onzacht uit hun zoete rust gewekt werden, vertrokken uit de koloniën en hieven overal klaagliederen aan over de slavernij, die er nu in de koloniën heerschte. Dat maakte hier en daar een onaangenamen indruk. Men sloeg geloof aan die klach-

ten, zonder onderzoek te doen naar de gegrondheid er van. Enkele Afdeelingen maakten hierop een uitzondering. Een lokaal onderzoek bracht haar tot de overtuiging, dat de klachten ongegrond, en de hervormingen weldadig waren.

Het goede deel der bevolking waardeerde de hervormingen, die niet alleen de instandhouding der Maatschappij beoogden, maar ook voor de ijverige kolonisten voordeelig waren; nu toch zou ijverige arbeid ook naar evenredigheid beloond worden. Niet weinigen vonden het systeem minder aangenaam, maar moesten nu toch wat meer werken, want de noodzakelijkheid drong hen er toe; en zoo vinden we dan weder onze koloniale bevolking in de lente van het jaar 1860 op den akker, met de zekerheid: als ge niet werkt, lijdt ge met de uwen gebrek. Maar Kommissarissen hadden, om dat zoo eens te noemen, eene premie op den arbeid gesteld, die, èn voor de Maatschappij èn voor den kolonist, weldadig zou werken.

't Was het doel van van den Bosch, van de kolonist-arbeiders zelfstandige menschen te maken, door hen op te leiden tot boeren of pachters van landen der Maatschappij. Dat doel was niet bereikt. Na een 40-jarig bestaan telde de Maatschappij in 1859 slechts een 20-tal pachters, vrijboeren genaamd. Toen nu Kommissarissen onmiddelijk begonnen met zooveel arbeiders mogelijk tot vrijboer te verheffen, viel dit lang niet in den smaak der gepromoveerden; men was te zeer gewoon slaaf te zijn, dan dat men een zelfstandig bestaan zou wenschen.

In 1860 en 1861 werden honderd zestig arbeiders tot vrijboeren bevorderd. Het Bestuur is daarmede tot nu toe voortgegaan, en terecht; dat toch is: le couronnement de l'oeuvre colonial, want de onder voogdij staande menschen moeten zelfstandig worden, maar op den duur is het ook voordeelig voor de Maatschappij. Jaren lang moest men in tijd van werkschaarschte improduktief werk geven. Op de bosch-kultuur had het vorige Bestuur zich niet toegelegd; door nu vele kolonist-arbeiders tot vrijboer te verheffen, bepaalde zich de werkverschaffing meer tot de eigenlijke kolonist-arbeiders,

Worden er onder de vrijboeren enkelen gevonden, die niet zeer akkuraat zijn in 't betalen der huurpenningen, over 't algemeen heeft het Bestuur der Maatschappij veel reden tot tevredenheid.

Ziedaar dus reeds aanvankelijk eene groote schrede gedaan op 't gebied der voorgestelde hervorming; op deze eerste volgde onmiddelijk eene tweede, van niet minder groot belang, n.l. de uitbreiding van de hout-kultuur, waarvan men nu binnen weinige jaren de rijke vruchten zal beginnen in te oogsten.

Door welke reden dan ook, was tot nu toe de boschkultuur schromelijk verwaarloosd. Hier en daar waren eiken en elzen gepoot, welke dienden tot omheining der tuinen en landerijen, maar met een in 't oog loopende onachtzaamheid had men in deze gehandeld. Te meer moet ons dit bevreemden, daar het weinige hout, dat gepoot was, uitstekend tierde, vele grondeigenaren in Drenthe met een goed voorbeeld voorgingen, en de talrijke bevolking, welke zooals we zagen geheel uit kolonist-arbeiders bestond, dikwijls improduktief werk moest verrichten. Had men van den beginne af aan, de voor den landbouw minder geschikte gronden bestemd tot boschkultuur, stukken grond, die door hunne ligging minder geschikt waren voor den landbouw, en dus eene dure bewerking vereischten, welke de opbrengst niet kon dekken, met hout bepoot, hoe geheel anders zou dan de toestand der tegenwoordige vrije koloniën zijn. Men deed het niet, en gaf liever improduktief werk. Reeds aanstonds bij hun optreden begonnen de nieuwe Kommissarissen maatregelen te beramen, om eene krachtige uitbreiding te geven aan de houtkultuur. Dat men niet aanstonds beginnen kon bosschen aan te leggen, ligt voor de hand; men zou dan belangrijke aankoopen hebben moeten doen van poothout, en dat kon niet, dat liet de financiële toestand der Maatschappij niet toe. De Maatschappij moest zelve het benoodigde telen; vandaar dat men begon eikels te verzamelen en op te koopen, om daarmeê op uitgebreide schaal de voor landbouw minder geschikte

landen te beplanten. De wegen en sommige plekken gronds werden beplant met opgaand hout. De kweekerij begon na verloop van een drietal jaren eiken- en elzenplantsoen ter verplanting geschikt te leveren. Inzonderheid werd er in Kolonie VII veel hout geplant, zoodat vele bunders, waarop vroeger de landbouw gedreven werd, die niets dan verlies opleverde, met der tijd winst aan de Maatschappij zullen geven. Winst in tweeërlei opzicht, namelijk uit het oogpunt van werkverschaffing, — daar toch ligt een ruim veld voor den arbeid, — maar ook door de jaarlijksche toeneming van het rentegevende kapitaal. Ook in de overige gedeelten der Koloniën werden stukken grond, minder voor landbouw geschikt, met hout bepoot. Een uitstekend onderhouden, ruim voorziene kweekerij begon toen reeds voor een gedeelte in het jaarlijks benoodigde hout te voorzien.

Men heeft het Kommissarissen wel eens verweten, dat zij, bij steeds bestaande te korten en bij de ontoereikendheid van het bedrijfskapitaal, zulke groote uitgaven deden voor de boschkultuur, die pas na jaren rendeeren zal. Geen verwijt kan ongegronder zijn. 't Is waar, de boschkultuur vereischt groote uitgaven, en wáár is het ook, dat die uitgaven, bij de te korten, die de Maatschappij heeft, moeilijk kunnen gevonden worden; maar is het niet beter arbeid te verschaffen, die, al zij het dan ook na verloop van jaren, toch *eenmaal* rendeert, dan gelijk dat vroeger placht te geschieden, arbeid te laten verrichten, die dadelijk iets rendeert, maar voor de helft of drie-vierde nutteloos is. Is het niet rationeeler te zeggen: we zullen op den duur het bestaan der Maatschappij verzekeren, dan bij den dag te leven, zooals het vroeger Bestuur maar al te veel deed. Is het eindelijk niet oneindig rationeeler, den grond, geschikt tot landbouw, goed te bearbeiden, goed te bemesten, teneinde daar een heelen oogst te krijgen, dan den arbeid en den mest te verdeelen over al de landen der Maatschappij, en zoo zich met een halven oogst tevreden te moeten stellen?

M. i. was het een uitstekende maatregel van Kommissaris-

sen, welke tot op dit oogenblik nauwkeurig is nagekomen; de goede gronden der Maatschappij moeten voor den landbouw gerezerveerd en uitstekend bewerkt, de minder goede moeten, al naar mate hunner geschiktheid, met dennen-, els- en eikenhout beplant worden.

Een maatregel, welke overal sympathie gevonden heeft, was de bezuiniging in de administratie. Heb ik reeds meer dan eens gewezen op de dure administratie van vroegere jaren, op de dwaasheid, een bureau van Drenthsche koloniën te vestigen te Gravenhage, in plaats van in 't centrum der koloniën, waar zijn natuurlijke plaats was; op dat groot aantal ambtenaren, dat elkaar schier in den weg liep, een der eerste maatregelen van de nieuwe Kommissarissen was vereenvoudiging der administratie op zeer groote schaal. Het overtollige werd langzamerhand afgeschaft, het bureau te Frederiksoord gevestigd, met dien uitslag, dat, terwijl het beheer der vrije koloniën vóór 1859 geraamd werd *f* 22,287,00 te kosten, dit reeds in 1860 gereduceerd was op *f* 16,836,00.

Door er telken jare bezuinigingen in te brengen, is men er thans reeds in geslaagd de administratie-kosten te reduceeren op *f* 10,318.21, en we mogen verwachten, dat dit bedrag langzamerhand verminderen zal.

Aangenaam is het mij hier te mogen konstateeren, dat er m. i. zooveel bezuinigd is en wordt, als geschieden kan. In deze overtuiging word ik, telkens als ik in de koloniën kom, bevestigd.

Onder de vele grieven, welk men heeft tegen de Maatschappij van Weldadigheid, is dit er eene: *welk een omslachtig, duur bestuur!* Ik zelf heb in die dwaling verkeerd, die beschuldiging meer dan eens geopperd. De Direkteur zeide tot mij: gij zult ons een uitstekenden dienst bewijzen, zoo ge ons aantoont, in welk opzicht er bezuinigd kan worden.

Ik ben er van overtuigd, dat de administratie der Maatschappij van Weldadigheid op dit oogenblik niet kan vereenvoudigd worden. Jammer echter, ja betreurenswaardig is het, dat men deze beschuldiging tegen de Maatschappij dikwijls zoo los

daarheen werpt, zonder eenigszins bekend te zijn met de uit den aard der zaak omvangrijke administratie, dat men daardoor bij oningewijden argwaan en antipathie opwekt.

't Lust me hier ter plaatse eene getuigenis te releveeren van een Engelsch ekonomist, die, voor eenige jaren de koloniën bezoekende, verbaasd de handen ineen sloeg, toen men hem mededeelde, hoe hoog de administratie der Maatschappij van Weldadigheid kwam. Die verbazing gold echter niet het aanzienlijke, maar juist het geringe bedrag van dat cijfer.

De lezers zullen zich misschien nog herinneren, welke groote zwarigheden de Kommissiën, in 1833, 1841 en 1855 benoemd, tot onderzoek der koloniale aangelegenheden, ontmoetten, toen hun een blik gegund werd in de boeken der Maatschappij. Hoe zij daar als in een doolhof rondwaarden, zonder begin of einde te kunnen vinden. Ik sta hier niet weder stil bij de ongunstige rapporten, dienaangaande uitgebracht door Canneman c. s., Feith, en laatstelijk door de Kommissie van 1857. Ik herinner hier alleen aan dat merkwaardige gezegde van den rapporteur der laatstgenoemde Kommissie: de duistere boekhouding der Maatschappij is de reden geweest, dat de treurige financieële toestand der Maatschappij, niet alleen voor 't publiek, maar ook voor 't grootste deel der leden van 't vorige Bestuur, verborgen bleef.

Tot mijn leedwezen moet ik als onpartijdig geschiedschrijver hier mededeelen, dat, hoewel er eene geringe wijziging in de boekhouding gebracht werd door het in 1859 opgetreden bestuur, dit geen radikale hervorming kon genoemd worden. Die hervorming heeft de Maatschappij van Weldadigheid niet te danken aan Kommissarissen, maar aan de financieële Kommissiën van 1861, 1862 en 1863, inzonderheid aan het lid dier Kommissie, Mr. A. J. Duymaer van Twist.

In het financieël rapport over 1860, door den heer van Twist, op de vergadering van afgevaardigden op 4 Junij 1861 te Amsterdam gehouden, uitgebracht, werd er op gewezen, „dat de Statuten der Maatschappij vorderen, dat aan de financiële Kommissie moet worden overgelegd eene balans (Art. 53);

dat die balans zal moeten bevatten: het resultaat van de geheele boekhouding, die zoodanig moet zijn ingericht, dat zij aan het einde des jaars een duidelijk en volledig overzicht geve van de verschillende bronnen van bestaan en takken van huishouding van de Maatschappij, en duidelijk aantoonen, hoeveel de Maatschappij over het afgeloopen jaar in haren financieëlen toestand is voor- of achteruit gegaan; wat ook de inhoud moge zijn van andere stukken, die aan de Kommissie worden overgelegd (en die inhoud kan alleszins belangrijk zijn), zoodanig eene balans mag daarbij, naar het bescheiden oordeel uwer Kommissie, in geen geval ontbreken." Die balans ontbrak in 1861.

Sprekende in datzelfde rapport over de begrooting van 1860, zegt de Kommissie: „Zij was niet eene raming van *inkomsten* en *uitgaven*, komende ten bate en ten laste van de dienst van 1860, maar zij was eene raming van *ontvangsten* en *betalingen*, te doen in het jaar 1860; *zij was eene raming van de bewegingen der kas gedurende het jaar* 1860."

„Het onderscheid springt in het oog. Niet alles wat in 1860 is *ontvangen*, is daarom een inkomst van 1860; evenmin als alles, in 1860 betaald, daarom is eene *uitgaaf* van of behoorende tot de dienst van 1860."

De Kommissie licht in het rapport hare zienswijze met het volgende voorbeeld toe:

„Op den 1sten Januari 1860 was te goed, voor in 1859 afgeleverd katoen, eene som van *f* 14,262.90; maar die som, eerst in 1860 ontvangen, was daarom geen inkomst van 1860. Alleen de katoenen goederen, in 1860 geproduceerd, zijn eene inkomst van 1860, en ze blijven dit, ook al worden ze pas in 1861 betaald en omgekeerd; alleen de grondstoffen, die in 1860 zijn gebruikt of verwerkt, zijn een last of uitgave van de dienst van 1860, niet de grondstoffen die in 1860 zijn betaald, maar welligt in 1859 verbruikt, noch de grondstoffen in 1860 betaald, maar op 31 December 1860 nog in voorraad."

Wat was 't gevolg van deze wijze van beheer? Geen ander

dan dit, dat de financieële toestand der Maatschappij slechts bij raming kon gegist worden. Ook dit werd door de financieële Kommissie overtuigend aangetoond. Uit de boeken der Maatschappij bleek, dat:

de gezamenlijke ontvangsten over 1860 bedroegen	*f*	349,224.50.
„ „ uitgaven „ „ „	„	346,901.59[5].
en er dus een Saldo in kas was van	*f*	2,322.90[5].

Was dit werkelijk een batig saldo, een financieële vooruitgang der Maatschappij? In geenen deele. Uit nauwkeurige berekeningen was het der Kommissie gebleken, dat de Maatschappij in dat jaar *f* 23,696.50 was achteruit gegaan.

Punt 2 der konkluzie van de Financieële Kommissie over 1860 luidde dan ook:

dat de Vergadering besluite:

„Het Bestuur te verzoeken de beschouwingen en opmerkingen der Kommissie in overweging te willen nemen, en in ieder geval aan de volgende, door deze Vergadering, naar aanleiding van Art. 53 der Statuten, te benoemen Kommissie mede te willen overleggen eene balans over **1861**, een duidelijk en volledig overzicht gevende van de verschillende bronnen van bestaan en takken der huishouding van de Maatschappij, en duidelijk aantoonende, hoeveel de Maatschappij over dat jaar in haren financieëlen toestand is voor- of achteruit gegaan."

De Financieële Kommissie, benoemd tot onderzoek van de rekening en verantwoording van het Bestuur over 1861, waarin weder de heer Duymaer van Twist zitting had, gaf in haar rapport, uitgebracht op de algemeene Vergadering te Amsterdam den 3den Juni 1862, te kennen:

„De Kommissie merkt met genoegen op, dat HH. Komsarissen met de meeste bereidwilligheid getracht hebben te voldoen aan het verzoek, ten vorige jare door de Algemeene Vergadering op haar voorstel gedaan." „Het verdient," zoo luidt het rapport verder, „evenwel bepaalde vermelding, dat de boekhouding *zelve*, zooals zij door het uittreksel uit het grootboek wordt daargesteld, geen juist antwoord geeft op de

vraag: hoeveel de Maatschappij in het jaar 1861 in haren financieëlen toestand is voor- of achteruit gegaan. Die vraag wordt aan het *slot der memorie van toelichting* op eene geheel andere wijze beantwoord, dan de eerste inzage van de algemeene balans, en van het *uittreksel uit het grootboek* zou doen vermoeden."

De Kommissie bewijst deze hare bewering overtuigend uit de boeken der Maatschappij. Door den Kommissaris der Maatschappij, den heer Mr. G. A. de Meester, werd dit erkend in deze woorden: „Ook de beschouwing omtrent de balans van de uitkomsten der boekhouding is geheel in overeenstemming met hetgeen door Kommissarissen in de Memorie van Toelichting is gezegd.

„Zij zoeken naar waarheid en vertrouwen die te vinden. Die zoekt, verklaart echter niet gevonden te hebben."

Het probleem was der oplossing nabij. Als men zoekt en met ernst zoekt, vindt men in den regel ook. De Financieële Kommissie van 1862 kon dan ook op de Algemeene Vergadering bij monde van den heer van Twist de verklaring afleggen: „Met genoegen deelt de Kommissie mede, dat de algemeene balans met de daarbij behoorende stukken thans den financieëlen toestand met juistheid voorstellen, zonder dat het noodig zij om, naar aanleiding eener memorie van toelichting, in nadere becijferingen te treden, ten einde tot kennis van dien toestand te geraken.

„Uwe Commissie aarzelt niet te verklaren, dat die stukken thans volledig voldoen aan het voorschrift van Art. 27 der Statuten, en dat zij een duidelijk en volledig overzicht geven van de verschillende bronnen van bestaan en takken van huishouding der Maatschappij, en duidelijk aantoonen hoeveel de Maatschappij over het afgeloopen jaar is voor- of achteruit gegaan."

Is de Maatschappij van Weldadigheid dus veel verplicht aan den heer Duymaer van Twist, die zoo terecht aandrong op een beheer, dat geheel beantwoordde aan de Statuten, en hetwelk noodig was, wilde men niet weêr tot vroegere dwa-

lingen vervallen, ook Kommissarissen verdienen den dank der Maatschappij, daar zij niet het voorbeeld volgden der vroegere Permanente Kommissie, die geen aanmerkingen kon dulden, en die aanmerkingen als majesteits-schennis beschouwde.

Toen ik de eer had later benoemd te worden als lid der Financieële Kommissie, heb ik mij zelf kunnen overtuigen van de doelmatige wijze, waarop thans de Financiën der Maatschappij beheerd worden.

Heb ik wat lang bij dit punt stil gestaan, ik deed dit om te bewijzen, dat de koloniale zaken niet met lichtzinnigheid, maar met al den ernst dien ze vereischen behandeld worden; om des noods tegenspraak uit te lokken, waar men met mij in opinie verschilt, want er dient éénmaal een eind te komen aan dat uit de hoogte oordeelen en veroordeelen van een administratie die men niet kent, van een beheer, waarin men zelfs geen blik geworpen heeft.

Toen de Generaal van den Bosch in 1818 zijne plannen publiceerde over te stichten landbouw-koloniën, en in zijne verhandeling, waarin hij de mogelijkheid van dergelijke stichtingen betoogde, tevens de wijze aangaf, waarop de kolonizatie moest worden ingericht, schreef hij o. a.: „Aan den landbouw-arbeid moet fabriekmatige gepaard gaan. Degenen in de huisgezinnen, die zich aangesloten hebben aan de kolonie, en die, 't zij door ligchaamsgebreken, als anderszins verhinderd zijn akkerwerk te verrigten, zullen kunnen gebezigd worden om uit de grondstoffen, waarvan de eigen landbouw een deel oplevert, datgene te fabriceren, wat de kolonie aan voedsel, kleeding enz. zal behoeven." Die verbinding van fabriekmatigen arbeid met den landbouw werd aanstonds bestreden uit tweeërlei oogpunt. Aan den landbouw mogen geen handen ontnomen worden, en de partikuliere industrie mag niet benadeeld worden. De Regeering zelve was huiverig, aan het plan zooals het ontworpen was, adhezie te geven, en in haar antwoord op 't adres van van den Bosch treffen wij deze klauzule aan: „dat zij zich vereenigen konde met de stichting eener landbouw-kolonie en met het verrigten van fabriek-

matigen arbeid, alleen voor zooverre deze strekken moest om in de behoefte der koloniën te voorzien."

Het antwoord van van den Bosch aan de Regeering kwam hierop neêr: het hoofdbestanddeel der kolonie zal bestaan in landbouw en kultures; het ligt volstrekt niet in mijn plannen te konkurreeren met de partikuliere fabrieken. Alleen voor eigen gebruik zal er gefabriceerd worden. De Maatschappij van Weldadigheid zou in plaats van nadeel te berokkenen, voordeel kunnen aanbrengen aan de partikuliere industrie, immers: zij zou in hare koloniën zoodanige fabrieken kunnen stichten, waar onder direktie van kundige vreemdelingen, de uitmuntendste jongelingen, in hare stichtingen voorhanden, opgeleid worden tot bekwame werklieden, van wie de overige fabrieken in ons land een nuttig gebruik zouden kunnen maken, om hare werkzaamheden tot de meest mogelijke volkomenheid te brengen, *„moetende zoodanig eene fabriek alleen strekken tot eene school, om bekwame werklieden aan te kweeken, en geenszins tot eene werkinrigting, waardoor het debiet van anderen zou worden gestremd,"* enz., enz.

Wat er van al die illuziën geworden is, is bekend. Weinig jaren na de stichting der Maatschappij van Weldadigheid, begon zij met goedvinden der Regeering, althans zonder van dien kant tegenstand te ondervinden, te konkurreeren. Spoedig deed zij dit op groote schaal.

Onder de Regeering van Koning Willem I beschonken met vele privilegiën, en met enorme sommen, kreeg zij zelfs een monopolie van leverantie van goederen voor Indië; terwijl zij voor die goederen eene veel grooter betaling ontving, dan de Regeering aan de markt zou hebben behoeven te betalen. Wel verre dat er kundige arbeiders gevormd werden, die tot heil strekten van de Nederlandsche industrie, bleven de arbeiders, die voor weinig werk toch goed loon verdienden, op zijn zachtst gesproken zeer middelmatige werklieden.

In 1859 kwam ook hierin verandering. Art. 9 van het kontrakt der Maatschappij van Weldadigheid met den Staat der Nederlanden luidt aldus:

„De Staat verbindt zich, gedurende twee eerstvolgende jaren de Maatschappij van Weldadigheid in de gelegenheid te stellen, katoenen stoffen ten dienste van het Departement van Koloniën te vervaardigen tegen den prijs, die bij openbare mededeeling wordt bedongen. De garens, voor die leveringen noodig, worden door de Maatschappij van den Staat tegen marktprijs gekocht, voor zooverre en zoolang die te Veenhuizen worden vervaardigd."

Men ziet, dat dit kontrakt een overgangs-maatregel was. In die twee jaren kon de Maatschappij haar industrie brengen op gewonen maatschappelijken voet en zich voorbereiden, op eigen wieken te drijven. Van geen begunstiging is ook sprake meer; de Maatschappij toch kreeg geen hooger prijzen dan de markt was, en tevens verbond zij zich de benoodigde garens te koopen van de Regeering.

De nieuw opgetreden Kommissarissen vonden dus bij hun optreden een fabriekwezen, 't welk op kunstmatige wijze op zekere hoogte gehouden was, daardoor in ziekelijken toestand verkeerde, en dus radikale genezing behoefde, zou het kunnen konkurreeren met de partikuliere industrie.

Eerst werden er door Kommissarissen pogingen in het werk gesteld om de katoenweverij voor rekening van derden te doen drijven, maar zij konden zich met de voorstellen, hun door industrieëlen gedaan, niet vereenigen, en toen zij in die pogingen niet slaagden, werden er zooveel dat mogelijk was hervormingen ingevoerd. In het Verslag over 1860 door den Voorzitter der Maatschappij van Weldadigheid, van Andringa de Kempenaer, uitgebracht in de Vergadering van 4 Juni 1861, lezen wij daarover het volgende:

„Vereenvoudiging en bezuiniging in de administratie, het opzoeken van débouchés voor onze katoenen, betere contrôle op de wevers en meerdere verbeteringen waren zoo gebiedend noodzakelijk, dat wij, hoe ongaarne ook, moesten besluiten aan den onder-direkteur voor 't fabriekwezen een eervol ontslag te verleenen, en hem te doen vervangen door iemand, die meer aan de eischen van den tijd kon voldoen. Wij zijn

in de benoeming van een nieuwen adjunct-directeur voor het fabriekwezen, zooals wij vertrouwen, naar wensch geslaagd, en kunnen met lof melding maken van de door hem ingevoerde verbeteringen."

De Heer J. Pottinga is dien weg blijven bewandelen tot het oogenblik, waarin het fabriekwezen op nieuw een geheele andere periode intrad, en daardoor veel van het personeel, tot nu toe noodzakelijk, kon ontslagen worden. De Maatschappij van Weldadigheid heeft aan zijn kunde en doorzicht veel te danken. — Onder zijn beheer toch werd de administratie van het fabriekwezen, welke in 1860 nog *f* 6627 kostte, gereduceerd tot *f* 2697.— Op welke wijze werd die bezuiniging verkregen?

Bij de komst van den Heer Pottinga, in Januari 1862, was de toestand der fabrieken in de koloniën, met enkele kleine uitzonderingen, gelijk aan die in Twenthe. Het fabriekaat kostte echter in de instellingen der Maatschappij veel meer aan arbeidsloon. Eene eerste hervorming was het rekening houden met iederen wever, 't geen vroeger het geval niet was, m. a. w. ieder wever werd gedebiteerd voor de ontvangen garens, en gekrediteerd voor het afgeleverde katoen. Men was daardoor in staat hem te kontroleeren. Terwijl er vroeger veel pin-cops enz. door de wevers werden verkocht, zonder dat men dit direkt kon nagaan, werd dit nu veel moeilijker. Voor het te kortkomende aan gewicht werd hij nu beboet, en het verduisterde van zijne verdiensten afgetrokken.

Er waren wijders in de fabrieken eenige assistenten, die geheel overbodig waren. Deze werden bedankt, en hierdoor werd reeds het eerste jaar *f* 2000.— bezuinigd. Maar behalve dit financieële rezultaat werkte deze maatregel ook nog in een ander opzicht allergunstigst. De wever was vroeger te veel machine, daar bijna alles door de assistenten werd verricht. Door den ingevoerden maatregel leerde hij meer op zich zelf te staan, en werd meer een geoefend wever.

Zoo werden er bekwame werklieden gevormd, waarvan honderden zich in het nijvere Twenthe gevestigd hebben. De

arbeiders uit de kolonie begonnen door de fabriekanten zeer gezocht te worden, én omdat ze hun werk goed verstonden, én omdat ze gewend waren aan orde en ondergeschiktheid. Voor eenige jaren bezochten agenten uit Twenthe de koloniën, om wevers en weefsters te engageren.

Vóór 1859 werden de katoenen, die naar de bleekerij werden gezonden ($^3/_4$ van het gewevene werd gebleekt), in nieuw paklinnen gepakt. De luxe werd onmiddelijk geheel afgeschaft en veel daardoor bezuinigd. Was men verder gewoon de katoenen vroeger op kleine wagens, waarop niet meer dan 750 kilo's kon geladen worden, naar Steenwijk te vervoeren, er werd nu een groote wagen gemaakt, waarop 3000 kilo kon geladen worden. Die wagen doet thans nog dienst, en ieder kan begrijpen, hoeveel transportloon daardoor werd uitgewonnen.

Zoo werd in alles de huishouding bezuinigd, en werden de administratie-kosten tot een zoo laag mogelijk cijfer gereduceerd, terwijl bovendien eene fabriek werd afgeschaft, met het vooruitzicht op het eindigen van het kontrakt met de Regeering. Men zou dan toch zooveel katoen niet meer kunnen vervaardigen.

Het lag toch in den aard der zaak, dat de Maatschappij, die alleen met handweef-getouwen werkte, niet zou kunnen konkurreeren met de fabriekanten, die met stoom werkten; het gevolg daarvan zou zijn, dat de Maatschappij zou verliezen, en verlies moest zoo veel mogelijk voorkomen worden.

Ten slotte wijs ik hier nog op eene verbetering, door den ijverigen adjunkt-direkteur van het fabriekwezen in de machinerie aangebracht.

Om het fabriekaat op het handweefgetouw, dat in gelijkheid enz. niet kan konkurreeren met dat, hetwelk gedreven wordt door stoom, zooveel mogelijk het laatste nabij te doen komen, werden door hem machines aangebracht, waardoor met eenige oplettendheid van den wever dezelfde werking wordt teweeg gebracht als door stoom. —

Ik ben thans genaderd tot het hoofdbestanddeel van den

kolonialen arbeid, de spil waarom alles draait, ***de landbouw,*** immers: ***het hoofdbestanddeel der Koloniën zal bestaan in landbouw en cultures,*** zoo schreef de stichter der Maatschappij in 1818.

In de vorige perioden der geschiedenis werden wij reeds op de hoogte gesteld van de teleurstellingen, die men ondervond, de misslagen die men beging, de misrekeningen die men maakte. En hoe gaarne we dat ook met den mantel der stilzwijgendheid zouden willen bedekken, meer dan woorden zouden de koloniale landen spreken, wier toestand in 1859 allertreurigst was. Ten gevolge van den op groote schaal gepleegden roofbouw, en den weinigen arbeid, dien men inzonderheid in de laatste jaren aan het land had ten koste gelegd, en dien men er niet aan ten koste leggen ***kon*** uit gebrek aan de noodige fondsen, was het land uitgeput. Zeer weelderig tierde er de kweek, agropyrum repens, een onkruid, waartegen nu nog een voortdurende verdelgingskrijg moet gevoerd worden.

Een moeilijk probleem moest thans worden opgelost. Hoe zal het mogelijk zijn den landbouw op zulk een voet te brengen, dat hij bevredigende rezultaten oplevert, en zoo al niet zonder schade, dan toch met de minstmogelijke schade gedreven wordt; want aan voordeelen was er bij al den arbeid die verricht moest worden, bij al de onkosten die er gemaakt moesten worden, in de eerste jaren niet te denken.

Vooreerst behoefde de uitgemergelde grond eene goede bemesting. Maar, hoe aan mest te komen, daar de koloniën weinig of niet produceerden? Kommissarissen besloten voor eerst door aankoop van mest in die behoefte te voorzien, daar er bij den treurigen toestand der landerijen, en het volslagen gemis van hooi- en grasland, vooreerst nog aan geen eigen voldoenden veestapel te denken was. Daar de aanvoer van mest, inzonderheid naar Willemsoord, aan vele bezwaren onderhevig was, werd er onmiddelijk besloten tot het graven van eene vaart, die, de rivier de Linde aan de koloniën verbindende, geschikt zou zijn om mest aan- en produkten af

te voeren. Die vaart, welke den naam draagt van 't Steggerda-Kanaal, loopt van de kolonie in eene noordelijke rigting tot in de Linde, en werd in 1861 voltooid. Hoewel ik voor mij niet geloof, dat dit kanaal aan de verwachtingen voldaan en niet die voordeelen afgeworpen heeft, welke de ontwerpers er van verwachtten, melden ons de verslagen der Maatschappij, dat het goede diensten deed.

Belangrijke aankoopen van mest hadden er plaats, de grond werd beter bewerkt. Doelmatige vruchtwisseling werd ingevoerd.

„Wij hebben," zoo lezen wij in bovengenoemd verslag, „ons te verblijden over de uitkomsten van den landbouw in 1860. Werkte het vochtige jaargetijde aan de eene zijde gunstig op de zandgronden der koloniën, ook de ruimere bemesting, betere bewerking en doelmatiger vruchtwisseling brachten het hare bij, om onder den zegen des Allerhoogsten, de oogst van 1860 ver boven die der laatste jaren te stellen, zoodat in stede van een te kort, waardoor in 1859 voor *f* 8673.68 rogge, haver, gerst en boonen werd aangekocht, thans een aanzienlijke hoeveelheid dier produkten aan de markt kon gebracht worden."

In korte trekken rezumeerde de Voorzitter van Kommissarissen in de Vergadering van 3 Juni 1862, de rezultaten, die men op 't gebied van den landbouw in 1861 verkregen had.

„De oogst was, vergeleken bij het gemiddeld bedrag der oogsten van de twaalf laatste jaren, niet ongunstig.

„De winsten, die de landbouw heeft afgeworpen, waren echter minder bevredigend.

„Onder de oorzaken hiervan behooren:

„1°. Dat de grond, die verarmd en vervuild is, door ruimere bemesting en goede bewerking in vruchtbaren staat gebracht moet worden.

„2°. Dat de vruchten, die daarvan te verwachten zijn, bij uitbreiding van het getal vrijboeren, niet door de Maatschappij, maar door de vrijboeren genoten worden. Dit is

geheel overeenkomstig met het doel der inrichting [116]), maar voor de Maatschappij als zoodanig levert het verlies, terwijl de vrijboeren in de meerdere opbrengst der hoeve een ruimer middel van bestaan vinden.

„3º. Dat de Maatschappij den landbouw steeds met minder voordeel drijven zal, zoolang zij handenarbeid van ongeschikte menschen moet bezigen; met trekvee en doelmatige werktuigen zou men beter slagen.

„4º. Dat de producten aan de bevolking veelal beneden den marktprijs worden verkocht, gelijk dit in het vorige jaar met de aardappelen is geschied.

„5º. Dat de storting der kolonisten, voor het gebruik en de voeding der koe, in geene evenredigheid staat tot de kosten, die de veestapel vereischt.

„Die oorzaken kunnen moeijelijk opgeheven worden. Al wat men vermag, is om ze zoo onschadelijk mogelijk te maken; zij vinden haren oorsprong in de inrichting der Maatschappij van Weldadigheid zelve. *C'est dans la nature des choses.*

„Het bevorderen van kolonist-arbeider tot vrijboer blijft onzes inziens het eenige rationele middel, om de Maatschappij voor ondergang te behoeden, en te korten te voorkomen." —

Deze zelfde oorzaken werkten er ook toe mede, dat met alle mogelijke krachtsinspanning, die door het Bestuur der Maatschappij werd aangewend, de uitkomsten van den landbouw ook in 1862 niet van dien aard waren, dat men er zich over verblijden kon. Ik laat hier weder den Voorzitter, den Heer de Kempenaer, spreken. In 't door hem 2 Juni 1863 uitgebracht verslag over 1862 lezen wij: „De uitkomsten van den landbouw zijn in 1862 weinig bevredigend geweest, nog minder dan in 1861. Bijna alle rekeningen, daarop van betrekking, toonen verlies aan. Dit resultaat kan niet bevreemden, als men let op de redenen, reeds in ons vorig verslag als hoogst nadeelig aangewezen."

„Wij merken hier alleen op, dat het verlies op den landbouw slechts ten deele aan de slechte opbrengst kan geweten

worden, maar grootendeels veroorzaakt is door de hooge onkosten van bewerking en bemesting."

Ware de Maatschappij van Weldadigheid een rijk partikulier geweest, die met het noodige bedrijfskapitaal, met arbeiders, die hij naar zijn wil kon kiezen, en met goede werktuigen de zaken kon drijven, dan was het eene zaak geweest, die binnen eenige jaren zou geredresseerd zijn geweest, eene kwestie van tijd, om weldra met woeker de onkosten terug te erlangen.

De Maatschappij miste dat alles: èn een voldoend bedrijfskapitaal èn uitstekende arbeiders. Zij moest aan de kolonisten-arbeiders, die in de kolonie woonden, werk verschaffen. Onder die menschen waren wel zeer goede arbeiders, ik erken dit gaarne; er waren er echter ook velen, die maar ten halve of gedeeltelijk voor den arbeid geschikt waren, terwijl er van werktuigen, die de wetenschap en de ervaring aantoonden, dat voor den landbouw uitstekend, ja, onmisbaar zijn, geen sprake kon wezen.

Dit alles heeft men bij het beoordeelen van de Maatschappij te veel uit het oog verloren. — Hoe kan die zaak niet bestaan? zoo vroeg men. Maar men vroeg niet: over welk bedrijfskapitaal kan zij beschikken? Welke zijn de arbeiders waarover men beschikken kan? — Waarom rendeert zulk eene zaak niet? — zoo vroeg men, maar men dacht er niet aan, dat de Maatschappij eene filantropiesche inrichting is, met doel om werk te verschaffen. Even onzinnig als het zou zijn te vragen: hoeveel rendeert het weeshuis of de diakonie waar ook, even onzinnig was het de Maatschappij van Weldadigheid aan te klagen, dat ze niet bestaan kon. Ik licht dit zoo aanstonds met cijfers toe.

Nog levendig zullen zij, die op de vergadering van 2 Juni 1863 te Amsterdam de Afdeelingen der Maatschappij vertegenwoordigden, of haar als belangstellende leden bijwoonden, zich den indruk herinneren, welken de volgende uitdrukkingen van den Voorzitter op de Vergadering maakte: „Wat nu? Hoe verder? Wij herhalen die vragen thans; wij rigten die

tot U, Mijne Heeren! terwijl wij straks de plannen zullen nagaan en bespreken, die wij U zullen aanbieden."

„Wij onthouden ons van bespiegelingen, omdat wij ruimschoots gelegenheid zullen hebben, met elkander de werkelijkheid te beschouwen.

„Niet dan na zeer ernstige en herhaalde overwegingen zijn wij tot het besluit gekomen, met diep ingrijpende voorstellen tot U te komen."

Nog levendig zullen zij zich voor den geest kunnen stellen, welk eene malaise er op die vergadering heerschte. Niet omdat men over het Bestuur der toenmalige Kommissarissen ontevreden was; integendeel, hoogelijk waardeerde men alles, wat door die mannen verricht was; maar omdat er weder eene krizis was aangebroken, tengevolge van onvermijdelijke omstandigheden, eene krizis, die, werd ze niet ten goede gekeerd, het levensgeluk van vele natuurgenooten zou ten grave sleepen, eene krizis, van welker beslissing ten goede of ten kwade het zijn of niet zijn der Maatschappij van Weldadigheid afhing.

Om die krizis den lezers in al haar omvang duidelijk te kunnen maken, moet ik thans eene schrede terug doen en hen verplaatsen op het financieël standpunt, waarop in 1859 de Maatschappij van Weldadigheid stond.

Bij het kontrakt van 1859, waarbij de Maatschappij van Weldadigheid afstand gedaan had van Ommerschans, Veenhuizen enz., en de Regeering van hare vorderingen ten laste van de Maatschappij, en tevens aan de Maatschappij eene som verstrekt had van *f* 3,650,000, om daarmede alle schuldeischers af te doen, bleven aan de Maatschappij van Weldadigheid de navolgende bezittingen:

Het onbezwaard eigendom van de koloniën Frederiksoord, Willemsoord en Wilhelminasoord.

Een huis, erve en tuin, staande en gelegen aan de Oostzijde van de Molstraat te 's Gravenhage, Wijk E, N°. 202.

Het gesticht van opvoeding te Wateren, met daartoe behoorende gronden in de Gemeente Diever en eenig hooiland onder Doldersum,

Volgens Art. 10 van het kontrakt met den Staat der Nederlanden verbleven aan de Maatschappij van Weldadigheid:

a. De op den dag, waarop het kontrakt zou gesloten worden, in de gewone koloniën reeds geheel of ten deele vervaardigde katoenen stoffen, ten dienste van het Departement van koloniën.

b. De voorhanden zijnde garens voor hetzelfde fabriekaat.

c. De bestaande vorderingen wegens reeds afgeleverde katoenen stoffen. Hetgeen op dat tijdstip nog te betalen bleef wegens de sub *b* bedoelde garens, die niet te Veenhuizen vervaardigd waren, moest door de Maatschappij van Weldadigheid worden voldaan.

Art. 17, 18, 19, 20 van dat kontrakt regelden de wederzijdsche rekeningen, die er tusschen de Regeering en de Maatschappij moesten vereffend worden.

Al de bezittingen der Maatschappij, onroerende en roerende, hadden, volgens vroegere taxatie, op den 1en Januari 1860 eene waarde van *f* 1.111.770.96⁵. De schulden bedroegen *f* 20.014.38⁵, zoodat, volgens die taxatie, de Maatschappij na hare reorganizatie eene bezitting had, wier boekwaarde *f* 1.091.756 bedroeg.

Weldra bleek het, dat de reeële waarde op lange na zoo groot niet was, als de taxatie aantoonde.

Rijk aan gronden, goede niet vele, en slechte in groot aantal, in 't bezit van een middelmatig goeden inventaris van gereedschappen, die reparatie behoefden, en zonder bedrijfskapitaal, ging de Maatschappij de toekomst tegemoet.

Om aan bedrijfs-kapitaal te komen, besloot men tot den verkoop van Wateren, dat veel aan de Maatschappij had gekost en weinig opgebracht. Het daar gevestigde opvoedingsinstituut had ook nooit aan de verwachtingen beantwoord. Het baart misschien, oppervlakkig beschouwd, eenige bevreemding, dat de Maatschappij zoo geheel zonder eenig bedrijfskapitaal aan haar lot werd overgelaten, — dat tenminste was de eerste indruk, dien ik er van kreeg. Later vernam ik echter, dat op de konferentiën tusschen de twee Kommis-

sies, die in 1857 en 1858 de zaken der Maatschappij regelden en het kontrakt tusschen haar en den Staat ontwierpen, Wateren reeds ter verkoop was aangewezen, om der Maatschappij het noodige bedrijfs-kapitaal te verschaffen.

Die verkoop had in 1860 plaats, maar viel deerlijk af. Dat uitgestrekte goed, groot ± 2000 hektaren, waaronder ontgonnen land en bosschen, bracht slechts zuiver op *f* 84.919.49, terwijl het op den staat der bezittingen van de Maatschappij op 1 Januari 1860 stond uitgetrokken voor *f* 138.031.18⁵. Het bedrijfs-kapitaal bedroeg dus *f* 53.111.59⁵ minder, dan waarop men gerekend had. Dat dit een overwegenden invloed moest uitoefenen op den gang van zaken, ligt voor de hand.

Eene nieuwe taxatie had er plaats van al de bezittingen der Maatschappij, en deze toonde aan, dat die bezittingen, in plaats van ruim een millioen, eene vermoedelijke waarde hadden van *f* 844.540.31. Op 1 Januari 1861 werd de waarde der bezittingen op dat cijfer vastgesteld.

't Ligt in den aard der zaak, dat dit ontoereikende bedrijfs-kapitaal, bij al de kosten die men te doen had, langzamerhand moest inkrimpen, te meer, daar de giften, die de Maatschappij gewoon was te ontvangen, bijna niet meer toevloeiden, het ledental niet vermeerderde, en de katoenweverij, door de krizis, tijdens den Amerikaanschen oorlog in 1862, in plaats van winst, verlies opleverde. Trots de grootste krachtsinspanning, en bezuinigingen van allerlei aard, bleven er belangrijke jaarlijksche tekorten, en ging men dus ieder jaar achteruit.

Welke waren de redenen van dien achteruitgang? — In het uitstekende financieële rapport over 1862, uitgebracht door de H.H. Mr. A. J. Duymaer van Twist, Mr. J. Rau van Gameren en Jhr. Mr. P. N. Quarles van Ufford, op de Algemeene Vergadering van 2 Januari 1863, vinden wij daarop het antwoord.

Vooreerst de minder gunstige rezultaten van de katoenweverij. In vergelijking met 1861, bedroeg het nadeelig verschil niet minder dan *f* 24.000.—; de reden was de bekende

krizis in den katoenhandel, tengevolge van den Amerikaanschen oorlog.

De tweede oorzaak was gelegen in de gedane uitgaven tot vestiging van nieuwe vrijboeren. Op 1° Januari 1862 waren weder 75 kolonisten tot vrijboeren bevorderd; de waarde der aan hen, naar aanleiding der Statuten en van het Reglement van Beheer, gedane verstrekkingen beliep de belangrijke som van *f* 11.659.72, tegen bijna *f* 2000.— in 1861. Daarenboven verloor nog de Maatschappij de opbrengst van 200 hektaren grond, door haar met belangrijke geldelijke opofferingen gebracht in een toestand, dat de vrijboer daarop bestaan kon, en niet de Maatschappij, maar de vrijboer daarvan de vruchten trok. Hier moest nog bij gerekend worden het verlies, dat de Maatschappij te wachten had, wanneer sommigen onder hen niet aan de verwachting beantwoordden, en later hunne hoeven in verachterden en verarmden toestand aan de Maatschappij achterlieten.

„Wanneer men," zoo lezen wij verder in dat rapport, „in aanmerking neemt, dat op dit oogenblik 259 vrijboeren aanwezig zijn, na aftrek van een veertigtal, die aan de van hen gekoesterde verwachting niet hebben voldaan, dan zal men eenigermate kunnen nagaan, welke geldelijke opofferingen de vrijboeren aan de Maatschappij reeds hebben gekost."

Van de andere zijde moet echter niet uit het oog worden verloren:

1°. Dat het ligt in het doel der Maatschappij, gelijk ook door Art. 5 der Statuten met nadruk wordt aanbevolen, kolonisten, die daartoe de noodige geschiktheid en middelen bezitten, tot vrije hoevenaars te verheffen.

2°. Dat de vrije hoevenaars, die aan de verwachting beantwoorden, wanneer men de kosten hunner vestiging buiten rekening laat, geacht worden door de betaling van *f* 60 niet alleen op te houden lastposten te zijn, maar zelfs nog eenig voordeel af te werpen; en

3°. Dat op het groot aantal, 'twelk met 1° Januari 1862 tot vrijboeren is verheven, niet zonder invloed is geweest de zeer

groote moeilijkheid, aan het verschaffen van arbeid verbonden, ten gevolge van de katoen-krizis. De Maatschappij toch is *wel* verpligt, voldoende gelegenheid tot arbeid te verschaffen aan de arbeiders-kolonisten, maar niet aan de vrijboeren.

De derde hoofdoorzaak van den achteruitgang was de landbouw, die voor rekening der Maatschappij werd gedreven. Ten gevolge van de aanzienlijke uitgaven voor mest en veldarbeid, die men aan 't vervuilde land moest besteden, gaven bijna alle rekeningen verlies.

Men zal nu begrijpen, welke de reden was, dat Kommissarissen genoopt waren op de vergadering van 2 Juni 1863 ingrijpende voorstellen te doen: — de financieële nood der Maatschappij, thans niet het gevolg van misrekeningen of duur beheer, maar van den loop der omstandigheden, drong er toe.

Wel waren die voorstellen ingrijpend!

Ten einde de lezers geheel op de hoogte te stellen van de plannen van het toenmalig Bestuur der Maatschappij, deel ik hier de toelichting van de voorstellen mede, gelijk die werd uitgesproken door den voorzitter der vergadering.

In hoofdtrekken ging de voorzitter na de gebreken, die de Maatschappij aankleven, en de middelen die Kommissarissen tot verbetering noodig achten.

Tot die gebreken rekenen Kommissarissen:

1°. De voor arbeid ongeschikte bevolking.

Dat de ongeschiktheid der arbeiders een uitgebreid toezicht en veel administratie noodzakelijk maakt en ook, zelfs bij oplettend toezicht, het werk nog slecht verricht wordt, behoeft geen nader betoog.

2°. de te talrijke bevolking, zoodat de Maatschappij, zoowel in landbouw als fabriekwezen, dikwijls met groote opoffering, werk moet verschaffen.

3°. vertrek van vrijboeren, dikwijls met achterlating van schuld.

De opofferingen, welke de Maatschappij zich getroost, om den arbeider, die tot vrijboer bevorderd wordt, een bestaan

te verschaffen, zijn groot, en kunnen gerust op *f* 150 à *f* 200 voor ieder gezin geschat worden. De vrijboer toch ontvangt nagenoeg een hektare bezaaid en bemest rogge-land, hooi, pootaardappelen, zaaizaad enz. Zijne hoeve is dikwijls niet dan met veel moeite en kosten vruchtbaar gemaakt. Wanneer hij dus, na één of twee jaar vrijboer te zijn geweest, zijn oogst te gelde maakt en de hoeve verarmd en vervuild achterlaat, dan is de schade, die de Maatschappij daardoor direkt en indirekt ondervindt, zeer aanzienlijk.

4°. verlies op den veestapel.

De storting van den kolonist-arbeider voor het gebruik en de voeding der koe is onvoldoende, om daaruit de kosten van den veestapel te bestrijden. De mest verdwijnt voor een groot deel in de tuinen der kolonisten, en het verlies op het rundvee bedroeg ook in 't afgeloopen jaar niet minder dan ruim *f* 6000, terwijl door het niet houden van vee, voor rekening van de Maatschappij, de jaarlijksche aankoop van mest ruim *f* 20.000 bedraagt.

5°. dure bewerking van 't land, door middel van handenarbeid in plaats van werktuigen.

De te talrijke en ongeschikte bevolking, die vooral bij den tegenwoordigen toestand van den fabriekarbeid op het veld moet bezig worden gehouden, drukt zwaar op het cijfer der kosten van bewerking. Met geschikte werktuigen kan men een-, twee-, drie-, ja meermalen goedkooper produceeren dan met ongeschikte handen.

6°. gemis aan gebouwen.

Dit is oorzaak, dat er geen vee gehouden, dus ook geen mest gemaakt, geen gedorscht of ongedorscht graan geborgen kan worden, en de landbouw op eene geheel eigenaardige en te kostbare wijze moet gedreven worden.

7°. slechte verdeeling van het land.

De meeste hoeven zijn, op eene onbegrijpelijke wijze, in akkertjes en dwarsakkertjes verdeeld, zoodat aan geregeld ploegen of geregeld gebruik maken van andere werktuigen niet gedacht kan worden, en een ongeloofelijke versnippering

van handen- en paardenwerk daarvan het gevolg is, terwijl de administratie moeilijker wordt.

8°. Slechte kanalen en wegen.

De kanalen zijn bij eenigszins langdurige droogte onbevaarbaar en loopen uit in het zoo gebrekkige vaarwater, de rivier de Linde, waarin zich eene sluis zonder schutkolk bevindt, die dikwijls dagen achtereen gesloten blijft, en daardoor de kommunikatie onmogelijk maakt.

De hoofd- en bijwegen vorderen zeer veel aan onderhoud.

9°. verwaarloozing van de houtteelt.

Het is zoo wel uit een geldelijk oogpunt, als uit dat van produktieve werkverschaffing te betreuren, dat zoo weinig is gedaan aan de uitbreiding der houtteelt, die juist in den winter, en in tijden wanneer de landbouw weinig handen vordert, nuttige bezigheid aan vele arbeiders verschaft.

10°. Ongunstige verhouding tusschen de lengte en breedte der Koloniën.

De Koloniën zijn van het eene einde tot het andere ongeveer vier uur lang; de afstand van de woning des Direkteurs tot ieder der uiteinden is ± 16000 el. Bij eene vierkante ligging der Koloniën zou het meest afgelegen punt niet verder dan 5000 el van de woning des Direkteurs verwijderd behoeven te zijn. Welk een schadelijken invloed deze ongelukkige ligging op het getal ambtenaren, fabrieken, werkplaatsen, enz. uitoefent, zal nauwelijks vermeld behoeven te worden.

11°. Bezwarend onderhoud van gebouwen, bruggen, enz.

Daar de meeste gebouwen licht en sommigen van slechte materialen zijn gebouwd, vordert het onderhoud zeer veel geld. Ook de bruggen vereischen aanzienlijke reparatiën.

12°. Te kostbare administratie.

Het ligt in den aard der zaak, dat de bovengenoemde gebreken eene te kostbare administratie ten gevolge hebben. Vooral de ongeschiktheid der bevolking, de noodzakelijkheid om werk te verschaffen, de administratieve kontrôle, die noodig is bij verkoop van produkten, turf, magazijngoederen, enz. in

't klein aan de kolonisten, de vervaardiging van allerlei kleederen en meer andere zaken, te veel om op te noemen, maken nog veel omslag noodzakelijk.

13°. Gebrek aan voldöend bedrijfs-kapitaal.

Zoowel door het jaarlijksch verlies, 't welk de Maatschappij sedert 1859 in meerdere of mindere mate heeft geleden, als door ontginning van heide, aanleg van bosschen, het graven van kanalen, enz. is het bedrijfs-kapitaal, 't welk de Maatschappij bij de scheiding ontving, en dat later door verkoop van gronden is vermeerderd, tot zoodanig bedrag teruggebracht, dat het onvoldoende is, om landbouw en fabriekwezen zelfs op den tegenwoordigen voet te drijven.

Het zal dus geen betoog behoeven, dat aan het aanbrengen van groote hervormingen, met het oog op het bestaande kapitaal, niet kan gedacht worden.

Deze zijn de hoofdgebreken, die, naar de bescheiden meening van Kommissarissen, de instandhouding der Maatschappij bedreigen, nu Nederland het te kort, dat op het budget dier instelling, als instelling van liefdadigheid, noodwendig moet bestaan, niet door hare giften aanvult, en de gedeeltelijke stilstand der fabrieken eene zoo belangrijke winstderving en vermindering van arbeid ten gevolge heeft.

De middelen, die nog tot herstel kunnen leiden, zijn naar hunne meening de volgende:

1°. ontslag van alle voor den arbeid ongeschikte personen, waardoor

2°. eene vermindering der te talrijke bevolking verkregen wordt.

Nu het blijkt, dat de publieke liefdadigheid geen voldoend evenwicht stelt voor de groote uitgaaf, welke het gevolg is van de opleiding, verzorging en het bestuur over die voor den arbeid ongeschikte bevolking, is er volgens hunne zienswijze geen ander middel, om het door haar verblijf ontstaande te kort te verminderen of geheel te doen ophouden.

Onder de tot ontslag voorgestelde huisgezinnen zijn diegene,

die op de vroegere kontrakten met Gemeente- en Armbesturen gevestigd waren, niet begrepen, evenmin als de bestedelingen, die op dezelfde wijze geplaatst zijn.

Volgens de daarvan opgemaakte staten moet de bevolking, die op 1°. Mei 1863 uit 2230 zielen bestond, teruggebracht worden tot 1778 personen, uitmakende 276 huisgezinnen en 120 bestedelingen.

Zal die vermindering der bevolking eenige waarde voor de Maatschappij hebben, dan moeten de Afdeelingen afstand doen van haar recht van vervanging. Geschiedt dit niet, dan loopt men gevaar telkens weder huisgezinnen te moeten opnemen, die nog ongeschikter zijn dan zij, die vertrokken waren.

3°. Het publiek verhuren of met bosch bezetten van de hoeven, welke door vrijboeren zijn verlaten, komt hun voor het eenige middel te zijn, om de schade te voorkomen, die uit het in orde maken van door vrijboeren verlaten hoeven ontstaat, vooral wanneer deze op verren afstand van de boerderijen gelegen zijn. Ook na het te verleenen ontslag aan vrijboeren zullen er meer vrijboeren-hoeven dan vrijboeren blijven. Deze hoeven liggen hier en daar verspreid tusschen de overige vrijboeren-hoeven, en zullen het meeste voordeel aanbrengen, indien zij verhuurd worden, hetzij aan vreemden, of aan vrijboeren, die daarvoor de geschiktheid en de middelen bezitten.

De gebreken sub 4—7 opgenoemd, als:

4°. verlies op den veestapel,

5°. het bezigen van handenarbeid in plaats van werktuigen,

6°. gemis van doelmatige gebouwen,

7°. gebrekkige verdeeling der akkers en de ligging van vrijboeren-hoeven tusschen die, welke door de Maatschappij bebouwd worden,

hebben allen betrekking op den landbouw, en kunnen opgeheven worden door:

1°. het bouwen van geregelde boerderijen, ieder van ongeveer 60 tot 80 hektaren groot, waaruit volgt, dat

2°. het vee voor eigen rekening gehouden wordt,

3°. vermeden wordt alle handenarbeid, waar het gebruik van werktuigen voordeeliger is,

4°. bij elkander gevoegd wordt al het land, hetwelk voor rekening der Maatschappij bebouwd wordt,

5°. het land in geregelde kampen en akkers verdeeld wordt, in plaats van de thans bestaande versnippering, waardoor het gebruik van doelmatige werktuigen mogelijk wordt.

Een gevolg dier verbeteringen zal zijn:

a. Eene verhuizing van de vrijboeren, die op hoeven wonen, welke in het plan der boerderijen vallen.

b. Het bouwen van zes boerderijen, waarvan één in Frederiksoord, 2 in Wilhelmina's-oord, en 3 in Willemsoord. Drie dier boerderijen zouden voor akkerbouw en melkerij bestemd worden.

Zomer- en winterstalvoeding is als grondslag aangenomen bij de berekeningen en plannen, die van de boerderijen zijn opgemaakt.

c. Het aankoopen van runderen en paarden.

Op elke hoeve, door een kolonist-arbeider bewoond, wordt thans ééne koe gehouden; op zestig leêg staande hoeven, in 't geheel geen vee. Iedere hoeve is $2^1/_2$ hektare groot, en de hoeveelheid mest, die daarop dus door ééne koe (de 60 ledigstaande hoeven, waar geen mest valt, niet eens medegerekend) wordt gemaakt, is op verre na niet voldoende, om den grond in voldoenden staat van vruchtbaarheid te houden. Er wordt thans voor ruim *f* 20.000 mest aangekocht. Die som moet langzamerhand verminderen door uitbreiding van den veestapel.

Zal de handenarbeid voor een deel door het gebruik van doelmatige werktuigen vervangen worden, dan moet eveneens het getal paarden vermeerderd worden.

In het algemeen is bij het plan der boerderijen als grondslag aangenomen, dat alleen dan de landbouw eene zuivere winst afwerpt, wanneer de grond tot den hoogst mogelijken staat van vruchtbaarheid wordt gebracht, en deze gepaard gaat met eene zorgvuldige bewerking.

Het voor de uitoefening van den verbeterden landbouw benoodigde kapitaal wordt voor iedere boerderij gerekend te bedragen:

Kosten van daarstelling der gebouwen.	*f*	7500.—
Aankoop van ± 40 stuks jong en oud vee, op iedere boerderij à *f* 100.	„	4000.—
Aankoop van nog 4 paarden.	„	800.—
id. „ betere werktuigen en gereedschappen.	„	3500.—
id. „ mest in de eerste jaren.	„	3100.—
Arbeidsloonen, die grootendeels voorgeschoten moeten worden, gemiddeld.	„	2600.—
Aankoop van zaaizaad.	„	500.—
Grondverbeteringen, verleggen van akkers, zuiveren van onkruid, verdiepen van den bouw voor draineering daar, waar zulks bepaald noodig is.	„	3000.—
	f	25000.—

of voor 6 boerderijen totaal *f* 150,000.—

Bij de berekening van waarschijnlijke winst op de boerderijen is de interest van dit kapitaal, ad 5°/₀, het eerst in uitgaaf gesteld.

De geheele becijfering van de benoodigde hoeveelheid mest en veevoeder, de uittegeven arbeidsloonen en diverse andere berekeningen der boerderijen, zal ik hier achterwege laten, evenzeer als de berekening van de ontvangsten in geld en produkten.

Volgens deze berekeningen zou op ieder der zes boerderijen eene winst kunnen behaald worden van ruim *f* 600. Deze winst is niet hoog, indien men in aanmerking neemt, dat er geen rente van het grond-kapitaal behoeft betaald te worden. Het is echter eene bijna algemeene erkende waarheid, dat een bedrijf op zoo groote schaal, 't welk door eene Maatschappij wordt geëxploiteerd, ook bij den meesten ijver en kennis van de ambtenaren, nooit zulke voordeelen afwerpt, als wanneer dit voor rekening en onder onmiddellijk toezicht van den eigenaar geschiedt.

Wanneer men daarbij let op het hoogst aanzienlijke verlies, 't welk tot nu toe op den landbouw geleden is, en de honderde bezwaren in aanmerking neemt, die nog overwonnen moeten worden; wanneer tevens acht geslagen wordt op de vermeerdering van de waarde van den grond, die bij de berekening niet in het voordeel gebracht is, dan mag de berekende uitkomst gunstig, maar toch ook bij goed bestuur niet te gunstig genoemd worden.

Er blijven nu nog over te bespreken:

8°. de verbetering van kanalen en wegen.

Op de verbetering van het vaarwater de Linde en het aanbrengen van eene sluis met schutkolk, in plaats van de tegenwoordige sas, moet bij voortduring aangedrongen worden. Daarna eerst kan het Steggerda-Kanaal doorgegraven en verbeterd worden.

De wegen, die tot aanvoer van mest enz., dagelijks veel gebruikt worden, kunnen met de reeds fijn geklopte of nog te verkrijgen grint hard worden gemaakt, vooral wanneer overgegaan wordt tot het afbreken der ledigstaande woningen.

9°. blijft een uitbreiding der houtteelt, waarmede reeds sedert de scheiding, dus gedurende 3 jaar, een aanvang gemaakt is, noodzakelijk, zoowel met het oog op de later te verkrijgen voordeelen, als op werkverschaffing en het benuttigen van gronden, die voor den landbouw minder geschikt zijn.

Het 10°. bezwaar, dat de koloniën eene onevenredige lengte beslaan, kan slechts ten deele worden opgeheven door verkoop van Kol. VII, met de daarbij behoorende heide, zijnde deze kolonie het verst verwijderd van Frederiksoord en het minst geschikt om voor eigen rekening bebouwd te worden.

11°. Door het afbreken van de ledigstaande en dus overbodige kolonisten-woningen zal voor een deel te gemoet gekomen worden aan het bezwarend onderhoud van oude gebouwen.

Eene publieke uitbesteding van het onderhoud der overige woningen schijnt daarbij tot vereenvoudiging en bezuiniging te leiden.

12°. Vereenvoudiging in de administratie zal het gevolg worden der ingevoerde hervormingen.

De landbouw zal meer gekoncentreerd en dus gemakkelijker bestuurd worden. Het vervaardigen van kleederen en de uitgebreide verantwoording der magazijnen, de nimmer eindigende kontrôle, welke het gevolg is van het arbeiden met geheel ongeschikte arbeiders, kan ophouden; de verrekeningen met ieder der kolonisten, als een gevolg der bestaande inrichting, kan vereenvoudigd worden. Veel administratief werk kan nog voorkomen worden, wanneer de vrijboer zijne pacht in geld betaalt.

13°. Voldoend kapitaal tot uitoefening van den verbeterden landbouw en de uitbreiding van het fabriekwezen.

Hierbij komt in aanmerking:

a. de grootheid van het kapitaal, en

b. de wijze waarop het verkregen kan worden.

Voor de vestiging en het bedrijfskapitaal van zes boerderijen wordt gevorderd. . . . . *f* 150,000

Buiten die boerderijen moet de Maatschappij als zoodanig echter nog eene som beschikbaar hebben om heide te ontginnen, wanneer dit noodig is, kanalen te graven of te verbeteren, bosschen aan te leggen, enz. waarvoor in 10 jaren gesteld wordt . . . . *f* 25,000

Over de wenschelijkheid van de oprichting eener stoomweverij kan thans moeielijk beslist worden. Kommissarissen wenschen echter de beschikking over dit kapitaal te bezitten, om daarvan, indien dit gevorderd wordt, gebruik te maken. De kosten voor de oprichting eener stoomweverij met 100 looms bedraagt naar raming, met inbegrip van het benoodigde kapitaal tot inkoop van garens, enz. . . . . *f* 75,000

Totaal zou dus benoodigd zijn een kapitaal van. . . . . *f* 250,000.

b. De wijze waarop dit kapitaal verkregen kan worden, is:

1°. Verkoop van bezittingen.

2°. Het negociëeren van een kapitaal, in den vorm van hypotheek, op de gronden der Maatschappij te vestigen.

Tot verkoop wordt, behalve eenige verwijderde en verspreid liggende eigendommen buiten de koloniën, ook geschikt geacht de zoogenaamde kolonie N°. 7, met de daarbij behoorende heidegronden. De verwijderde ligging dezer gronden maakt een verkoop wenschelijk.

De gezamenlijke verkoopwaarde wordt geschat op *f* 35.000.

De overige gronden zijn door deskundigen geschat eene waarde te bezitten van ruim *f* 393.000, waarop tegen 60°/₀ een hypotheek gevestigd kan worden van *f* 235.000, hetwelk, gevoegd bij de *f* 35.000, die door verkoop kunnen verkregen worden, een kapitaal verschaft van *f* 279.000 of *f* 20.000 meer dan berekend is noodig te zijn. Het schijnt ons echter zeer wenschelijk, ja noodzakelijk, dat geheele kapitaal op te nemen, omdat niet dadelijk de uitkomsten kunnen verkregen worden, die men zich voorspiegelt en er dus een rezerve-fonds moet bestaan, om de verliezen der eerste jaren te helpen dekken. De interest van het kapitaal gaat niet in vóór den dag, waarop over het kapitaal beschikt wordt, en wij achten het dus wenschelijk, dat thans zoo veel kapitaal opgenomen of door verkoop van grond verkregen worde, als eenigzins mogelijk is.

Hoogst belangrijk waren de debatten, welke over deze voorstellen, en inzonderheid over de verwijdering van een aantal huisgezinnen gevoerd werden, en zeer uiteenloopend waren de meeningen, die er bestonden. Sommigen, hoewel het betreurend, dat er tot zulke maatregelen moest worden overgegaan, meenden dat het beter was, een gedeelte der bevolking te verwijderen en daardoor het overige te behouden, dan binnen weinige jaren de geheele inrichting te gronde te zien gaan. Onder dezen schaarde zich ook de grijze W. H. Suringar. Hij vergeleek den toestand der bevolking bij een hoop drenkelingen; wanneer men er 25 in 't water ziet liggen, en men kan er 17 behouden, moet men er dan de voorkeur aan geven,

ze allen te laten verdrinken, omdat het behoud van 17 niet de moeite waard is? Hij gelooft, dat niemand deze barbaarsche leer is toegedaan, hij is overtuigd, dat de Maatschappij aan haar karakter niet te kort doet, als zij, om 't geheel te behouden, een deel laat varen.

Anderen, en wel 't grootste deel der afgevaardigden, bestreden dezen voorgestelden maatregel, beschouwden hem als in strijd met de Statuten der Maatschappij, vonden hem hard, en drongen er op aan, dat het uiterste zou beproefd worden, om de bevolking in haar geheel in de koloniën te behouden. Ook uit de koloniën zelve werd eene stem op die vergadering vernomen, welke er met ernst op aandrong, dat er toch middelen mochten beraamd worden, die het verhoedden, dat een groot aantal menschen diep ongelukkig werd.

Te liever deel ik dat woord mede, om er mede te bewijzen, dat de bevolking der koloniën van de Maatschappij, wel verre van zich daar ongelukkig te gevoelen, gelijk wel eens beweerd wordt, er gelukkig is, en in die dagen van krizis eene getuigenis gaf van hare sympathie voor de Maatschappij, welke krachtiger spreekt dan 't schoonste verslag over die filantropiesche inrichting.

In een adres, door een zeer groot aantal hoofden van huisgezinnen geteekend, werd het volgende aan de Algemeene Vergadering kenbaar gemaakt.

„De ondergeteekenden, allen bewoners der koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid, nemen de vrijheid zich tot uwe Vergadering te wenden, over eene aangelegenheid, die hun bestaan, hunne toekomst dreigt te verpletteren. Zij bedoelen de verwijdering van een honderdtal huisgezinnen, waaromtrent in uwe Vergadering, op voorstel van Heeren Commissarissen, beslist zal worden.

„De ondergeteekenden, die ook uit naam van hen, die door het korte tijdsverloop dit adres niet mede onderteekenen konden, tot u komen, zullen u niet behoeven te beschrijven, wat zij onder deze omstandigheden gevoelen, hoezeer hun vertrouwen op de toekomst, door het wisselvallige van hun

verder verblijf, geschokt is en hoe vele bange zuchten er geslaakt worden. Zij weten niet, wie het harde lot van verwijdering zal treffen, maar zeker schijnt het, dat een groot deel van hen, die deze bede tot u rigten, dat treurige lot eerlang zal ondergaan.

„De ondergeteekenden gelooven gaarne, dat de toestand der Maatschappij dien maatregel gebiedend voorschrijft, en de middelen door Commissarissen voorgesteld, tot behoud van een deel der bevolking kunnen strekken, maar zij vragen eerbiedig of de mogelijkheid niet bestaat om een krachtig nieuw beroep te doen op de Nederlandsche liefdadigheid ter voorkoming van het onheil, dat ruim honderd huisgezinnen in de diepste ellende dompelt.

„Zij laten de wijze waarop dit zou kunnen geschieden aan het beter oordeel van Uwe Vergadering en Heeren Commissarissen over, maar hebben gemeend, dat het voor hunne onverschilligheid zou pleiten, indien zij thans zwegen, nu het toekomstig lot van hunne vrouwen en kinderen in Uwe handen is.

„Onze landgenooten hebben nimmer geweigerd te geven, waar nood gelenigd moest worden, getuigen de honderdduizenden die toegestroomd zijn tot verzachting van de rampen, door watersnood, brand of vergaan van schepen aangebracht, en zou Nederland nu weigeren, nu ruim een honderdtal huisgezinnen van hun middel van bestaan dreigen beroofd te worden?

„God verhoede het en schenke U wijsheid om middelen te vinden ter afwending van dien verpletterenden slag, die de ondergeteekenden met hunne vrouwen en kinderen bedreigt.

Onze belangen U nederig en vertrouwend aanbevelende, noemen wij ons met den diepsten eerbeid.

Uwe Onderdanige Dienaren,

(Volgen de onderteekeningen)

De langdurige gedachtenwisseling over deze ingrijpende voorstellen ga ik hier met stilzwijgen voorbij. Het rezultaat

der diskussiën was, dat er besloten werd de zaak kommissoriaal te maken. De Kommissie die benoemd werd om hare zienswijze er over zoo spoedig mogelijk mede te deelen, bestond uit de H.H. Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, Jhr. Mr. F. J. J. van Eijsinga en Mr. J. M. de Kempenaer.

Den 26sten Juli diende zij haar rapport bij Kommissarissen in, en den 24sten September daaraanvolgende werd er eene vergadering van afgevaardigden te Amsterdam gehouden, waarop over dat rapport werd beraadslaagd. Inderdaad mocht dit een hoogstbelangrijke vergadering genoemd worden; 't gold niets minder dan de toekomst der Maatschappij, en men had te kiezen tusschen twee zeer uiteenloopende voorstellen: de uitgewerkte en beredeneerde plannen van Kommissarissen, en de voorstellen der benoemde Kommissie, die daarmede in lijnrechten strijd waren.

Welke toch was de zienswijze dezer Kommissie?

Een bezoek in de koloniën der Maatschappij had den diepsten indruk op haar gemaakt, en haar tot de overtuiging gebracht, *„dat zoodanig bezoek en plaatselijk onderzoek volstrekt noodig zijn, om zich een juist denkbeeld van deze inrichting te vormen en het beste middel opleveren, om haar naar waarde te leeren schatten."*

De Kommissie had sterk sprekende bewijzen aangetroffen, dat de gronden der Maatschappij, wel verre van voor kultuur ongeschikt te zijn, door goede bemesting en zorgvuldige, zoowel als doelmatige bearbeiding, uitgelezen vruchten schonk, terwijl de voor den landbouw ongeschikte gronden en heidevelden uitstekend geschikt bleken te zijn voor boschkultuur. Maar inzonderheid had de bevolking hare bewondering in hooge mate opgewekt. „Afkomstig uit de mindere, voor het meerendeel slechts even boven den eigenlijken bedelaarsstand verhevene klasse der ingezetenen van ons vaderland, onttrokken aan gebrek en ellende, door ontbering en door ondeugden ontzenuwd [117]), zijn die kolonisten en vrijboeren niet altijd tot hun volkomen genoegen naar deze koloniën overgebracht, en nu sedert langeren of korteren tijd aldaar geves-

tigd. En nu vindt men hier gezonde, arbeidzame, deugdzame en geregeld levende landbewoners. Misbruik van sterken drank, krakeelen, vechterijen, mishandelingen, diefstallen en onzedelijkheid vallen hier hoogst zeldzaam, bijna nimmer voor..... Dat alles wordt verkregen door de uitoefening van een zachtzinnig en rechtvaardig bestuur, geholpen door den wekelijkschen raad, en door de handhaving van de bepalingen van orde en tucht, toegepast door de raden van orde en tucht...... Waar kan men in ons vaderland of daarbuiten eene bevolking van vijf-en-twintighonderd personen aanwijzen, waaronder zooveel orde en plichtsbetrachting, en zoo weinig ondeugden en overtredingen wordt aangetroffen? — en dan nog eene bevolking van een oorsprong als deze! [118]) — Na in haar rapport nog met een woord gewezen te hebben op de plannen van den heer van den Bosch, en hoe die geslaagd waren; na te hebben aangetoond, dat het verhuren van hoeven in de kolonie aan vreemden, 'tgeen het doel was van Kommissarissen, geheel in strijd is met het karakter der Maatschappij, die ingevolge de Statuten tucht uitoefent, waaraan zich vreemden niet zouden onderwerpen, en waardoor dus anomalie zou geboren worden, gaat de Kommissie over tot het bespreken van de voorstellen van Kommissarissen.

Wat den verkoop van bezittingen aangaat, hierover was men het eens, dat het huis Westerbeek als rentegevend goed niet verkocht moest worden; dat men het aan het oordeel van Kommissarissen moest overlaten, of eenige afgelegen en moeilijk te bewerken gronden moesten verkocht worden, maar ten opzichte van den verkoop van de 7de kolonie bestond verschil van zienswijze. Oordeelden twee leden den verkoop raadzaam, om de mindere waarde der gronden, om de dure administratie, daar ze zoover van den zetel van 't bestuur gelegen waren, en omdat uit den verkoop een bedrijfskapitaal van *f* 30.000 zou verkregen worden, waardoor de grootte van het kapitaal, dat men moest opnemen, zou verminderen, en eindelijk omdat er zoovele hoeven ledig staan in de koloniën, in welke de bevolking dier kolonie zou kunnen gehuis-

vest worden; het derde lid meende den verkoop ernstig te moeten ontraden, omdat hij daarin zag een begin van slooping der M., ook omdat de verkoop van Wateren geleerd had, dat die gronden niet zooveel opbrengen, en eindelijk omdat hij er een vruchtbaar veld voor werkzaamheid in zag voor de kolonisten.

Een blik op het budget der Maatschappij had de Kommissie tot de overtuiging gebracht, dat, door de winst op de fabrieken, andere geleden verliezen gekompenseerd waren; zij had daarom met genoegen de door Kommissarissen voorgestelde ontwikkeling van het fabriekwezen gezien, maar zij meende toch de meest mogelijke omzichtigheid te moeten aanraden, daar de nog niet geëindigde Amerikaansche oorlog nog den nadeeligsten invloed uitoefende op de katoenwereld, en de Maatschappij niet mogt spekuleeren. Haar opinie was, dat men een afwachtende houding moest aannemen en middelerwijl, daar aan een groot deel der bevolking werk moest verschaft worden, naar andere fabriekaten, die handenwerk verschaffen, omzien.

De voorgestelde verwijdering van honderd huisgezinnen kon, uit geen enkel oogpunt beschouwd, de goedkeuring van de Kommissie wegdragen. Wat was het doel van Kommissarissen? — Het terugbrengen der bevolking van 2500 op 1700 personen, om zooveel mogelijk die werklieden te behouden, die voor het bebouwen van den grond en voor winstbelovenden, fabriekmatigen arbeid noodzakelijk zijn, of daarin een middel van bestaan kunnen vinden, en het drijven van den landbouw op meer uitgebreide schaal en op verbeterde wijze.

Dat voorstel vond de Kommissie *strijdig met het doel der Maatschappij*. Artikel 1 harer Statuten verklaart, dat het doel dezer vereeniging is: *mede te werken tot verbetering van den toestand der lagere volksklasse.* Dat doel wordt beoogd, daartoe zijn die menschen in de koloniën opgenomen, om hen overeenkomstig hunne krachten tot arbeid op te voeden. Om nu in een gegeven oogenblik eene schifting te houden, sterke en tot arbeid geschikte personen te behouden, doch de zwakke

hulpbehoevende van zich af te stooten; dat kan een ondernemer van landbouw en fabrieken doen, de Maatschappij van Weldadigheid mag dit niet.

Maar de voorgestelde maatregel was volgens haar ook *onraadzaam*. Onder de weggezondenen zouden er zijn, die elders geene opneming en verzorging zouden vinden; vele anderen die er aanspraak op kunnen maken, zouden een slecht onthaal treffen. Bijna allen, buiten staat in hun onderhoud te voorzien, zullen ongelukkig worden; sommige armbesturen, bovenmate gedrukt, de afdeelingen, die de menschen zouden, teleurgesteld zijn, en de reeds wankelende sympathie voor de Maatschappij zal nog meer verminderen.

De Maatschappij van Weldadigheid was in de derde plaats niet *bevoegd* tot die uitzetting. Zij heeft voor haar uit te oefenen Weldadigheid tot taak gekozen, die zwakke, tot den arbeid meer of min ongeschikte personen op te nemen en op te kweeken. Zij wist vooruit, welke soort van te verplegen lieden zij meerendeels nog zou ontvangen, en nu zij bevindt, dat zij van die verzwakte huisgezinnen, na ze misschien wat al te gemakkelijk opgenomen te hebben, slechts geringe diensten kan trekken, en zij haar tot last zijn, is zij niet bevoegd die gezinnen terug te zenden.

Maar er is meer; er is eene stellig aangegane verbintenis, die dat verbiedt.

Heeren Kommissarissen erkennen, dat deze voorgestelde maatregel niet kan worden toegepast op zoodanige voor den arbeid ongeschikte personen, die, volgens art. 4 der Statuten, volgens kontrakt met anderen zijn opgenomen, omdat die aangegane kontrakten dat verbieden, welker herziening, door art. 3 der Statuten verlangd, nog niet heeft plaats gevonden.

De Kommissie was van oordeel, dat diezelfde verhindering bestaat ten opzichte van de huisgezinnen, die door voormalige Sub-kommissiën of door anderen zijn opgezonden, en in de koloniën geplaatst.

De Sub-kommissiën hadden recht, tegen betaling van *f* 1700 de opneming van een huisgezin te verlangen [119]), en daar-

tegenover stond vast, wat tegen het genot van die som aan het huisgezin moest worden ingeruimd en geleverd. Van dat recht hebben die Sub-kommissiën en andere opzenders gebruik gemaakt; de opgezonden huisgezinnen zijn aangenomen, de aan deze verplichte verstrekkingen gedaan.

Er is hier dus kwestie van eene wederkeerige overeenkomst, van een bilateraal kontrakt. Onder de verplichtingen, door de Maatschappij daardoor op zich genomen, en thans ten opzichte van de Afdeelingsbesturen, aan die Kommissiën opgevolgd, te vervullen, behoort ook deze, dat men het opgenomen huisgezin in de koloniën zal behouden, en het de verschillende verstrekkingen voortdurend zal laten genieten, zoolang er geen grond bestaat tot toepassing van Art. 9 der Statuten [120]), of zoolang de opzenders niet nalatig zijn in de betaling der subsidiën, voor sommige gezinnen noodig geacht, of van de omslagen, op grond van Art. 54 der Statuten [121]) van hen gevorderd.

Art. 3 der Statuten [122]) spreekt dan ook terecht van bestaande kontrakten, met de voormalige Sub-kommissiën van Weldadigheid aangegaan, en het schijnt aan geen redelijken twijfel onderhevig, dat ook de opneming van gezinnen en personen, zonder zoodanige kontrakten tot stand gekomen, op wederkeerige verbintenissen berusten.

Op deze gronden oordeelde de Kommissie de Maatschappij van Weldadigheid onbevoegd tot terugzending van een aanzienlijk deel der bevolking.

Met de voorgestelde hervormingen van den landbouw kon de Kommissie zich gedeeltelijk vereenigen, omdat het haar gebleken was, dat daaraan werkelijk behoefte bestond. Aanfokkerij van vee en vermeerdering van den veestapel, waardoor de groote uitgaven voor mest zouden vervallen, achtte de Kommissie zeer wenschelijk. Maar het plan, zooals het daar lag, was te kostbaar. Kommissarissen hadden alleen op vruchtbare jaren gerekend, en niet gedacht aan misgewassen enz. De verbetering van den grond doelde, volgens het bestaande plan, alleen op dat gedeelte, hetwelk door de Maat-

schappij zelve bebouwd werd. De landen, door vrijboeren bewoond, vielen niet in de termen. Dat was volgens haar onbillijk. Nu reeds springt het groote onderscheid tusschen de vruchtgeving op land der Maatschappij en op land der vrijboeren in 't oog. Die menschen moeten deelen in de voorgestelde hervorming. Eindelijk is het de opinie der Kommissie, eene proef te nemen met twee boerderijen. „Die proef," zoo is de slotsom van haar betoog, „zal dan de toorts worden om het noodige licht te doen opgaan over hetgeen verder ten nutte dezer Maatschappij zal kunnen en behooren te worden gedaan."

De konklusie van het Rapport luidt aldus:

Dat de Algemeene Vergadering der Maatschappij van Weldadigheid allereerst haar dank gelieve te betuigen aan Heeren Kommissarissen voor de onvermoeide zorgen, door hen aan het welzijn der Maatschappij besteed, en aan het gedane voorstel en zijne ontwikkeling ten koste gelegd, en daarna, na de beoordeeling van dit verslag van Kommissarissen te hebben vernomen;

1°. te beslissen, of de 7de kolonie en eenige afgelegen gronden der Maatschappij *al* dan *niet* in het openbaar zullen worden verkocht, niet beneden zekere som, door HH. Kommissarissen, na deskundigen gehoord te hebben, te bepalen;

2°. te besluiten, dat er vooralsnog niet zal worden overgegaan tot de aanneming en uitvoering van het voorstel der H.H. Kommissarissen in zijn geheel, maar voorshands eene proeve zal worden genomen met het aanleggen van twee boerderijen, overeenkomstig het voorstel van genoemde Heeren, naar hunne keuze en inzichten, en ter plaatse, door hen aan te wijzen, in te richten en van al het noodige te voorzien; alles met behoud en inachtneming der beginselen en bepalingen van de Statuten der Maatschappij;

3°. de meening uit te spreken, dat de door H.H. Kommissarissen voorgestelde wegzending van zeker aantal der minder bruikbare gezinnen in strijd zou zijn met de begin-

selen, waarop de Maatschappij van Weldadigheid berust, en die in hare Statuten zijn uitgedrukt;

4°. vast te stellen, dat er ter bestrijding der kosten daarvan, tot uitbreiding van het fabriekwezen en tot vermeerdering van de houtteelt, op de wijze door Kommissarissen voorgesteld, ten laste der Maatschappij zal worden opgenomen eene hoofdsom, door die H.H. voor te dragen, en, tot zekerheid daarvan, de onroerende goederen der Maatschappij, voor een gedeelte, of zoo het moet zijn, voor het geheel, met hypotheek te bezwaren.

Het groote punt in kwestie, de verwijdering van een groot aantal huisgezinnen, was 't eerst aan de orde der diskussie, en, evenals op de vergadering van 2 Juni, bestond er weder veel verschil van zienswijze. Er waren er, die overtuigd waren, dat verwijdering een harde maar noodzakelijke maatregel was, die, indien zij niet werd uitgevoerd, de geheele Maatschappij met ondergang bedreigde; dat liever een gedeelte dan de geheele bevolking moest worden opgeofferd; dat de voorstellen van Kommissarissen, als beoogende de radikale hervorming der Maatschappij, in hun geheel dienden te worden aangenomen; en dat er geen tijd was tot het nemen van proeven, daar er weldra geen geld meer in kas zou zijn. Inzonderheid was het de heer van Twist, die uit de boeken der Maatschappij aantoonde, dat er aan geene proefneming meer kon gedacht worden. In korte trekken toonden Kommissarissen het aan, dat hun voorstel tot verwijdering strekte om erger te voorkomen. Wanneer men toch Art. 54 streng ging toepassen, dan werd de toestand onhoudbaar, want dan zou voor ieder huisgezin meer dan *f* 100 moeten betaald worden; dan zou b. v. de Afdeeling Amsterdam meer dan *f* 10.000 moeten storten, en dan zouden de huisgezinnen, indien Amsterdam niet kon betalen, verwijderd worden. De meerderheid der vergadering kon zich echter niet vereenigen met de verwijdering; zij was het in hoofdtrekken eens met het rapport der Kommissie, en met 70 tegen 20 stemmen werd punt *drie* van hare konklusie aangenomen.

De vergadering was het ook met haar eens, om eene proeve te nemen met twee boerderijen, terwijl tot den verkoop der 7e kolonie en eenige afgelegen gronden besloten werd.

Na eene langdurige diskussie [128]) over de beste wijze om het benoodigde kapitaal te krijgen, werd besloten, dat er door Kommissarissen eene som zou worden opgenomen tot een maximum van *f* 150.000 onder hypothekair verband op de gronden der Maatschappij.

Nadat aldus de voorstellen van Kommissarissen gevallen waren, en de konklusie van het rapport der Kommissie aangenomen was, nam de Voorzitter het woord, betuigde aan de Vergadering, dat Kommissarissen hartelijk verheugd waren, dat het besluit genomen was om de bevolking in de Koloniën te doen blijven, maar dat Kommissarissen zich niet langer met de leiding van zaken konden belasten, omdat, volgens hunne innige overtuiging, de Maatschappij van Weldadigheid niet behouden kon worden op de wijze, als door de Vergadering verlangd werd.

Met hoeveel aandrang schier de geheele Vergadering er op aandrong, dat Kommissarissen van dat besluit mochten terugkomen, omdat zij zoo geheel het vertrouwen der leden van de Maatschappij genoten, en omdat het in de gegeven omstandigheden moeilijk zou zijn nieuwe Kommissarissen te vinden, Kommissarissen bleven bij hun besluit, maar verklaarden zich bereid aan het Bestuur te blijven, totdat er nieuwe Kommissarissen zouden zijn benoemd.

Die benoeming had weldra plaats. Het waren de HH. Mr. J. Bieruma Oosting, Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, Mr. S. G. Manger Cats, Mr. J. E. Banck, Dr. L. Mulder, die den moed hadden zich aan 't hoofd te plaatsen der Maatschappij, wier toestand in den volsten zin des woords kritiek mocht genoemd worden.

§ 22.

LOTGEVALLEN DER MAATSCHAPPIJ TIJDENS HET BESTUUR DER KOMMISSARISSEN BIERUMA OOSTING C. S.

De nieuwe Kommissarissen, de HH. Mr. J. Bieruma Oosting, Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, Mr. S. G. Manger Cats, Mr. J. E. Banck en Dr. L. Mulder, aanvaardden dus eene wel hoogst gewichtige, maar ook zeer moeilijke taak.

Was, volgens de overtuiging hunner voorgangers en van sommige Afdeelingen, de toestand der Maatschappij onhoudbaar, wanneer niet een honderdtal invaliede huisgezinnen verwijderd, en dus de bevolking van 2500 tot 1700 gebracht werd, zij moesten ingevolge het, met overgroote meerderheid genomen, besluit (70 tegen 20 stemmen) de geheele bevolking in de koloniën behouden.

Was het de overtuiging van de afgetreden Kommissarissen, dat men onmiddelijk moest overgaan tot den aanbouw van 6 boerderijen, daar de toestand der Maatschappij geen vertraging duldde, ingevolge het besluit der vergadering moesten de nieuwe Kommissarissen eene proef nemen met twee boerderijen, om bij welslagen later de proef uit te breiden; terwijl, bij totaal gebrek aan benoodigde fondsen, de toestemming verleend was tot het leggen van een hypothekair verband, groot *f* 150,000, op gronden van de Maatschappij.

Alle vrienden der Maatschappij, die maar eenigszins op de hoogte waren van haren kritieken toestand, waardeerden zeer het besluit van de nieuwe Kommissie, om het haar opgedragen mandaat te aanvaarden; te doen wat in haar vermogen was, om het wrakke vaartuig in behouden haven te brengen; niet een gedeelte, maar de geheele bemanning te redden, en te trachten, de hoop te verwezenlijken, korten tijd te voren door een groot man uitgesproken: „L'administration de la Société de Bienfaisance de Neêrlande a donc à lutter encore, mais il faut espérer qu'elle sera soutenue par le concours du pays tout entier, et que la nation Hollandaise ne laissera pas

succomber une admirable institution, qui a couté tant de sacrifices, qui a déja fait tant de bien, et qui bien dirigée peut rendre encore de si grandes services" [124]).

In eene in de maand April belegde vergadering van afgevaardigden, deelden Kommissarissen hunne zienswijze mede betreffende de maatregelen, welke zij in het belang der Maatschappij noodig oordeelden.

Dat de toestand der Maatschappij werkelijk zorgelijk was, moesten zij erkennen; dat er krachtige maatregelen moesten genomen worden, was volgens hunne zienswijze buiten kijf; de financiëele toestand toonde het met onweêrsprekelijke cijfers aan; en waren er door de vroegere Kommissarissen reeds groote bezuinigingen ingevoerd, welke den toestand sedert 1859 aanmerkelijk verbeterd hadden, nog was de Maatschappij ziek. „Zullen nu de middelen," zoo luidden de beschouwingen van Kommissarissen, „die toegediend worden, genezing ten gevolge hebben, dan dient de kwaal *geheel* en *juist* bekend te zijn."

Eene *geheele* en *juiste* kennis van den ziektetoestand putten Kommissarissen uit de balans en de winst- en verliesrekening over 1863. Uit die balans toch kon de vraag beantwoord worden: waardoor werd in 1863 het verlies veroorzaakt?

Bij het antwoord op die vraag behoef ik na de uitvoerige beschouwingen over deze zaak in de vorige § niet meer stil te staan. Het groote aantal invaliede huisgezinnen, tot wier verwijdering door het vroegere bestuur geadvizeerd was; groote aankoopen van mest, welke niet naar evenredigheid produceerden; en een onvolledig landbouw-systeem, ziedaar in korte woorden het antwoord op die vraag.

De Algemeene Vergadering had ten vorigen jare besloten, de geheele bevolking in de koloniën te behouden, en Kommissarissen stelden dan ook in hunne korte, maar zaakrijke beschouwingen over den toestand, waarin zij de Maatschappij van Weldadigheid bij hun optreden aantroffen, dit beginsel op den voorgrond. Maar had die vergadering dit be-

sluit genomen, dan moest ook het jaarlijksch te kort van *f* 12,000 [121]), dat er op die invaliede gezinnen bestond, op de een of andere wijze gedekt worden, daar de ervaring het geleerd had, dat de Maatschappij zelve buiten staat was, dit te doen.

Een ernstig, krachtig beroep op de Nederlandsche liefdadigheid, zonder welke ook bij de meeste krachtsinspanning de Maatschappij te niet zou gaan, moest er thans, volgens de zienswijze van Kommissarissen, gedaan worden. „*De Nederlandsche liefdadigheid,*" zoo lezen we in bovengenoemde beschouwingen, „*moet dit tekort dus vergoeden, nu het Nederlandsche publiek, door een philantropisch beginsel gedreven, besloten heeft, die huisgezinnen bij voortduring in de koloniën te doen blijven. Wij hopen dan ook, dat ieder dit begrijpen zal, en medewerken tot het groote doel.*"

Hoewel velen aan die uitnoodiging op milde wijs voldaan hebben, was echter het financiëel rezultaat zeer verre beneden de raming, en terwijl het getal leden eenigermate vermeerderde, en enkele nieuwe afdeelingen en korrespondentschappen werden opgericht, woog dit aantal niet op tegen de jaarlijksche vermindering van leden.

Men zal thans wel zoo goed willen zijn mij eenige oogenblikken te volgen, wanneer ik de aandacht ga vestigen op: de reorganizatie van den landbouw en het fabriekwezen; op de boschkultuur, en op de rezultaten, daardoor verkregen.

De in het laatst van 1863 afgetreden Kommissarissen waren uitgegaan van de gedachte: „de landbouw, zal hij, in plaats van nadeelige rezultaten op te leveren, gelijk tot nu toe het geval was, winst schenken, moet geheel gereorganizeerd worden." Het uitgewerkte plan van hervorming is den lezer bekend. De Algemeene Vergadering was huiverig voor de in die plannen voorkomende grondgedachte, betreffende den aanbouw van 6 groote boerderijen, ieder met 60 à 80 hektaren grond. Sommigen der afgevaardigden vreesden, dat daardoor het karakter der Maatschappij van Weldadigheid, als instelling van weldadigheid, zou verloren gaan, en zij meer

worden eene landbouw-onderneming op groote schaal; anderen zagen op tegen de enorm hooge kosten, welke veroorzaakt zouden worden door aanbouw als anderszins. Deze waren de hoofdmotieven, tegen dien aanbouw aangevoerd, en hadden de verwerping der voorstellen ten gevolge. Kommissarissen, doordrongen als zij waren, dat die aanbouw urgent, en er geen tijd meer was tot proefneming, daar de patiënt onder de operatie zou sterven, leidden hun mandaat neêr. In zijne beschouwingen op de vergadering te Amsterdam op 30 April 1864 deelde het nieuw opgetreden Bestuur zijne plannen mede.

Die plannen stonden in een nauw verband, ja waren, Kommissarissen erkenden het zelf, geheel geschoeid op de leest van de voorstellen van 't afgetreden Bestuur, met enkele wijzigingen in de bizonderheden. De wijzigingen betroffen inzonderheid de kosten van aanbouw der boerderijen.

De vroegere Kommissie had voorgesteld 6 boerderijen te bouwen. De aanbouw was geraamd op *f* 7500 per boerderij, dus in het geheel voor de 6 boerderijen ad *f* 45,000, met een bedrijfskapitaal van *f* 17,500 voor iedere boerderij, te zamen voor de 6 boerderijen *f* 105,000, zoodat het geheele benoodigde kapitaal voor aanbouw enz. bedroeg *f* 150,000.

Kommissarissen deelden mede, dat zij evenals hun voorgangers er van overtuigd waren, dat er niet eene proef moest genomen worden met het bouwen van twee boerderijen, maar dat er ten spoedigste zes geschikte schuren of bergplaatsen moesten gesticht worden, en hunne voorstellen koncentreerden zich in de volgende vijf punten:

1°. Het rundvee voor rekening der Maatschappij te houden, teneinde door uitbreiding van den veestapel de aanzienlijke uitgaaf voor mestaankoop en het groote verlies van ongeveer *f* 10,000, hetwelk thans op den veestapel geleden werd, te verminderen.

2°. Het bouwen van vier schuren tot stalling voor vee en berging van graan, en het uitbreiden der beide bestaande schuren, waarvan de kosten zullen bedragen *f* 19,200,

3°. Het centralizeeren van den landbouw, voor zoover deze door de Maatschappij gedreven wordt, op geregeld aan elkander gelegen hoeven, en het vestigen der vrijboeren in geregelde wijken.

4°. Geen gevolg te geven aan het besluit der Vergadering van 24 September 1863 ten aanzien van den verkoop van kolonie VII, maar dezen verkoop slechts te bepalen tot eenige verspreid liggende gronden.

5°. De uitbreiding der houtteelt, ook op die hoeven, welke door vrijboeren verlaten worden, indien het mocht blijken dat die gronden daartoe beter geschikt zijn.

Waren, gelijk men ziet, de voorstellen geheel in denzelfden geest, als die van 't afgetreden Bestuur, er bestond een zeer groot verschil in de berekening der kosten, een verschil zóó groot, dat de vergadering hare volkomene adhezie er aan schonk. De totale som toch, voor al de gebouwen benoodigd, zou in plaats van *f* 45,000, slechts *f* 19,200 bedragen, terwijl in plaats van het bedrijfskapitaal vroeger geraamd op *f* 105,000, eene som was uitgetrokken van *f* 37,000. Voor de bosch-kultuur van kolonie VII stond uitgetrokken *f* 25,000. De geheele som, benoodigd voor de reorganizatie van landbouw en den aanleg van bosschen, zou dus *f* 81,200 beloopen, in plaats van *f* 150,000, gelijk was voorgedragen door 't vroegere Bestuur. Daar deze som alleen was uitgetrokken voor den landbouw en de veeteelt, maakt dit dus, daar in de *f* 81,200, *f* 25,000 voor bosch-kultuur begrepen zijn, een verschil van *f* 93,800.

Kort maar krachtig werden deze voorstellen door den Prezident-Kommissaris en zijn ambtgenooten verdedigd.

De voorstellen, zoo als daar liggen, ze vormen *één* geheel. Ieder onderdeel is een schakel van dat geheel, die er niet uit gemist kan worden. De groote gebreken, die er in den landbouw bestaan, zijn de versnippering van gronden; de groote noodzakelijke aankoopen van mest, en de gebrekkige behandeling der produkten [126]). Het nieuwe systeem moet in die leemten voorzien. Het aan te koopen vee heeft stal-

len, de gewassen hebben doelmatige berg- en dorschplaatsen noodig; het nieuwe systeem zal eene doelmatige verbetering ten gevolge hebben. Geheel in verband met die plannen is het behoud der 7de kolonie. Hadden Oud-Kommissarissen den verkoop voorgesteld, met het oog op de voorgestelde verwijdering van de 100 huisgezinnen, het nieuw opgetreden Bestuur moet, met het oog op het behoud dier gezinnen in de koloniën, aangenomen door de Afdeelingen, thans tegen dien verkoop zich ten sterkste verklaren. De bosch-kultuur, op groote schaal in de 7de kolonie in te voeren, moet produktieven arbeid verschaffen, en al kost dat de som van *f* 25,000, op de begrooting daarvoor uitgetrokken, de uitgaven daarvoor gedaan zullen ruimschoots later hare renten afwerpen.

Zoo ongeveer luidde de verdediging dier voorstellen, waarmede de Vergadering zich na eenige diskussie met algemeene stemmen vereenigde.

Wij mogen hier eene zaak, welke toen ter tijde *in* en *buiten* de Koloniën nog al eenige sensatie verwekte, en die op de algemeene Vergadering eene levendige diskussie uitlokte, niet met stilzwijgen voorbijgaan. Zij betrof punt 1 der voorstellen van Kommissarissen: „het houden van rundvee *geheel* voor rekening der Maatschappij;" daardoor toch hoopten Kommissarissen de schade van ongeveer *f* 10,000, die er jaarlijks op den veestapel geleden werd, te voorkomen.

Hoe is het mogelijk, zoo vraagt men wellicht, dat er zulk een groot verlies op een betrekkelijk kleinen veestapel kon geleden worden?

't Antwoord is zeer gemakkelijk te geven.

Ingevolge het Reglement der Maatschappij van Weldadigheid, ontving ieder kolonist van het Bestuur der Maatschappij eene koe, die echter het eigendom bleef der Maatschappij. De kolonist had er echter, met uitzondering van den mest, de voordeelen van. Ook leverde de Maatschappij het benoodigde hooi. Voor dat vrije gebruik betaalde de kolonist wekelijks 80 cents. De mest werd door den kolonist aan de Maatschappij afgeleverd; hij had echter de vrijheid, zoo veel

te houden, als hij noodig had ter bemesting van zijn tuin. De man maakte daarvan in den regel een zoo ruim gebruik, dat er niet veel voor de Maatschappij overbleef. Ingeval de koe oud werd, of gebreken kreeg, moest de Maatschappij haar door een andere vervangen. De nieuwe koe moest tegen hoogen prijs worden ingekocht, en de oude, die in den regel in den laatsten tijd, wanneer zij niet veel melk gaf, door den kolonist verwaarloosd werd,' bracht zeer weinig op.

Dit stelsel veroorzaakte der Maatschappij die schade, en uit eene nauwkeurig opgegeven berekening bleek het, dat de Maatschappij in 1863 op iedere koe ongeveer *f* 50 verloor.

Kommissarissen hadden de overtuiging, dat, door het vee geheel voor eigen rekening te houden, het verlies voor het grootste gedeelte zou ophouden.

En zoo was het ook. Tegen deze bewijsvoering had de Vergadering hoegenaamd geene bedenkingen. Zij was het met Kommissarissen volmaakt eens; ook de niet ingewijde in den landbouw kon het praktiesche nut van dezen maatregel begrijpen; maar de bedenkingen, die geopperd werden, waren meer van principiëelen aard.

Daar de kontrakten met korporatiën of afdeelingen gesloten het geven der koe verbindend maken, kan men er van niet afwijken, zoo spraken sommige afgevaardigden.

Men wordt onbillijk tegen den kolonist. De koe werpt hem eene niet onaanzienlijke bate af in zijn huishouden; zij voorziet hem van dierlijk voedsel; er zijn kolonisten, die kalveren of varkens mesten, en deze geheel of gedeeltelijk verkoopen, zoo spraken anderen en daaronder steller dezes.

Deze en dergelijke bedenkingen werden door Kommissarissen en enkele Afgevaardigden weêrlegd.

„Moet de toestand," zoo vroegen Kommissarissen, „van den kolonist zooveel beter zijn dan die van den arbeider in de gewone Maatschappij? Deze houdt in den regel schapen, welke hem van melk voorzien, en bovendien hun wol schenken. De kolonist-arbeiders zullen ook schapen kunnen hou-

den, en Kommissarissen zullen hun in 't aanschaffen daarvan de behulpzame hand bieden."

De leden der Vergadering legden zich, sommigen alleen met het oog op de droevige noodzakelijkheid, bij het voorstel van Kommissarissen neder.

Aangenaam is 't mij hier te mogen mededeelen, dat, werd ook het besluit der Vergadering met droefheid door vele kolonisten vernomen, het afnemen der koe in den regel niet nadeelig gewerkt heeft; dat het Bestuur der Maatschappij met de meeste nauwgezetheid zich van de taak gekweten heeft, om den kolonist zijn verlies te vergoeden. Immers, aan iederen kolonist werd een schaap ten geschenke gegeven, welk kadeau der Maatschappij eene som van *f* 1123,20 kostte. En thans is ieder kolonist in 't bezit van een of meer schapen, die bij zijne woning grazen en hem 't verlies der koe vergoeden. Ze zijn zijn eigendom, hij doet er meê wat hij wil; ruilt of verkoopt ze, teelt er lammeren van en behoeft geen 80 cents in de week te betalen, zooals vroeger voor de koe. De mest is voldoende ter bemesting van zijn tuin. In één woord: scheen de maatregel in den beginne hard, en was hij dat ook werkelijk voor de goede, oppassende huisgezinnen, in den regel hebben de kolonisten er geen schade bij.

Het Bestuur der Maatschappij had goed gezien.

En ziedaar dan weder eene geheel nieuwe periode voor de Maatschappij aangebroken. Zal nu eindelijk het groote probleem opgelost worden? Zal nu na bijna 50 jaar bestaan de landbouw ophouden te zijn de bron van een jaarlijksch verlies van *f* 20,000—*f* 30,000? Zal nu eindelijk de grond zijne bevolking kunnen voeden? Zeker niet dadelijk. Kommissarissen zijn er diep van doordrongen, maar zij hebben de innige overtuiging, dat binnen eenige jaren, na krachtige inspanning en arbeid, en bijgestaan door de milde hand van menschenvrienden, het systeem rijke vruchten zal opleveren.

Volgen wij het Bestuur schrede voor schrede op den met zorg afgebakenden weg.

Allertreurigst was de toestand van den landbouw in de

koloniën vóór 1859. 't Had er veel van, alsof men, toen men de heide begon te exploiteeren, haar aldus afgedeeld gevonden had, en om groote kosten, welke aan 't geregeld afgreppen en verdeelen verbonden waren, te voorkomen, maar besloten had, haar, zooals zij daar lag, te ontginnen en de door natuur gemaakte verdeeling te volgen. Maar niemand zou op het vermoeden zijn gekomen, dat die indeeling en verdeeling, en, om dat woord eens te gebruiken, die versnippering, de vrucht was van de een of andere theorie, of van de kunst.

De kolonisten-arbeiders en de vrijboeren woonden ook niet van elkander gescheiden, in afzonderlijke wijken, maar naast de kolonistenhoeve stond die van een' vrijboer. Dat had in meer dan één opzicht zijne lichtzijde. De kolonist, die zijn buurman zoo vrij, zoo ongedwongen zag werken op zijn land, dat hij van de Maatschappij tegen eene zekere som huurde, kon daarin een aansporing vinden, om ook zijn best te doen, ten einde tot een dergelijken toestand te geraken. Vrijboer te worden, d. i. pachter der Maatschappij, moest volgens het doel der instelling zijn *„de kroon* van de stichting van van den Bosch." Maar voor de kas der Maatschappij was die verdeeling zeer schadelijk. Wat toch is meer in 't belang van den landbouw, dan dat er in den kortst mogelijken tijd het meeste werk verricht wordt? Daarom zal eene boerderij, welke de daartoe behoorende gronden in haar onmiddelijke nabijheid heeft, altijd, ook als de gronden zelve gelijk staan in waarde, meer waarde hebben dan eene, wier gronden hier en daar verspreid liggen.

De gronden nu, waarop voor rekening der Maatschappij de landbouw werd uitgeoefend, lagen zóó verspreid, dat, als in het voorjaar een akker geploegd was, de ploeger soms een kwartier verder moest gaan om een anderen akker te bewerken. Het *„time is money"* was geheel uit het oog verloren. Hadden de Heeren van Andringa de Kempenaer c. s. dit reeds aanstond bij hun optreden als Kommissarissen opgemerkt, er was toen te veel, zoo ontzaglijk veel anders te doen, dan dat ze aanstonds hierin verandering konden brengen.

De reorganizatie van het lichaam der Maatschappij kostte toen zooveel tijd en inspanning, dat men aan de onderdeelen niet *kon* denken. Na de groote bezuinigingen op de administratie, een werk van studie, konden de onderdeelen pas later in behandeling komen.

Dat was weggelegd voor de tegenwoordige Kommissarissen.

Al aanstonds na de zoo belangrijke vergaderingen in September 1863 en April 1864, zoodra de tijdsomstandigheden zulks toelieten, had er eene groote verhuizing plaats in de koloniën. De vrijboeren werden allen in afzonderlijke wijken geplaatst, en de kolonist-arbeiders eveneens in woningen, allen naast elkander gelegen; men kreeg daardoor in de drie koloniën, Frederiksoord, Willemsoord en Wilhelmina'soord, wijken van vrijboeren en wijken van kolonist-arbeiders.

Zoo had er eene algemeene koncentratie plaats der landen, die voor rekening der Maatschappij bewerkt worden. Zes bloc's, van 60—80 hektaren, werden in de drie koloniën afgezonderd, en weldra verrezen op de geschiktste punten de hoeven of schuren, tot welker aanbouw de Algemeene Vergadering besloten had. In Frederiksoord, de hoeve Willem III; in Wilhelmina'soord, de hoeven de Dankbaarheid (Deze hoeve kreeg dien naam ter herinnering aan den onbekenden vriend der Maatschappij, die haar een geschenk gaf van *f* 25,000), en 's Gravenhage; in Willemsoord de hoeven Amsterdam, Generaal van den Bosch en Utrecht. Zoo kreeg men in de ware beteekenis van 't woord goedkoope modelhoeven, zoowel wat innerlijke konstruktie aangaat, als wat de uiterlijke organizatie betreft, want in en om de hoeven bevinden zich de bergplaatsen voor granen, de dorschvloeren, hooibergplaatsen, stalling voor vee, pot- en grupstal, in één woord alles, wat bij het landbouwbedrijf noodig is; in haar onmiddellijke nabijheid wonen de arbeiders.

Achter de hoeven liggen de akkers. Genivelleerd, met greppels doorsneden, en op afwatering, liggen de akkers daar gelijk en evenredig. Dat zijn diezelfde gronden, vroeger verdeeld in akkers, akkertjes en snippertjes. Zoo is nu de toe-

stand van al de gronden om de zes hoeven gelegen, de toestand dus van ongeveer 400 bunders.

Ieder zal 't moeten erkennen, dat dit het ware, zuivere systeem is, 't welk gevolgd moet worden; evenals er eenheid in alle dingen moet zijn, zoo is 't ook met den landbouw, en zelfs de oppervlakkigste zal 't moeten erkennen: *stel dat er niets anders gewonnen ware, dan was er reeds veel gewonnen, dat er geen verspilling van arbeid meer plaats greep, en dus geen verspilling van niet verdiend arbeidsloon, toen het Bestuur der Maatschappij zoo veel mogelijk de werkkracht koncentreerde in de onmiddelijke nabijheid van zijn arbeidsveld.*

„Het oog van den meester" enz. De waarheid dier spreuk is ook hier van toepassing. Dit, vroeger veel te veel uit het oog verloren, principe eener gezonde ekonomie moest hier onmiddelijk zijn weldadigen invloed uitoefenen. Moesten vroeger wijkmeesters, onderdirekteuren, ja 't geheele personeel der Direktie van de eene plaats naar de andere gaan, onderscheiden malen per dag, dit werd thans onnoodig. Op den regel af konden zij nu de akkers en landerijen bezoeken, en hadden zij de akkers hier bezocht, een waakzaam oog houden op dezelfde arbeiders, wanneer zij hun inspektiereis voortzetten.

Maar deze indeeling moest grootere voordeelen voor den eigenlijken landbouw zelven afwerpen, daar zij de natuurlijke bazis werd eener door de wetenschap en de ervaring aangewezen vruchtwisseling.

De vruchtwisseling op kleine schaal, reeds aangenomen door de stichters der Maatschappij, en uitgeoefend op die kleine streekjes, strookjes en snippertjes door de individuen, werd nu op groote schaal uitgeoefend door de Maatschappij, die daardoor in schijn wel eenigermate begon te gelijken op eene landbouw-onderneming in 't groot, maar die daardoor in waarheid werd de verstandige moeder harer kinderen, met de schoone leus: „Ik zal u voeden met de mij geschonken krachten en de in mij besloten levenssappen, als gij mij behandelt, zooals eene goede moeder dat verdient."

Ik zou de grenzen overschrijden, die ik mij moet stellen bij de behandeling van mijn onderwerp, indien ik hier een geheel overzicht ging geven over de wijze, waarop de landbouw in de Koloniën gedreven wordt, de vruchten die er geteeld worden, de wijze van veehouding, voedering, enz. De Heer C. J. M. Jongkindt Coninck, Direkteur der Maatschappij van Weldadigheid, heeft in de „Nieuwe Boerengoudmijn, 1865, N°. 11, 12, 13" daarover zeer uitvoerige en zeer lezenswaardige beschouwingen gegeven. Toch meen ik deze zaak niet geheel stilzwijgend te mogen voorbijgaan.

Op de hoeven wordt het voor iedere boerderij benoodigde aantal paarden en koeien gehouden. Er is stalling voor 68 stuks vee; 24 stuks volwassen vee op de grup, en 42 stuks jong vee in den potstal. De dorschdeel, de plaats voor de werktuigen, tot bereiding van veevoeder, en de bekleede graanbergen bevinden zich in 't midden van 't gebouw, zoodat aan weêrszijden gevoederd wordt. De graanzolders zijn boven de bergplaats van de werktuigen en den dorschvloer, gezamelijk 108 □ ellen groot. De bergruimte in de beide bekleede bergen bedraagt 882 kub. ellen, te zamen 1290 kub. ellen bergruimte. In het centrum is een kamertje van den stalknecht, een vertrouwd man, die er dag en nacht moet zijn. Eene pomp, bij den grupstal geplaatst, voorziet het vee op de grup en in den potstal van drinkwater, dat door pijpen, die onder de deel loopen, naar de voederbakken gevoerd wordt. Met kranen worden zij afgesloten, zoodat naar willekeur een der vier zijden van water voorzien kan worden. De ruimte tusschen den potstal en de dorschdeel is bestemd om er haksel te snijden, boonen en haver te breken, met den pulper te werken, enz. Doordien deze ruimte, zoowel als de dorschdeel, zich in het midden van het gebouw bevindt, is het voeder ook altijd in het midden van het te voederen vee. De koeien worden op stal gevoederd. Op eenige hoeven wordt uitsluitend het vee gemest. Op een paar hoeven staat melkvee. Met de melk worden kalveren gemest. De reden dat men

geen boter bereidt, ligt hierin, dat men, toen de hoeven gesticht werden,

1°. geen geschikt personeel had voor zuivelbereiding,

2°. de kontrôle over zes groote melkerijen zeer moeilijk is;

3°. de inrichting der gebouwen veel kostbaarder wordt, door het bouwen van melkkelders, enz.;

4°. de aanschaffing van alle gereedschappen mede eene vrij aanzienlijke som zou vorderen.

Het vette vee, dat vroeger uit de hand verkocht werd, wordt tegenwoordig op publieke verkoopingen geveild. Die publieke verkoopen voldoen zeer aan de verwachting. Het vee brengt dan ontegenzeggelijk het meest op. Gedeeltelijk op de grup, gedeeltelijk in potstallen geplaatst, is de mestproduktie zeer aanzienlijk geworden, zoodat de vroeger zoo aanzienlijke mestaankoopen van *f* 26000 op *f* 6000 à *f* 7000 verminderd zijn.

Wortelgewassen, stroo, graan en zeer weinig hooi in den winter, en in den zomer snijrogge, klaver, spurrie, haver met of zonder wikken, zomerknollen, ziedaar de voederstoffen.

In den herfst wordt het vee over dag geweid op de kunstweiden, indien niet overvloedige regens de landerijen te week hebben gemaakt. Bijna al het stroo wordt tot haksel gesneden met den hakselsnijder van Bentall; de wortelgewassen worden met Bentall's pulper fijngemaakt, en de granen met Bentall's haver- en boonenbreker gekneusd [127]). In een grooten waterdichten houten bak wordt eerst eene laag haksel, dan eene laag fijngemaakte koolrapen, mangelwortels, of aardappelen, dan eene laag kaf van boekweit of ander koren, wat gemalen boonen, gerst of haver, of (op aanraden van den veearts) wat zout, bij elkander gevoegd, alles goed dooreen geroerd, en zoo aan 't vee gevoerd [128]).

Bij iedere boerderij werden een aantal hoeven gevoegd, ieder van 2½ hektare. Naar het aantal hoeven is de vruchtwisseling berekend. Bevinden zich bij eene boerderij 24 hoeven, dan is er eene 24-jarige vruchtwisseling. Deze vruchtwisseling voldoet aan de verwachting.

Met doelmatige werktuigen wordt het land bewerkt.

Aardappelen, rogge, boekweit, haver en wortelgewassen zijn de hoofdprodukten. Ook op de klaverteelt legt de Maatschappij zich zeer toe, en de prachtige klavervelden op de plaatsen, waar vroeger wat spichtig gras groeide, zijn werkelijk bezienswaardig.

Nog altijd moet er een krachtige verdelgingskrijg gevoerd worden tegen verschillende soorten van onkruid, waaronder de kweek (agropyrum repens) eene voorname rol speelt. Ook is het probleem eener goede waterafleiding nog niet geheel opgelost. In den herfst heeft men nog dikwijls last van 't overtollige water. Maar langzamerhand komt het Bestuur ook in deze in 't reine. Aan drainage valt vooreerst, met den blik op de groote kosten, nog niet te denken.

De vraag is zeker al meer dan eens bij dezen en genen opgerezen: Welke zijn de rezultaten van dat nieuw ingevoerde landbouw-systeem? Zijn de in 1863 verkondigde theoriën goed in praktijk gebracht en met gewenschten uitslag bekroond?

Oordeel zelf, waarde lezer!

In het jaar 1863 bedroeg het verlies op den landbouw niet meer of minder dan *f* 23,422, nagenoeg het geheele verlies, in 1863 door de Maatschappij van Weldadigheid geleden. De veestapel deelde in dat verlies tot een bedrag van *f* 9,462.

In 1864 konden de ingevoerde verbeteringen nog geen invloed uitoefenen op de vermindering van het verlies, omdat de bouw der hoeven, de verhuizing der vrijboeren en de aaneenvoeging van het land in dat jaar plaats grepen. Kommissarissen hadden trouwens, toen zij hun hervormingsplannen mededeelden, zelf de profetie gedaan, dat in de eerste jaren geene gunstige rezultaten te verwachten waren, daar men vooreerst voort moest gaan met aanzienlijke mestaankoopen; de verarmde grond, zou hij goed geschikt worden voor kultuur, moest zwaar bemest worden, terwijl er ook aanzienlijke sommen moesten besteed worden voor nivelleering, schoonmaken, op greppen leggen enz. der landerijen.

In de jaarlijksche verslagen der Maatschappij kan men in détails de rezultaten van den landbouw vinden; ik deel alleen hier mede de woorden, voorkomende in 't verslag over 1868, door den President-Kommissaris uitgebracht op de algemeene Vergadering van 1 Juni 1869.

„Per bunder bedroegen de onkosten van bewerking, bezaaiing en bemesting van het roggeland:

in 1865 (het eerste jaar na de invoering der verbeteringen in den landbouw) . .	*f* 211,36
„ 1866	„ 178,76
„ 1867	„ 135,42
„ 1868	„ 116,25,

dus eene jaarlijksche vermindering van onkosten van ongeveer *f* 24 per bunder, zonder dat de productieve kracht der landen is verminderd.”

Het geheele verlies op den landbouw bedroeg dat jaar *f* 3,741,99⁵, dus in vergelijking met 1863 een voordeelig verschil van *f* 19,681,00⁵.

Zoo was men trapsgewijze vooruitgegaan, en niet weinig werden Afgevaardigden der Afdeelingen op de in Juni 1870 gehouden Vergadering verblijd met het bericht, haar door den President-Kommissaris medegedeeld, dat in 1869 de winst op

den landbouw	*f* 2682.73
en op de veehouding.	„ 5804.62
te zamen . .	*f* 8487.35

had bedragen, en dat men thans met betrekking tot landbouw en veeteelt op een normaal standpunt gekomen was, daar men zonder eenigen schroom het jaar 1869 mocht aannemen als bazis van de berekeningen voor de toekomst.

Thans worden, geheel voor rekening der Maatschappij (daaronder begrepen de gronden die tot bosch aangelegd zijn en zullen worden, en ongeveer 300 hektaren heide, veen en poelen), bearbeid ongeveer 1000 hektaren. 328 Huisgezinnen verdienen door dien arbeid ten deele hun brood. Ruim 30 paar-

den verrichten op de zes boerderijen het zware werk, ploegen, eggen, enz. Buitendien zijn op iedere boerderij 2 tot 4 werkossen, die op 6- of 7-jarigen leeftijd vetgemest worden. De veestapel bestaat in den winter uit 350 à 400 stuks rundvee, eenige varkens en een 300-tal heideschapen. Op vier boerderijen worden jaarlijks ruim 200 kalveren gemest. De waarde van den mest, die approximatief gesteld mag worden op *f* 11,000 voorziet voor $^2/_3$ deel in de behoefte.

Terwijl zoo met krachtsinspanning, niettegenstaande de vele teleurstellingen, die dikwijls ondervonden werden, de landbouw werd gereorganizeerd, werd de zoo belangrijke boschkultuur ijverig voortgezet. Hoeven, die minder geschikt waren voor bebouwing, werden, als zij door vrijboeren verlaten werden, bepoot met berk- en akkermaalshout.

De 7de Kolonie, vroeger ter verkoop bestemd, maar volgens advies van Kommissarissen behouden, werd voor een groot gedeelte bepoot, hier met berk en els, daar met eikenhakhout; de om de koloniën gelegen heidevelden werden bezaaid met dennen. Hout groeit er welig, en de eikels, waarvan honderden hektoliters gezaaid zijn, zullen ruimschoots de benoodigde duimstek voor boschaanleg leveren. Waar de gelegenheid gunstig was, werden de wegen bepoot met opgaande boomen. In Frederiksoord bevindt zich eene met zorg onderhouden, goed voorziene kweekerij, die mede in de behoefte helpt voorzien.

180 Bunders zijn nu bepoot met eikenhakhout, berk en els. Beide laatste boomsoorten worden alleen gepoot op gronden, die of te hoog of te laag of minder geschikt zijn voor eikenhakhout. Hoofdzakelijk wordt eikenhakhout gepoot. Gemiddeld bedraagt tegenwoordig de opbrengst der jaarlijksche kap ongeveer *f* 800. In de toekomst zal dit geheel anders worden; dan zal de jaarlijksche opbrengst het te kort, dat er noodzakelijk jaarlijks bij eene zoo uitgebreide administratie bestaat, misschien geheel, zeker voor een gedeelte dekken. Nu reeds geeft de boschkultuur aan eene menigte van handen werk, en al heeft men niet aanstonds dien arbeid terug,

in later jaren zal hij met woeker de renten van het besteede kapitaal teruggeven.

Wij zijn thans genaderd tot de derde bron van arbeid en werkverschaffing: het fabriekwezen. Ook deze zaak heb ik vroeger reeds uitvoerig behandeld, zoodat ik thans zeer kort kan wezen.

Door de in 't laatst van 1863 afgetreden Kommissarissen was voorgesteld eene stoomweverij in de koloniën op te richten. De kosten van eene stoomweverij met 100 looms waren geraamd op *f* 75,000.

Het in 1864 opgetreden bestuur liet onmiddelijk dit denkbeeld varen. Hoofdmiddelen van bestaan moesten, volgens zijn overtuiging, wezen landbouw en boschkultuur, en deze zouden in de eerstvolgende jaren werk in overvloed verschaffen, niet alleen aan de zeer geschikte, maar ook aan de minder geschikte arbeiders. De fabrieken moesten alleen werk verschaffen aan minder geschikten en, in geval van nood, bij gebrek aan werk of voortdurend slecht weder, of in den wintertijd, aan anderen.

Maar ook uit een ander oogpunt waren Kommissarissen tegen overdreven fabriekmatigen arbeid. De aanzienlijke winsten, in de jaren 1860 en 1861 verkregen, had men te danken gehad aan buitengewone omstandigheden. Ook in 1862 en 1863, dus na het uitbreken van den Amerikaanschen oorlog, moest de in die jaren verkregen winst nog toegeschreven worden aan buitengewone omstandigheden.

Op de katoenen garens, in die jaren gekocht en geweven, was geene winst behaald. De Maatschappij had echter het geluk gehad, in het najaar van 1861 voor ruim *f* 50,000 garen te koopen, die in de jaren 1862 en 1863 tegen aanzienlijk verhoogden prijs als katoen werd afgezet; vandaar de betrekkelijk aanzienlijke winst in de laatste jaren. Toen waren die garens echter verwerkt en in katoen verkocht. De prijzen van katoen waren niet in evenredigheid tot de prijzen der garens, zoodat men bij uitvoer naar Indië bijna zeker was van verlies. Hoewel nu in dezen toestand verbetering

te verwachten was, nadat de Amerikaansche oorlog zou hebben opgehouden zijne treurige gevolgen te doen gevoelen, zoo was het toch niet denkbaar, dat met den vrede tevens de buitengewoon hooge winsten, die in de vier beschreven jaren op deze industrie behaald zijn, voortdurend zouden terugkeeren.

Men ziet hieruit, dat door het Bestuur der Maatschappij de zuiver praktiesche weg werd ingeslagen, om eene duurzame hervorming in alles te doen plaats grijpen.

De weverijen te Willemsoord en te Frederiksoord bleven vooreerst bestaan, de katoenweverij werd ingekrompen en naast deze werden vele kleine industriën, geheel geschikt voor 't oord en de krachten der bevolking, in 't leven geroepen. Onder deze bekleeden de matten-, koffiezak- en groflinnen-weverij een eerste plaats. Tot de eerste industrie leveren de omstreken der koloniën de grondstoffen. De biezen toch of russchen groeien daar in de lage streken. Door de kolonisten zelven gesneden en gedroogd in de maanden Juni en Juli, kunnen ze in den herfst en in den winter verwerkt worden; bovendien heeft deze industrie dit voordeel, dat de kolonisten haar in hun eigen woning kunnen uitoefenen, en niet naar de fabrieken behoeven te gaan. De mat-ramen toch beslaan maar een kleine plaats en kunnen dus in de winteravonden gebruikt worden. Ook worden door de Direktie der Maatschappij russchen in het groot gekocht, die dan in den winter in 't klein aan de bevolking worden overgedaan.

De koffiezakweverij, die vrij gunstige rezultaten opleverde, werd langzamerhand op vrij groote schaal gedreven, en door de Maatschappij werden groote aannemingen gedaan bij de Handelmaatschappij. In 1865 behaalde de Maatschappij op de International Reformatory Exhibition te Londen eene bronzen medaille voor verschillende fabriekaten.

Daar de Amerikaansche oorlog nadeeligen invloed bleef uitoefenen op 't fabriekaat van katoenen, werd in 1865 eene nieuwe industrie ingevoerd, het spinnen van katoen, tot het vervaardigen van het zoogenaamde Hilversum (katoen voor

onderkleederen). Die industrie werd niet voor eigen rekening gedreven, maar voor loon — en was dus alleen met het oog op de zoo noodige werkverschaffing van belang. Toch is men zeer spoedig hiervan teruggekomen, daar deze industrie een niet onbelangrijk verlies ten gevolge had.

In den regel waren de rezultaten der verschillende industriën verre van bevredigend; in 1867 werd op de katoen-, koffiezakken-, wollen- en linnenweverij een verlies geleden van *f* 17,000. — In 1868 *f* 4,783,34[5].

Deze verliezen, welke het gevolg waren der omstandigheden, deden het Bestuur ernstig uitzien naar een produktiever arbeid, bij de noodzakelijkheid die er bestaat om aan hen die ongeschikt zijn voor den landbouw, werk te verschaffen. Men meende, dat de internationale tentoonstelling te Amsterdam in 1869, die volgens het programma zooveel beloofde, overvloedig nieuwe bronnen van arbeid zou aanbieden, en tot nieuwe denkbeelden voeren. De Direktie bezocht haar dan ook herhaalde malen, bestudeerde de voorwerpen, die er waren geëxponeerd, maar hoewel dat onderzoek niet zonder vrucht was, is de oogst van denkbeelden, dienstig voor de Maatschappij, niet zeer groot geweest.

Meer en meer uitgaande van 't principe om kleinere industriën in te voeren, was men reeds in 1868 begonnen met het vervaardigen van koedekken, welke ook thans nog grooten aftrek vinden, en die zelfs op eene der Noord-Hollandsche landbouw-tentoonstellingen bekroond werden. De internationale tentoonstelling gaf het denkbeeld van het vervaardigen van mandewerk, geschikt voor den landbouw, aan de hand, en op de vergadering in 1870 waren er reeds door de kolonisten vervaardigde manden aanwezig, die zeer goed bewerkt waren. Met ijver wordt thans aan deze industrie voortgearbeid.

In Willemsoord kwam eene touwslagerij in werking. De mattenweverij werd uitgebreid. De katoenweverij werd in 1871 geheel afgeschaft, en, bij de kleinere industriën,ook de stroovlechterij ingevoerd. Behalve de koffiezakweverij, welke nog wordt

voortgezet, is er van het vroegere fabriekwezen niets overgebleven. In de oude fabrieken worden thans de kleine industriën gedreven.

§ 23.

FINANCIEEL OVERZICHT OVER DEZE PERIODE.

Daar het financie-wezen van de jaren 1859—1863 in nauw verband staat met dat van de jaren 1864—1870, scheen 't mij 't best toe dit in zijn geheel te behandelen. Zoo verplaatsen wij ons dan weder in den tijd, waarin de vrije koloniën gescheiden worden van de bedelaarsgestichten te Ommerschans en Veenhuizen.

Toen in September van 1859 Kommissarissen van Andringa de Kempenaer c. s. het bestuur der Maatschappij van Weldadigheid in handen namen, bedroeg het te-kort, dat er jaarlijks alleen in de vrije koloniën bestond, *f* 60,000 à *f* 70,000. Daar nu volgens taxatie de bezittingen der Maatschappij, roerende en onroerende, eene waarde hadden van *f* 1,091,756, moest, wanneer men op dezelfde wijze voortging, de Maatschappij na verloop van eenige jaren failliet zijn.

Weldra bleek het, dat de bezittingen niet eens die waarde hadden.

Toen Wateren met zijn voormalig landbouw-instituut in plaats van *f* 138,031,18⁵, waarop het getaxeerd was, slechts zuiver *f* 84,919,49 opbracht, besloot men tot een hertaxatie, en uit deze bleek, dat op 1 Januari 1861 al de bezittingen der Maatschappij eene vermoedelijke waarde hadden van *f* 844,540,31.

Dat dit voor de Maatschappij eene groote teleurstelling was, behoeft niet vermeld te worden, en dat men in plaats van een bedrijfskapitaal van *f* 138,031,18⁵ te ontvangen, zich met een van *f* 84,919,49 behelpen moest, dit kon niet anders dan een hoogst nadeeligen invloed op den gang van zaken uitoefenen, en zeer spoedig bleek dan ook, dat dit kapitaal

op lange na niet voldoende was om de zaken aan den gang te houden, zoodat er op een of andere wijze in voorzien moest worden.

Hierbij deed zich het verschijnsel voor, dat de sympathie voor de Maatschappij niet zoodanig vermeerderde, als Kommissarissen wel hadden gehoopt; maar het ledental klom toch van 4000—5000. De herhaalde dringende beden van Kommissarissen om steun van de Nederlandsche weldadigheid, hadden wel ten gevolge, dat er nu en dan giften, soms wel vrij aanzienlijke legaten geschonken werden door edele menschenvrienden, die doordrongen waren van 't wenschelijke van 't behoud der Maatschappij, maar jaarlijks werd toch dit bedrag geringer; 't scheen wel, dat het vroegere troetelkind nu stiefkind geworden was. 't Had het er wel een beetje naar gemaakt, maar zulk eene totale negatie had het toch niet verdiend. In de gewone maatschappij heeft zoo iets in den regel niet plaats.

Maar met dat geringe bedrijfskapitaal en met dien geringen steun begonnen Kommissarissen hun arbeid, en hun begin was goed. Bezuiniging in alles en op alles, dat was hunne leuze. 't Was eene langzame maar zekere hervorming van al wat niet deugde, en eene bestendiging van 't goede, want zij traden op, met de erkentenis, dat het vroegere Bestuur, bij de feilen die begaan waren, en die voor een groot deel 't gevolg waren der zieke organizatie, veel, zeer veel goeds had tot stand gebracht.

Welk een omvang die bezuinigingen hadden, blijkt uit het volgende.

De administratiekosten bedroegen vóór 1859 ongeveer *f* 22287; van 1859 tot 1863 was hierop bezuinigd *f* 10807, zoodat de totale som der administratie-kosten in 1863, met uitzondering van die der fabrieken (welke ook niet begrepen waren in de rekeningen vóór 1859), *f* 11480 bedroeg. De helft ongeveer was dus bezuinigd.

Wateren, hetwelk een jaarlijksch deficit van *f* 5000 aan de kas berokkende door zijn instituut, dat niets beteekende,

had opgehouden tot de koloniale bezittingen te behooren; het deficit hield dus van zelf op.

Vóór 1859 betaalden de kolonisten niets voor gebruik en verwisseling der koeien. De Maatschappij moest deze gratis verstrekken. Ingevolge de nieuwe statuten moest de kolonist wekelijks voor dat gebruik *f* 0,80 betalen, hetgeen waarlijk niet te veel was, als men in aanmerking neemt, dat behalve al de melk, de kalveren enz., een gedeelte van den mest zijn eigendom werd. Deze storting bezorgde der Maatschappij eene jaarlijksche bijdrage van *f* 9000. Toch bleef, zooals wij zagen, de schade op den veestapel groot.

Hoewel de oorspronkelijke statuten bepaalden, dat degenen, die bij kontrakt huisgezinnen in de koloniën geplaatst hadden, ingeval zulke huisgezinnen invaliede waren, naar gelang der invaliedieteit eene zekere som aan verplegingskosten moesten betalen, was aan deze bepaling slecht de hand gehouden. Slechts zeer enkele kontraktanten voldeden aan hunne verplichting. De oorspronkelijke kontrakten toch bepaalden, dat de huisgezinnen die opgezonden werden, valiede moesten zijn, dat is geheel *„werkvatbaar"*; op valiedieteit was 't geheele systeem van van den Bosch gegrond. Toen nu, in strijd met dat systeem, toch invaliede huisgezinnen opgezonden waren, en het vroeger Bestuur deze (vreemd genoeg) geplaatst had, was men bij wijze van transaktie overeen gekomen, dat de Maatschappij die huisgezinnen wel in hare koloniën behouden, maar eene billijke schadeloosstelling ontvangen zou. Op de betaling van die schadeloosstelling drongen Kommissarissen bij hun optreden aan, met dit gevolg, dat in 1863 *f* 6000 ontvangen werd aan toelagen, die, verstrekt aan kolonisten, door kontraktanten gerestitueerd werden.

Op de kosten van onderwijs en eeredienst werd bezuinigd *f* 4000. De broodbakkerij, waarop in 1859 *f* 4148 schade geleverd werd, leverde in 1863 eene kleine winst. De veenderij, welke aan de Maatschappij vóór 1859 *f* 4000 kostte, had mede opgehouden een verliespost te zijn.

Op de vergadering in 1859, waarop de statuten der Maat-

schappij werden vastgesteld, was door afgevaardigden met algemeene stemmen besloten, dat voortaan de afdeelingen niet langer het recht zouden hebben, om, als er f 1700 aanwezig was in hare kas, een huisgezin te plaatsen, gelijk dit vroeger het geval was. Er werd besloten, dat er jaarlijks op de Algemeene Vergadering zou beslist worden, of er een of meer huisgezinnen zouden geplaatst worden, en zoo ja, welke der afdeelingen de meeste aanspraak had op plaatsing. Het recht van vervanging van de huisgezinnen bij vertrek of overlijden bleef echter aan de afdeelingen toegekend, zonder machtiging der Algemeene Vergadering. De kontributiën kwamen nu ten bate van de Maatschappij. In 1863 bedroegen de kontributiën der leden, na aftrek der kosten, f 12,750. Vóór 1859 zou dat bedrag hebben moeten dienen om 7 woningen te bouwen en 18 bunders heide te ontginnen. Het voordeel, dat hieruit nu voortsproot, kon gerust geraamd worden op f 10,000. Het bedrag der bezuinigingen, welke onder cijfers gebracht kunnen worden, bedroeg dus, het jaar 1863 vergeleken met 1859, f 52,955. Wanneer men hierbij voegt de bezuinigingen van 1861—1863, door den heer Pottinga ingevoerd bij 't fabriekwezen, ten bedrage van f 3,930,00, dan komen wij tot een totaal van f 56,885,00.

Er waren echter ook andere hervormingen ingevoerd, wier rerultaten moeilijk onder cijfers kunnen gebracht worden. Van 1859 tot 1863 waren 210 kolonisten-huisgezinnen tot vrijboer verheven, vóór 1859 slechts 20. De vrijboeren, men weet het, zijn de pachters der Maatschappij. Is het Bestuur verplicht aan al de kolonist-arbeiders werk te verschaffen, tegenover den vrijboer is het slechts ten deele daartoe verplicht. Daar nu op den arbeid in den winter in den regel schade geleden werd, moest het voor de Maatschappij voordeelig werken, dat zij 210 huisgezinnen minder ten haren laste had. De vrijboer toch kan, als hij geen werk heeft op zijn eigen akker, of als de Maatschappij hem geen produktief werk kan verschaffen, buiten de koloniën werk vinden, nu

eens in de in de omstreken gelegen veenderijen, dan eens in den maai- en hooitijd bij den Frieschen boer, gelijk hij dan ook in den regel doet. In den winter verschaft de Maatschappij ook arbeid aan de vrijboeren-gezinnen. Hebben wij gezien, welke aanmerkelijke verliezen er geleden werden op den landbouw, die gedreven werd op 500 bunders, hoeveel te grooter zouden die verliezen geweest zijn, als men den landbouw was blijven drijven op de 500 bunders, die nu door de vrijboeren gepacht werden, en in plaats van 't dan noodwendige verlies, ontving de Maatschappij nu *f* 6000 aan pachtpenningen.

Dan, hoe men ook bezuinigde, en wat men ook deed, altijd bleven de verliezen, die er geleden werden, aanzienlijk. Zonder in wijdloopige becijfering te treden, deel ik de eindcijfers mede der jaarlijksche rekening en verantwoording over 1862.

Op den 1sten Januari 1862 waren er na een
nauwkeurig onderzoek meer bezittingen dan
schulden . . . . *f* 862,035,51
Op 31 December meer bezittingen dan schulden. „ 826,996,08^{5}
dus een verlies van *f* 35,039,42^{5}

terwijl er in 1861 slechts een verlies geleden was van *f* 4,668,71^{5}.

Van waar dat enorme onderscheid? Tot nu toe hadden de winsten, op 't fabriekwezen behaald, een groot deel der schade, die er op den landbouw geleden werd, vergoed. Die winsten, vóór 1859 op kunstmatige wijze verkregen, omdat de Nederlandsche Regeering voor de fabriekaten der Maatschappij méér betaalde, dan zij bij partikulieren behoefde te besteden, en na 1859 door gelukkige omstandigheden behaald, waren aanmerkelijk verminderd; in 1862 toonde dit, in vergelijking met 1861, een nadeelig verschil aan van *f* 24,000. En daar het te verwachten was, gelijk ook de ervaring geleerd heeft, dat op de fabrieken geene belangrijke winsten meer behaald zouden worden, miste men het vooruitzicht van de gewone vergoeding bij de verliezen, die er geleden werden.

In 1863 gaf het fabriekwezen eene winst van slechts *f* 7,859,39. Hoe noodlottig dit alweder werkte op den financieëlen toestand der Maatschappij, blijkt uit de balans van dat jaar.

Op 1 Jan. 1863	meer bezittingen dan schulden	*f* 826,996,08^{5}
„ „ „ 1864	„ „ „ „ „	803,423,72^{5}
	verlies over 1863	*f* 23,572,36

Ziedaar in korte trekken den financieëlen toestand der Maatschappij, bij 't optreden der Kommissarissen Bieruma Oosting c. s., in 't begin van 1864.

Met den meesten ernst werd thans de vraag gesteld, op welke wijze de gelden te verkrijgen, benoodigd voor de verwerkelijking van de plannen, gelijk die door de nieuwe Kommissarissen waren voorgesteld, en door de Vergadering aangenomen.

Daarover liepen de denkbeelden nog al uiteen. Sommigen der Afdeelingen wenschten een algemeene kollekte te houden; anderen, inzonderheid Maarssen, eene leening bij wijze van renteloos voorschot in aandeelen van *f* 100; anderen eene hypothekaire inschrijving ad *f* 150,000 op gronden der Maatschappij, gelijk zulks door Kommissarissen was voorgesteld. Het rezultaat der gedachtenwisseling op de vergadering van 1 April was, dat er besloten werd, eene geldleening te sluiten tot een maximum van *f* 150,000, te vinden:

1°. Uit een renteloos voorschot in aandeelen van *f* 100, waarvan na tien jaren, bij uitloting, jaarlijks minstens een vijftigste der aandeelen zal worden afgelost, en tot zekerheid waarvan een hypothekaire inschrijving op de onroerende goederen der Maatschappij zal plaats hebben; en...

2°. Voor het alsdan nog ontbrekende kapitaal, uit eene negotiatie, ten laste en onder hypothekair verband van de onroerende goederen der Maatschappij.

In de renteloze leening werd slechts ingeschreven voor *f* 10,700. Bij de Rotterdamsche hypotheekbank voor Nederland werd een hypothekaire geldleening gesloten tot een bedrag van *f* 140,000, af te lossen in 50 jarige annuiteiten,

berekend tegen eene rente van $5^1/_4$ %, ieder van *f* 7973, te voldoen in halfjaarlijksche termijnen van *f* 3986,50, waaronder de renten, administratiekosten en aflossing in 50 jaren begrepen zijn.

Het beroep van Kommissarissen op de algemeene liefdadigheid was niet zonder vrucht. Een onbekende had, onder zekere voorwaarden, reeds voor de optreding der Kommissarissen Bieruma Oosting, eene vorstelijke gift van *f* 25,000 toegezegd. Z. M. de Koning zeide haar eene jaarlijksche gift van *f* 500 toe. Een totaal bedrag van *f* 20,667, waartoe alleen 's Gravenhage *f* 7500 kontribueerde, werd aan giften geschonken. — Een aantal leden verhoogde de kontributie, en het getal leden vermeerderde met 930.

Onder gunstige voorteekenen werden dus de voorgestelde hervormingen begonnen, die noodig, o zoo noodig waren, want het verlies in 1864 had weder bedragen *f* 32,351,78, zoodat de bezittingen, die 1° Januari 1864 eene waarde hadden van *f* 803,423,72[5], thans gereduceerd waren op *f* 771,071,94[5].

In plaats van de vroegere winsten had nu ook het fabriekwezen nadeelige rezultaten opgeleverd, en wel een verlies van *f* 7800; vandaar dit groote deficit.

Hier moet echter niet uit het oog verloren worden, dat de *f* 25,000 door den onbekenden gever geschonken waren, niet om het te kort te verminderen, en dus niet als eene gewone gift moeten beschouwd worden, maar als een geldelijk geschenk en bijdrage tot den bouw van de boerderijen. Daarom werd dan ook in den inventaris de waarde der boerderijen pro memorie uitgetrokken. Ware dit niet het geval geweest, dan zou het tekort over 1864, *f* 25,000 minder en dus *f* 7351,78 bedragen hebben.

In 1864 werden drie boerderijen voltooid. De kosten daarvan bedroegen *f* 17,052, of voor ieder *f* 5684 — de drie andere in 1865 voor eene som van *f* 14,863,72. Zoodat de geheele aanbouw kostte *f* 31,915,72. Daar *f* 25,000 hiervoor aan de Maatschappij geschonken waren, had de kas der Maatschappij daarvoor slechts eene bijdrage te storten van *f* 6,915,72.

De balans van 1865 toonde weder een aanzienlijk verlies.

Op 1 Januari 1865 hadden de bezittingen der Maatschappij eene waarde van	*f* 769,217,94^5
Op 31 December van dat jaar.	„ 724,834,83
In 1865.	„ 44,383,11^5

Wij dienen, ten einde eene juiste voorstelling te geven van de oorzaken van dit verlies, eenige oogenblikken stil te staan bij den toestand der Maatschappij op het oogenblik waarop de balans werd opgemaakt.

In dat jaar was het nieuw aangenomen landbouw-systeem voor 't eerst in werking getreden, daar eigenlijk in 1864 de voorbereidende maatregelen genomen waren, die gelijk van zelf spreekt, grooten invloed uitoefenden op het verlies, 't welk in dat jaar geleden werd. In 1865 was die arbeid nog niet afgeloopen, want 500 hektaren grond, in den toestand waarin het Bestuur ze vond, worden niet in weinige dagen genivelleerd, goed bebouwd, afgegrept enz. Door dien arbeid was dus wel de waarde van 't kapitaal gestegen, maar dat kapitaal rendeerde niet aanstonds; dat kon niet. Kommissarissen zelven hadden dit, toen ze met hun arbeid begonnen, voorspeld.

Maar er was meer geschied. Had de eigen veestapel eene waarde van *f* 13,954,50 aan mest geproduceerd, eene produktie, die, met den blik op vroeger jaren een aanmerkelijke vooruitgang mocht genoemd worden, op lange na was die mest niet voldoende, ieder landbouwer zal dit erkennen, om aan 500 hektaren nagenoeg uitgemergelden grond, waarop tot nu toe op de grootst mogelijke schaal roofbouw uitgeoefend was, die vruchtbaarheid te geven, welke er volgens het ingevoerde systeem aan gegeven moest worden. Het bestaande kwaad, halve en een derde oogsten, verkregen met veel arbeidskosten, moest met wortel en tak worden uitgeroeid en vervangen worden door dat, bij den praktieschen landbouw alleen geldende beginsel: „goed bemeste en goed bewerkte grond is een hoofdvereischte om den landbouw voordeel te doen afwerpen.”

Geen halfheid! Dat was het beginsel van Kommissarissen, zoodat bij den van eigen vee verkregen mest belangrijke aankoopen gedaan werden. In 1865 alleen werd voor eene som van *f* 29,810,84 aangekocht, 't geen met het door den eigen veestapel geproduceerde eene waarde had van *f* 40,765,34.

Door dien aanvoer van mest werd de grond aanmerkelijk verbeterd, zoodat de waarde van 't kapitaal steeg, terwijl de produktie in den eersten tijd op lange na de kosten niet teruggaf.

De Algemeene Vergadering van 1866 gevoelde dit; vandaar dat het voorstel van Kommissarissen, om 30 % der waarde van den gebruikten mest te voegen bij het kapitaal als kapitaalsvermeerdering, volgens advies van deskundige afgevaardigden met algemeene stemmen werd aangenomen. De waarde van den gebruikten mest bedroeg *f* 43,765,34. Na aftrek eener kleine som, besteed voor de boschkultuur, ten bedrage van *f* 676,81, bleef voor den landbouw over *f* 43,088,53. Met 30 % hiervan, n.l. *f* 12,926,55, beschouwd als kapitaalsverbetering, werd de som der bezittingen van de Maatschappij verhoogd.

Ik herinner mij dit besluit te hebben hooren afkeuren, op grond dat eene zware bemesting wel meer vruchten geeft in de eerste twee, drie jaren, maar niet op den duur eene verhooging der waarde van het land ten gevolge heeft. Misschien maakt deze en gene ook wel die opmerking bij 't lezen van deze geschiedenis. Ware de gewone bemesting aan 't land gegeven, dan zou de kapitaalsverhooging eene dwaasheid geweest zijn. Thans was zij dat niet. Bij de ontginning van gronden wordt $^1/_3$ van den mest ten laste van den eersten oogst gebracht, en $^2/_3$ geboekt als grondverbetering, en dus kapitaalsvermeerdering. Door nu 70 % van 't gebruikte ten laste van den oogst te brengen, en 30 % te beschouwen als verbetering van den grond, en dus als kapitaals-vermeerdering, werden volstrekt niet de grenzen overschreden eener gezonde ekonomie.

Op deze vergadering werd ook, en m. i. zeer terecht, het

besluit genomen, om de geheele som, die de 6 aangebouwde boerderijen gekost hadden, op de balans te brengen. Die gebouwen toch hadden deze waarde. Nu stonden *f* 25,000, de gift van den onbekenden gever, pro memorie uitgetrokken, en was alleen de som van *f* 7851,78 door de Maatschappij voor dien aanbouw besteed, op de balans gebracht. En het doel van den gever was, de vergadering begreep dit, dat er voor zijne gift iets duurzaams werd tot stand gebracht, en dat zij niet in 't jaarlijksch tekort werd opgelost. De bestemming was er dus aan gegeven, en het kapitaal er door vermeerderd.

Het op 31 December 1865 op de balans voorkomende kapitaal, aantoonende de waarde van al de bezittingen der Maatschappij ad . . . . . *f* 724,834,83
werd dus vermeerderd:

1°. met 30 % van den gebruikten mest. „ 12,926,55,
2°. met *f* 25,000 door N. N. aan de Maatschappij geschonken voor den aanbouw der boerderijen . . . . „ 25,000,00

en dus gebracht op eene waarde van. . *f* 762,761,38
zoodat het feitelijk verlies in 1865 in plaats van *f* 44,383,11[s] hierdoor verminderd werd tot op *f* 6,456,56[s].

Op diezelfde vergadering werd besloten eene hertaxatie te doen plaatshebben der gronden, en als bazis aan te nemen voor die hertaxatie de taxatie, geschied voor het verkrijgen van de hypothekaire inschrijving van de Bank; en ook de uitgaven, gedaan voor de boschkultuur, het verkavelen, nivelleeren van gronden enz., bij de kapitaalswaarde te voegen. Het voorstel van deze hertaxatie was uitgegaan van de toenmalige Financieële Kommissie. Het motief van die Kommissie was het volgende. Ik laat hier een der leden, den heer Brodie, spreken.

„De Commissie heeft eene zeer donkere balans voor zich „gekregen en terecht gemeend, dat de zaak op deze wijze „onbestaanbaar en onhoudbaar is. Nu heeft zij zich afge„vraagd, of tegenover dezen treurigen toestand geene enkele

„lichtzijde bestond, en zij heeft bemerkt, dat er bosschen „worden aangelegd, dat de waarde der landerijen aanzienlijk „is toegenomen, dat dus de Maatschappij, al gaat zij in be- „drijfskapitaal achteruit, op grond-kapitaal veel vooruit gaat. „Dit moet dan wel degelijk in aanmerking genomen worden.”

Deze hertaxatie had weldra plaats met dit rezultaat, dat de balans over 1866, welke ik hier in zijn geheel overneem, de volgende cijfers aantoonde.

Op 31 December 1865, meer aan bezittingen dan schulden.	*f* 724,834,83
Op 1 Januari 1866 is de waarde der boerderijen, ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 6 Juni 1866, verhoogd met . .	„ 25,000,—
en zijn de landerijen gebracht op eene waarde van *f* 426,919,07, dus verhoogd met . . .	„ 41,861,53
Te zamen	*f* 791,696,36
De bosschen en wegen hebben eene waardevermindering ondergaan van.	„ 2,428,15^{5}
Zoodat de bezittingen op 1 Januari 1866 aan balans voorkomen op.	*f* 789,268,20^{5}
Deze som vermeerderd met de 30 % van de waarde van den aangebrachten mest ad *f* 12,926,50, brengt dus het cijfer der waarde van de bezittingen der Maatschappij op 1 Januari 1866 op	*f* 802,194,70^{5}
Het verlies op het kapitaal bedroeg dat jaar	„ 34,546,17
Waarde der bezittingen, na aftrek van alle schuld op 31 December 1866.	*f* 767,648,53^{5}
Op den 1°. Januari 1867 hadden de bezittingen der Maatschappij eene waarde van . .	„ 939,063,50^{5}
De schulden bedroegen.	„ 171,414,97
Blijft meer bezitting dan schuld	*f* 767,648,53^{5}
Op ultimo December was de waarde der bezittingen	„ 959,188,96
Het bedrag der schulden.	„ 165,301,21
dus meer bezitting dan schuld	*f* 793,887,75

De balans over 1867 wijst derhalve een vooruitgang aan van . . . . *f* 28,214,01^5

De achteruitgang bedroeg in 1866, na aftrek der 30 $^0/_0$ mestwaarde. . . . . „ 21,619,67

Waaruit blijkt, dat het voordeelig verschil 1867 in vergelijking met 1866 bedroeg. . . *f* 49,833,68^5

Waaraan had de Maatschappij dien zoo gunstigen ommekeer van zaken te danken? — Zij had dien te danken aan de nederlandsche filanthropie, welke zich in de maanden September en Oktober van 1867 zoo krachtig ten gunste van de Maatschappij had geopenbaard; eene kollekte toch, gehouden door het geheele land, had de som opgebracht van *f* 53,996.

Tot het houden van die kollekte was op de vergadering van afgevaardigden den 4^{den} Juni 1867 besloten, ten gevolge van den benarden toestand, waarin de Maatschappij toen verkeerde, wegens totaal gemis aan bedrijfskapitaal. Indien de nog aanwezig zijnde pandbrieven, het restant der gesloten hypotheek, à pari konden gerealizeerd worden, dan zou zulks een bedrag gegeven hebben van *f* 20,000. Dit was het geval niet; in geval van verkoop zou de Maatschappij er een belangrijk verlies door geleden hebben, en Kommissarissen achtten dit minder raadzaam.

Uit een nauwkeurige opgave van Kommissarissen, welke ik hier in haar geheel mededeel, opdat degenen, die minder bekend zijn met de Maatschappij zich een denkbeeld kunnen vormen van al de werkzaamheden en van al de hervormingen, blijkt het, dat het opgenomen kapitaal en de ingekomen giften wel de kapitaalswaarde der bezittingen vermeerderd, maar het bedrijfskapitaal uitgeput hadden.

De kosten aan een en ander besteed hadden bedragen:

1°. Voor het bouwen der zes boerderijen, stookplaatsen, bergplaatsen voor werktuigen enz. (na aftrek der gift van *f* 25,000 van N. N., welke voor dat doel was bestemd) . . *f* 8,000

2°. Aankoop van werktuigen en gereedschap. . „ 6,500

Per transport *f* 14,500

Per transport	*f* 14,500
3°. Aankoop van rundvee (gerekend de meerdere waarde op 1°. Januari 1865).	„ 15,000

4°. Aankoop van mest

1864	voor *f*	25,000
1865	„ „	26,000
1866	„ „	20,000
1867	„ „	10,000
	f	81,000,

terwijl een jaarlijksche mestaankoop van *f* 6000, dus in 4 jaren van *f* 24,000, voldoende was geweest. Er is dus in vier jaar meer aangekocht dan voor het vervolg benoodigd zal zijn, *f* 57,000, waarvan minstens de helft beschouwd kan worden als gestrekt hebbende tot verbetering van den grond, dus.	„ 28,000
5°. Grondverbetering door het verleggen van akkers, niveelleering, diepspitten, enz.	„ 15,000
6°. Kosten van aanleg van bosschen.	„ 8.500
7°. Aankoop van grondstoffen voor de fabrieken (gerekend de meerdere waarde aanwezig op 1 Jan. 1857 dan op 1 Jan. 1864). . .	„ 10,000
Totaal	*f* 91,500

Van de gesloten leening ad. . . .	*f* 140,000
afgelost	„ 1,600,
terwijl de waarde der pandbrieven, die beleend, maar nog het eigendom der Maatschappij zijn, en dus gerealizeerd kunnen worden, gerekend tegen eene verkoopwaarde à pari, bedraagt . .	„ 21,850
Totaal	*f* 23,450
dus verbruikt	*f* 116,550
daarbij ontvangen renteloos overschot	„ 10,300
wordt.	*f* 126,850

Er is dus verbruikt een kapitaal van . . . . *f* 126,850
van dat kapitaal gebezigd . . . . „ 91,500
tot duurzame verbetering, waarmede het grond-
kapitaal is vermeerderd; de overige . . . . . *f* 35,350
hebben gediend tot dekking van tekorten en de betaling van renten van af 1 Januari 1864 tot 1 Januari 1867.

Op de vraag dus: waar is het aanzienlijk kapitaal gebleven, in 1864 opgenomen? konden Kommissarissen naar waarheid tot antwoord geven:

Het heeft gestrekt tot eene duurzame verbetering van het grondkapitaal, waarvan vermindering van verlies op landbouw en veeteelt het gevolg zal zijn.

Men zal met den blik op 't bovenstaande wel overtuigd zijn, dat het ernstige beroep, 't welk er van het Bestuur uitging op de liefdadigheid van ons volk, in alle opzichten door de omstandigheden gewettigd werd.

Hoezeer de Maatschappij vooruit was gegaan, bleek uit den uitslag van den oogst en den toestand van den veestapel.

Het verlies op den landbouw, in vroegere jaren zoo belangrijk, was in dat jaar zoo verminderd, dat het in het geheel niet méér bedroeg dan *f* $3741,99^{5}$. Ware niet de in de zandstreken zoo noodzakelijke, maar tevens zoo wisselvallige boekweitoogst, die in 1867 $20^{3}/_{4}$ mud per bunder opleverde, nagenoeg totaal mislukt, ten gevolge van strenge nachtvorsten, zoodat er slechts $6^{3}/_{4}$ mud geoogst werd, dan zou reeds dit jaar winst op den landbouw hebben gegeven.

Op den veestapel werd *f* 5,226,70 minder verloren dan in 1867.

Al weder gaven ook de fabrieken, hoewel in mindere mate dan in 1867, verlies; dit bedroeg *f* 4,958,43. Het fabriekaat had de uitgave van grondstof gedekt.

Sprekende over dit verlies 't welk zij betreurden, en dat hen bij vernieuwing deed zoeken naar anderen arbeid, maken Kommissarissen in hun verslag over 1868 de volgende opmerking:

„Intusschen mag niet uit het oog verloren worden, dat

„vooral in den afgeloopen winter de fabrieken, waarin voor„namelijk koffiezakken worden geweven, aan zeer vele kolo„nisten gelegenheid gaven, op doelmatige wijs arbeid te „bekomen. De gedeeltelijke mislukking van den oogst van „vele vrijboeren maakte het wenschelijk, hun in den winter „gelegenheid te geven, door arbeid de geledene schade in „te halen, zoodat wij dan ook alle leden van vrijboerenge„zinnen in den afgeloopen winter aan den arbeid hebben „doen deelnemen."

Op 1 Jan. 1868 bedroegen de bezittingen der Maatschappij, na aftrek der schulden. . f 793,887,75
Op ult. December 1868 . . . . „ 787,471,44[5]
dus een verlies van f 6,416,30[5]

Hoe gunstig de financieële rezultaten in 1868 ook uitsteken boven die van vorige jaren, het jaar 1869 overtrof dit nog verre.

Weinig dacht ik, toen ik in die treurige tijden, waarin de Maatschappij letterlijk op alles verliezen leed, hare geschiedenis begon te bewerken, dat ik bij 't nederleggen der pen zou kunnen zeggen: de verliezen zijn gekonverteerd in winsten. Toch is dit gelukkig zoo.

De rogge bracht gemiddeld op per hektare 25 hektoliter, de haver 37½ hektoliter; de boekweit 23½ hektoliter; de aardappelen 202 hektoliter; de boonen 20 hektoliter; het vlas f 175 per hektare aan huurprijs; het groenland per hektare 2140 k°., buiten het groenvoeder.

Wanneer men deze opbrengst, die tengevolge van den middelmatigen oogst, welke ook in de omstreken werd ingezameld, niet hoog was, vergelijkt met de oogsten van vorige jaren, en dan ziet, dat de oogst meer dan ⅔ opbracht, dan ontwaart men, hoezeer de grond verbeterd was, en begrijpt men, waarom op den landbouw eene vrij aanzienlijke winst was behaald.

In Kolonie 1 was op de hoeve Koning Willem III eene winst behaald van . . . . f 2940,14
In Kolonie 2, op de hoeven de Dankbaarheid en 's Gravenhage . . . . „ 2198,02
f 5138,16

Daarentegen was op de drie hoeven in Willemsoord een verlies geleden van . . . . „ 1860,43

Totaal der winst *f* 3268,63.

Ook de veestapel had de verblijdendste rezultaten opgeleverd: in plaats van de aanzienlijke verliezen van vroeger dagen, ook hier nu winst;

in Kolonie	1	een	winst	van	*f*	247,35
„ „	2	„	„	„	„	3920,75^{5}
„ „	3	„	„	„	„	1036,51
					f	5204,61^{5}.

Dus eene totale winst op landbouw en veeteelt van *f* 8473,24^{5}

Het fabriekwezen gaf een verlies van *f* 2866,30, en was dus, in vergelijking met de vorige jaren, aanmerkelijk minder. Wanneer men nagaat, dat gedurende 1869 *f* 9200 aan arbeidsloonen was uitbetaald, die geheel ten bate der bevolking kwamen, dan mag dit rezultaat, de exceptioneele toestand der Maatschappij in aanmerking genomen, niet zoo ongunstig genoemd worden, als 't oppervlakkig wel schijnt.

De balans der Maatschappij sluit op ult. December 1869 met de volgende cijfers.

Op 1 Januari hadden de bezittingen eene waarde van . . . . *f* 965,198,03

af de schulden . . . . „ 177,726,58^{5}

dus meer aan bezitting dan schuld *f* 787,471,44^{5}

Op ult. December was de waarde der bezittingen . . *f* 955,053,08^{5}

af de schulden . . „ 163,910,77

meer bezitting dan schuld. . . . *f* 791,142,31^{5}

Dus winst 1869 *f* 3,670.87.

Aan het einde van het financieël overzicht gekomen, rijst de vraag op: welke zal nu de toekomst zijn van de Maatschappij van Weldadigheid? Op die vraag zal ik trachten het antwoord te geven in het 4de hoofdstuk, waarin ik eenige

beschouwingen wensch mede te deelen over deze periode der geschiedenis van de Maatschappij en hare vooruitzichten in de toekomst.

§ 24.

BLIK OP 'T MERKWAARDIGE, IN DE MAATSCHAPPIJ VOORGEVALLEN, EN OP HET BESTUUR EN DE BEVOLKING DER KOLONIËN GEDURENDE DEZE PERIODE.

Ik ben waarlijk blij, dat ik dit groote veld van cijfers met al zijn bij- en kronkelpaden verlaten mag, om me weder te bewegen onder de menschen, in wier belang al de arbeid, al de krachtsinspanning, waarvan de voorgaande bladzijden ons op de hoogte stelden, werden aangewend. Wat al wisselingen, wat al veranderingen ook daar! Nu eens van minder aangenamen aard, dan weder opbeurend en verblijdend. Is het voor den geschiedschrijver soms uiterst moeielijk, de geschiedenis zijner tijdgenooten te schrijven, voor mij, wien het voorrecht te beurt viel, een deel van mijn leven als 't ware in het midden dier bevolking door te brengen, haar te leeren kennen en waardeeren, is het dat niet. Nimmer zullen mij de jaren, die ik in de onmiddelijke nabijheid der koloniën doorleefde, en waarin 't mij gegeven werd de stichting van den generaal van den Bosch op rechte waarde te leeren schatten, uit het geheugen gewischt worden. Met genoegen herdenk ik het oogenblik, waarop ik, inzonderheid tengevolge van onware en valsche voorstellingen, welke er in de benarde tijden, die de Maatschappij in 1863 en 1864 beleefde, over haar gegeven werden, het besluit opvatte, om, indien dit mijne krachten niet te boven ging, hare geschiedenis te schrijven.

De namen der Kommissarissen van de Maatschappij van Weldadigheid, die van 1859—1864 aan 't hoofd der zaken stonden, zijn den lezers bekend; ook de namen van hen, die

't bestuur in handen namen, toen de HH. van Andringa de Kempenaer c. s. het neërleiden. In dat Bestuur hadden nog al wat veranderingen plaats. De HH. Bieruma Oosting en Manger Cats zijn thans van het vijftal over. In plaats van Mr. J. Banck, die in 1865 bedankte, van Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, die om drukke ambtsbezigheden zijne betrekking niet meer zoo kon waarnemen, als hij dat zelf wel wenschte, maar die, ook na zijn aftreden, de trouwe vriend bleef der Maatschappij, en van Dr. L. Mulder, die zich ook door vele werkzaamheden verhinderd zag langer in het Bestuur te blijven, werden achtereenvolgens tot Kommissarissen benoemd de HH.: Jhr. Mr. W. T. Gevers Deynoot, A. J. Baron Schimmelpenninck van der Oije en Mr. H. C. du Bois. Toen er in 1870 weder eene vakature ontstond door 't bedanken van den Heer Gevers Deynoot, werd in diens plaats benoemd Mr. David J. C. van Lennep.

Het kollege van Kommissarissen bestaat alzoo tegenwoordig uit de Heeren: Mr. S. G. Manger Cats, voorzitter, Mr. J. Bieruma Oosting, A. J. Baron Schimmelpenninck van der Oije, Mr. David J. C. van Lennep en Mr. H. C. du Bois.

De in 1859 benoemde direkteur, de heer C. J. M. Jongkindt Coninck, is nog steeds op post. Na jaren lang vele diensten aan de Maatschappij van Weldadigheid bewezen te hebben, ontviel haar in dit jaar de adjunkt-direkteur Hulst, die in 1818 de Maatschappij van Weldadigheid zag geboren worden, jaren lang allerlei betrekkingen bij de Maatschappij waarnam, vriend was van den generaal van den Bosch, en tot zijn dood zich als een trouwhartig, eerlijk man heeft doen kennen. In plaats van 't groote personeel van vroeger dagen, is het getal der ambtenaren op het minimum gebracht, waarop het staan kan, n. l.:

De direkteur, twee onder-direkteuren, een voor Wilhelmina'soord en een voor Willem'soord, vier godsdienstleeraren, n. l. twee predikanten, een pastoor en een Israëlietisch leeraar, [129]) een geneesheer, vier hoofd–onderwijzers, [130]) vier hulp–onderwijzers, drie kweekelingen, vier onderwijzeressen

aan de naai- en breischolen, zeven wijkmeesters, een algemeene sekretaris, een algemeene boekhouder, een boekhouder van Kolonie I, vijf schrijvers, terwijl bij ieder der industrieën, de mandenmakerij, touwslagerij, weverij, stroovlechterij en mattenmakerij, een baas of leermeester geplaatst is, en twee timmermansbazen het opzicht hebben over alle gebouwen en eigendommen der Maatschappij van Weldadigheid.

Ziedaar het geheele personeel. Voor zooverre mijn ervaring reikt, heeft onder dat personeel steeds een uitmuntende geest geheerscht; met ijver en lust heeft het, ook toen men algemeen dacht, dat de Maatschappij te niet zou gaan, zijn plicht gedaan en steeds van zijn ingenomenheid met de Maatschappij, die eenigen hunner zag geboren worden, blijk gegeven.

Behalve een boekhouder, die overtuigd werd van oneerlijkheid, en een onder-direkteur, heeft het Bestuur der Maatschappij aan niemand harer ambtenaren ongevraagd ontslag behooven te geven.

Een bewijs van hunne sympathie voor de Maatschappij gaven alle ambtenaren, door in 1860 geheel vrijwillig, zonder dat er eenige pressie werd uitgeoefend, toe te treden tot de nieuw opgerichte Afdeeling der Maatschappij van Weldadigheid, Frederiksoord en omstreken, onder den naam: „Generaal van den Bosch.” Onder de 75 leden dier afdeeling toch treffen wij een vijftigtal bewoners der Koloniën aan, iets wat, de geringe traktementen van velen in aanmerking genomen, een verblijdend verschijnsel genoemd mag worden. Menigmalen zelf op de vergaderingen dier afdeeling aanwezig, kon ik mij persoonlijk overtuigen van den waarlijk humanen toon, die onder de ambtenaren der Maatschappij heerscht.

Bij het optreden der Kommissarissen in 1859 bestond de bevolking uit 2800 zielen. Die bevolking onderging in 1860 en 1861 eene vrij aanzienlijke vermindering, zoodat zij op 1 November 1864 gereduceerd was op 2353. De reden van die vermindering was deze:

Alin. 4, 5, 6 van Artikel 5 der Statuten luiden aldus:

Al. 4. Aan huisgezinnen, buiten staat, om uit dit een en ander (vooraf opgegeven arbeid) het volstrekt noodige te vinden voor hun bestaan, kan, telkens voor een jaar, eene toelage worden verleend.

Al. 5. Van het bedrag van die toelage zal het Bestuur onverwijld kennis geven aan de Afdeeling, op wier aanwijzing het huisgezin geplaatst is, en ter wier laste de toelage op de rekening van plaatsing wordt gebracht.

Al. 6. Is die Afdeeling buiten staat of onwillig om het aldus verschuldigde ten haren laste te nemen, zoo wordt het huisgezin buiten de koloniën verwijderd.

Hoe noode Kommisarissen nu ook tot verwijdering overgingen, met de Statuten in de hand, moesten zij het doen, ook in 't belang van de Afdeelingen, die zich gewillig aan de Statuten onderwierpen.

Treurige tooneelen hadden er in die dagen plaats. Huisgezinnen, die jaren lang in de Koloniën gewoond hadden, en zich daar gelukkig gevoelden, moesten ingevolge dat onverbiddelijke artiekel verwijderd worden. Sommige nieuwsbladen riepen dan ook wraak over dien maatregel en over de hardvochtigheid van 't Bestuur, dat zelf zoo doordrongen was van 't treurige aan den maatregel verbonden, waartoe de wet het noodzaakte, en dat daar, waar de kontribuabele Afdeelingen maar blijk gaven van eenige toenadering, de huisgezinnen behield.

Eene poging door de Afdeeling „Generaal van den Bosch" gedaan, om het harde van dien maatregel eenigermate te verzachten: „door het scheppen van een fonds, waarvan de „rente zou strekken, om de huisgezinnen of ouden van da„gen, welke volgens Alinea 6 van Artikel 5 der Statuten „zouden moeten verwijderd worden, wanneer de afdeeling „die hen opzond, hare hand terugtrekt, in de Kolonie te „behouden", werd door de Algemeene Vergadering in 1862 afgekeurd, op grond, dat men daardoor zou krijgen een „imperium in imperio", en omdat, gelijk een der afgevaar-

digden zich uitdrukte, „daardoor eene kunstmatige teelt van onwillige afdeelingen zou bevorderd worden," iets waar wel wat van aan was.

Na 1864 moesten, ingevolge het besluit der Algemeene Vergadering, alle huisgezinnen op dat oogenblik in de Koloniën aanwezig, behouden blijven, ook de 100 huisgezinnen, tot wier verwijdering door het vorig Bestuur, in 't belang der Maatschappij, geadviezeerd was. Dit nam echter niet weg, dat Al. 4, 5 en 6 van Art. 5 der Statuten van kracht bleven. Ingevolge dat artikel waren Kommissarissen, ook na 1864, soms in de droevige noodzakelijkheid kolonisten-huisgezinnen te verwijderen, omdat de Afdeelingen, die de huisgezinnen opzonden, onwillig waren de verstrekte toelagen terug te geven, en aan vrijboeren hun ontslag te geven, omdat zij de aan de Maatschappij verschuldigde pachtpenningen niet voldeden.

Een vriend der Maatschappij stelt jaarlijks aan het Bestuur der Maatschappij *f* 60 ter hand, met het speciale doel om, ingeval vrijboeren geheel zonder eigen schuld niet in staat zijn hunne pachtpenningen te voldoen, hun te gemoet te komen. Reeds zijn door die edele daad eenige huisgezinnen, die wellicht anders de Koloniën hadden moeten verlaten, gered. Ter eere van 't Bestuur zij hier gezegd, dat niet dan in de dringendste noodzakelijkheid, huisgezinnen verwijderd worden, en dat, zoo de huisgezinnen maar bewijzen geven van goedgezindheid, hun alle steun en hulp wordt geschonken, om zich staande te houden.

Werd aldus, ingevolge de Statuten, de bevolking eenigermate ingekrompen, van den anderen kant ontving zij eene niet onaanzienlijke uitbreiding.

Bekend is het, dat er een zeer groot aantal weezen in de oorspronkelijke Maatschappij verpleegd werden. Die verpleging geschiedde op tweeërlei wijs. In 't gesticht te Veenhuizen en in de Vrije Koloniën, bij wijze van uitbesteding bij kolonisten. Ieder kolonisten– of vrijboeren–huisgezin kan, als er weeskinderen geplaatst moeten worden, en het ge-

schiktheid en lust heeft ze te verzorgen, een of meer kinderen erlangen, waarvoor het eene billijke vergoeding krijgt van de Maatschappij, die weder op hare beurt schadeloos gesteld wordt door de korporatieën of partikulieren, die de weezen uitbesteedden.

Het getal weezen kreeg in 1869 eene groote uitbreiding, toen het weezengesticht te Veenhuizen door de Regeering werd opgeheven. Eenige weezen, te Veenhuizen ontslagen, werden nu op kontrakt geplaatst in de Vrije Koloniën, en nog zijn daar eenige gezinnen, waar weezen geplaatst kunnen worden.

De bestedings-penningen zijn geregeld naar den leeftijd en de meer of mindere werkvatbaarheid der bestedelingen. De voorwaarden, waarop weezen in de Vrije Koloniën worden opgenomen, zijn de volgende:

Voor een kind, dat nog school gaat, wordt betaald *f* 75,52 's jaars, terwijl bovendien eenige bovenkleeding, hoogstens tot een bedrag van *f* 10 à *f* 15, voor rekening der uitbesteders komt. Onder de bestedingskosten is alles begrepen, ook onderwijs, geneeskundige verzorging, medikamenten enz.

Buiten de schooljaren hangt alles af van 't individu zelf. Kan hij arbeiden, is hij niet te lastig, heeft hij geene te groote moreele of fysieke gebreken, dan kan het licht gebeuren, dat *f* 60 's jaars voldoende is. Van zijne verdienste komt dan een gedeelte ten goede van het huisgezin, waar hij is ingedeeld. Dit ontvangt *f* 1, *f* 1,25, *f* 1,50 of meer voor een bestedeling, al naar gelang van de lasten, die hij of zij aan het gezin veroorzaakt. Voor een bestedeling, die bij de Maatschappij, en dus niet bij een vrijboer werkt, wordt minstens *f* 1,50 's weeks, aan het gezin, waar hij besteed is, vergoed. De leeftijd varieert van 3—60 jaar. Onder deze oudere zijn vele invalieden, die gekomen zijn ten gevolge van misbruik van sterken drank enz., maar die niet zoo diep gezonken zijn, dat zij in de Ommerschans of Veenhuizen moesten terecht komen.

De bevolking der Maatschappij was 1 Jan. j. l. aldus samengesteld:

228 huisgezinnen van vrijboeren,
93 „ „ kolonist-arbeiders,
116 bestedelingen, weezen, enz.
Te zamen bedragende 2006 zielen.

Vele lotwisselingen onderging ook deze bevolking, en dat was een onvermijdelijk gevolg van de omstandigheden, waarin de Maatschappij zelve verkeerde.

Pas bekomen van den schrik, veroorzaakt door 't in 1860 algemeen bekend gemaakte stelsel van nieuwe Kommissarissen: „*Die niet arbeidt zal niet eten, en al naarmate de kolonist arbeidt zal hij beloond worden,*" een stelregel, die vroeger te veel verzuimd was, werkte het besluit van 1864, dat de veehouding voortaan geheel voor rekening der Maatschappij zou zijn, en dus den kolonist-arbeiders de koe ontnomen zou worden, verpletterend op dat deel der bevolking. Eene licht verklaarbare malaise was er 't gevolg van, en het Bestuur der Maatschappij werd in die dagen meermalen beschuldigd, van ten koste der bevolking de Maatschappij te willen redden. Schrijver dezes was ook eenigermate, misschien wat veel, van dien zuurdeesem doortrokken. De koe was (er waren ook vele huisgezinnen, die haar niet waard waren, die haar slecht verzorgden) in den regel de lieveling van 't huisgezin. Er waren huisgezinnen, die in sommige tijden, als 't soms niet te ruim omkwam, eerlijk met hun beestje deelden. Zij voorzag het huisgezin van melk en boter; bijna alle huisgezinnen waren door haar in de gelegenheid, een of twee varkens te mesten; ja, ik ken een huisgezin, dat met de melk 2 of 3 kalveren mestte. Voor zulke huisgezinnen was de koe werkelijk een zeer belangrijke bron van welvaart. Menige traan werd er in die dagen gestort om 't verlies der koe. Kommissarissen echter deden, we zagen het, hun best, om de schade daardoor ge-

leden te herstellen. Alle kolonisten, wien de koe ontnomen werd, kregen een schaap ten geschenke, met vergunning twee schapen te houden. Kolonisten hebben mij later verklaard, dat, hoewel 't gemis der koe hun eerst zeer smartelijk was, zij er toch nu geene schade meer van hebben.

Ook de verhuizing van vrijboeren in 1864 viel sommigen dier menschen zeer zwaar. Zij waren aan hun hoeve gewend. Sommigen hadden haar aanmerkelijk verbeterd. 't Was het plekje gronds, waar eenigen geboren en opgevoed waren. Maar de maatregel moest genomen worden, en men moest zich onderwerpen. Een paar vrijboeren verzetten zich bepaald en verlieten de Maatschappij. Spoedig echter was ook deze wonde genezen. De verstandigsten onder de vrijboeren begrepen, dat de maatregel noodig was. Ten einde alle denkbeeld van willekeur weg te nemen van de zijde der Direktie, liet deze de vrijboeren loten om de hoeven, die door hen betrokken zouden worden.

Regelmatig is nu de bevolking verdeeld. Nabij de boerderijen met hunne akkers wonen nu de kolonist-arbeiders, en in afzonderlijke wijken wonen de pachters der Maatschappij, de vrijboeren. Ik zeide het reeds in een vorig hoofdstuk, er is éénheid gekomen in alles, éénheid zoo noodig in iedere landbouw-onderneming, maar inzonderheid in landbouwende koloniën.

Besmettelijke ziekten hebben de bevolking bijna niet geteisterd. Een enkele maal rukten typheuse koortsen sommigen der bevolking weg. De gezondheidstoestand liet in den regel niets te wenschen over, en pleit voor de gezondheid van het oord. Dr. Voorhorst is nog steeds de geneesheer der Maatschappij.

Wij hebben reeds zoolang bij het veld van arbeid stil gestaan, dat ik hierover zeer kort kan zijn. De vrijboeren bewerken hun eigen land, dat zij met hunne hoeve voor *f* 60 jaarlijks van de Maatschappij huren. In tijden van werkschaarschte geeft de Maatschappij hun, zooveel in haar vermogen is, werk, en daar jaarlijks met kracht wordt voort-

gegaan met de bosch-kultuur, wordt het veld van arbeid grooter, en dus de arbeid zelf meer produktief. De kinderen van vrijboeren, die door lichaamsgebreken verhinderd zijn op den akker te werken, kunnen werk vinden in de verschillende werkplaatsen, waar onderricht gegeven wordt in verschillende industrieën, welke, we zagen het, de plaats van het eigenlijke fabriekswezen hebben ingenomen. Allen kunnen onderwijs krijgen op de naai- en breischolen; meisjes, ongeschikt voor 't akkerwerk of voor de fabrieken, worden tot naaisters opgeleid, of er wordt voor haar een dienst gezocht. Van de jongens worden er jaarlijks een bepaald aantal voor timmerman, rietdekker, smid en metselaar opgeleid. Vele vrijboeren gaan in sommige tijden van 't jaar buiten de kolonie werken, bijv. in de veenderijen of tijdens den hooioogst. In den regel brengen zij getrouw de pacht op.

De kolonist-arbeider, die in alle tijden van 't jaar aanspraak heeft op werk, hem door de Maatschappij te verschaffen, vindt zijn werk op de boerderij, in welker onmiddellijke nabijheid hij woont, of bij de bosch-kultuur, of op de fabriek. Als hij gezond en arbeidzaam is, behoeft hij nimmer gebrek te lijden. Zijn tuin voorziet hem van groente, en zijne schapen verschaffen de noodige melk, enz. De aardappelen ontvangt hij in den regel van de Maatschappij, en de prijs daarvoor wordt op zijne verdiensten gekort, zoodat hij die som niet in eens behoeft te betalen. Evenals de vrijboer heeft hij 't voorrecht, dat zijne kinderen kosteloos onderricht genieten. Voor geneeskundige hulp betaalt hij drie cents per persoon en per week. Bij goed gedrag en voldoende bekwaamheid wordt hij tot vrijboer verheven. Jaarlijks hebben er promoties tot vrijboer plaats.

De bestedelingen krijgen werk, berekend naar hunne krachten. Sommigen werken als schrijvers op de bureaux, anderen bieden de behulpzame hand op den akker. Ik zag er een tijd geleden eenigen, die uit Veenhuizen in Frederiksoord gekomen waren, bezig met houtzagen, een arbeid, die aan iemand van ongeveer dertig jaren, gezond van lijf en

leden, niet erg scheen te bevallen. Ik vroeg hem: „waar bevalt 't u beter, hier of te Veenhuizen?" Hij antwoordde mij eerst: „te Frederiksoord." Op mijne vernieuwde vraag: „zeg mij de waarheid," gaf hij gulweg te kennen: „dat hij liever te Veenhuizen (in 't Weezengesticht) was." — „Wat waart gij daar dan?" — „Helper in de keuken." Toen kon ik mij best begrijpen, waarom hij liever daar was dan hier. Hij had daar een zoogenaamd „baantje" en, naar zijn uiterlijk dikteerde, een goed baantje gehad. Vrouwelijke bestedelingen op leeftijd brengen in den regel haar tijd door met naaien en breiden, waarmede ze een stuivertje verdienen; de meisjes, nu eens op den akker, dan weder op de fabriek; kinderen beneden de 12 jaar bezoeken de school, en geen schooluur mag er verzuimd worden.

Het schoolwezen onderging in deze periode groote veranderingen, herscheppingen, die, ik moet het tot mijn leedwezen zeggen, hoewel eenigermate gebillijkt door de omstandigheden, niet tot eere strekken der Maatschappij van Weldadigheid. Deze mijne gedachte hoop ik mede bij mijne beschouwingen over de Maatschappij te motiveeren. De taak des geschiedschrijvers is thans, den loop van zaken mede te deelen.

De scholen waren vóór 1859 het sieraad der Maatschappij. Hoe de Maatschappij ook in de omstreken veroordeeld werd, en welke grieven men ook tegen haar had, een stilzwijgend gunstig testimonium werd haar gegeven door veel ouders van omliggende dorpen, die niet hunne kinderen naar de dorpsschool zonden, maar naar de scholen der Maatschappij. Dáár was de oude plak reeds lang vervangen door een menschkundiger systeem; dáár werden door bekwame onderwijzers goede grondslagen gelegd. Le style c'est l'homme! De stijl van die kolonisten, die in de koloniën geboren en getogen zijn, hunne gesprekken, hun eenigzins beschaafde vormen, hunne beleefdheid, die hen verre verheffen boven 't grootste deel der arbeiders in den omtrek, zijn de schoone rezultaten van de opvoeding, in hunne jeugd ontvangen. De verdedigers

van 't verplicht onderwijs kunnen voor hunne theorie geen beter bewijs aanvoeren, dan de rezultaten te Frederiksoord verkregen. Ik raad hun echter aan, dit niet uit het oog te verliezen, dat de kinderen in de koloniën, als ze uit schoo komen, 't zij in de tusschenuren, 't zij na de middagschool, bij hun ouders vinden, wat ze noodig hebben tot voeding voor 't lichaam, na voedsel te hebben ontvangen voor den geest. En dat is in de gewone maatschappij niet altijd het geval. In de twee gemeenten, waar ik als predikant werkzaam ben geweest, inzonderheid te Noordwolde, moesten vele kinderen zelf hun kost verdienen, en in dat geval, hoe het te maken met het verplicht onderwijs?

Na 't optreden van Kommissarissen, in 't laatst van 1859, werden al zeer spoedig onderhandelingen geopend met de omliggende gemeenten Vledder, Steenwijkerwold en Weststellingwerf over de regeling van 't onderwijs. Die gemeenten moesten, daar de koloniën van de Maatschappij er een onderdeel van uitmaakten, ingevolge de wet ook in de kosten van 't onderwijs voorzien. Zoo was de zienswijze van Kommissarissen. Zij boden echter aan het gebruik der bestaande scholen en onderwijzerswoningen, en namen aan in het onderhoud daarvan te voorzien, zoo de betrokken gemeenten de overige kosten voor hare rekening wilden nemen. De gemeente Vledder weigerde iets te doen, en veel onderhandelingen, zelfs eene missieve van den Minister van Binnenlandsche Zaken, över die aangelegenheid leidden tot niets. Vledder meende genoeg te doen te hebben om in eigen behoeften te voorzien, en daar nu de Maatschappij, die, volgens hare statuten, (sedert gewijzigd) verplicht was onderwijs te geven aan de kinderen van kolonisten, toevalligerwijze koloniën in Vledder had liggen, onttrok Vledder zich aan 't onderwijs der koloniale jeugd. Steenwijkerwold trad in schikking, stond eene jaarlijksche subsiedie toe, die echter later op niet zeer loiale wijze geweigerd werd. Weststellingwerf, na eerst geweigerd te hebben iets te doen, vroeg, na ontvangst van 't ministeriëele schrijven, om inlichting, welke de kosten zouden zijn, en toen deze aan het ge-

meentebestuur te hoog schenen, berichtte het aan het Bestuur, dat, daar die gemeente door de wet gedwongen werd, aan de in hare dorpen wonende kolonisten-kinderen onderwijs te geven, de Maatschappij hare kinderen, die daar recht op hadden, maar moest zenden naar de scholen der dorpen Boijl, Noordwolde, Steggerda en Finkega, maar dat het gemeentebestuur verder niets wilde doen. Daar nu de kinderen uit de koloniën, om op die scholen te komen, een in den winter schier onbegaanbaren modderweg moesten doorwaden, werd het schoolbezoek in die dorpen zeer ongeregeld. Die toestand bleef eenige jaren bestaan. Op de algemeene vergaderingen der Maatschappij werd de zaak dikwijls besproken. Inzonderheid de afdeeling „Generaal van den Bosch" der Maatschappij leverde telkens krachtige protesten tegen den bestaanden toestand, die zoo verderfelijk moest werken op de koloniale jeugd.

Toen Kommissarissen eenmaal dien stap gedaan hadden, niet, omdat zij niet doordrongen waren van 't wenschelijke van deugdelijk onderwijs, maar om eene som van *f* 4000 te besparen, die het onderwijs jaarlijks kostte, en zij bij de omliggende gemeenten, inzonderheid te Vledder, niet veel steun vonden, wendden zij zich een en andermaal tot de Regeering, met verzoek om deze zaak op een andere wijze ten einde te brengen, n. l. door de stichting van rijksscholen, gelijk die hier en daar elders worden aangetroffen, b. v. te Roermond en te Maastricht, en waartoe al. 2 van art. 3 der Wet op 't Lager Onderwijs bevoegdheid geeft. Als grond van hun verzoek voerden zij aan den exceptioneelen toestand, waarin de Maatschappij verkeerde. De Regeering wees het verzoek bepaald van de hand, en het onderwijs bleef, inzonderheid in de gemeente Vledder, hoogst gebrekkig. Door het vertrek van den hoofdonderwijzer Aukes, die eene betrekking gekregen had te Haarlem, leed de Maatschappij in 1863 een gevoelig verlies. 33 Jaren was hij onderwijzer geweest in de Maatschappij, en hij had zich door zijn uitmuntend onderwijs uitstekend verdienstelijk gemaakt jegens de Maatschappij.

In het jaar 1866 besloot eindelijk de Regeering de school voor kinderen uit de kolonie, ressorteerende onder Vledder, voor rekening van 't Rijk te nemen. In Mei 1868 werd de eerste rijksschool, ongeveer in 't centrum der eerste kolonie gelegen, geopend, in tegenwoordigheid van den Inspekteur van 't lager onderwijs in de provincie Drenthe, Dr. H. J. Nassau. Dezen verdienstelijken inspekteur komt de dank toe der Maatschappij voor al de bemoeiingen in zake de regeling van 't onderwijs. Op de algemeene vergadering van 1 Juni 1869 verblijdde de Prezident-Kommissaris de afgevaardigden met het bericht, „dat Z. Exc. de Minister van Binnenlandsche zaken, op voorstel van den Inspekteur van 't Lager Onderwijs in Drenthe, het verzoek van Kommissarissen had toegestaan, om de kinderen, die tot heden in de scholen van Weststellingwerf onderricht ontvingen, voortaan de rijksscholen in de koloniën onder Vledder gelegen, te doen bezoeken. Sedert 3 Mei 1870 genieten dus alle kinderen, die in de koloniën onder Vledder en Weststellingwerf wonen, in de rijksscholen N°. 1, 2 en 3 onderwijs."

Te Willemsoord kwam in 1870 de rijksschool tot stand, terwijl thans eene school gebouwd wordt in Wilhelmina'soord.

Het getal schoolgaande kinderen is in de drie koloniën als volgt:

Frederiksoord	110
Wilhelmina'soord . .	195
Willemsoord	180
Totaal . . .	485

Op vier goed ingerichte naaischolen ontvangt de vrouwelijke jeugd onderwijs in de zoo noodige handwerken. Een 66tal meisjes bezoekt die scholen.

De voor eenige jaren geopende teekenschool, waar jongens en jongelingen gedurende de wintermaanden onderwijs in het teekenen ontvangen, werkt zeer heilzaam, inzonderheid voor die jongelieden, die in 't een of ander ambacht worden opgeleid. Teekeningen, op de voorlaatste vergadering te Amsterdam

aanwezig, getuigden van de vorderingen, die er gemaakt waren. In den winter bezoeken ongeveer 100 jongens de teekenschool.

Wanneer men nagaat, dat dit geheel uit eigen beweging geschiedt, daar geen der jongens gedwongen wordt de school te bezoeken, dan zal ieder moeten toestemmen, dat dit een verblijdend verschijnsel mag genoemd worden, en wel pleit voor de energie, die zich langzamerhand meer en meer in de koloniën begint te ontwikkelen.

Teneinde het getrouw schoolbezoek, inzonderheid der avond- en teekenschool, nog meer aan te moedigen, werd door de redaktie van het jaarboekje der M. v. W., besloten het batig saldo, hetwelk dit boekje afwerpt, voortaan te besteden voor prijzen en premiën, uit te reiken aan de schooljeugd en de jongelingen, die bewijzen geven van vorderingen op de teekenschool. Te meer besloot de redaktie tot dit voorstel, omdat, daar de scholen thans nagenoeg geheel ten laste van 't Rijk gekomen zijn, de Maatschappij zelve alles in 't werk moet stellen, om de jeugd van het uitstekend onderwijs, dat er op die scholen gegeven wordt, te doen gebruik maken. De prijs-uitdeelingen hebben op de koloniale bevolking en inzonderheid op de jeugd een uitstekenden indruk gemaakt. Verder werd mede op voorstel der redaktie besloten, een gedeelte van 't batig saldo te doen strekken tot ondersteuning van zulke jongelieden, die hoewel met goeden aanleg begaafd, om opgeleid te worden tot betrekkingen, die voortgezet onderwijs en studie vorderen, daartoe om financiëele redenen buiten machte zijn. Degenen die het met de redaktie eens zijn, dat de bate van bovengenoemd jaarboekje op deze wijze goed besteed wordt, worden beleefd uitgenoodigd verder door inteekening en bevordering van inteekening haar streven te ondersteunen.

Onder de leiding van den ijverigen kommandant J. H. van den Broek, worden jongens wekelijks geoefend in den wapenhandel, exercitiën enz.

Ik kan niet nalaten bij deze mijne oprechte sympathie te

betuigen voor de onvermoeide pogingen, door dien allezins verdienstelijken ambtenaar op dit gebied in 't werk gesteld. Aan de schooljeugd wordt na de schooluren les gegeven in de gymnastiek.

Nog altijd herdenk ik met genoegen den dag, waarop ik voor de eerste maal deze oorden bezocht, en toen ook Frederiksoord's nederig kerkje binnentrad. 't Was bij gelegenheid, dat daar een opwekkingsrede voor het Nederlandsche zendeling-genootschap gehouden werd. Evenals velen in Nederland, verkeerde ik in de stellige meening, dat te Frederiksoord eenige gestichten stonden, waar eene menigte bedelaars worden gedetineerd, en ziet, hoe geheel anders deed zich de werkelijkheid voor aan mijn oog! Ik had wel eens cellulaire gevangenissen bezocht, en 't bevonden, dat de prediker, die in zoo'n gevangenis optreedt, geen benijdenswaardige taak heeft. Zoo ongeveer, of zooals dat pleegt te geschieden in andere gevangenissen, stelde ik mij de godsdienstoefeningen te Frederiksoord voor. Hoe geheel anders was 't! Ik zag daar in dat kerkje eene landelijke bevolking, in eenvoudige, maar keurig nette kleeding, aandachtig luisterende naar de boeiende rede, die door D^s. de Groot, toen predikant te Ruinerwold, gehouden werd. Hoewel toen op de verste verte niet bekend met de stichting, ternauwernood met den naam des stichters, maakte dat eerste bezoek op mij den aangenaamsten indruk.

Een der eerste bewoners der koloniën, met wien ik toen kennis maakte, was D^s. Cannegieter, predikant te Frederiksoord. In de kerken te Frederiksoord en Willemsoord moest hij toen dienst doen, zeker een der moeilijkste kombinaties in ons land, vooral, als men in aanmerking neemt, dat hij iederen Zondag één te Frederiksoord en één te Willemsoord moest preeken. Beide plaatsen liggen ongeveer twee uur van elkander verwijderd, en als men verder bedenkt, dat hij in den regel dien weg te voet aflegde, dan begrijpt ieder, dat dit geen gemakkelijke dienst was.

Dit gaf aanleiding tot de splitsing van de koloniën in twee gemeenten, die van Willemsoord en Frederiksoord. Ds. Cannegieter bleef in de laatstgenoemde gemeente predikant. Naast het kerkje van Willemsoord werd eene pastorie gebouwd, waartoe de Kommissarissen den grond afstonden, met een fikschen tuin, en de Synode uit het fonds voor noodlijdende kerken en personen het benoodigde kapitaal schonk. Tot predikant werd daar beroepen de heer Dons, Kandidaat tot den H. D., die er thans nog werkzaam is. Er zijn zeker weinig plattelands-gemeenten in ons vaderland, waar men meer met vrucht kan werkzaam zijn, dan juist in deze gemeenten. Heeft in vele gemeenten de predikant te sukkelen met de katechizanten, die nu eens getrouw, dan eens minder goed, maar in den regel 's zomers zeer slecht de katechizatie bezoeken, in Frederiksoord en Willemsoord geschiedt dit zeer geregeld. Het bijwonen van het godsdienst-onderwijs is daar verplicht. Het getal katechizanten is dan ook vrij aanzienlijk. Hoeveel kan er bovendien door hen en door de andere godsdienstleeraren toe bijgedragen worden, dat er een goede geest heerscht onder de bevolking, voor haar zelve, en voor de Maatschappij van zoo groot belang.

De vriend der Maatschappij, die eene jaarlijksche gift schenkt van *ƒ* 60, in 't belang van vrijboeren, die buiten eigen schuld niet in staat zijn hunne pacht te betalen, schonk aan de gemeente te Frederiksoord een schoon serafiene-orgel, 't welk thans gebruikt wordt tot begeleiding van 't kerkgezang. De kerkvoogden der gemeente hebben aan dit orgel een niet kostbaar, maar allezins fraai front toegevoegd. 't Ontbrak hun aan toereikend fonds, maar HH. Kommissarissen hebben er een renteloos voorschot van *ƒ* 100 voor toegestaan, dat in jaarlijksche termijnen afgelost zal worden. Ook werd toen het kerkgebouw hersteld, waaraan dringend behoefte was.

Door dit alles heeft het eenvoudig bedehuis een allerliefst aanzien gekregen.

Willemsoord mag zich tot nu toe niet verheugen in 't

bezit van een orgel. Door den predikant Cannegieter werd voor eenige jaren een bibliotheek gesticht, welke zeer goed werkt en reeds in 't bezit is van een groot aantal boekwerken. Door de kolonisten wordt voor 't lezen van een boekdeel een of twee cent per week betaald. Deze leespenningen worden besteed voor den aankoop van nieuwe boeken. Terecht begrijpt mijn geachte kollega, dat het niet genoeg is te preeken en te katechizeeren, maar dat er bovendien andere middelen moeten worden aangewend om humanen geest te bevorderen onder de menschen, en dat we ons hier op dit standpunt moeten stellen: „Het eene doen, maar het andere niet nalaten." Door de afdeeling „Generaal van den Bosch" werd eene kinder-bibliotheek opgericht, waarvan door de scholieren een getrouw gebruik wordt gemaakt. Dringend houdt zich de Kommissie voor die bibliotheek, aan wier hoofd de Direkteur staat, aanbevolen voor de ontvangst van werken, dienstig voor de jeugdige bevolking der Maatschappij.

De Heer B. T. Mulder, pastoor der Roomsch-Katholieke gemeente, tot 1868 onvermoeid bezig aan de bevordering der geestelijke belangen van zijne gemeente, en tevens een warm vriend der Maatschappij, werd naar een andere gemeente verplaatst en vervangen door den Heer Janssen, thans Roomsch-Katholiek pastoor voor Frederiksoord en omstreken.

De vroeger nog al aanzienlijke, maar thans zeer kleine Israëlietiesche gemeente heeft in haar leeraar en onderwijzer, den Heer Wolf, een waardigen voorganger en vriend.

Nog zij hier opgemerkt, dat het Bestuur der Maatschappij in alle opzichten den godsdienstleeraren en onderwijzers de behulpzame hand biedt, waar het de bevordering geldt van de geestelijke belangen der bevolking.

Zoo gaan bevordering van stoffelijke welvaart, ontwikkeling des geestes en vorming van verstand en hart in deze koloniën hand aan hand; ze zijn met elkander in de schoonste harmonie.

Het kan niet anders, of zulk een arbeid moet vruchten dragen, en dat doet hij dan ook werkelijk.

Hoewel wij hier evenals elders die gebreken en ondeugden aantreffen, waarmede onze menschelijke maatschappij zoo ruimschoots bedeeld is, is het toch een feit, dat hoogst zelden kolonisten terecht staan wegens gepleegde misdaden. Kleine vergrijpen worden door den in de kolonie bestaanden raad van tucht gestraft. Terwijl in 1869 aan niemand straf werd opgelegd door kantongerecht of rechtbank, behoefde de raad van tucht slechts aan elf personen wegens kleine overtredingen eene kleine boete op te leggen. Daarentegen mocht de Maatschappij de voldoening smaken, dat in dit jaar weder een aantal kolonisten, inzonderheid der jeugdige bevolking, een werkkring erlangde in de groote menschen–maatschappij.

Ik ben bezig een onderzoek in te stellen naar allen, die sedert 1859 de koloniën verlaten hebben, en hoop de rezultaten van dit onderzoek later mede te deelen in een der jaarboekjes van de Maatschappij.

In 1869 hebben 38 kinderen van kolonisten-huisgezinnen en 8 bestedelingen de kolonie verlaten. Van de eerste zijn 8 gehuwd, 16 geplaatst als vrouwelijke dienstboden, en 14 als huisknecht, koetsier of in dienst van landbouwers, in krijgsdienst of bij 't instruktie-bataillon te Kampen.

Van de acht bestedelingen is één dienstbaar; één timmermansknecht; één op een kantoor te Amsterdam; één tuin- en boerenarbeider; één wegens totale ongeschiktheid naar de plaats van opzending teruggezonden; éëne vrouwelijke bestedeling is gedezerteerd. 't Is eene zeldzaamheid, dat necessitate huwelijken voltrokken worden, en in den regel krijgt het Bestuur gunstige berichten van jongelieden, die uit de kolonie ontslagen en elders in betrekking zijn. Degenen, die uit de koloniën bedienden krijgen, zijn gewoonlijk over hen tevreden. In geval van aanvrage om bedienden, die aan den direkteur geschieden, doet deze oproeping in de koloniën, door middel van wijkmeesters enz., en geeft die inlichtingen, welke gevraagd worden.

Ten slotte nog 't volgende, hetwelk ik put uit het verslag der Maatschappij van Weldadigheid over 1869.

„Bij de volkstelling, die op 1 December 1869 heeft plaats „gehad, is gebleken, dat 40 jongens en meisjes, die met „onbepaald verlof waren vertrokken om te trachten in de „gewone maatschappij in verschillende betrekkingen werkzaam „te zijn, in hunne pogingen zijn geslaagd. — Na het ver- „strijken van hun verloftijd [181]) waren zij echter in de stam- „boeken als nog tot de bevolking behoorende vermeld. Thans „is ook aan hen een ontslagbrief toegezonden en het aantal „van hen (38) die in betrekkingen geplaatst zijn, moet dus „met deze vermeerderd worden."

Van die 40 zijn:

Gehuwd.	4
Als vrouwelijke dienstboden geplaatst.	18
Als ambachtslieden werkzaam. . . .	5
In krijgsdienst.	6
Als huisknecht of bij landbouwers . .	7
Totaal	40.

Non semper tendit arcum Apollo, m. a. w. de boog kan niet altijd gespannen zijn. Hebben de hoogere standen der maatschappij hun uitspanningen, hunne genoegens, 't zou wreed zijn, ze aan de lagere klassen te outzeggen. Toch openbaart zich in onze dagen het ziekelijke verschijnsel, dat men aan anderen wil ontzeggen, waarin men, in anderen vorm, voor zich zelf geen kwaad ziet.

De humanisten van onze dagen trekken te velde tegen de kermissen, die aloude instellingen, waaraan ons volk gehecht is. Ik heb er vrede mede, dat men het middeneeuwsche, het ruwe van de kermissen verwijdert, maar ik heb er geen vrede meê, dat men de kermis wil afschaffen. Men behoeft slechts in geringe mate op de hoogte te zijn van 't leven ten platten lande, om het te weten, welk een feestdag de kermis of de markt voor een dorp is. Weken te voren wordt er over gesproken, — voor den kermispronk wordt gespaard; de dienstboden verhuren er zich op, om op die dagen vrij te

hebben. Wat is er tegen? — Onzedelijkheid, dronkenschap? — maar zouden deze de gevolgen zijn van kermis of markt? Ik voor mij geloof het niet. En ik heb voor deze mijne gegronde bewering bewijzen. Ik ken dorpen, waar geene markt of kermis 's jaarlijks gehouden wordt, en die volstrekt niet op een hooger trap van zedelijkheid en beschaving staan dan andere, waar ze wel plaats hebben. In het dorp, waar ik nu vier jaar predikant ben, is het een hooge zeldzaamheid, en tevens eene groote schande, als er een kind geboren wordt buiten huwelijk; ook hoort men er hoogst zeldzaam straatrumoer; toch is er een driedaagsche kermis, waaraan oud en jong deelneemt. Ik heb er tot nu toe geene ongeregeldheid gezien. Dat is het werk der beschaving, der opvoeding.

Geef aan het volk, of laat ik liever zeggen aan onze lagere volksklasse, goed onderwijs, doordring haar met zedelijke en echt humane beginselen, en ze zal op de kermis humaan zijn. Maar laat ge dat achterwege, dan helpt op de kermis geen kermispreek, en stel dat er geen officieële kermis is, 't zal zich van iederen zondagavond eene kermis maken, en inhumaan zijn.

Niet de kermis, niet de publieke vermakelijkheden zijn de kanker, maar de geringe maatschappelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling.

Ieder, die van tijd tot tijd mede feestgevierd heeft met de bevolking der Koloniën, zal naar waarheid moeten betuigen, dat er nooit ongeregeldheden bij dergelijke gelegenheden voorvallen. Een prettige geest heerscht er, volstrekt niet gebreideld door 't gezag. De menschen zijn bij zulke gelegenheden vrij, volmaakt vrij, en zij verdienen het dat te zijn, getuige de feestviering in 1863, en verder die in 1868, bij gelegenheid van 't vijftigjarig bestaan der Maatschappij, beide uitvoerig in de jaarboekjes der Maatschappij beschreven. Ziedaar 't gevolg der opvoeding.

De in 1862, mede onder toezicht van D. Cannegieter en den Heer van Enst opgerichte rederijkerskamer, welke van tijd tot tijd publieke voorstellingen gaf, heeft een volgens mijne zienswijze gunstigen invloed uitgeoefend op de kolo-

niale jongelingschap. Ik deel de bezwaren, die van vele kanten aangevoerd worden tegen de vele rederijkerskamers en liefhebberij-komedies, die daar overal in verschillende dorpen verrijzen als champignons. Op vele plaatsen hebben ze, hoewel 't doel goed is, zeer verkeerde rezultaten. Jongelingen, die veel beter deden hun vak goed te leeren, en goed bakker, schoenmaker enz. te worden, verbeelden zich, als ze eene rol goed van buiten hebben geleerd en die als een papegaai opdreunen, goede akteurs te zijn, en vergeten oven en spanriem; jeugdige aktrices, verwend op de planken, waar ze een paar maal per winter optreden, worden in de gewone dorpsomgeving soms letterlijk onbruikbaar; maar dat is dan ook de eenige (ik erken de groote) schaduwzijde, en de opvatting, die de leden van zoo'n kamer- of liefhebberij-tooneel er van krijgen, hangt veel af van de denkbeelden, die haar worden ingeprent door den voorzitter of leider.

Dat de kamer te Frederiksoord binnen de perken gebleven is, het Bestuur zal er zeker veel toe hebben bijgedragen. Eenige malen heeft zij aan de bevolking in de koloniën een genoegelijken avond verschaft.

Elf jaren zijn nu voorbij gegaan, sedert de Maatschappij van Weldadigheid gereorganizeerd werd. Velen dergenen, die we toen aantroffen, of aan 't hoofd der Maatschappij, of arbeidende aan hare belangen, of de zegeningen genietende van den arbeid van den edelen stichter, zijn niet meer. De voormalige Voorzitter Jhr. van Andringa de Kempenaer en zijn mede-kommissaris de Meester zijn henengegaan tot ander leven. Mr. J. M. de Kempenaer, die zich altijd zulk een warm vriend betoonde der Maatschappij en steeds op de vergaderingen toonde zulke heldere inzichten te hebben in haar toestand, heeft het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. De doodenakkers in de koloniën hebben ook weder vele offers des doods ontvangen. Onder hen de oude adjunkt-direkteur Hulst. Ouden van dagen en kinderen, krachtige mannen en voor hare huisgezinnen zoo onmisbare huismoeders.

Vrede over hunne graven!

HOOFDSTUK VI.

KRITIESCHE BESCHOUWINGEN. DE TOEKOMST DER MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID.

Wanneer ik er thans toe overga, mijne zienswijze over de Maatschappij van Weldadigheid mede te deelen, dan gevoel ik, dat ik geene gemakkelijke taak aanvaard; immers dat oude: „la critique est aisée, mais l'art est difficile" is in deze niet van toepassing. Wanneer enkele historiesche punten nog eenigermate in het duister liggen, en men huiverig is zijne zienswijze daarover mede te deelen, dan wordt het nog moeilijker daarover een oordeel uit te spreken. Aangenaam zal 't mij zijn, wanneer ik soms hier of daar mocht gedwaald hebben, daarop opmerkzaam te worden gemaakt. Mijn streven is eene juiste waardeering van feiten, teneinde daardoor de Maatschappij van Weldadigheid in dat licht te plaatsen, waarin zij geplaatst moet worden, om er een volledig en duidelijk overzicht over te krijgen.

Van den Bosch was, dit blijkt uit alles wat hij gedaan heeft, een bekwaam man; in hooge mate ijverig, werkzaam, in enkele opzichten een geniaal man. De lezer van deze studie had reeds meermalen gelegenheid zijne vindingrijkheid gade te slaan, als 't er op aankwam, zijne koloniën uit een oogenblikkelijken nood te redden. Maar hij miste iets, wat zeer zeker bij zulke groote ondernemingen op den voorgrond moet staan, n.l. de noodige bedachtzaamheid en bezadigdheid [182]). Was eenmaal zijn plan gemaakt, dan was niets in staat hem daarvan terug te houden. Alle middelen, welke hij

noodig oordeelde, werden dan aangewend. Toen hij eenmaal het plan had opgevat om door middel van landbouwende koloniën het pauperisme te vernietigen, aan de bedelarij een eind te maken, was niets in staat hem daarvan terug te houden. Bedenkingen, bezwaren, kritiek van verstandige mannen, het waren alle zoovele prikkels voor hem, om het ten uitvoer te brengen. Daaraan paarde hij een, we mogen haar gerust noemen, een overdreven liefde voor de kinderen zijner gedachte, welke hem hoogst zelden tot de erkentenis bracht, dat hij gedwaald had, en die hem dan op een pad deed voortwandelen, waar hij meer onkruid dan vruchten vond [133]). Boven eenige verdenking staat bij mij zijne warme menschenliefde. Ellende en tranen kon hij niet zien, en de kolonisten, die zich zijns nog herinneren, spreken nog heden ten dage met opgewondenheid over „den Generaal", die 't zoo goed met hen meende. Deze korte beschouwing van zijn karakter geeft ons den sleutel in handen, om het soms raadselachtige, dat wij in de geschiedenis der Maatschappij aantreffen, te ontcijferen en tot eenige klaarheid te brengen.

Zijne belangrijke verhandeling: „Over de mogelijkheid, de beste wijze van invoering en de belangrijke voordeelen eener algemeene arminrigting in het rijk der Nederlanden door het vestigen eener landbouwende kolonie in deszelfs Noordelijk gedeelte," toont ons op levendige, duidelijke wijze den treurigen toestand van 190,000 menschen in de Noordelijke provinciën, en deed hem tot de konkluzie komen, dat men voor een afgrond stond.

„Het is," zoo sprak hij, „voorzeker geen bewijs van moed, de oogen te sluiten voor een dreigend, nabijzijnd gevaar; hij alleen handelt kloekzinnig, die met stoute blikken de diepte des voor hem gapenden afgronds peilt, en moedig den arm uitstrekt om dien te dempen." Dat merkwaardige woord stelt ons in staat eenen blik te werpen in zijn karakter. Jammer dat die man niet nauwkeuriger had berekend wat er alzoo noodig was, om den afgrond te dempen, dien hij voor zich zag. Dat heeft hij niet gedaan. Optimist als hij

was, vormde hij zich te gunstige denkbeelden van de menschen, die hij wilde helpen, van den grond, dien hij zou gaan ontginnen. Men profeteerde hem, dat velen der aanstaande kolonisten onwillig zouden zijn, anderen ongeschikt; dat ontginning van heidegrond eene zeer ondankbare zaak was, door velen te vergeefs en met schade beproefd; maar op de wijze zoo als hij 't zich voorstelde een onmogelijkheid. Van den Bosch heeft niet aan die profetie, welke spoedig op zoo treurige wijze bewaarheid zou worden, geloofd. Wel was hij overtuigd, dat hij teleurstelling zou ondervinden. „Te wanen, dat men op dezen weg geene teleurstelling ontmoeten zoude, of zich door de vrees daarvoor te laten afschrikken, mag zoowel ijdelheid als lafhartigheid genoemd worden," zoo schreef hij in 1818; „maar in dit geval mogen wij hopen, dat herhaalde proeven, en een onafgebroken op practische gronden rustend onderzoek ons eindelijk den waren weg zullen aanwijzen, om tot het gewenschte doel te geraken. Eene zoodanige, wel beraamde proefneming zal meer beslissen, dan het beste stelsel van theorie immer zou kunnen doen, en het is derhalve van het hoogste belang te onderzoeken, welke middelen er vereischt worden, om in de dringende behoefte eener zoo talrijke klasse van menschen te voorzien; op welk eene wijze deze middelen verkrijgbaar zijn; — en inzonderheid, van welken aard de proeven zijn, geschikt om de waarde der verkregen resultaten te beslissen."

Ten duidelijkste blijkt uit de hierboven aangehaalde verhandeling, dat van den Bosch alleen zijne kolonizatie wilde doen strekken ten bate van menschen, die geschikt waren om te arbeiden [184]). Wel stelt hij de vraag: of het niet verkieslijker zou zijn, de godshuizen alleen te doen dienen ter verzorging van oude, gebrekkige, voor allen arbeid onbekwame menschen, en daarentegen eigenlijke bedelaars en vagebonden, weezen en verlaten kinderen op het land op te voeden en tot veldarbeid op te leiden, maar hij doet het slechts zeer ter loops als zijnde „een onderwerp, hetwelk wij hier niet „opzettelijk behoeven te behandelen; te minder daar eigenlijk

„de verzorging van deze klasse van armen aan de daartoe „gestelde autoriteiten behoort te worden overgelaten.” Ten duidelijkste blijkt ook, dat hij geen stelsel van subsidieëring van behoeftigen beoogde, maar uitsluitend eene produktieve werkverschaffing; immers zoo spreekt hij in zijne brochure: „Arbeid derhalve, niets dan arbeid, kan als een geschikt „middel worden aangemerkt, om de armoede te bestrijden, en „ieder geschikt middel behoort te worden beproefd, om die „talrijke klasse van menschen, die door toevallige of andere „opgesomde oorzaken uit den arbeidenden kring zijn uitge„sloten, daarin op nieuw eene plaats te doen vinden” [185]).

Ik sprak zooëven over kritiek, die er geleverd werd tegen de plannen van van den Bosch, en waarbij ik reeds stilstond in de Geschiedenis. Zij gold de ongeschiktheid van degenen, die uit steden naar de koloniën zouden vervoerd worden. Tegenover die kritiek stelde de stichter deze vraag: „wat de eerste mensch vermocht met niets dan de aarde, de „algemeene voedstermoeder, zoude dat eene kolonie niet ver„mogen, die behalve dat ontvangt: gemaakte woningen en „levensmiddelen en werktuigen” enz.? Oppervlakkig beschouwd, lag er veel waars in die vraag opgesloten, maar gaan wij het door hem aangehaalde voorbeeld uitwerken, dan komen wij tot een geheel ander rezultaat. God gaf „slechts” de aarde, de algemeene voedstermoeder, aan den eersten mensch, maar toen hij daar stond, zonder woning, alleen met den blauwen hemel tot tent, toen bouwde hij zich een eenvoudige hut. Die hut was zijn eigendom. Iedere voet gronds, dien hij verwerkte, hij deed het voor zich zelf; de vruchten, welke de grond opleverde, waren voor hem; iedere zweetdroppel, die daar parelde op zijn gelaat, ten gevolge van zijn arbeid, beloofde hem vrucht in de toekomst. Daardoor werd zijn energie opgewekt, zijn levenslust en zijn levensmoed versterkt; en wat de luiaard niet vermag met al de werktuigen, hem door de beschaving in handen gegeven, dat deed de eerste mensch met werktuigen, welke zijn vernuft hem deed scheppen, gedreven door de noodzakelijkheid ja, maar

ook door de hoop op een rustig bestaan in de toekomst. Beschouw nog heden ten dage den kolonist in de nieuwe wereld. Zie hem daar arbeiden met lust en met kracht. Wat drijft hem? Immers de hoop op de toekomst. Wat hij arbeidt is voor hem en de zijnen; de woning, welke hij bouwt, de grond, dien hij ontgint, hij doet het voor zich zelf. Geheel anders was het met de menschen, die van den Bosch in zijne koloniën wilde plaatsen. Zij vonden wel eene woning gereed, en alles wat ze noodig hadden, maar zij wisten vooruit, dat het land, 't welk zij zouden ontginnen, nimmer hun eigendom zóu worden; dat zij, òf wanneer zij het in de kolonie tot zekere hoogte gebracht hadden, haar weder zouden moeten verlaten en hun geluk elders zoeken, òf gedurende hun geheele leven schier in denzelfden toestand zouden blijven. Elders bestond dus hoop op eigendom, die machtige hefboom in de gewone maatschappij, maar in de koloniën niet. En dat was m. i. de kanker, die van het begin af, het leven der koloniën heeft ondermijnd.

Het was bepaald eene fout, dat de stichter der Maatschappij in zijne verhandeling de kosten voor ontginning veel te laag raamde, en eveneens de kosten van bemesting van reeds ontgonnen grond. Wil men ontgonnen grond werkelijk in goeden staat houden, dan moet men met mest niet zuinig wezen. De ervaring leerde het den landman in de heidestreken, dat men bij de ontginning zelve met veel minder mest toekan, dan wanneer men den grond drie jaar lang in kultuur heeft gehad. 't Laat zich gemakkelijk begrijpen. De bovengrond toch bevat altijd vruchtbare bestanddeelen en humus, door de natuur zelve gedurende den loop der tijden daarop gebracht. Deze, vermengd met wat dierlijken mest, deelen in het eerste en ook nog in het tweede jaar, hunne kracht mede aan de gewassen; na verloop van twee, drie jaren is zij grootendeels verbruikt door de verbouwde vruchten. Dan moet men den grond vruchtbaar houden door bemesting. De Maatschappij heeft dit ondervonden. Welig tierden in den eersten tijd de vruchten op den pas bewerkten en bemesten grond. De

stichters konden niet genoeg hunne verbazing te kennen geven over de buitengewone vruchtbaarheid der Drentsche heidevelden. Zoo lezen wij o. a. in het eerste Jaarlijksche Verslag der Permanente Kommissie: [186]) „de aardappelen en de rogge staan in de kolonie schoon; zij zijn gelijk te stellen met die der beste gronden." Een jaar later: [187]) „de kolo-„nisten hebben op nieuw hunne gronden bearbeid, met dat „goed gevolg, dat zij, zonder eenige vreemde hulp of onder-„steuning, geheel alleen en met eigen bereiden mest, hunne „gronden zoo voortreffelijk bebouwd hebben, dat dezelve ten „dien aanzien met de beste gronden, waar ook in onze pro-„vincie gelegen, kunnen vergeleken worden, en met dien goe-„den uitslag, dat de gronden thans met het schoonste gewas „bedekt zijn; de kleur der garst kan door de meest gecul-„tiveerde gronden niet overtroffen worden; de haver en an-„dere gewassen staan bijna zonder uitzondering uitmuntend." Het tijdschrift „de Star" is in de eerste jaren vol van dergelijke loftuitingen op de heidevelden en hunne vruchtbaarheid. Helaas! De ondervinding leerde weldra de ondankbaarheid van dezen bodem kennen; maar de stichters der Maatschappij, dankbaar voor de in de eerste jaren verkregen rezultaten, schreven latere geheele of gedeeltelijke mislukking niet aan hem toe, maar aan andere omstandigheden. Men moest eindelijk wel tot de konkluzie komen, dat er veel meer mest noodig was, dan waarop men oorspronkelijk gerekend had. Op twee wijzen heeft men getracht in dit bezwaar te voorzien. 1°. Door aankoop van mest. Voor honderdduizenden is er aangekocht. Bij gebrek aan geschikte kanalen, moest hij grootendeels per as worden aangevoerd. Ook steeg de waarde van den mest, daar ook elders ontginningen werden begonnen, en de landbouw zich langzamerhand begon te ontwikkelen. Men kan nagaan, hoe duur ieder voer mest der Maatschappij te staan kwam. 2°. Door het mengen van mest met heide, zoden, groen, loog enz., in één woord, door vermenging van al die bestanddeelen, welke den grond voedsel en kracht geven. [188]) In allen gevalle waren al de

uitgaven, die er voor deze specie gedaan moesten worden, geheel buiten de gis. Men had gemeend met veel minder te kunnen volstaan; wat meer zegt, men meende dat de kolonie zelve overvloed van mest zou produceeren. De betalingen van mest, welke bij elkaâr opgetrokken een enorm hoog cijfer geven, zijn dus gevolg van misrekening, die op hare beurt het gevolg was van te weinig praktiesche kennis van de heidegronden. Toen de landbouwers in den omtrek der koloniën in 1818 den arbeid der Maatschappij aanschouwden, en van de gemaakte berekeningen hoorden, glimlachten zij, want zij wisten, beter dan de mannen der theorie, wat heidegrond is. Toch hebben zij hun voordeel gedaan met de proeven, door de Maatschappij ge nomen. Zij leerden van haar eene zorgvuldiger bewerking van den grond, de bereiding en vermenging van mestspeciën enz. Ja, het geschiedde menigmaal, dat, wanneer de Maatschappij eene proeve staakte, omdat ze haar ondoelmatig toescheen, de omwonende boeren haar voortzetten en er zich best bij bevonden.

Ik behoef hier niet te vermelden, van welken grooten invloed deze twee principiëele fouten: misrekening in de werkkracht der bevolking en in de produktieve kracht van den grond, geweest zijn. De theorie, waarvan men uitging, was verkeerd, de ervaring heeft dit geleerd. Laat ons thans zien, welke misslagen men in de praktijk beging.

In de eerste plaats valt ons oog op de organizatie van het Bestuur der Maatschappij. Hoe rationeel die organizatie op zich zelve beschouwd scheen, was zij in werkelijkheid hoogst ondoelmatig. Wat lag meer in den aard der zaak, dan een bestuur, in het centrum der koloniën gevestigd, volledig bekend met de gronden, die bebouwd moesten worden, en geheel op de hoogte van den landbouw? En toch, 't was alles zoo geheel anders. Te 's Hage bevond zich het bureel der Maatschappij met een groot aantal goed gesalarieerde hoofd- en subalterne ambtenaren. Ook de Permanente Kommissie, het zoogenaamd dagelijksch bestuur der Maatschappij,

woonde daar, dus in die dagen, bij de gebrekkige kommunikatie, op meer dan twee dagreizen afstands van het oord harer werkzaamheid. Van dat bestuur ging, als uit een centrum, alles uit wat geschieden moest, zelfs de wijze van landbebouwing. Groot is het aantal systemen, alle uitvloeisels van gebrek aan mest, die men gedurende den loop der tijden gevolgd heeft, in welke systemen de mergel- en brembemesting eene voorname rol gespeeld hebben. Wanneer nu te 's Hage door de Permanente Kommissie het een of ander nieuw systeem was aangenomen, dan kreeg de Direkteur aanschrijving, dat de landbouw volgens dat systeem moest worden ingericht. De Direkteur was lijdelijk toeschouwer, en hij, de praktiesche landbouwer, moest soms maatregelen nemen, waarvan hij den treurigen afloop zeer goed bevroeden kon. Deze centraliezatie deed den kolonialen landbouw gelijken op eene fabriek, en de arbeiders op machines. De landbouw nu vordert indieviedualieteit en juiste waardeering van verkregen rezultaten. Deze avontuurlijke landbouw, gedreven door mannen, overigens uitstekend bekwaam, maar op dit gebied dilettanten; dat omslachtige, ondoelmatige, dure beheer, het waren de oorzaken, dat de administratiekosten zooveel hadden bijgedragen tot het groote deficit, hetwelk in 1842 en later in 1857 gedekt moest worden.

In niet één der geschriften, in ons land of in het buitenland over de Maatschappij uitgekomen, heb ik eene verdediging van dezen maatregel gevonden. Integendeel, overal werd zij bestreden; overal wordt aangetoond, dat zij onpraktiesch was. In zeer vage trekken wordt zij door het Bestuur der Maatschappij verdedigd, maar in den regel bewaarde dit het stilzwijgen bij de talrijke aanvallen, die het over deze zaak te verduren had. Zelfs de verdedigers der Maatschappij konden deze zaak niet goedkeuren. Maar, zoo vraagt men wellicht, waarom heeft de Kommissie van Toevoorzicht, die door de leden der Maatschappij benoemd werd, om toezicht te houden op de handelingen van het eigenlijk Bestuur, waarom heeft deze Kommissie, waarin mannen zitting hadden,

die kennis hadden van landbouw en administratie, niet gesproken, niet aangedrongen op hervorming? — Om de eenvoudige reden, dat zij niet op de hoogte was van den toestand der Maatschappij. Zij *kon* dat niet wezen. Eens in het jaar, den dag na de vergadering der Kommissie van Weldadigheid, kwam zij te 's Hage bijeen, nadat eene financiëele kommissie de rekeningen had geverifieerd, en eene kommissie van onderzoek, gedurende een paar dagen, de koloniale inrichtingen had bezocht. Op die vergadering werd in den regel niets anders uitgebracht dan een votum van vertrouwen en van goedkeuring op wat er geschied was. De zaak, welke een onderzoek van dagen en weken vereischt had, te meer daar er een algemeene balans en een algemeen grootboek ontbraken, werd in weinige uren afgedaan. Dat de Kommissie van Toevoorzicht niet op de hoogte was, is geen onderstelling maar een feit, hetwelk duidelijk aan 't licht kwam in 1834. Dat de Permanente Kommissie niet wilde, dat de Kommissie van Toevoorzicht op de hoogte kwam, en zoo dit al eens eene enkele maal geschiedde, toch niet naar het advies dezer Kommissie luisterde, is een feit, dat duidelijk bleek in 1846. Beide feiten zal ik ter zijner plaatse mededeelen. Ik ben overtuigd, dat ik de waarheid niet te kort doe met te beweren, dat de geheele zoogenaamde kontrole niets anders was dan een wassen neus, en dat de Permanente Kommissie het autokratiesch bestuur was der Maatschappij.

Toen de plannen van van den Bosch hier en daar in den lande bestreden werden, en men hem voorspelde, dat eene koloniezatie, op de wijze zooals hij die voorstelde, geen kans van slagen had, werd door den stichter de uitdrukkelijke verklaring afgelegd, dat hij slechts eene *proef* beoogde, en dat hij het van het al of niet gelukken dezer *proef* wilde laten afhangen, of hij de koloniezatie op groote schaal *al* dan *niet* zou voortzetten. „Hij wilde het" zoo sprak hij „aan „de ondervinding, die groote leermeesteres der menschen „overlaten, in deze uitspraak te doen." — De geschiedenis der Maatschappij ligt daar om te bewijzen, dat er geene proef

genomen is, maar dat, onmiddellijk achter elkander, een zestal koloniën zijn gesticht, en dat men, voordat men eenigermate had kunnen nagaan, in hoeverre de vrije koloniën aan haar doel beantwoordden, reeds met de stichting der bedelaars-koloniën begon. Toen in 1819 de vruchten van de eerste kolonie, met welke de proef zou genomen worden, nog niet geoogst waren; terwijl men nog hoegenaamd niet op de hoogte was van de financieële rezultaten van het eerste jaar, werd de eerste steen gelegd der tweede kolonie. Wij kunnen dus gerust zeggen: er is geene proef genomen, maar met koortsachtigen haast is het werk uitgebreid en de grondslagen, waarop men voortging, waren niets anders dan illuziën en idealen. Konijnenburg zegt over deze aangelegenheid het volgende: [139]) „Heidevelden zijn wel vruchtbaar te maken, en ook met „voordeel, maar dit toch niet met zulk een slaging, dat dit „ook wel met ongeoefende, aan den landbouw veelal ont-„wende handen, en onder een algemeen bestuur zou kunnen „geschieden, en zelfs met zulk eene snelheid, die toch altijd „met winstderving en verlies gepaard gaat. Aangezien het „grootste deel der provinciën Drenthe en Overijssel en een „gedeelte van Friesland in vorige eeuwen uit heideveld heeft „bestaan, en van lieverlede tot goeden bouwgrond is gebragt, „zoo was er ten aanzien van de mogelijkheid van ontginning „geen twijfel, en wist het bestuur der Maatschappij de toen „reeds gemaakte vorderingen in landhuishoudelijke kennis „ook eenigermate op de koloniale inrichtingen toe te passen. „Het onderscheid in hare middelen bij die van den gewonen „ontginner was echter te groot, om even gunstige uitkomsten „te mogen verwachten. De gewone ontginner maakt land „langzaam aan, in verband met de verbetering van zijn groen-„land, de vergrooting van zijn veestapel en eene zorgvuldige „mestverzameling, in den tijd, waarin zijne arbeiders weinig „te doen hebben; soms ook met behulp van eenige handels-„mest. Maar dit was in de Maatschappij niet geschied; men „had er maar veel land achtereen ontgonnen, zonder op „een dezer vereischten acht te slaan."

Von Buol Bernberg [140]) maakt dezelfde opmerking. „Men „begon met snelle vlucht, vandaar werd eene natuurlijke ont- „wikkeling over het hoofd gezien. Pas was de boom geplant, „of men wilde vrucht; men breidde de zaak uit boven de „gelden waarover men te beschikken had.... Ook de ge- „meenten en de Regeering dragen hieraan schuld, daar men „de kolonie als een plaats beschouwde, ter afvoering van be- „delaars, zonder aan de Maatschappij den tijd te gunnen om te „berekenen of zij voldoen kon aan deze aanvraag." Dit laatste beweren des heeren v. B. B. is echter geheel in strijd met de waarheid. Van den Bosch had volgens zijn eigen woorden de zaak nauwkeurig berekend, en in al de verslagen en nota's der Permanente Kommissie, in de jaren 1823—1827 uitgekomen, vindt men klachten over de trage opzending van bedelaars, en cirkulaires en brieven aan gemeenten en Regeering, om toch bedelaars op te zenden naar de koloniën der Maatschappij. Zelfs wist zij eene wet te provoceeren, ten doel hebbende de koloniën te bevolken. Het is niet onduidelijk, uit welke bron v. B. B. deze grieve putte.

De verbazende snelheid, waarmede men begon, had nog een ander groot nadeel ten gevolge. De Kommissie van Weldadigheid kocht uitgestrekte heidevelden; volgens rapport van van den Bosch van 24 September 1827, bezat de Maatschappij toen 7000 hektaren, waarvan 2700 hektaren ontgonnen waren, de overige ruim 4000 onontgonnen. Deze laatste vormden dus een steeds toenemend renteloos en rentevernietigend kapitaal. Rekent men de hektare beide op *f* 50, (dit was de prijs die gemiddeld door de Maatschappij werd betaald), dan maakt 4000 hektaren een kapitaal van *f* 200.000, en dit gerekend op 5 pCt., waartegen de Maatschappij hare leeningen sloot, een jaarlijksch bedrag van *f* 10.000. De Maatschappij kreeg hoegenaamd geen rente van dat kapitaal, en zij zelve moest 5 pCt. betalen, voor gelden, die genegocieerd waren om die duizende bunders aan te koopen.

Eene groote fout was het, dat de Maatschappij met schulden begon. De H.H. de Lurieu et Romand [141]) geven hierover

de volgende merkwaardige beschouwingen. „Om zooveel land „te koopen, te ontginnen, te bebouwen, had men geld noodig, „veel geld, en men sloot groote leeningen. Van 1818—1831 „leende men 4 millioen guldens. Van den Bosch rekende er „op, dat, uitgaande van de stelling: *„ieder kolonist kan van „zijn arbeid leven"* — de jaarlijksche kontributie en de gelden, „door de kontraktanten te storten, gedurende 16 jaren, vol„doende zouden zijn ter betaling van rente en amortizeering „van kapitaal, binnen 16 jaren. Een groote schuldenlast „begon dus het pas begonnen werk te drukken, door de „verbazende rente, die opgebracht moest worden."

Welken gang legt in de natuurlijke orde der dingen, die opgevolgd dient te worden, de noodzakelijkheid aan hen op, die eene Maatschappij ontwikkelen? Deze: de eerste kolonisten van eene nieuwe wereld beginnen met haar te betrekken, ieder zoekt zijn toevluchtsoord, bouwt zijn grond en zijne woning. Langzamerhand vermeerderen de woningen, vormen een dorp, hetwelk zich gemakkelijker ontwikkelt, daar het geen drukkenden schuldenlast heeft. Het tegenovergestelde gebeurde in de kunstmatige koloniën van Nederland. Met groote kosten maakte men den korf in orde, alvorens den zwerm te hebben; daarna, in plaats van aan den zwerm den korf te schenken, bezwaarde men den tegenwoordigen en toekomstigen arbeid van die gemeenschap met den intrest van 't opgenomen kapitaal niet alleen, maar met de amortizeering van 't kapitaal zelf. Er staan slechts twee wegen open, langs welke eene landbouwende kolonie in het leven kan worden geroepen, op zoodanige wijze, dat zij kan blijven bestaan. De eerste is, dat de gemeente, het departement, de Staat of de Maatschappij, die het werk sticht, aan de kolonie schenke de eerste kosten van vestiging en niet wat geld voorschiete tegen hooge rente. De tweede is, dat de kolonie, hare wording regelende naar haar eigen hulpmiddelen, toeneme door eigen produkten en arbeid. 't Is dan eerst wel een leven van arbeid, worstelingen, opoffering, maar de overwinning wordt er zeker door.

In zijn verhandelingen had van den Bosch de stelligste verklaring afgelegd, dat zijne koloniezatie alleen zou dienen, om de eerlijke armoede te hulp te komen, en dat hij alleen wilde opnemen huisgezinnen, die lust hadden in den arbeid, vermogens tot den arbeid, maar welken het aan werk ontbrak. Hij zelf was er van overtuigd, dat bedelaars en weeskinderen moesten verzorgd worden, door de „daartoe be- „voegde en gestelde autoriteiten.” — In geen enkel opzicht is hij echter aan deze beginselen getrouw gebleven, noch in de vrije koloniën, noch in de gestichten. De stichting dezer laatste was op zich zelve beschouwd eene daad, in lijnrechten strijd met de zoo ware, door hem verkondigde leer.

De eerste, zoogenaamde proef van koloniezatie met de eerste kolonie, kwam niet overeen met de gedane belofte. Welke waren de menschen, die opgenomen werden? Waren dat werkelijk menschen zonder arbeid, zonder brood? Het tegendeel is waar. De 52 huisgezinnen, die van den Bosch in zijn eerste kolonie plaatste, bestonden voor een goed deel uit krachtige arbeiders, waarvan sommigen zeer goed met den landbouw bekend waren. Anderen, die een goed bestaan in steden hadden, besloten kolonist te worden, om de gunstige vooruitzichten, die men hun voorspiegelde; slechts enkele huisgezinnen waren er onder die eerste 52, die eigenlijk in de termen vielen, om geplaatst te worden, die geen brood hadden en het toch wilden verdienen. Op het gehalte dezer huisgezinnen viel werkelijk niet veel aan te merken. Maar spoedig werd het geheel anders. De korporaties en afdeelingen, die hunne *f* 1700 gestort hadden, en daarvoor recht gekregen hadden om gezinnen te plaatsen, begonnen spoedig de koloniën te beschouwen als een débouché voor zulke gezinnen, waarvan zij liefst ontslagen wenschten te worden. Wellicht droeg hiertoe mede, dat huisgezinnen, die maar eenigermate in de gewone maatschappij bestaan konden, niet naar de koloniën wilden. Indirekt waren dus de koloniën voor vele gemeenten voordeelig; zij werden een schrikbeeld voor min vlijtige huisgezinnen, die tot nu toe gealimenteerd werden,

en een middel om hen te dwingen in eigen onderhoud te voorzien. Maar de Maatschappij moest met geheel of gedeeltelijk invaliede gezinnen, waarop zij niet gerekend had, voortsukkelen. Hadden de stichters recht, zulke gezinnen terug te zenden, zij deden het niet. Waarom niet? Mag men geloof hechten aan de verklaringen der Permanente Kommissie, dan was het, omdat men de gemeenten en subkommissiën niet tegen zich in 't harnas wilde jagen. Daardoor zou de zaak schade lijden; het zou, zoo zei men, nadeeligen invloed uitoefenen. 't Is mogelijk, dat dit waar is, maar ik geloof, dat er iets anders bij kwam. Men telde van den beginne aan de zaak te licht; men dacht, heele of half valiede gezinnen, dat doet niet veel tot de zaak; ze zal er toch om gelukken. — Maar, hoe het zij, het Bestuur beging met de opname dier gezinnen eene groote fout, waarvoor het zeer spoedig moest boeten. Het had zich stipt moeten houden aan de statuten, de organieke wetten en de kontrakten. Bleek het dan later, dat er niet vele zulke gezinnen waren, als waarvoor men de kolonizatie begon, dan had men zich moeten bepalen bij het getal dat er kwam. Maar men had A gezegd, men wilde coûte qui coûte B zeggen. De koloniën moesten bevolkt worden; kreeg men geen geschikte huisgezinnen, dan maar ongeschikte. De korf was er, de bijen moesten er komen. Ziedaar mijn opinie. Mocht ik dwalen, men houde het mij ten goede. — Geheel in strijd met zijne verklaring, in 1818 afgelegd, stichtte van den Bosch reeds in 1822 bedelaars- en weezen-koloniën, terwijl nog volstrekt niet gebleken was, of de proef met vrije koloniën gelukt was. Van den Bosch beweerde later, dat hij door de Regeering was aangezocht, deze te stichten. Mijns inziens is het overtuigend door Betz en anderen aangetoond, dat de Regeering daaraan niet gedacht heeft, maar dat het voorstel daartoe, uitsluitend van van den Bosch is uitgegaan. Niet dan na lange aarzeling stond de Regeering de door van den Bosch aangevraagde Ommerschans af, en het is volstrekt niet onwaarschijnlijk, dat van den Bosch, die toen reeds grooten in-

vloed begon te krijgen bij Koning Willem I, dien afstand heeft afgedwongen. Had de Regeering het inietiatief genomen om aan van den Bosch de stichting van bedelaars-koloniën op te dragen, dan lag het in den aard der zaak, gelijk Betz zoo terecht aantoont, dat zij de Ommerschans, als de voor dat doel meest geschikte plek, aan het Bestuur der Maatschappij zou hebben aangeboden. We behoeven ook niet lang naar de redenen te zoeken, waarom van den Bosch er op aandrong bedelaars-koloniën te stichten. Er moge bijgekomen zijn het menschlievende motief, om dien menschen een beter lot te bereiden, ik wil dat volstrekt niet ontkennen, maar grootendeels was de zaak eene kwestie van geld. In de vrije koloniën was kolonie I met hypotheek bezwaard; op de stortingen, welke er gedurende de 16 eerstvolgende jaren moesten geschieden door kontraktanten, die huisgezinnen in de koloniën geplaatst hadden, was reeds een zoo groot kapitaal opgenomen, dat men deze niet meer *kon* beleenen. Geld bleef er noodig, en de kontrakten met de Regeering, die gedurende 16 jaren *f* 222.000 aan de Maatschappij verzekerden voor de plaatsing van de 9200 zielen, werden het middel om het te krijgen. Op die *f* 222.000 werden leeningen gesloten; de geldschieters werden in den waan gebracht, dat rente en kapitaal gegarandeerd waren door het Rijk, en zoo werden de bedelaars-koloniën een middel, om het leven der vrije te rekken. Hoe gaarne ik ook deze zaak in een ander licht had willen plaatsen, mijn overtuiging verbiedt mij zulks te doen.

Met dezelfde lichtvaardigheid, als waarmede van den Bosch geheel of half invaliede huisgezinnen in de vrije koloniën opnam, nam hij thans geheel of half invaliede bedelaars in de gestichten op. Behelsden de met de Regeering gesloten kontrakten duidelijk aanwijzing van den aard en de geschiktheid der bedelaars, die geplaatst zouden worden, en die er noodig waren volgens het verkondigde systeem, in de praktijk werd daarop niet gelet. Alles werd opgenomen, tot dat de gestichten vol waren. Toen begon van den Bosch te klagen.

Hij beklaagde zich, dat de Regeering zich niet aan de kontrakten gehouden had, en dat dit in groote mate het werk vertraagde. Had van den Bosch, getrouw aan zijn programma, aanstonds allen, die niet in de termen vielen, teruggezonden, dan had hij konsekwent gehandeld, dan waren misschien de kontrakten als onuitvoerbaar verbroken; maar nu, nu was de Regeering in een moeielijken toestand. Zij had van honderde gemeenten duizende bedelaars opgevraagd en deze geplaatst in de gestichten. Tegen wil en dank moest zij den weg bewandelen, dien van den Bosch voorschreef, en die weg was deze: de Maatschappij moet voor de schade, die zij lijdt op de bevolking der gestichten, vergoeding ontvangen.

Geheel in overeenstemming met het Bestuur, werd die vergoeding geregeld; der Maatschappij werd een proeftijd gegund, om te zien of de beraamde vergoeding voldoende was. Dit werd na de proeve gekonstateerd, en nu, zou men gedacht hebben, dat de zaak uit was. 't Was er verre van daan. Bij elke krizis, bij iederen oogenblikkelijken financieëlen nood, beschuldigde van den Bosch de Regeering, dat deze daaraan schuld droeg; dat alles wat de stichters gedaan hadden uitstekend, en dat wat de Regeering gedaan had, verkeerd was geweest.

Het onbillijke van die beschuldigingen van van den Bosch blijkt al aanstonds, wanneer we maar een blik werpen op al de sommen, welke de Koning bij „geheime" en „zeer geheime" besluiten aan de Maatschappij afstond; op de leverantiën van katoenen, juten zakken, enz., waarmede de Maatschappij zoo geheel in 't nadeel der partikuliere industrie, en in 't nadeel van 's lands schatkist begunstigd werd. 't Was waar, dat de Regeering zich in 1823 niet aan de kontrakten hield, maar even waar is het, dat de Regeering de schadeloosstelling toestond, die door van den Bosch gevraagd werd. Het Bestuur der Maatschappij had dus toen geen recht van spreken meer. Het had van de Regeering verkregen wat het vroeg, ja meer dan dat. Toen in 1842 van den Bosch weder met deze beschuldiging voor den dag kwam; toen hij, bij den hoogst treurigen financiëelen toestand der

Maatschappij in 1842, weder beweerde, dat „de onwerkvat„baarheid der door de Regeering opgezonden bedelaarskolo„nisten eene der oorzaken was van den treurigen financieëlen „toestand der Maatschappij" kreeg hij het volgende karakteristieke antwoord: „de Staat maakt geen valide of on„valide bedelaars; hij is alleen intermediair der gemeenten. „Deze zenden hare bedelaars op, de Staat zorgt dat deze ge„plaatst worden. Hij kan niet helpen, dat het in het hoofd „van verstandige mannen is opgekomen, dat het mogelijk „zoude zijn een voldoend aantal nijvere, valide arbeiders te „vinden, die lust zouden hebben naar Hollandsch Siberië te „gaan."

Hoe juist nu ook deze beschouwing van de Regeering van 1842 was, zeker is het, dat de Regeering van 1822 wel degelijk de zienswijze van van den Bosch gedeeld heeft, en eene bedelaars-koloniezatie mogelijk achtte; anders zou zij toch wel niet hare toestemming gegeven, en met de Maatschappij kontrakten gesloten hebben.

Het Bestuur der Maatschappij was geheel in haar recht met te beweren, dat de invaliedieteit der bevolking eene der oorzaken was geweest van 't mislukken der plannen, want de gevolgen van de zoo snelle, geheele verkrachting van 't oorspronkelijke systeem gaf onmiddelijk de wrangste vruchten.

De organieke wetten en verordeningen der Maatschappij [142]) bepaalden het volgende: „Ieder die zijne taak afgedaan, en „zich naar behooren gedragen heeft, ontvangt een kaartje op „welks vertoon het bepaalde voedsel en geld hem wordt ver„strekt. Zonder kaartje kan men noch voedsel, noch geld „bekomen." Deze grondstelling bevatte deze gedachte: *die niet arbeidt zal niet eten, en al naarmate men werkt zal men beloond worden.* Een noodwendig gevolg van de plaatsing van invalieden was, dat men dit wets-artiekel moest wijzigen, en er voor in plaats stellen dit: *„De Maatschappij zal u voeden en kleeden voor den arbeid dien gij verricht.* De koloniën van Weldadigheid hadden dus binnen vier jaren de strekking gekregen van subsidieëring op groote schaal. Had men

nu nog maar dat stelsel van subsiedie, dat geven van voedsel en kleeding voor den arbeid, dien de kolonist verrichtte, toegepast op de geheel of gedeeltelijk invalieden; nauwkeurig berekend wat deze doen moesten, en de luie bedelaar, gelijk er in menigte waren, gedwongen tot den arbeid! Niets van dat al. Het oorspronkelijke systeem werd geheel verzaakt, ja zelfs in dier voege verminkt, dat het ook op de ijverige, arbeidzame huisgezinnen werd toegepast. Terwijl men berekende hoeveel een invalied huisgezin, een invaliede bedelaar verdienen moest, om niet van honger om te komen, stelde men een maximum van verdienste vast voor de vlijtige huisgezinnen. Had nu een invalied huisgezin nagenoeg niets verdiend, dan kreeg het toch de vastgestelde verstrekking in voedsel en kleeding. Had een ijverig huisgezin eens veel meer verdiend dan het maximum van het tarief bepaalde, dan had het dat meerdere gratis verricht. Hoe verstandige mannen tot zulk een dwazen en verderfelijken maatregel hebben kunnen besluiten, is me een raadsel. De luiaard werd er nog luier door; hij wist: voor wat ik doe, krijg ik toch voedsel enz. De arbeidzaamheid werd er op kunstmatige wijze door te keer gegaan, want voor nijvere huisgezinnen was de weg afgesloten, om vooruit te komen; ze deden zooveel, totdat ze het maximum van verstrekking bereikten; dan hadden ze genoeg gedaan. Er bestond wel eene zoogenaamde rezerve-kas, waarin, volgens het verminkte systeem, datgene wat ijverige kolonisten boven het maximum verdienden, moest gestort worden, en waarop zij later aanspraak hadden; maar al *spoedig* werd hun zoo weinig van de verdiende gelden uitbetaald, dat deze rezerve-kas niet anders werd dan een spaarpot voor de Maatschappij, waaruit zij de te korten dekte, die er op invaliede huisgezinnen ontstonden. Met andere woorden: de spaarpenningen van vlijtige gezinnen moesten dienen, om in den nood der invaliede of luie te voorzien.

„Dit socialistisch-kommunistisch denkbeeld," zoo sprak de heer C. J. M. Jongkindt Coninck op het Landhuishoudkun-

dig Kongres te Haarlem, „werkte dan ook uit, dat de luiaard „nog luier werd, omdat hij toch gevoed, gekleed en verzorgd „werd; terwijl de ijverige kolonist lui werd, omdat, wan„neer hij veel boven het bepaalde maximum verdiende, de „meerdere verdiensten ten bate zijner medekolonisten kwa„men" [148]).

Door alle verstandige mannen, die hunne denkbeelden voor en na over de koloniën uitspraken, is deze maatregel streng gegispt; maar de Permanente Kommissie, bewonderenswaardig in hare volharding, heeft zich daaraan nimmer gestoord, en is denzelfden weg blijven bewandelen, tot aan den ondergang der Maatschappij van Weldadigheid in 1859.

Ook de wijze van verpleging, inzonderheid in de gestichten liet *zeer* veel te wenschen over. Was het in de vrije koloniën, bij de overigens uitmuntende opvoeding, welke de bevolking ontving, een onmogelijkheid in het bezit van grond te komen, ja wat meer zegt, tot betrekkelijke welvaart te geraken, daar de verdiende gelden niet werden uitbetaald, op grove wijze zondigde men bij de inrichting der gestichten tegen het familie-leven. Ik schreef in de Geschiedenis: „wanneer „er een bedelaarsgezin in de kolonie kwam en in een der ge„stichten geplaatst werd, dan werden alle leden van elkander „gescheiden, en ieder in zijne klasse geplaatst. Hoewel onder „'t zelfde dak wonende, is de familieband verbroken; op den „drempel van 't gesticht houdt deze op." Moge het nu waar zijn, dat, bij sommige, geheel verwaarloosde gezinnen, deze scheiding eene noodzakelijkheid was, eene fout was het, dat men dezen maatregel op allen toepaste. Ja, maar zoo spreekt het Bestuur, deze maatregel *moest* wel algemeen zijn; het was onmogelijk uitzonderingen te maken. Bewijs te meer, dat de bedelaarskoloniezatie van den beginne af eene zonde is geweest tegen de ekonomie en de humaniteit.

De Lurieu en Romand gaven over deze twee zonden zeer belangrijke beschouwingen. Zij hadden twee groote grieven tegen de Maatschappij: de miskenning van 't eigendom en de vernietiging van 't familieleven. In de vrije kolonie

heeft men, hoewel de rechten van 't huisgezin er geëerbiedigd worden, nimmer hoop op eigendom; in de strafkoloniën heeft men dat evenmin, maar bovendien, daar wordt ook het huisgezin opgeheven; als wildvreemden worden zijne leden in verschillende kategoriën geplaatst; de kinderen van de ouders vervreemd; echtgenooten van elkaâr verwijderd; ja zelfs het tweejarige kind aan de moeder ontnomen; en dat in een opvoedingsgesticht tot arbeidzaamheid en humanieteit!.... „Rome „is begonnen met broedermoord, roof en diefstal; niettegen„staande dat slechte begin heeft die staat zich ontwikkeld „en gemoraliezeerd. Als 't ware instinktmatig heeft zich daar „eene maatschappij gevestigd op den dubbelen grondslag: „de eigendom en het huisgezin. Vreemde zaak! In Holland, „waar anders de eigendom en het huisgezin heilige zaken „zijn, kwamen verstandige, weldenkende mannen op de ge„dachte eene maatschappij te stichten, met instellingen, die „tot niets anders voeren dan tot vernietiging van beide. Twee en „dertig jaren heeft men, zonder het te willen, of er zich zelf van „bewust te zijn, bij een werk van weldadigheid, kommunistie„sche beginselen in toepassing gebracht. Wat is het uit„gangspunt, de moeder-idée der kommunistiesche beginselen? „Is het niet dit, dat het indieviedu in meerdere of mindere „mate in den Staat opgaat? Is het niet de vernietiging van „vrijheid, van persoonlijkheid, van verantwoordelijkheid van „ieder, ten voordeele eener gemeenschap?" Zeer eigenaardig drukken zij het, 't zij mij vergund hun eigen woorden te gebruiken, aldus uit: „Notion fausse d'un prétendu progrès, „à rebours de la civilisation et de la vie, qui consisterait à „faire rentrer l'homme dans les entrailles de sa mère et l'hu„manité dans le sein de la nature, espèce de pantheïsme „social, qui rappelle le fatalisme de l'Orient, et dont le ber„çeau se trouve au fond des Indes."

Holland, het land van vrijheid, vergrijpt zich aan een sociaal probleem, in het vertrouwen eene goede zaak te verrichten. Waarom hebben deze ondernemende, edelmoedige menschen niet dat geluk gehad, hetwelk hun arbeid gewoon-

lijk kroont?.... Alléén daarom niet, omdat de stroomingen der menschelijke ziel moeilijker te keeren zijn, dan de baren der Noordzee; omdat er noch kanalen, noch dijken zijn, die aandoeningen kunnen bevatten of keeren, welke in strijd zijn met de goddelijke wetten van den eigendom en het familie-leven.

Waren de zonden, die men tegen de ekonomie beging, groot, en was de verdeeling van de huisgezinnen in verschillende kategoriën eene daad, in strijd met de humanieteit, niet minder is de wijze af te keuren, waarop jeugdige kolonisten ontslagen werden. Op twintigjarigen leeftijd moest het grootste deel der geplaatste weezen en verlaten kinderen de koloniën verlaten. Alsdan zag de Maatschappij niet meer naar hen om. Zij, die hun geheele leven in een gesticht hadden doorgebracht, kwamen nu eensklaps in de gewone maatschappij, met weinig of geen middelen van bestaan; met weinig kleeding en een weinig overgespaarde penningen. Waar bleven zij? De Maatschappij kan er geen antwoord op geven. Maar in deze dagen is het op treurige wijze gebleken, wat er van velen geworden is. De heer Scheltema, predikant te Dockum, de ijverige medewerker aan de hervorming der weezenverpleging in Nederland, is, na een ingesteld onderzoek, tot de overtuiging gekomen, dat niet minder dan 40 pct. der meisjes, eenmaal door de Maatschappij van Weldadigheid verpleegd te Veenhuizen, terecht is gekomen in publieke huizen. Wat is er van de overigen geworden? 't Is onbekend. Van de jongens zijn velen later, nadat zij eenigen tijd doelloos hadden rondgezworven, naar de koloniën teruggekeerd als veroordeelde bedelaars; hunne promotie was dus van een weezengesticht naar een bedelaarsgesticht. Met zulke rezultaten voor oogen vragen wij: mocht dat het rezultaat zijn van het werk eener Maatschappij van Weldadigheid? — Gelukkig dat de Regeering dat gesticht heeft opgeheven, al geschiedde het dan ook een halve eeuw te laat.

Veel beter was het in deze gesteld met de vrije koloniën. De organiezatie was daar ook veel beter. Daar bleven de

kinderen bij hun ouders; slechts ingeval zij in 't huwelijk traden, moesten zij, wanneer er n.l. voor hen geen hoeven openstonden, de koloniën verlaten. Een zeer groot deel vestigde zich in de nabijheid der koloniën, en leeft daar nog. Zij hebben heidevelden ontgonnen, en wonen nu in eigen of gepachte hoeven. Sommigen kregen grond in erfpacht, waarop ze een hut bouwden. Daar ik in de gelegenheid was, velen hunner te leeren kennen, is 't me aangenaam hier te mogen konstateeren, dat een aantal ijverige huisgezinnen er onder wordt aangetroffen, die zelven in eigen onderhoud voorzien, terwijl er zelfs onder zijn, die het tot betrekkelijke welvaart gebracht hebben.

Bij de behandeling van de geschiedenis der Maatschappij is het reeds gebleken, dat haar treurige financiëele toestand pas in 1831 aan het licht kwam. Hoewel de Regeering wel het vermoeden had, dat de zaken niet best stonden, had zij toch niet kunnen denken, dat het zóó kritiek er meê gesteld stond, als werkelijk het geval was; te meer, daar de stellige verklaringen van het Bestuur der Maatschappij iets anders konden doen verwachten. Wij moeten dus, als wij de vraag stellen: welke was de oorzaak dat, niettegenstaande de financiëele toestand reeds sedert jaren kritiek was, de Regeering en het publiek, aandeelhouders en kontraktanten er toch geheel onbekend mede bleven, ten antwoord geven: òf de Kommissiën van Weldadigheid en van Toevoorzicht waren op de hoogte der zaak, òf ze waren het niet. In het eerste geval hebben zij met voorbedachten rade den toestand verborgen gehouden; in het tweede geval wordt van zelf het vonnis uitgesproken over de admienistratie. Ik voor mij ben overtuigd, dat we aan het laatste te denken hebben. De Kommissiën waren volstrekt niet op de hoogte, en 't spijt mij het te moeten zeggen, maar ik houd het er voor, dat de Permanente Kommissie door kunstige groepeering van cijfers den waren toestand verborgen hield. Het afwezig zijn van een algemeene balans en algemeen grootboek kwam haar hierbij zeer te stade. Vraagt men: vanwaar die geheimzin-

nigheid? Ook hierop is 't antwoord niet moeilijk te geven. Die geheimhouding moest dienen om het krediet der Maatschappij te bewaren, de fondsenhouders in goede stemming, en de sympathie voor de zaak levendig te doen blijven. De Permanente Kommissie had overigens in deze de beste leermeesteresse in de Regeering zelve, welke in die dagen alles op „geheime" en „zeer geheime" wijze afdeed, en aan de Volksvertegenwoordiging juist zooveel mededeelde, als zij wilde.

Dat de Kommissie van Toevoorzicht, de zoogenaamde kontrôle door de leden der Maatschappij benoemd, niet op de hoogte was, is zeer gemakkelijk te bewijzen. In het verslag, dat den 16den April 1830 door die Kommissie bij monde van den Heer Canneman werd uitgebracht over de rekening en verantwoording van ontvangsten en uitgaven over het dienstjaar 1828, lezen wij het volgende [144]): „Verwacht niet, „M. H.! dat wij ons wagen zullen aan eenige terechtwijzin„gen, welke eene lage bedilzucht zouden verraden. Wij ver„heugen ons veeleer, alhier te mogen herhalen de verzeke„ring, bij vroegere opneming der verantwoording van het „maatschappelijk beheer, door hen, welke met de opneming „derzelve in der tijd waren belast, aan de tijdelijke Kommis„sie van Toevoorzicht gegeven, dat aan al de voorschriften „en vereischten eener rigtige comptabiliteit, met de meeste „gestrengheid is voldaan, en dat al de veelvuldige en her„haalde proefnemingen, om ons te vergewissen van de nauw„keurigheid der boekhouding, en de overeenstemming van „de in ontvang verantwoorde en in uitgaaf geleden posten, „met de daarvoor vorderbare bewijzen, de meest geruststel„lende resultaten hebben opgeleverd." In 1831, den 8sten November, bracht die Kommissie weder bij monde van den Heer Canneman haar verslag uit. In dat verslag [145]) wordt adhezie gegeven aan alles, wat door het Bestuur der Maatschappij gedaan was op financiëel gebied, en werd er ten gevolge van dit en andere verslagen besloten, de rekening en verantwoording van ontvangsten en uitgaven over 1830

goed te keuren. De Kommissie, tot datzelfde doel benoemd over de rekening van 1831, zegt in haar verslag dato 22 April 1833: „weldra mogen wij den stichter der Maat-„schappij zoo God geve in het vaderland gelukkig wederzien, „en dan zien wij door zijne medewerking de laatste hand „leggen aan het gebouw, dat van zijne werkzame menschen-„liefde aan latere geslachten getuigenis zal geven."

De Heer Canneman was dus met zijne medekommissarissen, gelijk uit de rapporten blijkt, zeer tevreden over de wijze, waarop de financiën bestuurd werden, en had alle hoop op de toekomst. Waaruit konden zij die tevredenheid met het bestaande, die hoop op de toekomst anders putten, dan uit een nauwgezet onderzoek van het Maatschappelijk financiewezen? Hoe geruststellend waren die rapporten voor de overige leden van beide Kommissiën, die zich niet persoonlijk overtuigd hadden van den toestand der Maatschappij, en die altijd, ingevolge uitgebrachte adviezen, hunne goedkeuring gehecht hadden aan de werkzaamheden der Permanente Kommissie; hoe geruststellend inzonderheid voor fondsenhouders en kontraktanten! In 1832 en 1833 kwam de waarheid aan het licht. De Permanente Kommissie kwam er zelve mede voor den dag, dat de financiëele toestand der Maatschappij zeer treurig was. De Regeering benoemde Kommissiën van onderzoek, eene in 1832, eene in 1833 [146]). Tot de laatste behoorde ook de Heer Canneman, hierboven genoemd.

En wat lezen we thans in het, mede door dien heer geteekend rapport? „Dat de Kommissie reeds in den aanvang „van haar onderzoek getroffen was over den ongunstigen „toestand van deze vaderlandsche instelling; dat zij de over-„tuiging had, dat de finale regeling der zaken van de Maat-„schappij aan groote bezwaren zou zijn onderworpen; dat „volgens hare meening: *de Maatschappij van Weldadigheid „hare betalingen moet staken en ontbonden worden; of dat zij „met alle lasten voor rekening van het rijk kome.*"

Vanwaar die zoo snelle verandering van zienswijze van

den heer Canneman? — Het rapport der Regeerings-Kommissie, waarin hij zitting had, bericht ons het volgende: „het „verzuim eener duidelijke aanwijzing van eigen inkomsten „en middelen, in verhouding tot de werkelijke behoeften, zoo „van elke stichting als van de geheele Maatschappij, is een „misslag geweest van groote gevolgen; daaraan is het toe te „schrijven, dat het jaarlijksch aanmerkelijk deficit zoo lang is „kunnen verborgen blijven voor het publiek, het goeverne-„ment, ja zelfs voor de Kommissie van Weldadigheid, het „eigenlijk hoofdbestuur der Maatschappij, welke echter te „zeldzaam en dan nog te kortstondig vergadert, om slechts „een vlugtig overzigt van de huishouding en den gang van „zaken te kunnen nemen. Ook de Kommissie van Toevoor-„zicht, jaarlijks benoemd om de verantwoording op te nemen, „bleef zich steeds op voetspoor der voorafgegane, hetzij te-„recht of te onrecht, bloot beschouwen als eene soort van „rekenkamer, alleen belast met de materieele verifikatie der „afgelegde rekening. De verslagen der Kommissie van Toe-„voorzigt hebben dus de Regering evenmin op het nakend „gevaar kunnen opmerkzaam maken."

De heer Canneman spreekt dus hier, terwijl hij de admienistratie veroordeelt, ook een oordeel uit over de twee Kommissiën der Maatschappij, en dus ook over zich zelf. Jaren lang is hij lid geweest der Kommissie van Toevoorzicht, soms lid der financiëele Kommissie b. v. in 1833, en.... met de meeste verbazing ontdekt hij in 1834 den treurigen financiëelen toestand der Maatschappij, en komt tot de konkluzie, die hij ook onderteekent: *de Maatschappij moet of failliet gaan, of met alle lasten aan den Staat komen.*

Rezumeeren wij de medegedeelde bedenkingen en opmerkingen, dan komen wij tot dit rezultaat: eene gebrekkige en daarbij zeer dure admienistratie bedekte langen tijd den hopeloozen toestand der Maatschappij van Weldadigheid, die, na gebazeerd te zijn op onware illuzoire theoriën; na zich bezondigd te hebben aan verkrachting van enkele juist gestelde praemissen, zich schaamde amende honorable te doen.

Op dat standpunt bevond zich m. i. de Maatschappij van Weldadigheid in 1834, toen van den Bosch in 't land terugkwam.

't Was er echter verre vandaan, dat hij dit erkende. Neen, alles wat hij verkondigd had was waar geweest, wat hij gedaan had, was goed geweest. De Regeering droeg schuld aan alles. Deze had de groote schade veroorzaakt, door het opzenden van andere kolonisten, dan waarvoor gekontrakteerd was; maar meer dan dat, zij had hem, den stichter, die niet bij 't werk kon gemist worden, verwijderd, eerst naar de West- en toen naar de Oost-Indiën; daaraan is de treurige financieële toestand te wijten. Op de eerste beschuldiging behoeven we niet meer terug te komen. Wat de tweede aangaat, we begrijpen niet, hoe iemand er toe *kon* komen, der Regeering een dergelijk verwijt te doen. Was de verwijdering van een enkel man eene levenskwestie voor de Maatschappij, dan was de stichting van die Maatschappij een onvergefelijke daad. Immers die man was evenals ieder ander wereldburger sterfelijk. Maar bovendien, dan was het een onzedelijke daad van den stichter, dat hij de stichting, die, volgens zijn eigen getuigenis, hem niet missen *kon*, aan haar eigen lot overliet, en onder het bestuur eener Kommissie, die daartoe de bekwaamheid miste. Het vertrek van van den Bosch naar Indië was eene geheel vrije daad. Toen hij benoemd werd, had hij, wetende hoe de zaken stonden, wetende, dat deze zouden lijden door zijn afwezigheid, moeten blijven. Volgens mijn overtuiging moesten deze beschuldigingen tot niets anders dienen, dan om eigen baan schoon te maken, en inzonderheid om nieuwe subsiediën te krijgen van de Regeering, die der Maatschappij dan ook van 1834—1840 op kwistige wijze werden geschonken. En op welke wijze?

Het Departement van Koloniën, waarvan van den Bosch zelf van 1834—1839 het hoofd was, werd de lijdende partij. Het moest aan de Maatschappij eene som van *f* 1.300.000 leenen tegen 4 pCt., het moest gedurende de jaren 1836—1840 jaarlijks de som van *f* 200.000 storten, tot dekking van het

bestaande te kort, ter voorziening in het benoodigde voor de koloniale instellingen, en voor voldoening van opgenomen kapitalen, m. a. w., het Departement van Koloniën leent, onder goedkeuring van den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer J. van den Bosch, tevens hoofd der Maatschappij van Weldadigheid, eene som van meer dan een millioen tegen 4 pCt., maar die rente, plus de rente van het andere opgenomen kapitaal, moet het Departement zelf betalen. — Meer dan dat. Ieder, die een weinig bekend is met de geschiedenis van Indië, weet, hoe daar in de dagen van van den Bosch het muntstelsel verknoeid is door den invoer dier menigte duiten, waarop het Rijk eerst groote winsten behaalde, maar waardoor het in 1854 zulke bloedige offers moest brengen; weet het ook, hoe groot de schuld was, welke het Departement van Koloniën had bij de Handelmaatschappij [147]). Van den Bosch wist het gedaan te krijgen, dat bij Koninklijk Besluit aan de Maatschappij van Weldadigheid werd afgestaan *f* 100.000, of zooveel als de winst op de leverancie der Oost-Indiesche duiten meer zou bedragen dan *f* 300.000. Men ziet uit dit alles voldoende, dat de Maatschappij van Weldadigheid geen reden heeft, te beweren, dat zij door het Rijk stiefmoederlijk is behandeld; men ziet, dat het niet ongegrond is, wat ik in mijne korte karakterschets van van den Bosch zeide. Maar wellicht heeft de Maatschappij belangrijke diensten bewezen aan het Departement van Koloniën, diensten, welke dergelijke geldelijke opofferingen wettigden? Laat ons zien wat zij gedaan heeft.

Toen de stichter der Maatschappij die groote opofferingen van de Regeering vroeg, deed hij het voorstel, de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid, „waarop de Regeering „voortaan eenen overwegenden invloed moest uitoefenen", dienstbaar te maken voor de Oost-Indiesche bezittingen, door de opvoeding van kinderen der kolonisten en weezen tot Indiesche militairen, en door het opvoeden van valiede bedelaars tot landbouwers, bestemd om de binnenlanden van Sumatra te kolonizeeren. Deze kolonizatie zou in verband

staan met het sedert eenigen tijd, op groote schaal ingevoerde kultuur-stelsel. Op die belofte kreeg van den Bosch de aangevraagde sommen, maar zijne belofte is hij nimmer nagekomen; er zijn geen jeugdige kolonisten opgevoed tot Indiesche militairen, en ik heb ook nooit gehoord, dat er een transport tot landbouwers opgevoede bedelaars naar de binnenlanden van Sumatra vertrokken is. Toen in 1840 de portefeuille van van den Bosch aan een ander minister van koloniën werd overgedragen, betaalde deze, m. i. zeer natuurlijk, de winst op de duiten niet uit aan de Maatschappij. Hij beriep zich daartoe op de klauzule „indien deswege niet anders zal worden beschikt"; hij had liever moeten zeggen: gij komt de beloften niet na in zake Indiesche militie en Sumatra's kolonizatie, dus is Koloniën niet verplicht tot deze opoffering. Misschien is dit ook wel aangevoerd; 't is mij echter onbekend.

De geschiedenis der Maatschappij leerde ons reeds, hoe de aldus verkregen sommen besteed werden. Zij moesten dienen tot verdere ontginning van gronden, tot aanmerkelijke verbetering van reeds ontgonnen gronden, in één woord, om de Maatschappij op dat standpunt te brengen, waarop zij, naar beweren van den Generaal, zou gestaan hebben in 1834, als hij niet in 1828 uit het land ware vertrokken; en zij hebben geleid tot nog grooter afwijking van de in 1818 verkondigde beginselen.

De avontuurlijke landbouw had daaraan geëvenredigde, dat wil zeggen, slechte rezultaten opgeleverd. Half valiede, luie kolonisten bewerkten bij de gestichten den uitgeputten grond; ook in de vrije koloniën deden gebrek aan mest en hooi zich meer en meer gevoelen. De landbouw was een onmogelijkheid geworden, omdat zij bij lange na niet voldoende was, om aan die groote massa menschen brood en arbeid te verschaffen, en men deed weder een noodsprong. Men voerde het fabriekwezen in op groote schaal. Noemden wij den kolonialen landbouw een avontuurlijke, omdat het een springen was van den hak op den tak, niet minder avontuurlijk werd het fabriekwezen, dat thans een nieuw veld van

arbeid moest worden. De geschiedenis der Maatschappij, en de daarin voorkomende rapporten van deskundigen hebben ons op dit punt zoo op de hoogte gesteld, dat ik de kwaliefiekatie „avontuurlijk" hier niet behoef te verdedigen.

Van den overwegenden invloed, welken de Regeering op den gang van zaken zou uitoefenen, kwam niets. De twee Regeerings Kommissarissen, die het toezicht zouden uitoefenen, beklaagden zich later, dat zij nooit op de vergaderingen van het Bestuur waren uitgenoodigd, en dat, wanneer zij het Bestuur hierover interpelleerden, zij tot antwoord ontvingen: het Bestuur houdt geene vergaderingen.

Hoe nadeelig moest dit alles op de bevolking werken! Zij werd langzamerhand eene werkkracht, die het geheel in stand moest houden, en dat begreep zij zeer goed. Aan den landbouw onttrokken, die verlies opleverde, moesten zeer valiede arbeiders naast de invalieden in de fabrieken, welke kunstmatig verkregen winsten schonken, arbeiden. De kinderen, zonder onderscheid van leeftijd en kunne, werden in de fabrieken geplaatst. In 1838 was dit getal zoo groot, dat het de aandacht trok van de Kommissie van Toevoorzicht [148]). In haar verslag, uitgebracht door de H. H. van Harenkarspel Eckhardt, A. U. J. Ravestein Medenblik en van Voorst lezen wij daarover het volgende: „men vergunne ons te vragen, of het niet „te vreezen is, dat de kinderen de slachtoffers dier krachts„inspanning kunnen worden, en of instede van zich hier „voor hun volgend bestaan geschikt en bekwaam te maken, „die kinderen ook gezegd zouden kunnen worden, slechts „gedurende eenige jaren, die voor hen zelven verloren zijn, „dienstbaar geweest te zijn aan de ondersteuning en verbete„ring der finantiën eener Maatschappij, welker eerste belofte „het was, der verwaarloosde armoede niet alleen tijdelijk on„derhoud te verschaffen, maar ook voor de toekomst te verzekeren."

Ook uit een ander oogpunt bestreed deze Kommissie die groote uitbreiding van 't fabriekwezen. Wij lezen in datzelfde verslag de volgende, zoo behartiging-waardige wenken,

waarop het Bestuur der Maatschappij evenwel geen acht sloeg. „Bij den meerderen bloei en welvaart, welke wij ons „vaderland mogen toewenschen, zou het kunnen gebeuren, „dat er een tijd kwame, dat er handen ontbraken, om de „fabriekmatige inrichtingen gaande te houden, wanneer ieders „woonplaats genoegzame middelen van bestaan voor hare be- „volking aanbood; hoe spoedig zouden dan de koloniale eta- „blissementen verlaten worden, en de kosten aan derzelver „oprichting besteed verloren zijn. Maar zoo de toekomst „eens niet zoo heilrijke uitkomsten mogt aanbieden en een, „aan andere min verblijdende oorzaken, de min of meer lang- „durige stilstand, niet alleen der koloniale maar van alle „Nederlandsche fabrieken, mogt worden toegeschreven, waarvan „de voorbeelden in andere landen in de geschiedenis van „onzen tijd niet vreemd zijn, zou men zich dan ook kunnen „beklagen, dat de Maatschappij van Weldadigheid zich had „laten medeslepen, om een pad te kiezen, afwijkende van „den regten weg, dien zij zich zelve had afgebakend, toen „zij den landbouw als het hoofdbestaan der kolonisten zich „voorstelde en den fabriekmatigen arbeid slechts als bijzaak „beschouwde; wanneer het zeker geheel buiten hare bedoe- „lingen lag, aan de laatste eene uitbreiding te geven, als zij „thans doet en nog zal wenschen te geven, omdat het moeie- „lijk, zoo niet onmogelijk zal worden, aan de kracht der „versnelde beweging weerstand te bieden, aan de stem, die „haar toeroept: tot hiertoe en niet verder! gehoor te geven, „totdat eindelijk....” Men ziet hieruit, dat in 1838, het jaar waarin het fabriekwezen der Maatschappij zulk eene groote uitbreiding kreeg, reeds door kundige mannen, die uitbreiding op verschillende gronden bestreden werd.

Vruchteloos was ook de klacht, die er van partikuliere fabriekanten tegen deze, door de Regeering, in strijd met de indertijd vastgestelde statuten, begunstigde industrie opging. In den letterlijken zin had de Maatschappij van Weldadigheid het monopolie van leverancie harer produkten naar Indië.

En toch moest de Regeering in 1842 en 1843 weder van de Permanente Kommissie, wier hoofd van den Bosch was, de klacht hooren: wij hebben alles, alles gedaan, wat gedaan moest en kon worden, en gij hebt de zaak vermoord.

De Regeering, waarop toen van den Bosch, wiens financieële voorstellen met betrekking tot Indië door de Kamer verworpen waren, weinig invloed meer had, stoorde zich thans niet meer aan die klachten; zij stelde zich geheel op de hoogte der zaak, en bracht haar toen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, iets wat reeds 20 jaren vroeger had moeten geschieden.

Ik ga er thans toe over, eenige beschouwingen mede te deelen over het zoo merkwaardige proces, hetwelk in 1842 en 1843 tusschen den Staat en de Maatschappij van Weldadigheid gevoerd werd; ik doe dit des te liever, omdat ik daardoor in de gelegenheid ben de verhouding aan te toonen, waarin de Regeering en de Maatschappij in die dagen tot elkander stonden. Daaruit zal blijken, dat, mogen de Maatschappij en hare stichters ook al in veel opzichten gedwaald hebben, van den anderen kant de Regeering te eenzijdig *alles*, wat door de Maatschappij geschied was, veroordeelde.

Ik kan mijne kritiek over beide in deze woorden samenvatten: de Regeering heeft te veel op den voorgrond gesteld financieële berekeningen en rezultaten; gunsten door den Staat aan de Maatschappij bewezen, zonder in overweging te nemen, dat zij zelve het geweest is, die reeds in den beginne het Bestuur der Maatschappij noopte, met zijn oorspronkelijke organieke wetten te breken; en zonder ook maar een blik te werpen op de diensten, door de Maatschappij den lande bewezen. Het Bestuur der Maatschappij heeft te veel op den voorgrond gesteld, dat hare berekeningen in alles juist waren; dat er van gunsten van den kant der Regeering geen sprake was; en dat zij zich in alles aan de kontrakten, en de door haar op zich genomen verbintenissen had gehouden. Deze kritiek moet ik echter een weinig omschrijven.

Het is eene zaak van algemeene bekendheid, dat onze

financiën in 1842 in zeer slechten staat waren. Ieder, die maar eenigszins met de geschiedenis van ons vaderland bekend is, kent de oorzaken van den berooiden toestand der schatkist. Na den troons-afstand van koning Willem I ontwaren wij verandering in dien toestand, en een algemeen streven naar bezuiniging. Gaan we de debatten na, die er in de Kamers gehouden werden over de begrootingen, dan zien wij, dat op schier iederen post van uitgave vermindering werd voorgesteld. In dit lot deelde ook de post, uitgetrokken ten behoeve van de Maatschappij van Weldadigheid. Algemeen was men, en zeer terecht, van oordeel, dat aan den abnormalen toestand, waarin de Maatschappij langen tijd verkeerd had, een einde moest worden gemaakt; dat niet langer bij Koninklijk Besluit, maar bij de Wet in hare behoeften moest worden voorzien, en dat, om in hare wezenlijke behoeften te kunnen voorzien, men geheel op de hoogte van zaken moest wezen.

De medegedeelde notas, rapporten en brieven dienden der Regeering tot advies. Daaronder behoort het rapport der Staatskommissie, door den Koning benoemd. Dit rapport, hoe voortreffelijk ook gesteld, en hoeveel waars ook bevattend, was toch in sommige opzichten eenzijdig.

Het toonde aan: de misrekeningen die gemaakt, de fouten die begaan waren; en wees op de gunsten, door het Rijk aan de Maatschappij bewezen. Het wees er op, dat de koloniale instellingen, en inzonderheid de orde en tucht, die daar heerschten, eenen gunstigen indruk op haar gemaakt hadden, maar het verzweeg iets, waarop het geinkriemieneerde Bestuur der Maatschappij inzonderheid de aandacht gevestigd had.

Het Bestuur der Maatschappij had aan de Staatskommissie voorgesteld, eene nauwkeurige berekening te doen opmaken van hetgeen de armen, welke de Maatschappij verpleegde, zouden gekost hebben in gestichten, waarin zij vroeger verpleegd werden, en van de sommen, die voor het Rijk uitgespaard waren door de vestiging van die menschen in de Koloniën. De Staats-Kommissie schijnt dit voorstel, dat wel der overwe-

ging waardig was, louter voor notifikatie te hebben aangenomen. Officieële stukken, waaruit het der Staats-Kommissie blijken moest, hoeveel geringer de kosten van verpleging waren in de koloniën der Maatschappij, dan in de Rijks-etablissementen van vroeger dagen en van dien tijd, werden in haar rapport, alsof ze niet waren ingezonden, over 't hoofd gezien. En dit was in hooge mate onbillijk. Men had het voor en het tegen moeten wikken en wegen. Had zij het volste recht niet te zeggen, dat het Bestuur der Maatschappij dwaalde, met te beweren, dat zij de beloften in 1818 gedaan vervuld had, 't lag ook op haar weg aan te toonen, dat niettegenstaande de belangrijke sommen, welke de zaak gekost had aan het Rijk boven de eerste berekeningen, het vaderland voordeel gehad had van de Maatschappij, zoowel op financieël gebied, want de verpleging der opgenomen kolonisten zou elders meer gekost hebben, als op moreel gebied, want de verpleging zelve was (dit werd trouwens door de Staats-Kommissie erkend) veel beter, dan overal elders. De berekening, door de Permanente Kommissie gemaakt, dat de verzorging van veroordeelde bedelaars aan het Rijk *f* 120 tot *f* 150 kost, en aan de Maatschappij gemiddeld *f* 65, werd in die dagen niet gewraakt; daarom moeten wij tot de juistheid er van besluiten.

Is het van den eenen kant waar, dat het Bestuur der Maatschappij in sommige opzichten te stijf op zijn stuk stond, zonder iets van de Regeerings-voorstellen te willen weten, het valt niet te ontkennen, dat ook door de Regeering voorstellen werden gedaan, waarin de Maatschappij niet *kon* en niet *mocht* treden.

Zoo beweerde o. a. de Maatschappij zeer terecht, dat het haar plicht was, de rechten te handhaven der partikuliere schuldeischers, en dat zij er uit dien hoofde niet toe mocht overgaan, hypothekaire inschrijvingen van partikulieren over te dragen aan het Rijk, zonder toestemming van belanghebbenden, gelijk zulks in het voorstel der Staats-Kommissie lag. Wat was hierop het antwoord der Staats-Kommissie?

„De Maatschappij heeft geene rechten te handhaven, maar „gunsten te verkrijgen. De krediteuren zullen wel toetreden „in de voorgestelde schikking. Aangenomen echter het on- „waarschijnlijke, dat de schuldeischers, tegen hun eigen be- „lang, niet tot de bedoelde voorstellen wilden toetreden, dan „zou desniettemin de Maatschappij van Weldadigheid den „eigendom dier vaste goederen toch aan het Rijk kunnen „overdragen. Aan de geldigheid dier handeling zou niet „kunnen getwijfeld worden, en het eenig gevolg der niet- „toetreding zou zijn, dat deze hun regt op het verbonden „onroerend goed zouden kunnen vervolgen, om die, met al „de omslachtige en kostbare vormen eener gerechtelijke uit- „winning, bij executie te doen verkoopen." Met andere woorden: de Maatschappij van Weldadigheid is in nood, zij heeft hulp noodig. Om die hulp te verkrijgen, moet zij de rechten van derden miskennen. Zij kan dat daarom gemakkelijk doen, omdat de Nederlandsche wetgeving zulke kostbare en omslachtige middelen aangeeft, om iemand recht te verschaffen. De krediteuren moeten dan maar zien, hoe ze aan hun geld komen. Willen zij den gerechtelijken weg volgen, deze is omslachtig en kostbaar. Dit levert dus voor de krediteuren groot bezwaar op. Om die omslachtigheid en vele kosten te voorkomen, zullen ze wel toegeven.... En wie waren nu die krediteuren? Menschen, die op goed vertrouwen der Maatschappij geld geleend hadden, en die in de vaste overtuiging verkeerden, dat hunne schuldvordering geguarandeerd was door het Rijk.

M. i. was dit voorstel der Staats-Kommissie in hooge mate onzedelijk, en het Bestuur der Maatschappij handelde edel, toen het met verontwaardering dit voorstel, als onaannemelijk, verwierp.

Onbegrijpelijk komt het mij voor, dat het Bestuur der Maatschappij er in 1843 nog zoo tegen was, dat er, overeenkomstig het advies van den heer Feith, een algemeene balans en een algemeen grootboek werden aangelegd van al de stichtingen. De ervaring gedurende eene reeks van jaren,

opgedaan, had het zoo overtuigend aangetoond, dat het gemis daarvan, de reden was geweest, dat zelfs haar Bestuur den toestand der Maatschappij van Weldadigheid niet kende. Op deze leemte in de admieniestratie was het Bestuur meer dan eens gewezen. Er lag zelfs een Koninklijk Besluit van 1838: dat er van af 1 Januari 1839 een algemeen grootboek moest gehouden worden. Dit Besluit heeft echter tot niets geleid. Een grootboek ontbrak nog in 1842. Ik geloof der waarheid niet te kort te doen met te zeggen: men vreesde publiciteit. In navolging der Regeering, is de Maatschappij den weg der geheimhouding ingeslagen. Zeer juist zegt de hoogleeraar J. Ackersdijk over deze zaak het volgende: [149]) „Bij het doorlezen der „stukken, wordt men getroffen door eene opmerking; het is „de verkeerde en met onze instellingen lijnregt tegenstrijdige „wijze, waarop de zaken der Maatschappij door de Regeering „behandeld werden; alle rapporten en besluiten omtrent de „Maatschappij werden geheim gehouden.... Het Bestuur der „Maatschappij volgde daarin de Regeering. Er werden jaar„lijks verslagen bekend gemaakt, doch deze hielden den wa„ren staat der Maatschappij niet in; hare betrekkingen met „de Regeering werden verzwegen. Nimmer werd medegedeeld „wat zij van de Regeering ontving, wat zij daarvan meende „te vorderen te hebben. Nimmer is eene balans van den „staat der koloniën bekend gemaakt; het was dus van 1819— „1843 onmogelijk over den waren staat der koloniën te „oordeelen.... Waarlijk, met dat stelsel van geheimhouding „en willekeur moesten ook de beste zaken bedorven worden. „Het wierp een floers, eene verlamming over geheel de natie. „Alle deelneming, alle belangstelling werd er door uitgebluscht „en wij schrijven daaraan ook de koelheid toe, welke omtrent „de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid heeft plaats „gegrepen.”

De onderhandelingen, welke er in den jare 1842 over de aangelegenheden der Maatschappij plaats grepen, tusschen Regeering, Staats-Kommissie en het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid, maken op mij dezen indruk: het was een

loven en bieden wederzijds. Bij de Regeering stond het te veel op den voorgrond, zich zoo goedkoop mogelijk van de zaak af te maken, zonder te vragen: kan de Maatschappij van Weldadigheid wel bestaan, op die wijze zooals ik dat wil?

Reeds in 1843 hadden de bedelaarskoloniën en het weezengesticht moeten zijn overgedragen aan de Regeering, en de vrije koloniën onbezwaard eigendom gebleven zijn van de Maatschappij van Weldadigheid. Maar toen men van 't beginsel uitging: de vrije koloniën en de bedelaarsgestichten moeten verbonden blijven, toen had men de zaak zóó moeten regelen, dat op den duur het bestaan der Maatschappij verzekerd was. Hoewel de Permanente Kommissie gevoelde, dat de wijze, waarop de Regeering de zaak wilde regelen, de ware niet was, nam zij toch, na voor korten tijd haar mandaat te hebben neêrgelegd, het bestuur weder in handen. Liefde tot de zaak drong haar zeker daartoe, maar 't ware verstandiger geweest, dat men door inkrimping van de koloniezatie tot het standpunt, waarop de Maatschappij in 1823 stond, tot de moedergedachte, welke haar ten grondslag lag, ware teruggekeerd.

Ontegenzeggelijk lag de Regeering, toen zij, na alles wat er was voorgevallen, der Kommissie van Weldadigheid het bestuur der koloniën weder opdroeg, de stilzwijgende verklaring af: gij zijt in staat beter en op goedkooper wijs de zaak te administreeren dan wij; ieder onpartijdige toch zal moeten erkennen, het was eene kwestie van geld geworden, anders niet. Persoonlijke konsiederatiën werden bij het geheele geding niet in aanmerking genomen.

Zoo trad dan de Maatschappij in 1843 eene nieuwe faze in, onder, dit valt niet te ontkennen, ongunstige voorteekenen. Gedrukt van dat oogenblik af aan door een zwaren rentelast, stond zij letterlijk weder op het standpunt van vroeger jaren. Er behoefde maar eenige storing te komen, en de bezwaren van weleer moesten van zelf terugkeeren. Deze bleven dan ook, we zagen het, niet achterwege.

De profetie, welke men reeds in 1843 doen kon aangaande de toekomst der Maatschappij, is vervuld geworden. In het kontrakt van 1843 lag haar doodvonnis opgesloten. Omstandigheden mogen den val verhaast hebben, maar ook zonder achteruitgang der prijzen, die er voor 't fabriekaat gemaakt werden, zou toch de Maatschappij zich niet hebben kunnen handhaven. De rentelast, waaronder zij gebukt ging, was van dien aard, dat zij deze niet betalen kon uit de opbrengst der produkten. Maar er was nog eene dieper gelegen oorzaak, n. l. de voortdurende verbinding van de vrije koloniën met de bedelaarsgestichten, die onnatuurlijke band, door schier alle ekonomen veroordeeld.

Dat de Kommissie van Weldadigheid zelve er van doordrongen was, dat de achteruitgang niet alléén te wijten was aan de mislukking der oogsten, aan de geringer opbrengst der fabriekaten en de duurte der levensmiddelen, blijkt ten duidelijkste uit hare mededeelingen, in 1848 aan de Kommissie van Toevoorzicht gedaan. Daar toch wordt onder de redenen van dien achteruitgang opgegeven: het bezwaar, waarmede de Maatschappij sedert 1843 te kampen had, toen het genot der gelden, vroeger bij Koninklijk Besluit van 1836 toegezegd, ook wat de achterstallige betaling der zeer aanzienlijke som daarop verschuldigd aangaat, haar werd ontzegd. Zeer bevreemdend is het, dat men in 1848 alweder terugkwam op die kwestie van 1836. In 1843 toch had de Regeering op zich genomen jaarlijks *f* 322,000 voor bestedingsgelden te betalen, en deze som kompenseerde ruimschoots, wat de Maatschappij voor de duitenwinst meende te moeten ontvangen. Ik herinner hier, dat, ingevolge de van 1823—1827 gesloten kontrakten, het Rijk tot 1843 *f* 222.000 jaarlijks moest betalen voor de plaatsing der 9200 bestedelingen, en dat het mede ingevolge van die kontrakten na 1843 ten eeuwigen dage recht had op kostelooze plaatsing van die 9200. En ziet, sedert 1843 nam het Rijk, behalve de vastgestelde schadeloosstelling voor invaliedieteit, op zich, eene jaarlijksche storting van *f* 320.000 in de kas der Maatschappij, dus éóne

ton gouds meer dan het voor 1843 betaalde. In allen gevalle was het kontrakt van 1843 met goedvinden der Kommissie van Weldadigheid gesloten. En wanneer men in aanmerking neemt de subsidiën, welke de Maatschappij in de noodlottige jaren 1845, 46, 47 en 48 van het Rijk, bijwijze van tegemoetkoming, ontving, dan komen wij tot de overtuiging, dat de Regeering alles deed wat in haar vermogen was, om de wankelende Maatschappij te steunen.

Maar zegt men wellicht: de Regeering had er belang bij, dat de Maatschappij in stand bleef, want bij den val der Maatschappij kwam de verzorging van eenige duizende bedelaars ten haren laste; zij mocht zich dus in haar eigen belang wel eenige opofferingen getroosten! — Volkomen waar! Maar toen zij in 1822 en later aan de Maatschappij belangrijke koncessiën deed; toen zij schatten opofferde voor de vestiging, en later voor het onderhoud der kolonist-bedelaars enz., deed zij dit in de veronderstelling, dat daardoor op den duur, immers na verloop van 16 jaren, zoo luidde de belofte der stichters, eene goedkoope en doelmatige armverzorging zou worden tot stand gebracht, langs den gezonden weg van werkverschaffing. En ziet, een geheel abnormale toestand was in 't leven geroepen, waartoe zij zelve wel had medegewerkt, doordien zij de kontrakten niet kon nakomen, maar die zij had trachten te voorkomen, door al de schade, die daardoor geleden werd, te vergoeden. Volgens mijn overtuiging, en ik aarzel niet die hier uit te spreken, heeft de Regeering in de periode, welke aan de scheiding van de bedelaarskoloniën van de vrije vooraf ging, zich op veel waardiger wijze tegenover de Maatschappij gedragen, dan ooit te voren. Bij onbekrompen ondersteuning stond het bij haar op den voorgrond: er mogen geen grooter sommen verstrekt worden, dan de zaak waard is. Om eindelijk geheel op de hoogte te komen van 't geen er gedaan moest worden, teneinde de zaken tot een goed einde te brengen, benoemde zij eene kommissie van mannen, die bewezen hebben, dat zij tenvolle voor de hun opgedragen taak berekend waren. Die kommissie is dan ook niet

21*

in de fout vervallen, waarin m. i. de Staats-Kommissie van 1841 vervallen is. Zij heeft, hoewel zij er noode toe overging, het beginsel: scheiding van de dwangkoloniën en de vrije koloniën uitgesproken. Had de scheiding in 1843 plaats gegrepen, der Maatschappij waren groote teleurstellingen gespaard gebleven.

Men heeft het aan 't Bestuur der Maatschappij verweten, dat het tijdens de krizis in 1856 aftrad, en hare stichting liet varen. Eensdeels is dat verwijt niet geheel onverdiend; het had op zijn weg gelegen, den afloop van 't geding af te wachten, en zoolang aan het hoofd der zaak te blijven. Maar er is voor dat aftreden ook zeer veel aan te voeren, wat tot zijne verontschuldiging strekt. Noode was de Kommissie van Weldadigheid tot het kontrakt van 1843 toegetreden. Liefde voor de stichting was toen de drijfveer geweest tot wederopvatting van hare taak. Welk een opeenvolging van teleurstellingen ondervond zij nu. De bevolking der gestichten Ommerschans en Veenhuizen moest, in plaats van door eigen arbeid in haar onderhoud te kunnen voorzien, voor het grootste gedeelte gealimenteerd worden, voor den geringen arbeid, dien zij verrichtte. De akkers gaven wel vrucht, maar op lange na niet in die mate, als men dat verwacht had. Een voldoend bedrijfskapitaal voor den landbouw ontbrak. Tot overmaat van ramp mislukten drie jaren achtereen de gewassen totaal. Het fabriekwezen gaf, in plaats van de vroegere, zij het dan ook kunstmatig verkregen winsten, verlies; en toen de Maatschappij sedert 1850 moest konkurreeren met partikuliere fabriekanten, bleek de onhoudbaarheid van het koloniale fabriekwezen. Toen het nu eindelijk in 1855 vaststond, dat de Maatschappij weder op groote schaal door de Regeering moest geholpen worden, of failliet gaan, en dat, zou de Regeering helpen, er tot harde maatregelen moest worden overgegaan, b.v.: procents wijze uitbetaling der schuldeischers, en scheiding van bedelaars- en vrije-koloniën, waardoor feitelijk erkend werd: de Nederlandsche landbouw-koloniezatie is mislukt; toen, wij

kunnen 't ons zoo levendig voor den geest stellen, toen had het den moed niet langer, het roer van 't schip in handen te houden. Er wordt dikwijls over daden geoordeeld, zonder dat men de motieven kent, en daar de Kommissie van Weldadigheid geene, of tenminste zeer weinige motieven voor haar aftreden gaf, zal er misschien altijd een sluier over deze zaak gespreid blijven.

Hoewel het Bestuur aftrad, werd het daarom der Maatschappij niet ontrouw. Waardig inzonderheid was de houding van den Voorzitter der Kommissie van Weldadigheid, Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.

Meer dan mijn woord staaft dit een schrijven van Z. K. H. aan de Regelings-Kommissie der Maatschappij in den jare 1859, een schrijven, dat ik mij verplicht reken mijn lezers mede te deelen [150]). Het luidt aldus:

's Gravenhage, 11 Juli 1859.

Mijne Heeren!

Met belangstelling heb ik uit uwe missive van den 9den dezer maand kennis genomen, dat het uwe commissie thans gelukt is, eene eindregeling van de zaken van de Maatschappij van Weldadigheid daar te stellen.

Ik zie verder met genoegen, dat reeds op vrijdag 15 Juli e. k. de aflossing der obligatiën van de Maatschappij, zal kunnen plaats nemen, die van *f* 1.000 met *f* 652, de overige in proportie, en dat ten gevolge daarvan te uwer beschikking bij 's Rijks betaalmeester te Amsterdam zal worden gesteld eene som van *f* 536.509.72 ter aflossing der door mij in 1854 geguarandeerde leening van *f* 822.000; alsmede eene som van *f* 116.520 voor voorgeschoten renten tot op 1 Juli 1858.

Ik verheug mij met u M. H! dat hierdoor deze zaak tot een einde zal kunnen komen en betuig u mijnen welgemeenden dank voor den ijver en de goede zorgen, door u sedert geruimen tijd in deze zaak aangewend.

Hebben de lasten niet allen door den Staat kunnen gedragen worden, en ook niet de aflossing der obligatiën van wege den Staat à pari kunnen geschieden, ik acht mij gelukkig de leening van *f* 822.000 à pari aan de obligatie-houders te kunnen uitkeeren. Ik wil de aanzienlijke door mij gedane geldelijke offers minder betreurèn, daar ik thans van u M. H! de verzekering ontvang, dat die gedeeltelijk gestrekt hebben tot instandhouding der Maatschappij van Weldadigheid.

Ontvang M. H! de verzekering mijner bijzondere hoogachting.

Frederik Pr. der Nederlanden.

In mijn uitvoerige beschouwingen over de Maatschappij van Weldadigheid heb ik, naar ik meen, overtuigend aangetoond, dat door spoedige verzaking van 't oorspronkelijke systeem, de Maatschappij treurige tijden beleefd heeft. Toen men van die ware grondgedachte: *„naarmate de kolonist werkt, zal hij beloond worden,"* was afgeweken en daarvoor als principe had aangenomen: *„voor den arbeid dien de kolonist verricht, wordt hij gevoed en gekleed,"* was er geen andere gang van zaken denkbaar, dan dien zij nu genomen hebben. Wel konden de reakties van 1833 en 1843 voor eenigen tijd eene kleine wending aan dien loop geven, maar de val der Maatschappij werd er onvermijdelijk door. Die verwisseling van principes was haar doodvonnis.

Hare gedeeltelijke ontbinding had plaats in 1859, toen de bedelaars-koloniën aan het Rijk kwamen, en de Maatschappij van Weldadigheid de vrije koloniën behield. Wellicht zouden deze laatsten toen ook Rijks-instellingen geworden zijn, indien er geen kontrakten bestaan hadden met korporaties en partikulieren over de plaatsing van kolonisten in deze koloniën. Die kontrakten toch verzekeren den kontraktanten ten eeuwigen dage het recht van plaatsing van gezinnen in de vrije koloniën.

De eerste daad van het Bestuur der aldus tot haar oorspronkelijk doel teruggebrachte Maatschappij van Weldadig-

heid was deze, dat het weder tot den oorspronkelijken stelregel terugkeerde, en de verdiensten van de kolonisten geheel afhankelijk maakte van hun arbeid, terwijl voor het overige allerlei bezuinigingen werden ingevoerd, en verbeteringen aangebracht.

Twaalf jaren zijn sedert deze reorganizatie voorbijgegaan. Oppervlakkig kan men reeds oordeelen over de verkregen rezultaten, welke, de geschiedenis der laatste periode bewijst het, zeer gunstig zijn. Maar wil men op goede gronden weten, welke voortaan de loop der zaken zijn zal, dan moet er een dieper blik geslagen worden op den tegenwoordigen toestand van het raderwerk; op de krachten, die dat raderwerk in beweging brengen en zullen moeten houden; op de belemmeringen, die eventuëel, òf door verkeerde konstruktie van één of meerdere der deelen, òf door werking van buiten, zouden kunnen ontstaan; dat alles moet met aandacht worden bespied. Uit dit een en ander kan men duidelijk opmaken, dat het bekende „la critique est aisée" hier minder van toepassing is.

Als we dan een blik werpen op de veranderingen en verbeteringen, welke er in die 12 jaren hebben plaats gegrepen, dan valt ons oog in de eerste plaats op den landbouw, de veeteelt en de bosch-kultuur. Dat in deze eene reuzenschrede voorwaarts is gedaan, zal vriend en vijand moeten erkennen. Onweêrsprekelijke cijfers dringen tot die erkentenis. Ik heb mij de moeite gegeven de rezultaten van den landbouw, gedurende eene reeks van jaren verkregen, na te gaan. De lezer vindt die opgave onder de Bijlagen [181]).

Ieder, die de gronden der Maatschappij gekend heeft vóór 1859, slaat de handen ineen, verbaasd over de herschepping, welke er heeft plaats gegrepen. De grond, geschikt voor den landbouw, wordt bewerkt volgens de methode, door kundige, wetenschappelijke landbouwers aangenomen. Dorre gronden, lage streken, vroeger alleen dienstig tot mestverbruik en kweek- of russchenteelt, zijn of worden voor een groot gedeelte diep gespit en met kaphout, eik, els of berk bepoot [182]). De heidevelden, welke niet voor schapenweide moeten

worden gehouden, zijn of worden bezaaid met grove dennen; de boomkweekerij is veel verbeterd en voorziet ruim in het benoodigde plantsoen. De aanzienlijke mestaankoopen van vroeger dagen hebben opgehouden; vooor $^4/_5$ voorziet de Maatschappij zelve in deze behoefte. De groote aanvoer van hooi, in vroeger dagen bij het toen viegeerende landbouw-systeem noodzakelijk, omdat de Maatschappij bijna geen natuurlijk hooiland bezit, men hoort er niet meer van. Het vee wordt gevoederd met eigen gewonnen produkten. Welke groote kosten alleen daardoor vermeden worden, blijkt hieruit, dat er in vroeger jaren alleen aan transport-kosten voor hooi en mest wel eens *f* 20,000 in één jaar werd uitbetaald.

Welk een goudmijn beloven de bosschen te zullen worden! Ieder vriend der Maatschappij laat met vreugde zijn blikken gaan over de menigte hektaren welig hout, inzonderheid in de 7de kolonie, die men eens, als geldverslindend gedeelte, wilde verkoopen, en die thans wel eens de kolonie der toekomst wordt genoemd, èn met betrekking tot de finantiëele rezultaten, èn als veld van arbeid.

Wanneer we dit alles in aanmerking nemen en de drie laatste jaren als maatstaf onzer berekeningen voor de toekomst gebruiken, dan mogen we m. i. zeggen: *de toekomst der bevolking dezer oorden is verzekerd.*

Aan wie heeft de Maatschappij deze hervormingen op het gebied harer koloniën te danken? Wij antwoorden hierop zonder eenige aarzeling: aan het krachtig, energiek Bestuur, dat in 1859 optrad; aan Kommissarissen, die sedert 1863 de zaak bestuurden, aan den Direkteur, die nu gedurende dertien jaren met lust en ijver zijne schoone, maar moeilijke taak vervult, en door voortdurende ernstige studie bestaande leemten tracht aan te vullen.

Wanneer wij thans, nu zoovele dagen van spanning en onzekerheid, gelijk de Maatschappij die in 1863 en 1864 beleefde, voorbij zijn, eens kalm stilstaan bij den loop, welken de zaken genomen hebben, bij de wijze waarop de reorgani-

zatie, waarover wij ons nu verheugen, wèrd tot stand gebracht, dan komen wij m. i. tot dit rezultaat:

De in 1859 benoemde Kommissarissen legden in 1863 hun mandaat neêr, omdat de Algemeene Vergadering hunne plannen van hervorming te duur vond, en liever eene proef wilde genomen zien met twee schuren, in plaats van dadelijk over te gaan tot den aanbouw van zes boerderijen; maar inzonderheid, omdat zij zich niet vereenigen kon met de door de Kommissarissen voorgestelde verwijdering van 400 huisgezinnen. En ziet, wat is gebeurd?

De nieuw benoemde Kommissarissen deden op de eerste vergadering na hun optreden, in de maand April 1864, het voorstel, om terug te komen van het besluit, strekkende tot het nemen eener proef, en onmiddellijk over te gaan tot den aanbouw, niet van 6 boerderijen, waarvan in de vroegere voorstellen sprake was, maar van 6 schuren, die niet de enorme sommen zouden kosten, welke vroegere Kommissarissen er voor geraamd hadden, maar veel goedkooper zouden zijn. De vergadering keurde dit goed, omdat Kommissarissen, op juiste gronden, dezelfde die reeds door 't vorig Bestuur waren aangevoerd, betoogden, dat men niet mocht dralen, en dat de patiënt onder de operatie, als deze te lang duurde, zou sterven.

Toen deze schuren, die, 't zij ter loops gezegd, veel op boerderijen gelijken, voltooid waren, bleek het, dat de kosten van aanbouw niet *f* 26,000 minder bedragen hadden dan de som door 't oude Bestuur daarvoor uitgetrokken (*f* 45,000), maar slechts *f* 12,000.

Hadden dan Kommissarissen geheel eigenmachtig de besluiten der Algemeene Vergadering over het hoofd gezien? — Neen! maar de omstandigheden waren hun gunstig. De menschenvriend, die in de geschiedenis der Maatschappij eene zoo waardige plaats inneemt, schonk haar *f* 25,000, speciaal voor dien aanbouw, zoodat de Maatschappij zich slechts een opoffering van *f* 6000 behoefde te getroosten. Door de schenking van deze som behoefde toen de som van

f 150,000, welke men besloten had te leenen, niet overschreden te worden.

Had de Vergadering besloten, dat de 100 huisgezinnen, op wier verwijdering de vroegere Kommissarissen aandrongen, omdat van die verwijdering naar hunne meening het bestaan der Maatschappij afhing, moesten blijven, nieuwe Kommissarissen hielden zich getrouw aan dit besluit. Die huisgezinnen bleven in de koloniën en zijn er dankbaar voor, dat zij daar thans de middelen vinden om in hun onderhoud te voorzien.

Ik geloof, dat wij den geheelen gang van zaken aldus kunnen formuleeren: de grondgedachte van de hervormingen is uitgegaan van de Kommissarissen van vóór 1863 en van den Direkteur der Maatschappij, en het tegenwoordig Bestuur heeft met takt en met bekwaamheid het plan, gelijk het er lag, met geringe wijzigingen ten uitvoer gebracht. De ervaring leert het, dat *en* vroegere Kommissarissen *en* het tegenwoordig Bestuur juist hadden gezien, toen zij beweerden, dat er geene langwijlige, tijddoodende proeven moesten genomen worden, maar dat er dadelijk een fiksch systeem met al zijne konsekwenties moest worden ingevoerd.

Klopten zoo Kommissarissen, wat den landbouw, de veehouding en de boschkultuur aangaat, op hetzelfde aambeeld als hunne voorgangers, wat het fabriekwezen betreft, liepen de denkbeelden van beide Kommissiën vrij wat uiteen, en de ervaring leert het ook, dat tegenwoordige Kommissarissen zeer juist de zaken inzagen, toen zij het plan van vroegere Kommissarissen om eene stoomspinnerij, die met inventaris ± eene ton gouds zou moeten kosten, verre van zich wierp. Trouwens men kon niets anders verwachten van eene Kommissie, in welke iemand als Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, die in der tijd met Dr. Staring zulke ware beschouwingen gegeven had over het kunstmatig gedreven, ziekelijk fabriekwezen van voorheen, zitting had. De Maatschappij van Weldadigheid kan het niet genoeg waardeeren, dat de fabriekmatige arbeid langzamerhand zooveel mogelijk door het Bestuur werd ingekrompen.

Ik zeg daar *zooveel mogelijk*, want de Maatschappij, wier strekking is: opvoeding tot allerlei arbeid en werkverschaffing aan al hare kolonisten, kan niet geheel buiten dien arbeid. Kommissarissen doen dus wel, den nu nog bestaanden fabriekmatigen arbeid meer te beschouwen als een middel om de koloniale bevolking, inzonderheid de jeugdige, op de hoogte te brengen dezer fabriekaten, dan als winstgevende takken van bestaan voor de Maatschappij zelve. De Maatschappij toch, hoezeer het bij haar op den voorgrond moge staan, dat alle arbeid voor haar zelve zoo produktief mogelijk zij, mag het niet uit het oog verliezen, dat zij niet is eene machiene, die profieteert van de krachten harer arbeiders; zij moet, de kontrakten, die daar liggen, en inzonderheid de humanieteit vorderen het, zoolang zij op den tegenwoordigen voet geschoeid blijft, het opvoedingsoord harer bevolking wezen.

Dat kan zij zijn en meer en meer worden, niet met fabrieken, die rendeeren *moeten*, hoewel zij het niet *kunnen*, maar door middel van scholen, die, hoewel ze niet rendeeren op de wijze der fabrieken in de gewone maatschappij, ruimschoots hunne rente afwerpen, met het oog op de vorming van velen der bevolking tot zelfstandige leden der maatschappij.

„Il faut quitter ce système," met nadruk konden en moesten Kommissarissen zoo spreken, toen het fabriekwezen jaar op jaar groote verliezen aantoonde, welke het gevolg hiervan waren, dat de Maatschappij van Weldadigheid niet kon konkurreeren met de fabriekanten in de gewone maatschappij. Dat zij niet konkurreeren kon, dat lag voor de hand. In de gewone fabrieken toch gebruiken de fabriekanten de beste arbeiders, die zij vinden kunnen, en de minder geschikte of slechte zenden zij weg. In de Maatschappij van Weldadigheid is dit zoo geheel anders. Hier kon niet de vraag op den voorgrond staan: „op welke wijze zullen wij 't meest verdienen?" maar „op welke wijze kunnen wij het best aan onze bevolking werk verschaffen?" Hierbij kwam nog, dat van tijd tot tijd de meest geschikte wevers, daartoe in

de Maatschappij opgeleid, de koloniën verlieten, om zich in Twenthe te vestigen. Dit nu was wel „le couronnement de de l'oeuvre colonial", hetwelk niets anders beoogt dan de kolonisten tot praktiesche menschen op te voeden, die zelf in staat zijn overal in hun onderhoud te voorzien, maar van zelf sproot daaruit financiëel nadeel voort voor de Maatschappij, die, terwijl zij hare beste fabriekarbeiders zag heengaan, met de minder geschikte moest voortarbeiden.

In landbouw-koloniën, waaraan eene zoo uitgebreide boschkultuur verbonden is, als dat sedert de laatste 12 jaren in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid het geval is, zijn vele handen noodig. „Valiede handen", zegt het Bestuur. Uitstekend. Valiede handen gebruike men daartoe, en zooveel mogelijk gezonde, sterke menschen. En toen nu het fabriekwezen met onweêrsprekelijke cijfers aantoonde: er wordt ieder jaar verlies geleden, niet omdat er geen goede direktie is, maar omdat de Maatschappij niet kan konkurreeren met fabrieken, waar men wegzendt, wie maar eenigszins ongeschikt is; en inzonderheid ook, omdat onder gunstige omstandigheden de handweverijen niet tegen stoomfabrieken kunnen opwerken, toen moest van zelf de vraag gesteld worden: kan die arbeid, waarop toch schade geleden wordt, niet aangewend worden ten behoeve van den landbouw en de bosschen? — Niet geheel. Er zijn totaal ongeschikten, die op het land niet kunnen werken; er zijn bestedelingen, die iets anders moeten leeren; hierbij komt nog, dat in een langdurigen winter de arbeid op het veld stilstaat, en dat deze in de bosschen slechts door de sterkste arbeiders verricht kan worden. Welnu, in zulke omstandigheden geve men fabriekmatigen arbeid, en wel zoodanigen arbeid, die in de woningen kan worden uitgeoefend, waartoe zeker kleine ndustriën het meest geschikt zijn. Moet dit ook al wat geld kosten, dat geld zal er wel komen, evenals er reeds zooveel gekomen is. Liever zal de Nederlandsche filantropie helpen, als er naar waarheid kan gezegd worden: „nog altijd is de Maatschappij van Weldadigheid eene groote leerschool, het opvoedingsoord van

behoeftigen," dan als er van gezegd moet worden: „de landbouwkoloniën zijn eene landontginning, eene exploitatie op groote schaal geworden, en de kolonisten zijn niets anders dan de machines om die zaak zoo goed mogelijk te drijven."

Dan zal misschien deze of gene zeggen: „'t is een ziekelijke boel, die Maatschappij van Weldadigheid," maar aan dien deze of gene, die altijd oordeelt of veroordeelt, heeft de Maatschappij nog nimmer iets te danken gehad. De Maatschappij heeft een andere roeping. Moet zij zooveel mogelijk door zuinige administratie, door een degelijk landbouwsysteem, door voortdurende aanlegging van bosschen naar produktieve werkverschaffing streven, het onderwijs, in welke zaak dan ook, zoo noodig voor alle standen der maatschappij, mag nimmer uit het oog worden verloren, moet hoofdbestanddeel blijven.

Ten zeerste juich ik het toe, dat tegenwoordig langs geleidelijken weg de fabriekmatige arbeid meer en meer losgemaakt is van het innerlijke leven der koloniën, en dat het Bestuur door het doen geven van onderwijs in kleine industriën, geschikt voor dit oord, daardoor de toekomst van de bevolking meer en meer verzekert.

Die toekomst is afhankelijk van de vermeerdering der werkkracht, welke op tweeërlei wijze verkregen wordt: op de zoo even opgenoemde materiëele wijze, maar geholpen door ontwikkeling van 't verstand. Zijn deze beide in onzen praktieschen tijd vereischten om degelijke, kundige arbeiders te vormen, de laatste is inzonderheid het middel tot ontwikkeling van de moralieteit en 't godsdienstige leven, die twee hoofdvereischten voor de vorming der menschheid.

Daarom was het eene groote fout, de grootste zeer zeker, die sedert de stichting der Maatschappij in 1818 begaan werd, dat de Kommissarissen, welke aan het tegenwoordig bestuur vooraf gingen, de scholen in de Maatschappij van Weldadigheid sloten. Hoewel (ik merkte het reeds vroeger op) dit besluit *eenigermate* vergoelijkt wordt door de benarde omstandigheden, waarin de Maatschappij verkeerde, verdedigen

kan men het niet, kan ik het tenminste niet, in niet een enkel opzicht, noch tegenover de Maatschappij, noch tegenover hare bevolking, noch tegenover de omliggende gemeenten. Alleen gesteund door een wetsartiekel, dat zeker door den wetgever met een exceptie zou zijn verrijkt, zoo men had kunnen vermoeden, dat de Maatschappij zou handelen gelijk zij deed, hebben de toenmalige Kommissarissen hunne zienswijze doorgedreven.

Dat besluit heeft mij altijd leed gedaan. De Maatschappij verloor er, wat men ook ter harer verdediging moge aanvoeren, haar karakter door. Nooit heeft de Permanente Kommissie, nooit heeft het vroeger Bestuur, hoe ook gedrukt door finantiëelen nood, er aan gedacht de scholen te sluiten of de omliggende gemeenten voor 't onderwijs der kolonisten-kinderen te laten zorgen. Neen, met trots wijzen al de verslagen der vroegere Kommissiën, speciaal belast ieder jaar met het onderzoek naar den godsdienstigen, moreelen en intellektueelen toestand der bevolking, op den voortreffelijken toestand van 't onderwijs in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid.

Aangenaam is 't mij, dat ik niet langer deze teedere snaar behoef aan te roeren, daar de tegenwoordig in de koloniën bestaande Rijksscholen aan de koloniale jeugd eene uitstekende gelegenheid aanbieden tot hare opvoeding en vorming; maar jammer is en blijft het, dat de scholen niet langer zijn de scholen, de vroeger met roem bekende scholen der Maatschappij.

Is deze zaak nu, wanneer men als warm vriend der Maatschappij den tegenwoordigen toestand der school vergelijkt met dien van vroeger dagen, bedroevend, op een rationeel standpunt zich plaatsend, ligt er ook iets verblijdends in.

„In 't voorleden ligt het heden,
In het nu wat worden zal."

Zóo zong de dichter. Licht kan men met den blik op de stichting der Rijksscholen in den boezem der Maatschappij, het volgende profeteeren aangaande de toekomst dezer kolo-

niën: misschien is deze stichting wel de voorloopster der dingen die eenmaal geschieden zullen, binnen een wellicht niet zeer ruim tijdsbestek.

Het lag, wij hebben het vroeger reeds aangetoond, in het plan van den stichter der Maatschappij, te koloniezeeren van Steenwijk tot Groningen. Telkens, wanneer een gedeelte dezer koloniezatie kracht van bestaan in zich zelf had, zou het aan zich zelf overgelaten, eene zelfstandige gemeente zijn.

Men weet het, van dit plan is niets gekomen. Steenwijk en Groningen liggen een aantal uren van elkaâr, en reeds op drie uren afstand van het uitgangspunt moest men het werk staken. Wij vragen nu: zouden de thans bestaande koloniën niet eenmaal als zelfstandige gemeente een eervolle plaats kunnen bekleeden onder de vaderlandsche gemeenten? Als dat geschiedde, dan, de kroon aan de stichters der Maatschappij en aan de tegenwoordige uitvoerders van vroegere plannen!

Maar zal 't *zóó* worden, dan moet nog meer dan zulks tegenwoordig geschiedt, het kunstmatige, het ziekelijke, dat nog, ik moet het tot mijn leedwezen zeggen, der Maatschappij aankleeft en haar ontsiert, er uit verwijderd worden, en moet er geheel de norm worden aangenomen der gewone maatschappij.

Ik hoor alweêr „la critique...." 't Is waar, ik erken het, misschien zou ik zelf de eerste en grootste zondaar zijn, als het op de praktijk aankomt; maar.... zal de Maatschappij in onzen praktieschen tijd aan de eischen, die haar mogen gedaan worden, voldoen, dan moeten er nog maatregelen genomen worden, welke m. i. niet anders dan heilzaam voor de bevolking zullen werken.

Ik stond bij de behandeling van vroegere perioden reeds stil bij het zoogenaamde rezerve-fonds, dat er voorheen in de koloniën bestond. Ik toonde het aan, dat dit niets anders was dan een fiktie, daar de door de kolonisten, boven het vaste maximum van verdienste, verdiende penningen niet aan de wettelijk rechthebbenden werden uitbetaald, maar ten bate kwamen der instelling, zoodat de oververdienste eigenlijk

een geschenk was van de vlijtige arbeiders aan de Maatschappij, en soms wel aan hunne luie of invaliede medekolonisten. Dat daardoor alle lust in nauwgezetten, vlijtigen arbeid werd uitgedoofd, lag voor de hand.

Sedert 1859 heeft, ik moet het erkennen, deze zaak eene belangrijke hervorming ondergaan. Wel is de kolonist-arbeider verplicht een gedeelte van zijn verdiend loon te laten staan, maar dit wordt werkelijk ten zijnen bate in de rezervekas geplaatst. Het blijft zijn eigendom. Ieder kolonist weet, hoeveel hij te goed heeft, en in tijd van ziekte, of wanneer hem 't een of ander ongeval treft, wordt het, op zijn verzoek, uitbetaald. Maar, hoe ook hervormd, m. i. moet deze rezerve-kas geheel worden afgeschaft. Evenals den arbeiders in de gewone maatschappij, worde den kolonist-arbeider zijn volle loon uitbetaald. Het ligt echter geheel op den weg der Maatschappij eene spaarbank op te richten, waarin ieder vrijwillig zijne bespaarde penningen kan brengen, of het geld, dat hij op 't oogenblik niet noodig heeft. Ik ben overtuigd, dat vrijheid in deze veel heilzamer zal werken dan dwang, en ook zal medewerken om de zaak gezonder te maken. Eene spaarbank, waarin rente wordt uitbetaald voor de geplaatste gelden, werkt overal zoo uitstekend. Daardoor wordt de lust om te sparen opgewekt, en zoodoende de lust om vooruit te komen. Een gedwongen rezerve-kas kan niet anders dan deprimeerend werken. De ervaring leert het dan ook, dat de kolonist-arbeider zoo spoedig mogelijk het geld, waarop hij aanspraak heeft, terugvraagt. Ook de admienistratie zou er door gebaat worden. Het heeft mij wel eens toegeschenen, dat de werkzaamheden, gevorderd door de richtige besturing dezer aangelegenheid, nog al omvangrijk zijn.

Het Bestuur der Maatschappij zegge niet: „het bedrag der gelden, welke de arbeider moet laten staan, is zoo gering, dat het hem niet schaadt.” Het is niet de vraag: hoe groot is dat bedrag, of hoe klein is het. Wij staan hier voor een beginsel, en ik beschouw het bestaan der gedwongen rezerve in beginsel verkeerd.

Le couronnement de l'oeuvre colonial is de opvoeding der kolonisten tot zelfstandige menschen in de gewone maatschappij, of hunne verheffing tot vrijboeren in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid. Wanneer zal dat doel beter bereikt worden: dan wanneer men hen altijd als onmondigen beschouwt, of dan wanneer men hen geheel beschouwt als arbeiders in de gewone maatschappij? Voor mij ligt het antwoord op die vraag voor de hand.

Eenigszins in verband met de rezerve-kas staat de volgende zaak, welke ik thans ga behandelen. Zij betreft den geneeskundigen dienst in de koloniën der Maatschappij.

De kolonist betaalt wekelijks eene kleine kontributie voor geneeskundige verpleging; daarvoor heeft hij aanspraak op gratis behandeling en medikamenten in geval van ziekte. Ook aan dezen toestand moet m. i. een einde worden gemaakt. Ik zou het alleszins wenschelijk oordeelen, dat de geneeskundige dienst in de koloniën op geheel anderen voet werd ingericht. Hoe is 't daarmede tegenwoordig gesteld? In de kolonie bevindt zich een geneesheer, die een salaris van *f* 1100 en vrije woning geniet. Deze is verplicht voor dat traktement de zieken in het ressort der koloniën gratis te bezoeken; bij zijn bezoek schrijft hij een recept. Dit recept wordt in Steenwijk klaargemaakt. Een vaste bode brengt de recepten derwaarts, en neemt de medikamenten mede terug. Dat de praktijk in de koloniën, die zulk eene groote uitgestrektheid beslaan (eene lengte van 3 uren en eene breedte van een half uur), eene zeer moeilijke is, behoeft niet te worden gezegd; dat de regeling aan groote bezwaren onderworpen is, ligt in den aard der zaak; dat echter de tegenwoordige regeling ondoelmatig is, ik voor mij twijfel er niet aan.

Op vaste dagen moet, volgens het thans vigeerende reglement, de doktor de koloniën bezoeken. Daar dit op één dag niet geschieden kan, is de kolonie in drie deelen verdeeld. Den eenen dag bezoekt hij Willemsoord; op een andere het centrum der koloniën; op een derde de zoogenaamde Oost-vierdeparten en de 7de kolonie. Bij zijn bezoek

door de kolonie moet hij zich bij de wijkmeesters vervoegen, die hem rapport doen aangaande den gezondheidstoestand van de bevolking der wijk, en hem mededeelen, welke kolonisten ziek zijn. Na zijn ziekenbezoek geeft de dokter den wijkmeester zijne recepten, en deze worden per estafette naar Steenwijk gebracht.

In de gewone maatschappij moet ieder den dokter ontbieden; in de Maatschappij van Weldadigheid moet de dokter zich prezenteeren, op den eenen dag hier, op den anderen dag elders. Ik geloof, ieder zal mij moeten toegeven, dat dit een abnormaliteit is, welke alleen kan worden verschoond, doordien de inrichting van den geneeskundigen dienst werkelijk moeilijk is.

Het fautieve dezer regeling springt dadelijk in het oog, als wij het volgende in aanmerking nemen.

Het reglement schrijft den arts voor, dat hij Maandag de West-vierdeparten en Willemsooord bezoeken moet. Nu is er een gevaarlijke patiënt in de 7de kolonie, op drie uren afstands van Willemsoord gelegen; de dokter moet den gevaarlijken patiënt aan zijn lot overlaten, omdat het reglement hem zegt, dat hij te Willemsoord zijn moet, waar misschien dien dag geen zieke is.

Terwijl de arbeider in de gewone maatschappij zich nog eens beraadt, voor hij een geneesheer ontbiedt, is dat in de Maatschappij van Weldadigheid anders. Ieder, die zich maar een weinig onpasselijk gevoelt, bericht dit aan den wijkmeester, en op zijn toer door het deel der kolonie, waar de patiënt woont, bezoekt de dokter hem. De patiënt verlangt, dat hem iets wordt voorgeschreven, medikamenten, levertraan, vleesch, enz.; immers hij heeft daar recht op; hij betaalt toch wekelijks voor de geneeskundige verpleging, 't zij hij gezond is of ziek. Daarom zou het, ik heb dit denkbeeld reeds uitgesproken op eene algemeene vergadering der Maatschappij, zeer wenschelijk zijn, dat er eene geheele wijziging gebracht werd in deze zaak, b.v. op de volgende wijze.

De kolonist betale niet langer de thans gevorderde weke-

lijksche bijdrage, maar, wordt hij ziek, dan ontbiede hij zelf den geneesheer en betale zelf viziete en medikamenten. Het rezultaat daarvan zal zijn, dat er veel minder zieken zullen komen.

De kolonist hebbe niet langer een bode tot zijne beschikking, om de medicijnen te laten halen uit Steenwijk, bezoldigd door de Maatschappij, maar hij hale ze zelf, waar hij wil. Door op deze wijze den geneeskundigen dienst in de Maatschappij in te richten, zou de post van gesalariëerd geneesheer in de koloniën kunnen vervallen, en wel om deze reden.

Toen de Maatschappij van Weldadigheid werd gesticht, was het aantal geneesheeren schaarsch; dat is thans het geval niet meer. Te Noordwolde, een half uur benoorden het centrum der kolonie, wonen twee geneesheeren; te Steenwijkerwold, een kwartier bewesten Willemsoord, woont een geneesheer; te Steenwijk wonen er drie. De kolonisten zouden dus spoediger, in geval van gevaarlijke ziekte, een arts kunnen ontbieden, dan thans het geval is. — Op deze wijze zou langs den eenvoudigsten weg de zaak geregeld kunnen worden.

Ik geef daar mijn zienswijze weêr, waarin misschien veel verbetering zou kunnen worden gebracht. Mijn doel is alleen, er op te wijzen, dat de tegenwoordige regeling zoo ziekelijk mogelijk is.

Willen de kolonisten en vrijboeren zich assureeren tegen de groote kosten, welke soms eene langdurige ziekte ten gevolge heeft, laten zij dan een onderling ziekenfonds oprichten, gelijk onderscheiden arbeiders-vereenigingen in de gewone maatschappij dat reeds gedaan hebben. Zulk eene vereeniging, gesteund door 't Bestuur der Maatschappij, zal niet anders dan gunstig kunnen werken op de bevolking.

Zal de Maatschappij van Weldadigheid waarlijk zegenrijk werken op de bevolking harer koloniën, dan moet in den boezem dier bevolking de overtuiging wonen, dat de striktste rechtvaardigheid tegenover alle kolonisten wordt in acht genomen. Of dit geschiedt? In zeer veel opzichten, ja. De

koloniale raad, welke eens in de week bijeenkomt, oordeelt nauwgezet over alle bezwaren en klachten, welke er bestaan. De uitvoerige notulen zijner vergaderingen leveren het bewijs, hoe omvangrijk en gewichtig de werkzaamheden van dezen raad zijn, en hoe moeilijk zijne taak is, 't allen naar den zin te maken. 't Is mijne overtuiging, dat het Bestuur der Maatschappij er naar streeft allen rechtvaardig te behandelen.

Éène zaak echter is er, welke m. i. met de billijkheid in strijd is, en welke ik te gereeder mededeel, omdat niet het Bestuur der Maatschappij, maar hare statuten er de oorzaak van zijn.

Verheffing tot vrijboer, ziedaar den wensch van alle oppassende kolonist-arbeiders. Deze verheffing is het loon voor ijver, vlijt en bekwaamheid. Maar niet alleen is zij dit. Zij heeft eene diepere beteekenis. Zij is de kroon op het werk der Maatschappij, hetwelk de zelfstandig-making en zelfstandigwording der bewoners harer koloniën beoogt. Daar deze verheffing zonder graduatie plaats vindt, en alleen de vraag gesteld wordt: „zijt gij al dan niet in staat vrijhoevenaar te worden en uwe pachtpenningen op te brengen aan de Maatschappij?" moet de toestand, waarin men die menschen plaatst, met andere woorden, moet de belooning, of wil men liever wat de zaak beter uitdrukt, moet de bekroning dezelfde zijn.

In de gewone maatschappij betaalt de pachter eene zekere pachtsom, welke grooter of kleiner is, al naar mate de hoeve die hij pacht, groot is, en de grond meer of minder geschikt zijn voor de kultuur. Dit nu is in de Maatschappij van Weldadigheid niet het geval.

Alle vrijboeren, die in de koloniën wonen, betalen allen dezelfde som, als huur voor hun hoeve. Hieruit zou men oppervlakkig opmaken, dat al de hoeven nagenoeg dezelfde waarde hadden. Dit nu is zoo niet. Wel is de oppervlakte nagenoeg even groot, maar even vruchtbaar, even geschikt voor de kultuur zijn ze allen op verre na niet. Men behoeft

geen landbouwer te zijn, om dit te kunnen konstateeren. Duidelijk ziet men dit, als men de hoeven in kolonie 1 vergelijkt met die, welke in een gedeelte van kolonie 2 en hier en daar elders gelegen zijn. Men behoeft niet lang te zoeken.

Aan dezen toestand nu moet een einde gemaakt worden. Men zegge niet: de statuten der Maatschappij schrijven deze vaste som voor, als prix fixe, en de kontrakten met korporaties binden het bestuur. 't Is mogelijk, dat, met het oog op de kontrakten en organieke wetten, het bedrag der pachtpenningen niet verhoogd mag worden. Maar dat is ook mijn doel niet. Voor de beste hoeven moet die som blijven bestaan, maar voor de mindere, bepaald dorre en onvruchtbare hoeven moet het bedrag verminderd worden. Men zegge wederom niet: „de statuten!" De Afdeelingen der Maatschappij hebben de bevoegdheid de statuten te wijzigen onder hoogere goedkeuring. Volgens billijke taxatie kan de waarde der hoeven naar de bazis van *f* 60, die er nu voor de beste wordt betaald, worden vastgesteld. Hierdoor zal er een einde gemaakt worden aan de billijke klachten, welke meermalen over de pachten worden aangeheven, en tevens ook aan een toestand, die, al werd hij ook langer dan 50 jaren door de statuten der Maatschappij gehandhaafd, daardoor niet ophoudt een onrechtvaardige te zijn, welke, evenals dat „maximum en minimum van verdienste", hoewel in anderen zin, eene belasting legt op den arbeid van oppassende gezinnen.

't Zij verre van mij, dat ik, dit neêrschrijvende, een blaam zou willen werpen op het Bestuur der Maatschappij, hetwelk voor meer dan een halve eeuw de statuten ontwierp, en dit van opzettelijke onbillijkheid zou willen beschuldigen. Neen! dit onbillijke wetsartiekel moet veeleer toegeschreven worden aan onbekendheid met den bodem in deze streken. Men dacht, toen de Maatschappij werd gesticht: een hoeve is een hoeve, en als alle hoeven op dezelfde wijze bewerkt worden, worden ze ook allen even vruchtbaar, en dus evenveel waard. Nu echter de ervaring het geleerd heeft, dat deze onderstelling valsch was,

en dat er wijken in de koloniën zijn met hoeven, die zeer ondankbaar zijn, nu wordt het tijd, dat er aan deze onbillijkheid, indertijd uit onwetendheid begaan, een einde gemaakt worde. Gaat de Maatschappij van den eenen kant van het beginsel uit: „al naarmate gij werkt, zult gij beloond worden," van den anderen kant mag zij aan dat schoone beginsel niet ontrouw worden, door voor dezelfde pachtpenningen den een een hoeve te geven, die b.v. met 8 uren arbeids per dag bewerkt kan worden, en den ander eene, waar hij 12 uren op moet werken, zonder nog dezelfde rezultaten te kunnen erlangen als de huurder der goede hoeve.

Is het soms ook afkeuringswaard, dat ik hier kategoriesch eenige grieven mededeel? Ware het niet beter geweest, dat ik een afwachtende houding had aangenomen? Met den blik op de vele groote hervormingen, die er reeds hebben plaats gegrepen en nog plaats grijpen; met de wetenschap, dat niet alles te gelijk kan geschieden, en dan in het oog houdende het ware van dat oude „haast u langzaam!" mogelijk wel. Maar ik, die mij als kritikus opwierp van vroegere toestanden en feiten, mag thans, nu ik op 't punt sta afscheid te nemen van de lezers, die zoo goed waren mij tot nu toe te volgen, niet eindigen, zonder ook te hebben medegedeeld, wat mij nu nog ondoelmatig en voor verbetering vatbaar toeschijnt.

Ik zeg „toeschijnt", want 't is zoo licht mogelijk dat ik dwaal. In dat geval hoop ik, dat ik daarvan zal worden overtuigd, opdat zoodoende mijne sympathie voor de Maatschappij van Weldadigheid, die trouwens niet gering is, nog toeneme.

Alles wat bestaat heeft zijne licht- en schaduwzijde; zoo is 't ook met de Maatschappij van Weldadigheid. Moeten we ons de schaduwzijde getroosten, de lichtzijde wordt er te heerlijker door. Bij wat al lichtpunten mocht ik verwijlen, wat al schoons en verhevens aantoonen! Kwamen er ook al soms donkere wolken, de zon brak er toch altijd weêr doorheen, en moesten wij soms voor eene wijl wandelen in de

schaduw eener wolk, in 't verschiet zagen wij 't licht duizendwerf weêrkaatsen, en we mochten hopen: om ons heen zal 't ook spoedig weêr licht zijn. Zoo was 't, zoo is 't.

Wij keeren ook nu weêr eene bladzijde om en vestigen ons oog op eene nieuwe bladzijde der geschiedenis van de veelbewogen Maatschappij van Weldadigheid.

De maatregel, welke er drie jaar geleden door het Bestuur der Maatschappij werd genomen, en waarover ik in de geschiedenis der Maatschappij sprak, ik bedoel de uitbreiding, die er gegeven werd aan de verpleging van weeskinderen in de koloniën, draagt zeker de goedkeuring van velen in den lande weg.

De kwestie der weezenverpleging is aan de orde van den dag. Zij wordt behandeld in geschriften, besproken in vergaderingen, met al den ernst, welken de zaak verdient. Zelfs is er een Tijdschrift opgericht, waarin uitsluitend de weezenverpleging in haar geheelen omvang wordt besproken. Er zijn nog groote voorstanders van verpleging der weezen in weeshuizen op groote schaal. Er zijn anderen, die, na deze aangelegenheid ernstig onderzocht te hebben, krachtig tegen deze ophooping van zoovele kinderen in één gesticht protesteeren; die, zoo men al weeshuizen wil, deze willen beperken tot een getal van hoogstens honderd verpleegden, maar die voorstanders zijn van de verpleging der kinderen door gezinnen. Ik aarzel niet, mij geheel bij de laatsten aan te sluiten, want zijn er, 't is niet te ontkennen, aan de uitbesteding bezwaren verbonden, zwaarder wegen bij mij de gronden, aangevoerd tegen de ophooping in gestichten. Maar, hoe het zij, het onderzoek zal nog jaren duren, en de statistiek nog veel hebben uit te maken, alvorens men, uit *zekere* gegevens, tot de wenschelijkheid van de algemeene invoering van een der beide systemen zal kunnen besluiten.

De Maatschappij van Weldadigheid, welke zoo nauwkeurig mogelijk zich op de hoogte stelt van den toestand dergenen, die de koloniën verlaten, en niet, gelijk dat in vroeger dagen placht te geschieden, voor goed afscheid neemt van hare ver-

pleegden, wanneer deze hare koloniën verlaten, zal langzamerhand in staat zijn belangrijke mededeelingen te doen, welke ook haar licht zullen spreiden over deze kwestieuze, hoogst belangrijke zaak. Immers zij zal binnen niet vele jaren een gemotiveerd antwoord kunnen geven op vele vragen, die nu gedaan worden. Terwijl zij met zorg nagaat, welke huisgezinnen, in de koloniën woonachtig, het best geschikt zijn één of meerdere weezen op te voeden, en waartoe de kinderen, die er verpleegd worden, geschikt zijn en aanleg hebben; terwijl zij daaraan verbindt eene zorgvuldige opvoeding en onderwijs in alles, wat hun later eene zelfstandige plaats in de maatschappij kan geven; terwijl zij, wanneer de verpleegden het zoover gebracht hebben, dat zij op eigen wieken kunnen drijven, voor hen de betrekking zoekt, waarvoor zij de meeste geschiktheid hebben, acht zij het daarna hare roeping, voortdurend hare vroegere voedsterlingen gade te slaan. De rezultaten, waarop zij nu reeds aanvankelijk bogen mag, zijn waarlijk verblijdend. Wanneer men, al is de kwestie nog niet uitgemaakt, welke de beste wijze van weezenverpleging is, de overtuiging heeft, die, 't is me aangenaam dit te mogen mededeelen, bij mij vaststaat: *de weezen in de koloniën worden op liefderijke wijze verpleegd, zoodat zij soms niet anders weten of de menschen, bij wie ze zijn uitbesteed, zijn hun ouders; zij worden met zorg onderwezen, zoowel in de Rijksscholen met hunne voortreffelijke onderwijzers, als in al de instellingen, het praktiesche leven betreffende, waarop de Maatschappij van Weldadigheid zich zoo bij uitnemendheid toelegt; in één woord, zij worden gevormd tot verstandelijk ontwikkelde en zedelijke menschen*.... dan mogen we veilig zeggen: De Maatschappij van Weldadigheid zal meer en meer eene schoone bladzijde beslaan in de geschiedenis der weezenverpleging van Nederland, zoowel wat de verpleging zelve aangaat, als met het oog op het licht, dat ook zij zal spreiden voor hen, die ernstig de vraag behandelen: „welke is de beste methode voor de verzorging en opvoeding dier ongelukkige kinderen, die, door 't vroegtijdig

verlies hunner ouders, uit de ouderlijke woning in de wijde wereld worden verplaatst?"

Ziedaar in korte trekken eenige denkbeelden medegedeeld, welke zoo voor en na bij mij opkwamen, als ik de Maatschappij van Weldadigheid gadesloeg. Geheel principiëel heb ik de zaak behandeld, en in détails daal ik niet af. Ik behoef dat niet te doen, omdat werkelijk een ernstig streven om de zaak te hervormen en te verbeteren het Bestuur der Maatschappij bezielt.

Welke zal nu de toekomst zijn der Maatschappij?

De Maatschappij van Weldadigheid moet worden opgeheven, en hoe eer hoe beter, zoo hoor ik dezen en genen zeggen. Zij heeft uitgediend. Maar dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Zonder nog te vragen: „Zou het wenschelijk zijn thans, nu de zaken een goeden gang beginnen te gaan, de Maatschappij op te heffen? zou het niet eene schromelijke onbillijkheid zijn tegenover de bevolking, tot dien maatregel over te gaan?" moeten we beginnen dit op den voorgrond te stellen: de Maatschappij heeft geen recht dien maatregel te nemen, zoolang er nog kontrakten bestaan met gemeenten, korporaties enz., die haar binden. Dergelijke kontrakten bestaan er, volgens welke de Maatschappij verplicht is steeds een groot aantal hoeven beschikbaar te stellen voor huisgezinnen, welke op grond der kontrakten door gemeenten, korporaties enz. opgezonden worden. Dat recht hebben deze verkregen voor de indertijd gestorte *f* 1700 voor iedere hoeve. 't Ligt in den aard der zaak, dat de kontraktanten niet gemakkelijk van dat recht afstand zullen doen.

Stel echter, dat die kontraktanten bij het opheffen der Maatschappij al die hoeven in eigendom konden erlangen, wat sommigen meenen, en ze verhuren aan de gezinnen, die er nu op wonen, of aan anderen, dan waren daarmede deze kontraktanten nog niet gebaat. Het Reglement schrijft voor, dat het Bestuur der Maatschappij ook aan die menschen ten allen tijde werk moet verschaffen. Wat zou er gebeuren, wanneer de Maatschappij werd opgeheven? Dan zou een ge-

deelte der gronden, welke het eigendom der Maatschappij zijn gebleven en niet bezwaard zijn met kontrakten, in het bezit van derden komen. Deze zouden de beste arbeiders, nu in de kolonie woonachtig, uitzoeken, en de minder geschikten aan hun lot overlaten. Het gevolg daarvan zou zijn, dat deze arbeiders alsdan tot volslagen armoede zouden vervallen, en door de nieuwe gemeente of, zoo deze niet tot stand kwam, door de gemeenten, waarin de koloniën gelegen zijn, zouden moeten worden gealimenteerd, zoo de gemeenten, waaruit zij afkomstig zijn, hen niet weder tot zich wilden nemen [154]). Daartoe nu zullen gemeenten en korporaties, die op goede voorwaarden hare gezinnen in de koloniën hebben geplaatst, nimmer overgaan. Zij weten, hare gezinnen hebben er woning, werk en, wat meer zegt, ze zijn er gelukkig. Maar er is meer. Zij, die met de Maatschappij kontrakten gesloten hebben, hebben dat gedaan met recht van voortdurende plaatsing. Met andere woorden: met het recht van vervanging. Sterft een huisgezin uit, of wordt het om slecht gedrag verwijderd, dan heeft de kontraktant recht, dadelijk een ander huisgezin op te zenden, welke opzending slechts eenige reiskosten vordert. Zulk een gezin is niet aanstonds in staat allen arbeid te verrichten. Het Bestuur brengt het daarin op de hoogte. Dit nu zou van zelf ophouden, bij de opheffing der Maatschappij, en de kontraktanten konden vooraf berekenen, dat, zoo zij, bij geval van 't vaceeren eener hoeve, een ander huisgezin opzonden, zij dit, zoo 't niet bekend was met den veldarbeid, spoedig geheel verarmd zouden terug ontvangen. M. i. zullen de kontraktanten niet spoedig overgaan tot een maatregel, die vele hunner gezinnen binnen kort tot den bedelstaf zou brengen, en hun zelf voor altijd den weg sluiten, om gezinnen naar de koloniën op te zenden.

Maar thans breng ik de zaak op een ander terrein. Waarom zou men de opheffing der Maatschappij willen? Moet dan geheel het beginsel van weldadigheid vervallen? Moet, terwijl de koloniën der Maatschappij waarlijk een opvoedingsoord

zijn voor vele onzer behoeftige natuurgenooten, de inrichting worden opgeheven, omdat voor ruim 50 jaren de stichters zich in vele opzichten vergisten en zich bezondigden aan eene sociale kwestie?

Ik voor mij hoop, dat de Maatschappij, zooveel mogelijk gezuiverd van het verkeerde dat haar aankleeft, evenals zoovele andere weldadig werkende instellingen in ons vaderland, zegenend zal blijven werken voor velen, totdat zij geheel het doel zal hebben bereikt, dat de stichters er mede beoogden.

Tot dien tijd zeggen wij: menschenvrienden in ons vaderland, steunt haar, deze schoone instelling!

Maar, zoo hoor ik alweêr zeggen: „Indien zij dan al moet blijven bestaan, wat is toch de reden dat zij nu nog in haar zelve geen kracht van bestaan heeft, dat zij nu nog door gaven en giften moet staande gehouden worden?"

Eilieve! Kan uwe diakonie, uw weeshuis, uw Mettray, uw doofstommengesticht uit eigen kracht bestaan, zoo die instellingen geen rijke fondsen hebben? — „Maar een inrichting met zooveel grond en zooveel arbeiders moest toch kunnen bestaan!" — Ik antwoord hierop het volgende:

Toen de Maatschappij in 1818 werd gesticht, waren de stichters ook van dat gevoelen. Als zestien jaren zouden zijn voorbij gegaan, dan zou iedere kolonie kracht van bestaan in zich zelve hebben, en dan zou de schuld, gemaakt voor vestiging en ontginning, zijn afgelost. De uitkomst heeft het geleerd, dat men zich in theorie vergiste en in de praktijk bezondigde. De Maatschappij van Weldadigheid heeft dezelfde ervaring opgedaan als schier alle ontginners van heidegronden, die niet langzamerhand door kleine pachters den grond lieten verbeteren, maar in het groot een oppervlakte heide in kultuur brachten.

Gaan wij de geschiedenis van vele landontginningen in de heide na, dan leeren we daaruit het volgende.

De ondernemer kocht eene zekere, in den regel groote oppervlakte gronds, besteedde er zijne vlijt en moeite aan, en stak er langzamerhand zijn kapitaal in. In plaats van

nu ook langzamerhand rente te krijgen, moest hij jaarlijks vrij wat geld bijpassen, wilde hij den grond in vruchtbaren staat houden, en ziet, daarop was niet gerekend. Het weldra met hypotheek bezwaarde goed moest overgaan in de tweede en derde hand en rendeerde toen zelfs niet, niettegenstaande de enorme er aan ten koste gelegde sommen. De geschiedenis der Maatschappij leert ons nagenoeg hetzelfde van deze instelling; en dat de koloniën der Maatschappij nog haar eigendom zijn, dat heeft zij niet te danken hieraan, dat haar ontginningen beter gelukt zijn, maar omdat die koloniën eene andere strekking hadden. Beoogden zij ja ontginning van woeste gronden, en dachten hare stichters, evenals menig landontginner, dat dit gemakkelijk en met voordeel geschieden kon, Nederland heeft door zijne bijdragen, zoo van Staatswege, als van den kant van partikulieren, de zaak in stand gehouden, omdat men dit oord geschikt oordeelde tot vestiging van vele landgenooten, niettegenstaande de kolonizatieplannen bepaald mislukt waren.

Toen de ervaring het leerde, dat heidegronden niet zoo gemakkelijk en niet met voordeel op groote schaal konden ontgonnen worden, om drie redenen: gebrek aan mest, tengevolge van gebrek aan hooi, waardoor men beperkt wordt in de veehouding, terwijl geschikte water- en landwegen ontbreken, begon men de ontginning op een andere wijs. Bosschen werden aangelegd, en 't voorbeeld, door praktiesche mannen reeds voor eene eeuw gegeven, werd ook in praktijk gebracht. Honderden bunders heideveld werden bezaaid met dennen en sparren. Een drieledig voordeel sproot daaruit voort. Vooreerst waren aan den aanleg dezer bosschen weinig onkosten verbonden; secundo waren deze bosschen na 40 à 50 jaren kapbaar, maar tertio was de bodem door de dennenaalden, daar gedurende eene halve eeuw opgezaaid, zoo geschikt geworden voor kultuur, dat hij een humuslaag bevatte, welke met toevoeging van mest zeer vruchtbaar was. Sedert 1859 is ook, wij hebben het reeds aangetoond, door het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid dat voorbeeld gevolgd.

En zou men nu, nu een uitstekend landbouw-systeem is ingevoerd, dat geheel beantwoordt aan de eischen van onzen tijd; nu werkelijk uit de opbrengst der produkten [181]) blijkt, dat men den waren weg is ingeslagen; nu er duizenden besteed zijn aan nivelleering van den grond en aan den aanleg van bosschen; nu men van 't gepote hout, dat welig groeit, binnen een niet groot tijdsbestek uitstekende renten mag verwachten, en na jaren een verbeterden bodem; zou men nu zeggen: „komt, laat ons de zaak opheffen!!" Geen grondeigenaar, die eenigzins bij machte was de zaak en train te houden, zou dat doen; en dwaas zou 't zijn, zoo de Maatschappij het deed. Neen, in 't belang van de bevolking, in 't belang der kontraktanten, in 't belang der omliggende streken, ik herhaal het, acht ik de instandhouding der Maatschappij van Weldadigheid vooralsnog noodzakelijk. Het is mijn overtuiging, dat het niet zoo heel lang meer duren zal, of zij zal met het tegenwoordige ledental kunnen bestaan.

Maar tot dien tijd blijft er hulp noodig, want zelfstandig bestaan kan de Maatschappij niet, zoolang zij allerlei werk moet laten verrichten, waarvan de kosten wèl op den duur terugkomen, maar thans nog slechts dienen tot vermeerdering van de kapitaalswaarde; zoolang zij geen aequivalent heeft tegenover de annuïteiten à *f* 7973, gevolg van de hypothekaire geldleening ten bedrage van *f* 140,000, gesloten bij de Rotterdamschen hypotheekbank, in de dagen, toen hare hervorming groote sommen vereischte. Inzonderheid overwege men, én dit ligt geheel op haar weg als instelling van weldadigheid en opvoeding, dat zij aan hare geheele bevolking werk moet verschaffen, en soms werk, hetwelk men vooraf berekenen kan, dat niet al te produktief zal zijn. De Maatschappij van Weldadigheid staat in deze soort van werkverschaffing niet alleen. In onzen tijd, waarin men het zoo terecht inziet, dat arbeid adelt, zijn in vele gemeenten van ons vaderland instellingen in 't leven geroepen, waar men de menschen in tijden van werkschaarschte aan werk helpt; of waar men minder valieden, die geen werk kunnen krijgen,

noch zwaar werk kunnen verrichten, in staat stelt hun brood te verdienen. Wanneer men eens een blik werpt op den financiëelen toestand van vele dezer vereenigingen, dan ziet men, dat zij niet bestaan van den arbeid dergenen, die men aan werk helpt, maar van giften van weldenkenden. Zou men het nu der Maatschappij kwalijk kunnen nemen, dat zij, als instelling van weldadigheid bij uitnemendheid, werk verschaft, ook aan minder valieden, al geeft dat werk soms geen voordeel, of al moet zij er eenige schade op lijden!......

Nadat in 1869 de balans met eene winst had gesloten van *f* 3670,87, sloot zij in 1870 met een verlies van *f* 8493,99[5]. Vraagt men naar de oorzaken van dat verschil, dan kan ik daarop dit antwoord geven: de landbouw is vooral in de zandstreken zeer wisselvallig; één nachtvorst, één storm vernielt soms velden met boekweit; de aardappelziekte veroorzaakt dikwijls belangrijke schade. Een vochtige of drooge winter geeft soms eene belangrijke wijziging, en zoo zijn er honderd omstandigheden, die tot het gelukken of mislukken van den oogst medewerken. Een verlies van *f* 8493,99[5] is eene belangrijke schade, maar vergelijkt men dat verlies met de verliezen van vóór 1859, toen de Maatschappij, niettegenstaande een aanzienlijk grooter ledental, jaarlijks *f* 60,000 à 70,000 te kort had, dan zeggen we: „welk eene groote schrede is er voorwaarts gedaan!"

We nemen thans eens aan, dat er vooralsnog schade zal geleden worden. We nemen eens aan, dat de balans in de volgende jaren gemiddeld *f* 6000 verlies zal toonen, hetwelk zeer goed mogelijk is, daar vooreerst de gepote bosschen geen baten zullen afwerpen; moet dit dan aanleiding geven, dat men de Maatschappij veroordeelt, dat men haar dekoreert met het liefelijke epithethon ornans „zieke boel" etc. etc.!?

Niemand zal ontkennen, dat de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid een uitstekend opvoedingsoord aanbieden voor de kolonisten met hunne kinderen.

In het jaar 1870 bezochten 485 kinderen de openbare school; een aantal jongelingen kreeg met het beste rezultaat onder-

wijs op de teekenschool; een aantal meisjes, op de naai- en breischolen. De jongelingen worden in de gelegenheid gesteld zich te bekwamen in de veld- of boscharbeid of in de werkplaatsen, smederij, timmerwinkel enz. — de meisjes in allerlei arbeid, kleine industriën enz.; 63 kinderen van kolonisten en 18 bestedelingen werden ontslagen en vonden in de gewone maatschappij een werkkring. — Verdeelen wij nu de som *f* 8493.99⁵ over deze allen, zonder in rekening te brengen de aan invaliede kolonisten uitbetaalde loonen; vergelijken wij met dit bedrag de enorme sommen, die er jaarlijks in vele gemeenten besteed worden aan lager, middelbaar en hooger onderwijs, dan komen we, dunkt mij, tot het rezultaat, dat de Maatschappij van Weldadigheid een uitstekend en een goedkoop opvoedingsoord is.

Ja, maar zij heeft dit jaar zooveel legaten en giften ontvangen, en deze hebben ook gestrekt tot die opvoeding, zoodat deze bizonder duur wordt. Hierop kan ik antwoorden: „deze bewering is minder juist." Alle legaten en giften worden door Kommissarissen gekapietaliezeerd, en de jaarlijksche rente strekt mede tot aflossing van de som, die jaarlijks, bij wijze van annuïteit, aan de Rotterdamsche Hypotheekbank moet voldaan worden.

Ieder zal mij moeten toestemmen, dat wij, als wij den toestand der Maatschappij van vóór 1859 vergelijken met het standpunt waarop zij thans staat, niet te veel zeggen, als we beweren: „meer dan ooit bestaat thans het vooruitzicht, dat de Maatschappij van Weldadigheid de verwachtingen vervullen zal, welke het Nederlandsche volk er zoo lang van gekoesterd heeft."

Het geheimzinnige waas, vroeger over de admienistratie gespreid, in die mate, dat zelfs het Bestuur der Maatschappij niet op de hoogte was van haar financiëelen toestand, is opgeheven. Duidelijk en klaar toonen hare boeken den financiëelen toestand aan. Jaarlijks worden de afdeelingen en leden in staat gesteld, er inzage van te nemen.

Geen vreemdeling, die bekend wil worden met de Nederlandsche landbouwkoloniën, behoeft, in zijn land teruggekeerd, schouderophalend te zeggen: „ik heb mij alle moeite gegeven om een overzicht te krijgen over de geldelijke aangelegenheden dezer Maatschappij, maar.... 't is mij niet mogen gelukken" [184]).

Waarom zou men ook eene zaak aan het licht onttrekken, die het licht niet behoeft te schuwen? De boeken der Maatschappij mogen door ieder worden ingezien, om de uitnemende wijze, waarop zij in orde zijn, en omdat iedere bladzijde het bewijs levert, met hoeveel zuinigheid en nauwgezetheid de financiën der Maatschappij beheerd worden.

Maar niet alleen het financiëel beheer verdient dezen lof. De malaise, die er vroeger onder de lagere ambtenaren bestond, bestaat thans niet meer. Vroeger was het dezen ambtenaren soms wel wat heel onverschillig, hoe de zaken gingen. Men had de stelling: „wat er ook gebeure, of landbouw en fabrieken goede rezultaten geven of niet, dat doet er niets toe, 't geld komt er toch." Thans niets van dat al. Er bestaat in de koloniën onder de wijkmeesters een onderlinge strijd, wie op de aan zijn opzicht en zorgen toevertrouwde landerijen de beste en meeste vruchten teelt. Deze edele strijd wordt in alle opzichten door den Direkteur en de Onderdirekteuren aangewakkerd.

Jaarlijks, wanneer de vruchten zich beginnen te vertoonen en wanneer ze beginnen te rijpen, heeft er een algemeene inspektie der landerijen plaats. Die inspektie geschiedt door den Direkteur, de Onder-direkteuren en de wijkmeesters. De toestand der verschillende hoeven wordt met elkander vergeleken. Ieder der beambten kan zich verdedigen over de wijze van bewerking, wanneer de vruchten minder goed staan; of aantoonen, langs welken weg, of door welke middelen goede rezultaten verkregen zijn. Uitnemend werkt dit op den lust der ambtenaren en op hun energie, en landbouw, veeteelt en boschkultuur worden er door gebaat.

Oefent deze, bij de ambtenaren verhoogde belangstelling

in den toestand der Maatschappij gunstigen invloed op het budget der Maatschappij, ook op de bevolking werkt het uitstekend. Bewijzen hiervoor zijn er genoeg aan te voeren.

Het apathiesche, dat, volgens getuigenis van mannen, die vroeger hunne denkbeelden over de Maatschappij mededeelden, de bevolking aankleefde; de onverschilligheid, gevolg van de zekerheid, welke men had: „hoe 't ook met de Maatschappij gaat, wij worden er niet minder door", heeft plaats gemaakt voor meer belangstelling. In den boezem der bevolking is op verstandige wijze lust tot self-help aangewakkerd. In dit opzicht is 't onderscheid tusschen haar en de gewone maatschappij niet groot meer [155]).

Ik geloof niet, als wij dit alles in aanmerking nemen; als we zien, op welk eene krachtige en tevens humane wijze het Bestuur zich kwijt van zijne taak; hoe zuinig de financiën beheerd worden; welk een nieuw leven er ontwaakt is, en meer en meer zich openbaart in de koloniën; hoe de landbouw, de veehouderij en de boschkultuur beantwoorden aan de eischen des tijds; ik geloof niet, ik herhaal het, dat we dan te veel zeggen met te beweren: „de Maatschappij van Weldadigheid zal het doel, hetwelk zij beoogt, geheel bereiken."

Vele moeilijkheden zal zij nog te bekampen hebben, vele hindernissen uit den weg te ruimen, maar wanneer wij de gegevens van zooëven in aanmerking nemen en daarbij niet vergeten de milde bijdragen, welke de Maatschappij telkens ontvangt, dan mogen we profeteeren: dat alles zal wel overwonnen worden.

En mocht dat vooreerst nog niet het geval wezen, mocht er nog onverhoopt hulp noodig zijn, dan twijfel ik er niet aan, of de Nederlandsche filanthropie zal zich op nieuw krachtig openbaren [156]).

Ik reken mijne taak thans geëindigd. Vele waren de moeilijkheden, die ik bij mijn onderzoek ontmoette. Niet zelden rees de gedachte bij mij op: ik wenschte, dat ik dit werk

niet begonnen ware, niet om den arbeid, maar om het afkeurend oordeel, dat ik op zoo menige bladzijde moest uitspreken. Ik gevoelde het zoo diep: „C'est chose si douce de louer le bien, même au prix d'un rêve," maar ik besefte het ook: „le temps des illusions n'existe plus." Ik beschouwde het als mijn plicht, de waarheid te zoeken en waarheid te schrijven.

Geene andere gedachte heeft mij bij mijn arbeid geleid.

Ik hoop, dat als in later tijd een ander de pen zal opvatten, om voort te zetten, wat ik begonnen ben, en de geschiedenis schrijft der verdere lotgevallen van de Maatschappij van Weldadigheid, hij dan aldus zal kunnen eindigen: „na jaren van arbeid en onvermoeiden strijd, na tal van wederwaardigheden heeft zij de oplossing gevonden van het groote probleem, naar welke zij zoo lang gezocht heeft [187].

AANTEEKENINGEN.

1) Zie: Bartholo, De wording van het Cultuurstelsel. 's Hage 1863 — en: Memorie van overgave van den Commissaris-Generaal van den Bosch, 1834. Uitgegeven in 1864, door het Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlandsch-Indië, te Delft.

2) Te Amsterdam bij van der Hey, 1817.

3) Deze verhandelingen komen bijna alle voor in: De Star, het tijdschrift van de Permanente Kommissie der Maatschappij van Weldadigheid, uitgegeven van 1818—1826.

4) Zie: Star, D. I. p. 20.

5) Zie: Star, D. I. p. 12.

6) Zie: Star, D. II. p. 733 De algemeene en in het bijzonder de Nederlandsche nationale nijverheid, benevens de middelen om die te bevorderen, staathuishoudkundig onderzocht door J. van den Bosch.

7) Zie: Star, D. II. p. 733.

8) Zie Bijlage I. (hier achter.)

9) Beschouwingen over den tegenwoordigen toestand van Drenthe. J. van der Hey. Amsterdam 1818. p. 4.

10) G. de Lurieu et H. Romand, Inspecteurs généraux des Etablissements de Bienfaisance, Membres de la Commission des Colonies agricoles en France, dans leurs: Etudes sur les Colonies Agricoles de mendiants, jeunes détenus, orphelins et enfants trouvés. Hollande — Suisse — Belgique — France Paris 1851.

11) Star, D. I. p. 35.

12) Star, D. I. p. 431.

13) Fabius, Geschiedenis der Maatsch. v. Weld. Van der Hey. Amsterdam. p. 2.

14) Star, D. I. p. 893.

15) Star, D. I. p. 153

16) In het tijdschrift De Star, dat tot 1826, en De Vriend des Vaderlands, dat ná 1826 door de Permanente Kommissie werd uitgegeven, komen alle officiëele stukken en jaarlijksche verslagen der verschillende kommissiën voor. Deze verslagen zijn eene onmisbare bron bij de studie over de stichting van van den Bosch.

17) Star, D. II. p. 780.

18) Star, D. I. p. 700—716.

19) Star, D. II. p. 716.

20) Star, D. I. p. 893. Van den Bosch legt hier reeds de verklaring af: dat de goede wil der bevolking schier algemeen, hare geschiktheid meer bepaald is.

21) Zie: Verzameling van reglementaire en organieke wetten en verordeningen der M. v. W. Van der Hey. Amsterdam 1820. p. 40. Art. 20, en p. 59. Art. 7. (Ieder die zijne taak afgedaan en zich naar behooren gedragen heeft, ontvangt een kaartje, op welks vertoon het bepaalde voedsel en geld hem wordt verstrekt; zonder kaartje kan men noch voedsel noch geld bekomen).

22) De Lurieu et Romand, p. 83.

23) Adalbert, Freiherr von Buol Bernberg: Die Holländischen Armenkolonien, und die Strafanstalten in Berlin, Gent, Bruchsal, und Genf, mit besonderer Rücksicht auf die Gefängnissreform in Oesterreich. Wien 1853, p. 47. „De eenigszins schrale kost maakt, dat in de dwangkolonie de winkel eene voorname rol speelt."

24) De Lurieu et Romand, p. 56.

24*) Zie: Aant. 23.

25) Zie: Staatscourant 16 Jan. 1843, No. 13, bijvoegsel.

26) Zie: Organieke wetten der M. en: Beschouwingen van HH. Commissarissen over de M. v. W. 1860, p. 11, 12, 13, 14.

27) Staatsblad, 1823, No. 27.

28) De Lurieu et Romand, p. 36.

29) Vriend des Vaderlands, 1827, D. I. p. 738 (Verslag van den generaal van den Bosch over den toestand der koloniën).

30) De toestand der vrije koloniën en het instituut te Wateren bij de afscheiding der gestichten van de goederen der M. v. W. door den directeur J. van Konijnenburg. Meppel, H. ten Brink, 1859, p. 26.

31) Deze bronnen zijn de volgende. Het Verslag der Kommissie, benoemd bij Z. M. Besluit van 16 Okt. 1841, bestaande uit de HH. Canneman, van Akerlaken, Metman en Bruce. Dit verslag

met zijne menigte van bijlagen, waaronder rapporten der HH. Worp van Peyma, Mahieu en Feith over den landbouw, het fabriekwezen en het beheer der M.; de met zorg bewerkte nota der Permanente Kommissie, waarin deze geheele openlegging doet van zaken en zich verdedigt tegen eene menigte van beschuldigingen; en de Vriend des Vaderlands, tijdschrift der Permanente Kommissie, 1826 1842. Ingeval van verwijzing naar een dezer bronnen, zal ik kortheidshalve de *eerste* aanduiden met de woorden: Verslag Staatskommissie; de *tweede* met: Nota der Permanente Kommissie; de *derde* met: Vriend des Vaderlands. Dankbaar ben ik voor onderscheiden mededeelingen, die ik te danken heb aan mannen, die gedurende eene reeks van jaren in innige betrekking stonden tot de M. v. W., of die haar aandachtig hadden gadegeslagen.

32) Het is merkwaardig, hoe zeer ook de in het buitenland uitgekomen beschouwingen over de Maatschappij uiteenloopen. Zie hier enkele voorbeelden. De volgende Fransche fielanthropen hebben in geschrifte den lof verkondigd der M., en er ten sterkste op aangedrongen, dat ook in Frankrijk dergelijke koloniën gesticht werden:

Deby. De l'agriculture en Europe et Amérique, 1825.

Le baron de Haussez. Etudes administratives dans les landes, 1826.

Le vicomte Alban de Villeneuve-Bargemont, ancien conseiller d'état, préfet du Nord. Economie politique chrétienne, ou recherche sur la nature et les causes du paupérisme en France et en Europe, et sur les moyens de le soulager et de le prévenir. Paris 1834. I. VII.

Le comte de Tournon, pair de France, membre du conseil supérieur d'agriculture. Rapport sur un mémoire adressé à S. E. le Ministre de l'Intérieur, par M. le vicomte de Villeneuve, préfet du Nord, sur les colonies, pour la repression de la mendacité. Paris 1835.

M. L F. Huerne de Pommeuse. Des colonies agricoles et de leurs avantages. Paris 1832.

Le baron de Morogues, membre de l'académie des sciences morales et politiques. Du paupérisme, de la mendacité et les moyens d'en prévenir les funestes effets. Paris 1834, p 87, 88, 270, 271, 272.

De gunstige beschouwingen van deze schrijvers, waarbij nog

meerdere namen zouden kunnen gevoegd worden, had ten gevolge, dat de Fransche Regeering eene kommissie benoemde, om in Frankrijk het in de Nederlanden gevolgde systeem van landbouwkoloniën toe te passen. Toen dit geschied was, werd door anderen, aan wie de zaak bedenkelijk toescheen, een nieuw onderzoek in Nederland ingesteld, hetwelk eene krachtige oppozitie ten gevolge had, tegen het door het Fransche Goevernement opgevatte plan.

Eene zeer belangrijke oppozitie vinden wij in het volgende werk:

F. M. L. Naville. De la charité légale, de ses effets, de ses causes, et spécialement des maisons de travail et de la proscription de la mendacité. Paris chez P. Duford, 1836.

Schrijver wijst er op, hoeveel moeite het hem gekost had, in Nederland inlichtingen te krijgen over de Nederlandsche landbouwkoloniën. Ik geef hier zijn eigen woorden weder, waarin hij beschrijft, hoevele teleurstellingen hij bij zijn onderzoek ondervond, D. 1, p. 313. „Het is onze schuld niet, dat wij niet meer- „der en juister mededeelingen kunnen doen over de Hollandsche „landbouwkoloniën. Wij hebben niets verzuimd, om ze ons te ver- „schaffen. Wij hebben ons gewend tot allerlei personen, die door „hunne maatschappelijke posietie in staat moesten zijn, om inlich- „tingen te geven; tot het Bestuur der koloniën; tot de bewoners „van de omstreken der koloniën; tot schrijvers over fielanthropiesche „inrichtingen; tot mannen der Regeering, die door hunne betrek- „king in relatie stonden tot dat bestuur. Wij werden bij ons „onderzoek ondersteund door aanbevelingen en den welwillenden „ijver van hooggeplaatste personen, en wij hebben niets kunnen „te weten komen. Stellige beloften van mannen, wier krediet en „wier waarheidsliefde bij ons boven verdenking stonden, hebben „voor ons geen rezultaat gehad. Men is ons het antwoord schul- „dig gebleven op het negen-tiende gedeelte der vragen, die wij „gedaan hadden. Het kleine aantal dokumenten, dat wij konden „machtig worden, bevat, behalve eenige inlichtingen van weinig „waarde, slechts ontwijkende antwoorden, of formeele weigeringen. „Maar dit stilzwijgen, deze uitvluchten, deze weigeringen, zijn ze „niet welsprekend? Leveren ze niet het bewijs, krachtiger dan de „welsprekendste verzekeringen het zouden kunnen doen, dat de „Hollandsche landbouwkoloniën geene gunstige rezultaten hebben „opgeleverd? — Waaraan moeten ze worden toegeschreven? Im- „mers hieraan, dat men in Holland huiverig is, ten aanhoore van

„geheel Europa te erkennen, dat eene zoo hoog geroemde onder-„neming op zoo weinig soliede grondslagen gebouwd is."

Toen Naville zag, dat hij in Holland niet slaagde, trachtte hij langs eenen anderen weg zijn doel te bereiken. Hij wendde zich tot den heer M. Augustin Perier, pair van Frankrijk, en lid van de door het Fransche Goevernement benoemde kommissie, om het systeem der Hollandsche landbouwkoloniën in Frankrijk in te voeren; hij deelde hem mede welke teleurstellingen hij in Holland ondervonden had, en vroeg om mededeeling van de rezultaten van het onderzoek, dat noodwendig door deze kommissie moest zijn ingesteld. Op dien brief kreeg hij 18 Sept. 1833 antwoord, maar de gevraagde inlichtingen bleven achterwege. Perier schreef o. a. in zijn brief 't volgende, 't welk Naville in zijn boek teruggeeft als een getuigenis aangaande de Hollandsche fielanthropie en het Hollandsche karakter:

„Ce que vous me racontez de la Hollande passe toute croy-„ance. Cette réticence est elle le résultat d'une sorte de jalousie „commerciale, qui du moins peut se comprendre dans le sphère „des intérêts matériels? Mais est il possible qu'on veuille priver „d'autres pays de l'expérience acquise dans des oeuvres publi-„ques d'humanité? J'ai moi même admiré à Amsterdam la maison „des orphelins. Beaucoup d'autres établissements doivent avoir „pris naissance dans cette nation pleine de constance et de mora-„lité, où j'ai su, par le témoignage non suspect de M. Cohier, „commissaire français pendant la domination du directoire, qu'il „ne connaissait pas une seule déclaration fausse parmi celles qu'on „avait demandées sous serment de l'état des fortunes, pour en „faire la bare des impositions de guerre Quand on se distingue „à ce point de beaucoup de peuples contemporains, on ne s'expli-„que pas pourquoi on voudrait leur cacher les modèles qu'ils re-„cherchent et les renseignements dont ils ont besoin pour faire à „leur tour quelque bien aux classes souffrants."

Wij twijfelen, zegt Naville, of, indien de heer Perier de brieven had gezien, die wij ontvangen hadden, maar die we uit diskretie voor de afzenders niet lieten lezen, hij die woorden zou geschreven hebben. (De la charité legale D I. p. 389.)

Toen dus Naville ook langs dien weg niet geslaagd was, besloot hij eene andere bron te kiezen voor de mededeelingen over de Nederlandsche koloniën, welke in zijn werk, als omvattende al de

landen der bekende wereld, niet mochten ontbreken. Overtuigd als hij was, dat de berekeningen van de Pommeuse (colonies agricoles p. 140—156, 263, 264); van de Villeneuve (l'Economie politique chrétienne l. VII. ch. 6.) en van de Morogues (du' paupérisme etc: p. 623) onjuist en optimistiesch waren, putte hij zijne wijsheid uit een in die dagen op Duitschen bodem verschenen werk en wel uit:

Freiherr von Lüttwitz, königlich-preussischer-Regierungs-Praesident. Ueber Verarmung, Armengesetze, Armen-Anstalten, und insbezondere über Armen-Coloniën, mit vorzüglicher Rücksicht auf Preussen. Breslaw 1834.

Deze ekonoom had, alvorens in Pruissen en in Duitschland het voorstel te doen, armen-koloniën te stichten, zelf de Hollandsche koloniën bezocht. De oorlog belette hem een bezoek te brengen aan de Zuid-Nederlandsche koloniën te Wortel, en daarom bepaalde hij zich bij de Noord-Nederlandsche. Hij slaagde beter dan Naville eenigen tijd later. Zijne beschouwingen, geput ten deele uit de offiecieële stukken der Maatschappij, ten deele uit mededeelingen, die hij van welwillende hand ontving, zijn verre van gunstig. Naville neemt ze bij gebrek aan andere inlichtingen over. Welk een hemelsbreed verschil tusschen het loffelijk getuigschrift, door Huerne de Pommeuse enz. aan de Maatschappij geschonken, en deze nuchtere uiteenzetting van feiten. Over de admienistratie der koloniën sprekende, zegt hij (pag. 50): „Die Holländische „Finanzkunst, welke das idielle wezen des Geldes zur höchsten Illu„sion in den Staatsschulden und Budgets-Operationen zu transsub„stantiiren verstanden hat, ermangelte auch nicht, gleiche Kunste„lei in die Finanz-Administration der Armen-Coloniën auf das „complicirteste ein zu führen."

„De komptabielieteit", zoo zegt hij verder van deze stichtingen, „wordt zoo gehouden, dat het moeilijk is, zich een denkbeeld te „vormen van hare inkomsten (p. 51). Deze inkomsten, gelijk zij voorkomen in de rapporten der admienistratie, zijn niet voldoende, „om de matig berekende arbeidsloonen te betalen (p. 51. 52.) „De inventaris van het kaptaal is fiktief, daar de gronden ge„taxeerd zijn boven de waarde (p. 52. 53). .. Indien voor het „oogenblik, gelijk men ons verzekert, het Goevernement weinig „opofferingen zich getroost voor de koloniën, dan zal het er op „den duur belangrijke moeten doen, aangezien de leeningen, onder

„zijn garantie (??) gesloten, aanzienlijk zijn. Die instellingen hebben, „gelijk de stichters beloofden, de bedelarij niet vernietigd; zij kon„den dat ook niet doen, daar zij te beperkt waren om al de bede„laars op te nemen;.... Er bestaan veel gebrek aan tucht en veel „onzedelijkheid in deze koloniën. De onderstand, welke aan armen „gegeven wordt door de gemeenten, de provinciën en den staat, „is sedert de stichting der landbouwkoloniën toegenomen".... enz. enz. Naville trekt uit alles, wat hij door middel van von Lüttwitz' nasporingen vernam, de volgende konkluzie: „Wanneer men in „aanmerking neemt de groote opofferingen, welke zich de publieke „liefdadigheid voor deze koloniën getroostte, opofferingen, die „eene aanmerkelijke uitbreiding gegeven hebben aan de vrijwillige „giften, welke men aan de behoeftigen schonk, vóór hare stichting; „dan moet men erkennen, dat zij, verre van het pauperisme te „verminderen, er eene belangrijke uitbreiding aan gegeven hebben."

Het stichten van landbouwende koloniën begon langzamerhand in Europa eene epidemie te worden. Engeland wilde landbouwende Koloniën, en in het: *Eighth annual report of the board of supervision for the relief of the poor in Scotland*, wordt sterk aangedrongen op hare stichting in dat land.... In *het Hannoversch magazijn* 1840, beval de ekonoom van Halen de stichting van landbouwkoloniën aan, op den in Holland bestaanden voet.

In Denemarken werd door den Koning eene kommissie, bestaande uit de H.H.: de Lawaetz en Weitz, naar Frederiksoord gezonden, om de stichtingen der Maatschappij te bestudeeren, en het rapport door die H.H. uitgebracht luidde zoo gunstig, dat in Denemarken eene Maatschappij werd opgericht, geheel gelijk aan de Hollandsche.

Wanneer we thans nog een blik werpen op een paar geschriften van veel lateren tijd, dat van G. de Lurieu et H. Romand (zie aant. 10) en van Adalbert Freiherr von Buol Bernberg (zie aant. 23) en het daaruit ontwaren, dat de opiniën, door die heeren over de koloniën uitgesproken, hemelsbreed van elkaâr verschillen, dan komen we tot de vraag: vanwaar dat verschil? — Het antwoord is niet moeilijk te geven. In den regel kunnen we zeggen, dat degenen, die de zaak prezen en elders aanbevolen hebben, hunne wetenschap geput hebben uit mondelinge en schriftelijke mededeelingen van het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid, of van de voorstanders der Maatschappij, die zelf niet op de hoogte waren; ter-

wijl de bestrijders hunne bezwaren geput hadden uit mededeelingen van Staatsbeambten en Regeerings-Kommissiën, die, de geschiedenis toont het, niet met de Maatschappij waren ingenomen, ten gevolge van de verwikkelingen, waarin de Regeering door de Maatschappij gesleept was. — De buitenlandsche geschriften, noch die waarin de Maatschappij geroemd, noch die waarin zij bestreden wordt, mogen dus beschouwd worden als betrouwbare bronnen voor de geschiedenis der Maatschappij. Zij zijn partijdig, eenzijdig, soms te optiemistiesch, soms te pessiemistiesch. Dit neemt echter niet weg, dat er menige bladzijde in voorkomt, die over een en ander eenig licht doet opgaan. Voldingend blijkt er uit, dat er een nevel over die geschiedenis gespreid ligt, welke misschien nimmer geheel zal opklaren

33) In de Belgiesche landbouwkoloniën was deze maatregel reeds in 1824 genomen. Naville geeft ons 't niet zeer gunstige getuigenis aangaande de kolonisten in die koloniën: „En Juin 1827 „l'administration de ces colonies retira aux colons les plus paresseux les vaches, qui leur avaient été confiées et qu'ils laissaient „dépérir. En Juillet 1827 on forma le projet de reprendre les „terres, qu'on leur avait livrées et qui restaient dans un état déplorable En Novembre de la même année on fut obligé de „ralentir les travaux de fabrication dans les colonies forcées. Les „magasins étaient fournés pour trois ans. Le rapport du 15 Juillet 1828 apprend, que l'on a achevé de retirer le bétail aux colons; „que de l'état de fermiers on les à réduits à la condition de simples ouvriers, et que l'on s'est vu obligé, pour les empêcher de „dépenser leur salaire dans les cabarets voisins, de frapper pour „eux une monnaie particulière, qui ne devait avoir cours que „dans les établissements." etc.

34) Bijlage II. (hier achter).

35) Vriend des Vaderlands, D. XVI. 797.

36) Ibid. 1827, p. 733 sqq.

37) Ibid. D. V. p. 793.

38) Ibid. D. VI. p. 170, 171, 172.

39) Ibid. 1842, p. 709.

40) Algemeene Verslagen der Komm. v. W. 12 Aug. 1825 en 20 Sept. 1827.

41) Algemeen Verslag 12 Juni 1833.

42) Ibid. 12 Aug. 1825.

43) Ibid. 18 Aug. 1826.

44) Ibid. 20 Sept. 1827, 17 Juli 1828, 12 Juni 1833.

45) Verslag Staatskommissie van 10 Okt. 1841, bijlage 17.

46) Zie: Bijlage III (hier achter).

47) Zie: Staatskoerant, 1843, No. 13, p. 4.

48) Dit rapport komt voor in de Staats-koerant van 16 Jan. 1843, terwijl het de 20ste bijlage uitmaakt van het Verslag der Staatskommissie van 1841.

49) Verslag Staatskommissie 1841, bijlage 26.

50) Ibid. bijlage 27.

51) Ibid.

52) Dit Koninklijk Besluit is in 't archief der M. aanwezig.

52*) Door toedoen van van den Bosch, die een ander muntstelsel in Indië invoerde, was de winst op de duiten, die door het vaderland aan Indië geleverd werden, aanzienlijk vermeerderd. Dit bracht den stichter op het denkbeeld een gedeelte van die winst te bedingen voor zijne stichting.

53) Zie: Verslag Staatskommissie, 1841, bijlage 47.

54) Zie: Staatskoerant 22 Oct. 1841, No. 50.

55) Zie: Aanteekening 31.

56) Zie: Verslag Staatskommissie, bijlagen 49, 50, 51.

57) Zie: Ibid. bijlage 54.

58) Zie de kontrakten gevoegd als bijlagen No. 1 en 2 bij bijlage 54.

59) Zie: Nota Permanente Kommissie, bijlage 9.

60) Zie: Ibid. bijlage 10.

61) In 1842 waren van de 9523 zielen, dat jaar verpleegd, slechts 2209 voor den landbouw, 2276 voor fabrieken, 186 voor verschillende ambachten, 725 voor onderscheiden huiselijke diensten geschikt. De overigen, ten getale van 4145, waren invalieden. Het onderhoud dier menschen kostte ƒ 66.89 per hoofd, dus niet minder dan ƒ 277,257.

62) Zie: Nota Permanente Kommissie, Staat No. 14.

63) Zie: Ibid. Staat No. 10.

64) Zie: Ibid. Staat No. 14.

65) Zie: Ibid. Staat No. 15.

66) Zie: Nieuwenhuis, Geneeskundige plaatsbeschrijving van Amsterdam.

67) Zie: Nota Permanente Kommissie, p. 24—30.

68) Zie: Ibid. Staat 10.

69) Zie: Ibid. Bijlage 21.

70) Zie: Verzameling van stukken der Perm. Komm. (briefwisseling p. 1—16).

71) Zie: Ibid. p. 17—28.

72) Tot recht begrip van deze klauzule diene, dat de Staatskommissie, die geen rechtstreeksch toezicht der Regeering wilde, van meening was, dat vanwege de Regeering een gekommitteerde moest worden benoemd, die lid zou zijn der Kommissie van Weldadigheid en tevens der Permanente Kommissie; en dat ook een gekommitteerde der Regeering jaarlijks in de Kommissie van Toevoorzicht zitting moest hebben.

73) Zie: Verzameling van stukken der Permanente Kommissie, Afdeeling: briefwisseling, p. 29 sqq.

74) Zie: Rapport Staatskommissie, p 20.

75) Zie: Rapport van 's Konings Kommissarissen van 6 en 8 April 1837 (bijlage No. 33 van het Rapport Staatskommissie 1841).

76) Zie: Rapport Staatskommissie 1841, bladz. 21.

77) Zie: Missieve 11 April 1842, No. 4.

78) Zie: Verslag Staatskommissie, bijlage No. 63.

79) Zie: Ibid. bijlage No. 64.

80) Zie: Rapport van den Heer Feith.

81) Zie: Reglementaire en organieke wetten der M. v. W. Amsterdam bij J. van der Hey, 1820.

82) Zie: Verzameling van stukken der Perm. Komm. Afdeeling: briefwisseling, p. 31—35.

83) Beoordeeling van het Rapport der Staats-Kommissie, benoemd bij Besluit des Konings van 26 Okt. 1841, No. 66. Brochure, uitgegeven door het Bestuur der M. v. W. Dec. 1842.

84) Zie: Bijlagen 1 en 2 van „Beoordeeling" enz. Men zal er uit zien, dat het dringende verzoekschriften zijn aan den Koning, om betaling van gelden, door het Goevernement verschuldigd, en verder dringende beden om uitvoering der kontrakten.

85) Zie: Bijlage 3 der „Beoordeeling" enz., bevattende 8 rapporten der Kommissie van Toevoorzicht over de jaren 1825—1833, alle geteekend Canneman, en alle inhoudende gunstige beoordeeling van de boekhouding en van het financiëel beheer.

86) Zie: Beoordeeling p. 11 en 12.

87) Zie verder: Beoordeeling, p. 14—30.

88) Op deze vergadering waren aanwezig: Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, van Pallandt van Keppel, J. van den Bosch, Faber van Riemsdijk, J. Kol, J. Fabius, J. G. van Nes en G. Ruitenschild.

89) Zie de brochure: „Waarom hebben de voorzitter en leden der Commissie van Weldadigheid hunne betrekking neêrgelegd?" en verder: „Beoordeeling" enz. Bijlage 7.

90) Zie: Tijdgenoot van 1843, van 2, 9, 16 Maart.

91) Zie: Bijlage IV (hier achter).

92) Zie: Toestand der vrije koloniën der Maatschappij van Weldadigheid, 1859, door J. van Konijnenburg. Ten Brink. Meppel. p. 34.

93) Zie: Verslagen der Permanente Kommissie 1843—1856, aanwezig in 't archief der M.

94) Zie: Rapporten van den heer Ruytenschild, voorkomende in de verslagen der Kommissie van Weldadigheid 1843—1856.

95) Zie: Verslag over 1844. pag 97.

96) Zie: Verslagen der Kommissie van Weldadigheid en die van Toevoorzicht 26 Juli 1849.

97) Zie: Verslag van 1855. p. 61, 62, 63.

98) Deze Kommissie bestond uit de H.H. W. L. F. C Ridder van Rappard, voorzitter, H. van Beeck Vollenhoven, Mr. J. Dirks, S. Blaupot ten Cate, E. J. H. v. der Heim, Sekretaris. Het mandaat dat haar was opgedragen luidde aldus: te onderzoeken,

a. Of er middelen zijn, waardoor het in stand blijven der Maatschappij en der koloniale inrigtingen, hetzij op den tegenwoordigen, hetzij op vereenvoudigden voet, hetzij met opheffing van sommige dier inrigtingen, zonder vermeerdering der bij de bestaande overeenkomst bedongen bepalingen, kan worden verzekerd.

b. Of de vereenvoudigingen, of de bovenbedoelde opheffingen, voor welke de koloniale inrigtingen vatbaar mogten zijn, door het Bestuur der Maatschappij zullen kunnen worden tot stand gebragt met het oog op de regten en verpligtingen, uit bestaande overeenkomsten en verbindtenissen voor de Maatschappij en hare medekontraktanten en schuldeischers voortvloeijende, en indien deze, in den tegenwoordigen stand van zaken, daarin beletselen zouden teweegbrengen, of dan het bestuur die beletselen, in overleg met hare kontraktanten en schuldeischers, zou kunnen uit den weg ruimen.

c. Of, indien dit bestuur niet tot een en ander kan overgaan, de instandhouding der koloniale inrigtingen, hetzij in haren tegenwoordigen toestand, hetzij zooveel doenlijk vereenvoudigd, hetzij met opheffing van sommige der inrigtingen, in het belang van den Staat raadzaam zij, en, des ja, of het dan meer wenschelijk zoude zijn, het beheer der koloniale inrigtingen van Staatswege over te nemen, dan wel aan het Bestuur der Maatschappij gelden te verstrekken, boven de thans bedongen bepalingen.

d. Welke maatregelen, indien die overneming het meest wenschelijk werd geacht, zouden worden vereischt, om haar met het oog op de onderscheidene in de zaak betrokken belangen op de meest geleidelijke wijs tot stand te brengen.

e. Op welke wijs en onder welke voorwaarden, indien het verstrekken van meerdere gelden, dan de thans bedongen bepaling, werd raadzaam geacht, dit best zou kunnen geschieden met het oog op het uit den aard der zaak steeds afwisselende der jaarlijksche inkomsten van het geldelijk beheer der Maatschappij.

99) Zie: Brief der Staats-Kommissie aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, 20 Juni 1857.

100) Men kan deze verslagen vinden in het Tijdschrift voor het armwezen onder redaktie van J. Blaupot ten Cate en Mr. W. de Sitter. Nieuwe reeks 1858. D. I. p. 65—112. — Deze stukken munten uit door grondigheid en onpartijdigheid.

101) Ik heb geen inzage kunnen nemen van die missieve van den Minister aan de Staats-Kommissie, daar ik haar niet heb kunnen machtig worden; haar inhoud is echter voldoende op te maken uit het verslag der Staats-Kommissie van 17 Nov. 1856. (Tijdschrift voor armwezen 1858 p. 96—107.)

102) Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, De Hervorming der Maatschappij van Weldadigheid 1859. Economist.

103) Deze Kommissie bestond uit de H.H. J. C. Baud, voorzitter, Mr. D. J van Ewijck van de Bildt, Mr. A. J. Duijmaer van Twist, Mr. H. Baron Collot d'Escury, Mr. J. Rau van Gameren, Jhr. Mr. W. T. Gevers Deynoot. Secretaris.

104) Aanwezig in 't Archief der Maatschappij van Weldadigheid.

105) Ik neem hier nota van de door de Kommissie Baud e. s. afgelegde verklaring, dat de bestaande te korten meer ontstaan waren door de dwang-, dan door de vrije koloniën, en dat de

Staat den bedelaar goedkooper verzorgd kreeg in de koloniën der Maatschappij dan in de Rijksgestichten.

106) Aanwezig in 't archief der Maatschappij van Weldadigheid

107) Ik heb de onderhandelingen tusschen beide kommissiën eenigszins uitvoerig medegedeeld, om aan te toonen, met welk een ernst en nauwgezetheid zij zich van hare taak gekweten hebben. Terwijl de eene kommissie, als optredende voor de Maatschappij en hare krediteuren, alles in het werk stelde om gunstige voorwaarden voor beide te bedingen, stelde de andere, op haar standpunt als kommissie voor den Staat, alles in het werk, om niet te groote offers van dezen te vergen. Aan de loyauteit, waarmede de debatten gevoerd werden, is het zeker te danken, dat men tot het gewenschte rezultaat kwam. De notulen der vergaderingen, de nog aanwezige gewisselde notas zullen immer het bewijs leveren, dat er niet, zooals zulks soms beweerd wordt, met de rechten van derden is gespeeld.

108) Zie: Bijlage V (hier achter).

109) Zie over dit werk: Lamotte, Journal des Economistes, Nov. 1851.

110) Zie: Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, De Hervorming der Maatschappij van Weldadigheid p. 37.

111) De Lurieu en Romand waren diezelfde meening toegedaan.

112) Zie: Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek. D. I. 1e stuk.

113) Zie: Tijdschrift voor het armwezen, onder redaktie van Blaupot ten Cate en Mr. W. de Sitter D. I. 1859.

114) Zie: Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur in Nederland, onder redaktie van: G. H. Betz, Mr. J. A. Fruin, Mr. P. F. Hubrecht. 1e Deel. 1857—1858, p. 53—78. en p. 97—129.

115) Pauperisme en Industrie. Proeve ter beantwoording der vraag: Wat is er te doen tot verbetering van den werkkring der bedelaars-koloniën? door P. Regout, lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal. 's Hage, Belinfante, 1859.

116) Toen in 1861 en 1862 vele arbeiders tot vrijboeren verheven werden, moest de M. het land vooraf in eenen geschikten toestand brengen. De vrijboeren genoten nu de voordeelen van die verbeteringen. Dit toch is in overeenstemming met het doel der M.

117) Ik ben het volkomen eens met wat de Kommissie hier zegt aangaande de vrije koloniën. De schildering van het verleden dier menschen is echter te sterk gekleurd, en is meer toepasselijk op de bevolking der Rijksgestichten. Er mogen enkele huisgezinnen worden aangetroffen, op welke dat getuigenis toepasselijk is, het grootste deel behoorde tot die klasse, welke, zonder gedepraveerd te zijn, moeilijk haar brood kon vinden in de gewone maatschappij. Ik zou echter ook namen kunnen noemen van huisgezinnen, die alleen om de schoone vooruitzichten, welke hun indertijd werden voorgespiegeld, kolonist werden, hoewel zij volstrekt niet broodeloos waren, ja zelfs zeer goed konden bestaan.

118) In hunne: Etudes sur les colonies agricoles en Hollande etc., p. 115, geven de Lurieu en Romand de volgende, weinig vereerende getuigenis aangaande de bevolking der koloniën Frederiksoord enz.: „Du reste les crimes sont rares. Population sinon „morale, du moins dépourvue de passion, une sorte d'apathie y „tient lieu de vertu.” Deze getuigenis werd gegeven in 1849. Ik geloof niet, dat, zoo die heeren de kolonie thans weder bezochten, zij dienzelfden indruk zouden ontvangen.

119) Daar er na 1859 tusschen Kommissarissen en sommige Afdeelingen, waaronder de Afdeeling Dockum, verschil ontstaan is over het plaatsen van huisgezinnen in de koloniën, oordeel ik het niet ondienstig hier met een enkel woord te herinneren, dat Kommissarissen volkomen in hun recht waren, toen zij op het verzoek der Afdeelingen, om huisgezinnen te plaatsen, afwijzend beschikten. De oorspronkelijke statuten der Maatschappij van W. geven aan iedere afdeeling, die eene som van ƒ 1700 gestort heeft, bevoegdheid tot plaatsing van een huisgezin in de koloniën. In 1859 werd dit artiekel, hetwelk de plaatsing toestond, gewijzigd, niet door het Bestuur der M., maar met goedvinden der Afdeelingen. Dit geschiedde op de vergadering, welke den 15den Maart 1859 gehouden werd. De 27 afgevaardigden, door de Afdeelingen benoemd, keurden allen de nieuwe statuten goed. Art. 4 dezer statuten luidt aldus: „Behoudens regt van plaatsvervanging, worden nieuwe huisgezinnen opgenomen, op aanwijzing der hier „onder te omschrijven Afdeelingen, daartoe door de algemeene „vergadering bevoegd verklaard.” Waarom werd deze maatregel genomen? Omdat de stichter der Maatschappij indertijd van de veronderstelling was uitgegaan, dat voor ƒ 1700 een huisgezin

in de koloniën kon gevestigd worden, en daar bestaan; en omdat de ervaring het onjuiste dier berekening aantoonde De Maatschappij kon geen verlies meer lijden. Art. 4 werd dus met algemeen goedvinden der afdeelingen een voorbehoedmiddel, dat de M. niet weder in nieuwe ongelegenheid kwam. Gaarne erken ik, dat het hard was voor sommige afdeelingen, die met deze wetsverandering niet bekend waren, (ze hadden dat echter kunnen zijn) plotseling te moeten ontwaren, dat zij, althans vooreerst *f* 1700, niet in haar eigen belang gestort hadden; maar de wet was er, gesanktionneerd door de afdeelingen zelve. Met die wet in de hand konden Kommissarissen naar waarheid getuigen, dat het recht van plaatsing van huisgezinnen tot de geschiedenis behoort, en dat de Algemeene Vergadering, waar de afdeelingen vertegenwoordigd worden, volgens Art. 4 beslist, of er gelegenheid is tot plaatsing van een huisgezin, en aan welke afdeeling dat voorrecht zal te beurt vallen.

120) Art. 9. Huisgezinnen of personen, die zich niet willen onderwerpen aan de koloniale tucht, of die door onverbeterlijke luiheid, onwil, ergerlijk gedrag of om andere redenen nadeelig werken op hunne medekolonisten, worden door het bestuur uit de koloniën verwijderd.

121) Art. 54. Indien blijkt, dat de finantieele toestand der M. achteruit is gegaan, wordt het nadeelig verschil over al de afdeelingen, naar evenredigheid van door die afdeelingen of vroegere sub-commissiën geplaatste huisgezinnen, omgeslagen, en het bedrag van dien omslag op de rekening van plaatsing gebracht.

122) Art. 3. Het bestuur der M. beijvert zich, om door minnelijke schikking de bestaande contracten met de voormalige subcommissiën van Weldadigheid en andere zedelijke ligchamen of bijzondere personen gesloten, in overeenstemming te brengen met de veranderde omstandigheden der M. en met de bepaling van de statuten. Daarentegen zijn die bepalingen al dadelijk van toepassing op de huisgezinnen, geplaatst op de aanwijzing der voormalige subcommissiën, ten gevolge van het bedrag der gestorte contributiën.

123) De afgevaardigde der afdeeling Maarssen deed, namens zijne afdeeling, het volgende voorstel: „te sluiten eene rentelooze leening ten voordeele van de M., tot een bedrag als zal worden

noodig bevonden om de Maatschappij in stand te houden, in overeenstemming met hare beginselen. De aflossing van dit renteloos voorschot zal plaats hebben over 25 jaar of vroeger en gewaarborgd zijn door hypothecaire inschrijving op gronden der Maatschappij." Voorsteller deelt mede, dat het hem genoegen doet er te kunnen bijvoegen, dat, wordt het voorstel aangenomen, in Maarssen zooveel aandeelen zullen genomen worden van *f* 100, als de helft van het getal der leden bedraagt. Hoewel er nog al bezwaren tegen dit voorstel waren, is het toch in praktijk gebracht. Er werd echter slechts voor een kapitaal van *f* 10,500 renteloos ingeschreven.

124) E. de Laveleye. L'économie rurale en Neêrlande. Revue des deux mondes 15 Janv. 1864. p. 331.

125) Het verblijf der tot ontslag voorgestelde huisgezinnen kostte aan de Maatschappij *f* 120 per huisgezin. Als toelage ontving zulk een gezin jaarlijks *f* 70. Voor administratie-kosten werd berekend *f* 10, en op den arbeid werd eene schade geleden van *f* 40 = *f* 120. De geheele schade op die 100 huisgezinnen bedroeg dus *f* 12,000.

126) De produkten werden grootendeels in de schuren der kolonisten geborgen. De oogst werd getaxeerd, en zij moesten naar die taxatie, het koren, de aardappelen, enz. afleveren aan het Bestuur. Voor een oppassend gezin kon dit weinig kwaad, maar de Maatschappij was in den regel de lijdende partij Sommige huisgezinnen toch verkochten de produkten van de Maatschappij, leverden ingevolge minder dan zij moesten, en gaven de schuld aan de gebrekkige en verkeerde taxatie. Dan moest de zaak onderzocht worden, en bleek het, dat de kolonist ongelijk had, wat moeilijk te bewijzen viel, werd het tekortkomende op het schuldboekje van den kolonist gebracht, wien het onverschillig was, of hij veel of weinig schuld had bij de Maatschappij.

127) Eene verzameling landbouw-werktuigen werd op de tentoonstelling te Assen, tijdens het XXe Landhuishoudkundig Kongres aldaar gehouden, bekroond.

128) Zie beschouwingen van C. J. M. Jongkindt Coninck, over den landbouw in de koloniën. Nieuwe Boeren-Goudmijn, 1865. N°. 10, 11, 12.

129) De godsdienstleeraren genieten, met uitzondering van eene

geringe toelage der Maatschappij, landstraktement. Hoewel aan de Maatschappij verbonden, knnnen zij niet als ambtenaren der Maatschappij beschouwd worden.

130) Sedert de scholen in de koloniën Rijksscholen geworden zijn, hebben van zelf de onderwijzers opgehouden ambtenaren der Maatschappij te zijn.

131) Dikwijls komen jongelieden bij 't Bestuur, om verlof te vragen. Zij gaan dan naar familie, betrekkingen of vrienden, buiten de koloniën, naar wier bestaan eerst onderzoek wordt gedaan. Zij hebben dan gelegenheid, naar eene betrekking om te zien.

132) Zie: Mr. J. R. Thorbecke. Bijdrage tot de herziening der Grondwet: „Hij (van den Bosch) klom niet van de feiten tot het inzigt der regels op."

133) „De heer van den Bosch was een onvermoeid memorie- en instructie-schrijver en plannenmaker, maar hij ging daarbij alleen te rade met zich zelven. Hij wilde niets van „*comité's*" en „*enquêtes*" hooren; hij alleen wilde de man zijn." Zie Jhr. H. S. J. L. Ridder de Stuers. De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter westkust van Sumatra. Deel I, p. 234.

134) Zie: Verhandeling van van den Bosch, 1818. p. 99.

135) Ibid, p. 103, 104.

136) Zie: Star, Deel I, p. 648.

137) Ibid, Deel II, p. 575.

138) Konijnenburg, p. 12—15.

139) Ibid, p. 12, 13.

140) Die Holländische Armen-Kolonien u. z. w. p. 65.

141) Les colonies agricoles etc. p. 136, sqq.

142) Verzameling van reglementaire en organieke wetten en verordeningen der Maatschappij. Amsterdam, van der Heij, 1820. p. 40, Art. 30, p. 59, Art. 7.

143) Op de punten van behandeling, op het Landhuishoudkundig Kongres te Haarlem, kwamen onder N°. 14 de volgende vragen voor:

„Wat heeft de ondervinding, gedurende het 45-jarig bestaan der koloniën van de M. v. W. geleerd, omtrent de vraag: of het pauperisme te bestrijden is, door aan armen in den landbouw een bestaan te doen vinden, en dat wel met betrekking tot de armen in de steden en die op het platte land?"

„Staan de geldelijke offers voor de M. v. W. gebracht, in verhouding tot de verkregen resultaten, vooral ook op zedelijk gebied?"

„Heeft de ondervinding aangetoond, dat men eenen verkeerden weg is ingeslagen bij het vestigen en uitbreiden der vrije koloniën?"

„Kan men, geleerd door de ondervinding, tot het besluit komen, dat het, bij vermijding van alles, wat men als verkeerd heeft leeren kennen, doenlijk is, om, zonder het brengen van te groote geldelijke offers, door het stichten van landbouwkoloniën, duizende bunders heide te ontginnen, duizende handen werk te verschaffen, daardoor krachtig bij te dragen tot bestrijding van 't pauperisme?"

De Heer Jongkindt Coninck heeft een uitvoerig antwoord op die vragen gegeven, hetwelk te vinden is in de handelingen van 't Haarlemsch Kongres.

144) Zie: Vriend des Vaderlands, 1830. p. 389.

145) Ibid, 1831, p. 890—907.

146) Zie: Staats-Courant, 13 Jan. 1843.

147) Zie: Cultuurstelsel, door G. H. van Soest.

148) Zie: Vriend des Vaderlands, 1840. p 233, sqq.

149) Zie: Tijdgenoot, 1843, p. 106.

150) Deze brief van Z. K. H. is aanwezig in 't archief der Maatschappij.

151) In de vroegere wetten, regelende het domicielie van onderstand bestonden ten opzichte van de Maatschappij van Weldadigheid exceptioneele bepalingen.

Art. 1 der Wet van 28 Nov. 1818 op het onderstands-domicielie luidde aldus: „*De gemeente, in welke een behoeftige in den algemeenen onderstand deelen kan, is die zijner geboorte.*" Art. 2. dezer wet voorzag in het geval, dat de vrouw toevallig buiten hare woonplaats een kind ter wereld bracht. In dit geval bleef „*de gemeente waarin de vader woonde, toen het kind geboren werd, of die, waarin zijne moeder woonde, indien zij weduwe, of het kind onecht was, verplicht onderstand te verleenen.*" Art 3, luidende: „*Indien iemand gedurende vier achtereenvolgende jaren in eene gemeente gewoond heeft, waarin hij niet geboren is, en aldaar gedurende denzelfden tijd al de hem opgelegde belastingen voldaan heeft, zal deze gemeente, wat den onderstand betreft, zijne geboorteplaats vervangen*",

voorzag in 't geval van verandering van woonplaats. Het groote beginsel van deze wet was dus: op de geboorteplaats of woonplaats der ouders, rust de verplichting, in geval van nood onderstand te verleenen; een vierjarig verblijf in een andere gemeente, verplaatst die verplichting op deze gemeente.

Deze wet werd aangenomen in denzelfden tijd, waarin de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid tot stand kwamen. Bij de hooge vlucht, welke deze koloniën beloofden te nemen, heeft de wetgever er zeker niet aan gedacht, dat ten opzichte der gemeenten, waarin deze koloniën gesticht werden, billijkerwijs een exceptie moest gemaakt worden. In de eerste jaren, toen de Maatschappij van Weldadigheid hare verplichtingen nakwam, hadden de gemeenten, waarin zij hare koloniën stichtte, eer voor- dan nadeel van haar; maar later onstonden er moeilijkheden. Ontslagen kolonisten konden, ingevolge de wet, in hunne geboorteplaats niet meer terecht. Immers, zij hadden meer dan vier jaren elders gewoond, en op de gemeenten, waar ze langer dan vier jaren gewoond hadden, rustte de verplichting van onderstand. Een Koninklijk Besluit van 3 December 1834 maakte aan dezen toestand een einde. Het bepaalde: *„Verblijf in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid, in betrekking als gewoon kolonist, kan niet geacht worden van dien aard te zijn, dat daardoor in den zin van dit Artikel (Art. 3) onderstands-domicilie zou worden verkregen, in de gemeente waarin de koloniën gelegen zijn"* De geboorteplaats of de gemeente, waar hij de laatste vier jaren, aan zijne komst in de koloniën voorafgaande, gewoond had, bleef dus zijn domicielie van onderstand. Dat domicielie hield echter de bevoegdheid, om: *„indien hetzelve mocht vermeenen, eenige vordering ter dier zake op het bestuur der voornoemde Maatschappij te kunnen afleiden uit het contract op hetwelk de uitbesteding in de kolonie heeft plaats gehad, die vordering langs den gewonen weg van regten te doen gelden."* In allen gevalle waren door dit Besluit de gemeenten, waarin de koloniën gelegen waren, ontslagen van de verplichting, kolonisten welke de koloniën verlieten, te onderhouden.

De wet van 28 Nov. 1818 werd den 28sten Juni 1854 door een andere vervangen.

Art. 27 dezer wet bepaalde: *De burgerlijke gemeente, waartoe, bij het ontstaan der behoefte, de plaats behoort, waar de arme is*

geboren, is zijn domicielie van onderstand. Door dit artikel waren dus de gemeenten, waarin de koloniën van weldadigheid gelegen waren, in één opzicht gebaat, n.l. dat men hen niet kon belasten met het onderhoud van ontslagen kolonisten, van elders geplaatst. Maar de wet regelde ook het domicielie van onderstand der in de koloniën geboren kinderen. Art. 28, Al. 4 en 5 toch bepaalde: „*Kinderen van kolonisten, geboren in de koloniale inrigtingen, tot verzorging van behoeftigen bestemd, worden geacht geboren te zijn in de gemeente, waartoe het bestuur behoort, voor wiens rekening de vader of moeder, naar dezelfde onderscheidingen, tijdens de geboorte in de koloniën gevestigd was.*"

„*Zoo die vestiging plaats heeft voor rekening van het Rijk, worden die kinderen, voor de toepassing dezer wet met vreemdelingen gelijk gesteld.*" Het domicielie van onderstand van vreemdelingen was in Art. 30 aldus geregeld: *Vreemdelingen, die bij het ontstaan van behoefte niet in termen verkeeren, om over de grenzen te worden uitgeleid, hebben domicilie van onderstand in de gemeente, waarin zij op dat tijdstip het laatst zes achtereenvolgende jaren hebben gewoond, zonder genot van onderstand uit fondsen tot ondersteuning van armen bestemd.*"

Deze wet, volgens welke dus de gemeenten, in welke de koloniën gelegen zijn, geheel op zuiver terrein stonden, en tot geen verpleging van kolonisten gedwongen waren, wanneer deze onverhoopt de koloniën mochten verlaten, bereikte slechts den ouderdom van 16 jaren. Den 1sten Juni 1870 werd zij geheel gewijzigd; het beginsel van 1818 aangenomen, en later in 1854 bestendigd: „de geboorteplaats is domicielie van onderstand" verviel geheel, en het nieuwe beginsel hetwelk werd aangenomen, is neêrgelegd in Artt: 21 en 22 der wet, luidende aldus:

Art 21. „*Geen burgerlijk armbestuur mag onderstand verleenen aan armen, dan na zich voor zooveel mogelijk, te hebben verzekèrd, dat zij dien niet van kerkelijke of bijzondere instellingen van weldadigheid kunnen erlangen, en dan slechts bij volstrekte onvermijdelijkheid.*"

Art. 22. „*Het burgerlijk of algemeen, het gemengd armbestuur, of bij gebreke daarvan het bestuur der gemeente waar de arme zich bevindt, beslist zonder beroep op de aanvraag om onderstand dergenen, die verkeeren in het geval bij het vorig artikel bedoeld.*"

In deze wet werd geen uitzondering aangenomen, noch ten op-

zichte der Maatschappij van Weldadigheid, noch ten opzichte der Rijksgestichten. Van het oogenblik af waarin de wet in werking trad, waren dus de gemeenten ontheven van de betaling der kosten voor hen, die vroeger bij haar domicielie van onderstand hadden. Het onderhoud der veroordeelde bedelaars, tot nu toe door de gemeenten betaald, kwam ten laste van het Rijk.

Voor de Maatschappij van Weldadigheid dreigde deze wetsverandering eerst allernoodlottigst te zullen worden, maar op de meest welwillende wijze kwamen vele gemeenten haar in deze aangelegenheid te gemoet.

152) F. L. M. Naville, de la Charité légale, de ses effets, de ses causes et spécialement des maisons de travail et de la proscription de la mendacité. Paris, chez F. Duford 1836, T. I, p. 313.

153) G. de Lurieu et H. Romand Études sur les colonies agrigroles en Hollande etc. 1851, p. 115: „Du reste les crimes sont rares. Population sinon morale, du moins dépourvue de passion; une sorte d'apathie y tient lieu de vertu."

BIJLAGE I.

Sommigen der lezers stellen er misschien belang in te weten, op welke berekeningen deze som van ƒ1700, noodig tot vestiging van een huisgezin in de koloniën, berustte

De grootte van iedere hoeve werd gesteld op ongeveer 2½ hektare. De onkosten tot vestiging enz. waren de volgende:

Aankoop van grond. De hektare berekend op ƒ40		ƒ 100.00
Gebouw		" 500.00
Ontginning:		
a. Het maken van greppen	ƒ 10.00	
b. Het afplaggen der heide	" 60.00	
c. Het gelijkmaken van den grond	" 9.00	
d. Het zetten in riggels en branden der plaggen	" 15.00	
e. Spitten	" 75.00	
f. Eggen	" 10.00	
g. Het over den akker brengen van asch en mest	" 10.00	
h. Onderploegen van asch en mest	" 10.00	
i. Spitten van den tuin	" 7.00	
		" 206.00
Mest		" 110.00
Kosten van zaaiing en poting:		
a. Pootaardappelen	ƒ 24.00	
b. Zaaigerst	" 18.00	
c. 20 pd. Klaverzaad / 6 " Raygras	" 12.00	
d. Tuinzaden	" 5.00	
e. Zaaien, poten	" 12.00	
f. Poten van florijngras	" 4.00	
g. Diversen	" 2.00	
		" 77.00
Kleeding à ƒ19.00 per persoon, de huisgezinnen op 7 personen berekend.		" 133.00
Huisraad en gereedschappen		" 124.00
Aankoop van twee koeien		" 150.00
Aankoop van wol voor winterarbeid		" 200.00
Algemeene voorschotten		" 100.00
	Totaal	ƒ 1700.00

Deze onkosten nu moesten gevonden worden uit de opbrengst der giften, kontributiën van de leden der M., of de bestedingspenningen der armbesturen. Voor de verstrekte kleeding, huisraad en gereedschappen werd de kolonist gedebiteerd; het was eene schuld, die hij in 16 jaren kon afdoen. De woning, het land en de koeien ontving hij in vruchtgebruik, en hiervoor moest hij in vergoeding betalen ⅕ zijner vruchten. De opbrengst der overige gewassen was zijn eigendom. Buitendien mocht hij met zijne kinderen aan den spinarbeid deelnemen, zoodat men berekende, dat zijne zuivere in-

komsten *f* 250 à *f* 300 beliepen, en hij daardoor ruimschoots in de gelegenheid zou zijn, de verplichtingen, die hij tegenover de Maatschappij op zich genomen had, te volbrengen. De ontginning der gronden was hoofdzakelijk gegrond op eene vermenging van humus, leem en zand, onder toevoeging van een weinig dierlijken mest en eenige aschbestanddeelen De vruchtwisseling was geregeld als volgt:

1e jaar..................	gerst, klaver, raygras.
2e "	klaver.
3e "	rogge.
4e "	aardappelen.

In het 3e en 4e jaar zou na de rogge en aardappelen turnips gezaaid en tot groene bemesting ondergeploegd worden.

Buitendien zou een gedeelte van het land met fiorijngras (agrostis alba) bezaaid worden, waarvan men de opbrengst schatte op 4000 à 5000 kilogram hooi.

Zeer spoedig zag men in, dat de kosten van ontginning veel te laag geraamd waren, en dat de voorgestelde bemesting op lange na niet voldoende was. Immers in plaats van klaver en raygras, die men zaaide, bracht de grond weinig anders op dan zuring (rumex acetosella), terwijl de granen ook op verre na de onkosten niet vergoedden. Vandaar dat men van het eerste stelsel afweek en de ontginning op andere wijze inrichtte, door den grond 5 palm diep te spitten, een jaar braak te laten liggen, en daarna voor *f* 250 per hektare te bemesten.

Daardoor werden de onkosten van ontginning:

Voor het diepspitten van 2½ hektare land, à *f* 90 per bunder............	*f* 225.00
Voor bemesting à *f* 250 per hektare..	" 625 00
Totaal	*f* 850.00,

in plaats van de geraamde *f* 204. Men kan nagaan, welke de gevolgen waren van deze misrekening.

BIJLAGE II.

Eenige proeven met de brem-bemesting, en hare rezultaten deel ik hier mede.

Proeve in 1827. Zie: Vriend des Vaderlands, D. I, p. 909.

12 roeden Rijnl., met 25 pd. 1), brem op de vierk. roede bemest, hebben opgebragt 6 mudden aardappelen, wegende netto 425 kilo.

〃 〃 〃 zonder mest, bragten op 4½ mud, wegende 320 kilo.

〃 〃 〃 met 25 pd. beste stalmest, bragten op 5⅓ mud, wegende 390 kilo.

〃 〃 〃 met 50 pd. beste stalmest, bragten op 7 mud, wegende 505 kilo

„Wanneer men nu in aanmerking neemt", zegt de heer Mulder, toenmalig onderwijzer aan de school te Wateren, die deze proef nam, „dat de opbrengst van aardappelen met gewone bemesting is 5 Ned. mudden op de 12 vierk. Rijnl. roeden, zoo blijkt, hoe voordeelig de brem-bemesting is, daar dezelve in opbrengst niet alleen de gewone, maar zelfs de buitengewone ver overtreft; en de meer buitengewone van 50 à 100 pd. beste stalmest per vierk. Rijnl. roede, proportioneel niet zooveel meer productief is."

Resultaat in 1828. Vr. d. V., D III, p. 844.

„Op brem-bemesting heeft de aardappeloogst opgebragt:

In de Vrije Koloniën	van $18\frac{5}{17}$ morgen	 1236	mud
te Ommerschans	〃 $1\frac{5}{8}$ 〃	.... 411.75	〃
te Veenhuizen	〃 1 〃	 178	〃
	Van 21 morgen	.... 1852.75	mud.

Dit maakt gemiddeld per morgen 90 mud. In dat jaar, hetwelk zeer ongelukkig was voor den landbouw, bragten de aardappelen op gewone bemesting 80 mud op per morgen."

Resultaat in 1831. Vr. d. V., D. IV, p. 168.

„100 vierk. Rijnl. roeden aardappelland, op verschillende hoeven in de drie koloniën met 20 à 30 pd. brem bemest, met daaraan gevoegde halve gewone bemesting, hebben 37 mudden aardappelen opgeleverd, terwijl dezelfde oppervlakte van gelijksoortigen grond, met gewonen mest voorzien, niet meer dan 22 mud hebben gegeven. Na deze verkregen resultaten is men met de brem-bemesting voortgegaan, en is dezelve in dit jaar geregeld ingevoerd en met de afwisseling der vruchten in verband gebragt. De hoeven zijn thans, buiten den tuin, in 9 gedeelten van 250 roeden verdeeld, waarvan 2 voor klaver, 3 voor rogge, 2 voor aardappelen, 2 voor brem." Later werd aan de brem een grooter deel gegeven.

Resultaat in 1833.

In dit jaar stond de opbrengst van de gewone kultuur tot de brem-kultuur als 100—126.

Resultaat in 1834.

In dit jaar als van 100—110.

1) Het pond = ½ kilogram.

Proeven in 1834.

a. „Een stuk van 1.68 bunder, zijnde veenachtige, middelmatige grond, waarop de brem redelijk digt en lang stond. De brem, die in 1832 uit de rogge was opgekomen, had twee volle jaren overgestaan na eene halve gewone bemesting te hebben ontvangen. Zij werd toen omgespit en met aardappelen bepoot.

b. Een stuk van 2.52 bunders, meerendeels hooge zandgrond, doch overigens in alles aan het vorige gelijk en op dezelfde wijs bewerkt en bemest.

c. Een stuk van 0.84 bunder, in alles aan 't vorige gelijk.

d Een stuk van 3.54 bunder, middelmatige lage grond, overigens aan 't vorige gelijk.

e Een stuk van 0.84 bunder, zijnde lage beste zandgrond; ook hier was de brem best, en had twee jaren overgestaan. De brem is ondergespit en heeft de toevoeging eener gewone bemesting ontvangen.

f. Een stuk van 1.26 bunder, in alles aan stuk *a* gelijk.

g. Een stuk van 0.42 bunder, gelijk aan stuk *e*, doch geene andere bemesting ontvangende.

Stuk *a* leverde tegen 126, *b* 106, *c* 128, *d* 129, *e* 233, *f* 276, *g* 257 mud van het bunder. De gemiddelde opbrengst was dus 153 mud per bunder. De opbrengst van het bunder, op de gewone wijs bemest, was dat jaar 139 mud."

Proeven in 1838. V. d. V., D. VII, p. 427.

„Een stuk grond groot 85½ roede, met eenjarige brem bemest, gaf 144 mud aardappelen, dat is 166 mud van het bunder. Een stuk met tweejarige brem, groot 5 bunder, gaf 1137 mud, dus 220 mud per bunder. Een stuk met driejarige brem, groot 1.70 bunder, gaf 427 mud, of 250 mud per bunder. Een stuk van vier bunder, waarop oude brem stond, weinig beter dan gewcon heideveld, gaf met daaraan toegevoegde volle bemesting 160 mud. De gemiddelde opbrengst der aardappelen met gewone bemesting beliep dat jaar 207½ mud per bunder."

Proeven in 1841. Vr. d. V., D. XVI, p. 607.

In het schrale jaar 1841, toen de rogge met gewone bemesting in sommige deelen der vrije koloniën, niet meer dan de zaairog terug gaf; in de andere 7, en hoogstens 10 mud per bunder, gaf de met brem bemeste grond in kolonie 1, 9.95 mud; in kolonie 3, 11 20 mud, per bunder. In kolonie 1 en 2 oogstte men dat jaar 246 mud aardappelen per bunder op met brem bemest land.

In kolonie 3 bragten op:

23 bunders met stoppelbrem.	251	mud	aardappelen,	per	bunder.
14½ „ „ oude brem	226	„	„	„	„
35 „ „ gewone wijze	234	„	„	„	„
1e gesticht Veenhuizen.					
17½ bunders met stoppelbrem.	204	„	„	„	„
19 „ „ oude brem	77	„	„	„	„
51½ „ „ gewone bemesting	178	„	„	„	„
3e gesticht Veenhuizen.					
21½ bunders met stoppelbrem	161	„	„	„	„
43 „ „ oude brem	167	„	„	„	„
25 „ „ gewone bemesting	168	„	„	„	„

De opbrengst in dat jaar was voor al de koloniën 192 mud per bunder."

BIJLAGE III.

De volgende leeningen werden achtereenvolgens gesloten:

					Nog af te lossen van deze leeningen in 1842
	1819	*f*	80.000	onder hypothekair verband op Frederiksoord.	niets
1 Juli	1820	„	200.000	op de kontrakten.. *f*	74.000
1 Oct.	1820	„	100.000	„ „ „ .... „	37.000
1 Juli	1821	„	100.000	„ „ „ .... „	43.000
1 Sept.	1821	„	200.000	„ „ „ .... „	86.000
1 April	1822	„	300.000	„ „ „ .... „	147.000
1 Febr.	1823	„	1.500.000	„ „ „ .... „	905.000
1 Febr.	1825	„	600.000	„ „ „ .... „	394.000
15 Aug.	1826	„	500.000	„ „ „ .... „	383.000
15 Oct.	1827	„	1.000.000	„ „ „ .... „	818.000
1 Juni	1830	„	1.000.000*	„ „ „ .... „	742.500
	geleend	*f*	5.580.000	nog af te lossen in 1842......... *f*	3.629.500
nog af te lossen		„	3.629.500		

f 1.950.500 was dus in den loop dier jaren afgelost. Men herinnert zich, hoe de berekening was, dat in 1842 al de gesloten leeningen zouden zijn afgelost.

* Van deze laatste leening zijn slechts in omloop gebracht 742½ aandeelen, à *f* 1000, zoodat hierop in 1842 nog niets was afgelost.

BIJLAGE IV.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, daartoe door den Koning gemagtigd, contracterende voor den Staat der Nederlanden, aan de eene zijde, en de Commissie van Weldadigheid, contracterende voor de Maatschappij van Weldadigheid, ter andere zijde;

Willende door eene nieuwe overeenkomst alle onzekerheid omtrent de betrekkingen, regten en verpligtingen tusschen den Staat en genoemde Maatschappij opheffen, en dezelve voor het vervolg op eenen vasten voet regelen;

Zijn overeengekomen als volgt:

Art. 1.

De wederzijdsche regten en verpligtingen van de beide Contractanten in hunne respective qualiteiten, zijn, van de onderteekening dezes af, alleen door de bepalingen van dit Contract geregeld. Zij doen mitsdien afstand van alle andere aanspraken of regten, welke zij jegens elkander mogten hebben, en verklaren de vroeger tusschen het Departement van Binnenlandsche Zaken en de Maatschappij van Weldadigheid gesloten Contracten uitdrukkelijk voor vervallen en vernietigd

De bepaling van dit artikel heeft echter geen invloed op de tusschen het Departement van Oorlog en de Maatschappij van Weldadigheid gesloten overeenkomsten.

Art. 2

De Maatschappij van Weldadigheid erkent aan den Staat, wegens aan haar op verschillende tijdstippen verstrekte gelden, verschuldigd te zijn eene som van drie millioen zes honderd vier duizend vier honderd vier en zeventig guldens, vijf en tachtig Cents (ƒ 3,604,474—85).

Van het alzoo verschuldigde worden de interessen bedongen tegen vier ten honderd, in het jaar, van af de dagteekening dezer overeenkomst.

Art. 3.

De bij het vorig artikel bedoelde hoofdsom en renten zullen echter, onverminderd de bepaling hierna bij art. 37 voorkomende, door den Staat niet kunnen worden opgevorderd, dan ingeval de Maatschappij van Weldadigheid niet aan hare verpligtingen voldoet.

Art. 4.

Na verloop van iedere vijf jaren zal de Contractante ter andere zijde het regt van den Staat op de bij art. 2 bedongen interessen schriftelijk moeten erkennen.

Art. 5.

De Staat koopt van de Maatschappij van Weldadigheid voor den bij het volgend artikel te vermelden prijs, en de Maatschappij verkoopt voor dien prijs aan den Staat:

Primo alle onroerende goederen, gelegen aan de Ommerschans, voor zoo veel die aan de Maatschappij toebehooren, alsmede alle hare onroerende goederen te Veenhuizen, met uitzondering van:

VERWIJZING NAAR DE KADASTRALE PLANS. Sectie.	Nummers der Perceelen.	SOORT DER EIGENDOMMEN	INHOUDSOPGAVE VAN IEDER PERCEEL.		
			B.	R.	E.
J	51	Veen	6	45	30
〃	52	idem	15	52	〃
〃	53	Heide	6	42	90
〃	54	Water	22	62	10
〃	55	Heide	4	49	〃
〃	56	Veen	1	52	30
〃	50	Heide	96	27	20
〃	57	idem	〃	40	70
〃	61	Water	〃	51	20
〃	62	Heide	69	31	30
K	1	idem	504	72	30
〃	2	Water als heide	〃	41	40
〃	3	Veen	1	69	30
〃	4	idem	12	99	50
〃	5	idem	12	81	20
〃	6	idem	15	70	80
〃	7	idem	12	43	60
〃	8	idem	8	69	40
〃	6	idem	9	66	90
〃	10	idem	19	81	40
J/K	50 la en 11	idem	65	42	34
			887	92	14

En *Secundo*, al de zich in die Koloniën bevindende roerende goederen van de Maatschappij, waarvan, zoodra mogelijk, eene beschrijving, door beide Contractanten onderteekend, zal worden opgemaakt.

Ten aanzien van de hierboven uitgezonderde vaste goederon wordt echter bepaald: — dat, indien de Contractant ter andere zijde deze goederen geheel of gedeeltelijk mogt willen verkoopen, zij dezelve aan den Contractant ter eenre vooraf zal aanbieden, voor den prijs, dien zij van anderen daarvoor zoude kunnen bekomen, en dat dit aanbod aangenomen wordende, de eigendom van het geheel of een gedeelte aan den Staat zal overgaan, en omtrent prijs en vruchtgebruik van toepassing zullen zijn de hierna bij art. 8 en 10 voorkomende bepalingen.

Dat, indien de contractante ter andere zijde mogt geraden oordeelen, deze goederen geheel of gedeeltelijk ter uitbreiding van den landbouw bij de gestichten te gebruiken, dezelve geheel of voor dat gedeelte in eigendom aan den Staat zullen overgaan, — de koopprijs daarvan zal bepaald worden op de wijze in het volgende artikel voorgeschreven, en op dien prijs en op het vruchtgebruik mede toepasselijk zullen zijn, de hierna in art. 8 en 10 voorkomende bepalingen.

En dat eindelijk, indien het geval mogt komen te bestaan, in art 15 hierna bepaald, de gemelde goederen of het gedeelte derzelven, waarvan de eigendom nog niet, ten gevolge der zooeven gemaakte bepalingen, aan den Staat mogt zijn gekomen, in eigendom aan den Staat zullen overgaan, voor den prijs daarvoor door drie deskundigen door den Regter alsdan te benoemen. te bepalen, terwijl omtrent dien prijs zal worden gehandeld overeenkomstig art. 8 hierna volgende.

Art. 6.

De koopprijs der in het voorgaande artikel vermelde onroerende goederen zal worden geschat door drie deskundigen, door de beide Contractanten met onderling goedvinden, en anders door den Regter te benoemen. Als koopprijs der roerende goederen wordt

aangenomen de waarde, waarvoor dezelve op den Inventaris bij de Maatschappij van Weldadigheid bekend staan.

Art. 7.

De Contractante ter andere zijde verbindt zich om de Crediteuren der Maatschappij van Weldadigheid, ter wier behoeve hypothecaire inschrijvingen op de bij art. 5 vermelde vaste goederen bestaan, tot een bijeenkomst op te roepen, op den tijd door den bij art. 39 te vermelden gecommitteerden te bepalen, ten einde hun door dien gecommitteerden zou kunnen worden voorgesteld hun zakelijk regt op die goederen te beperken tot het bedrag van den koopprijs derzelve bij art. 6 bedoeld.

Art. 8.

Het bedrag der vorderingen van den Staat in art. 2 vermeld, wordt verminderd met den in art. 6 bedoelden koopprijs, met dien verstande evenwel, dat, wanneer de schuldeischers, die op de onroerende goederen ingeschreven hypotheken hebben, hun zakelijk regt vervolgen, het bedrag van het door de Maatschappij van Weldadigheid aan den Staat verschuldigde weder wordt vermeerderd met hetgeen aan de schuldeischers uit de opbrengst der goederen wordt betaald. — Insgelijks zal het verschuldigde vermeerderd worden met hetgene de Regering aan de schuldeischers mogt uitbetalen, om die goederen van de hypothecaire verbanden te ontlasten.

Art. 9.

De Contractante ter andere zijde verbindt zich om ten behoeve van den Staat, en ten bedrage van de, ingevolge art. 2 door de Maatschappij van Weldadigheid verschuldigde som, hypotheek te geven op alle de onroerende goederen aan de Maatschappij toebehoorende, en zulks voor zooverre de Staat eerste hypothecaire schuldeischer mogt worden, met het beding, dat wanneer de Contractante ter andere zijde in gebreke blijft het verschuldigde te voldoen, zoodra de hoofdsom en de interessen zullen zijn opvorderbaar, de Staat onherroepelijk zal zijn gemagtigd de verbonden perceelen in het openbaar te verkoopen, ten einde uit de opbrengst het aan den Staat verschuldigde te verhalen.

Art. 10.

De goederen in art. 5 vermeld zullen, dadelijk na de levering, in vruchtgebruik aan de Maatschappij van Weldadigheid afgestaan worden, zonder dat deze daarvoor eenigen prijs behoeft te betalen; zullende daartegen niet alleen de reparatiën tot onderhoud en de gewone lasten, maar ook de grove reparatiën en de buitengewone lasten voor hare rekening komen; terwijl de Contractante ter andere zijde daarenboven de roerende goederen, die door het gebruik verminderen, moet doen herstellen en de onbruikbaar gewordene door nieuwe vervangen.

Dit vruchtgebruik vervalt, wanneer de hypothecaire Crediteuren der Maatschappij van Weldadigheid hun regt op die goederen mogten verhalen.

Art. 11.

Het vruchtgebruik der onroerende goederen, gelegen aan de Ommerschans en behoorende aan den Staat, gelijk dat den zes en twintigsten October 1800 negentien aan de Maatschappij van Weldadigheid was afgestaan, is van af de dagteekening dezer overeenkomst geëindigd. Diezelfde goederen zullen echter op nieuw aan de Maatschappij van Weldadigheid in vruchtgebruik worden afgestaan onder de voorwaarden in het vorig artikel omschreven.

Art. 12.

Vóór het einde van ieder jaar zal de Contractant ter eenre zijde de bevoegdheid hebben, zoodanige roerende goederen welke nog niet in eigendom aan den Staat toebehooren, over te nemen, tegen den daarvoor *of* met onderling goedvinden, *of* door drie deskundigen te bepalen prijs, welke prijs al weder in mindering zal strekken van het door de Maatschappij van Weldadigheid, ingevolge art. 2, verschuldigde.

Art. 13.

De bij het vorig art. bedoelde goederen zullen, onder gelijke voorwaarden als in art. 10 zijn opgegeven, aan de Maatschappij van Weldadigheid in vruchtgebruik worden afgestaan.

Art. 14.

Jaarlijks zal er eene nieuwe beschrijving van al de aan de Maatschappij van Weldadigheid in vruchtgebruik afgestane roerende goederen worden opgemaakt en door beide de Contractanten worden onderteekend Die goederen zullen, voor zooverre dit gevoeglijk kan geschieden, van een bijzonder merk worden voorzien.

Art. 15.

Het bij deze overeenkomst verleende vruchtgebruik wordt alleen toegestaan onder de voorwaarde, dat de Maatschappij van Weldadigheid hare verbindtenissen na leeft; zullende, wanneer zij niet aan hare verpligtingen voldoet, het vruchtgebruik zijn geëindigd.

Art 16.

De noodige acten ter uitvoering van de bepalingen in de artikelen 5, 6, 9, 10 en 11 vervat, zullen zoodra mogelijk worden verleden.

Art. 17.

De Maatschappij van Weldadigheid verbindt zich tot voortdurende verpleging van negenduizend twee honderd (9,200) personen; als twee duizend weezen, vondelingen of verlaten kinderen; negentien honderd en vijftig personen in bedelaars-gestichten te plaatsen; twee honderd vijftig huisgezinnen, door elkander gerekend op vijf hoofden, dus een getal van twaalf honderd vijftig (1250) uitmakende, en vier duizend bedelaars, landloopers of anderen, onverschillig van welken leeftijd, van welke kunne of conditie, en of zij al dan niet huisgezinnen uitmaken.

Art. 18.

De Staat verbindt zich daarentegen, aan de Maatschappij van Weldadigheid te rekenen van den eersten December achttien honderd twee en veertig af, jaarlijks, in twee halfjarige termijnen te betalen de som van drie maal honderd twee en twintig duizend gulden Van die betaling over het jaar achttien honderd drie en veertig zal worden afgetrokken zoo veel als door den Staat sedert den eersten Januarij van dat jaar zal zijn bijgedragen tot voorziening in het onderhoud en de werkverschaffing der koloniale bevolking.

Bovendien zal de Contractant ter eenre aan de Contractante ter andere zijde tot tegemoetkoming, in de buitengewone betalingen, welke zij in achttien honderd drie en veertig doen moet, zoodanige som verstrekken, als de bij de Wet van den 10 Februarij 1843 (Staatsblad No. 5) beschikbaar gestelde middelen hem zullen veroorloven. Onvoltalligheid in het bij art. 17 vermelde getal bestedelingen zal geen grond kunnen geven tot verminderingen van betaling der voormelde som van drie maal honderd twee en twintig duizend gulden (ƒ 322,000), tenzij het getal bestedelingen beneden vijf duizend acht honderd mogt dalen, in welk geval voor ieder persoon daar beneden zal worden gekort, tegen vijf en dertig gulden (ƒ 35) per jaar berekend. Bij het klimmen van het getal boven de negen duizend twee honderd (9,200) wordt voor ieder persoon daarboven tegen vijf en dertig gulden (ƒ 35) per jaar meer betaald. Een en ander totdat deswege nader zal zijn overeengekomen — Zoolang die overeenkomst niet tot stand zal zijn gebragt, zullen er in geen geval meer dan negen duizend vijf honderd (9,500) bestedelingen kunnen worden opgezonden.

Het getal der bestedelingen, des middernachts tusschen den 31 Mei en den 1 Junij en tusschen den 30 November en den 1 December van ieder jaar aanwezig, zal tot maatstaf dienen der betaling over het dan aanvangend halfjarig tijdvak, onverschillig of dat getal gedurende dat tijdvak vermeerdert of vermindert.

Art. 19.

De bestedelingen, welke de Maatschappij van Weldadigheid tengevolge van bijzondere met het Departement van Oorlog gesloten overeenkomst in de Koloniën opneemt, moeten in mindering strekken van de bij artikel 17 bedoelde negen duizend twee honderd personen (9,200). Eveneens zal de som, volgens art. 18 te betalen, worden verminderd met hetgeen door het Departement van Oorlog wegens vestigings- of bestedingskosten wordt uitbetaald, doch niet met het beloop der afzonderlijke vergoeding voor verstrekkingen aan deszelfs bestedelingen bij die overeenkomsten bedongen.

Art. 20.

Onder de verpleegden kunnen niet begrepen worden weezen, vondelingen en verlaten kinderen beneden de twee jaren, of die blind zijn, andere kinderen beneden de zes jaren zonder hunne ouders, en krankzinnigen

De weezen, vondelingen en verlaten kinderen, die gedurende hun verblijf in de Koloniën blind worden, zullen even als al de verpleegden, die gedurende hun verblijf aldaar krankzinnig worden, ten spoedigste worden terug genomen.

Art. 21.

Het regt om, met in achtneming der bovenstaande bepalingen, de bestedelingen te kiezen of aan te wijzen, behoort aan de Regering, met uitzondering van honderd vijf en twintig, of de helft der 250 huisgezinnen bij art. 17 vermeld, waarvan de keuze aan de Contractante ter andere zijde verblijft.

Art. 22.

Boven de som bij art 18 bepaald, verbindt de Contractant ter eenre zich om aan de Contractante ter andere zijde, tot vergoeding wegens geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid voor den gewonen kolonialen arbeid, jaarlijks te betalen:

a. Voor iederen wees, vondeling of verlaten kind tusschen twee jarigen en vollen zes jarigen leeftijd vijf en dertig gulden (*f* 35); tusschen den zesjarigen en den vollen dertienjarigen leeftijd dertig gulden (*f* 30) en boven den dertienjarigen leeftijd, wanneer het kind namelijk met zoodanige gebreken behebt is, waardoor het voor altijd geheel voor den gewonen kolonialen arbeid ongeschikt is, vijftig gulden (*f* 50). — Voor de weezen, vondelingen en verlaten kinderen boven den dertienjarigen leeftijd, die, zonder zoodanige gebreken, geheel of gedeeltelijk voor den arbeid ongeschikt zijn, wordt geene vergoeding betaald

b. Voor alle andere personen, die geheel of gedeeltelijk voor den gewonen kolonialen arbeid ongeschikt zijn, zeven en dertig gulden vijftig cents (*f* 37.50) en die blind zijn of ongeneeslijke kwalen hebben, waardoor zij voor altijd en ten eenenmale voor dien arbeid ongeschikt zijn, vijftig gulden (*f* 50).

Art. 23.

De voldoening der bij het vorig artikel vermelde sommen, zal jaarlijks in twee termijnen en wel zoodra mogelijk na den eersten Junij en den eersten December geschieden. Dadelijk na het verstrijken van iederen halfjarigen termijn, zal de Permanente Commissie der Maatschappij van Weldadigheid aan den Contractant ter eenre inzenden naamlijsten der personen die in de termen van het vorig artikel vallen, met opgaaf der redenen.

De Contractant ter eenre is bevoegd de gegrondheid dier redenen te doen onderzoeken. Ingeval van verschil zal een lid der geneeskundige Commissie van de Provincie, waarin de bedoelde personen worden verpleegd, dezelve onderzoeken, en diens beslissing zal door beide de Contractanten gevolgd worden.

Art. 24.

De opzending der bestedelingen naar de Koloniën heeft van Regeringswege plaats. De Maatschappij van Weldadigheid zal echter, indien de Contractant ter eenre dit ver-

langt, de kosten van opzending volgens tarief voorschieten, in welk geval de teruggaaf daarvan maandelijks zal geschieden.

De kosten van het terugbrengen van gedeserteerden, mits dat binnen drie maanden plaats heeft, zullen door de Maatschappij van Weldadigheid betaald worden, behoudens het regt om die gelden van de gedeserteerden terug te vorderen.

Art. 25.

Geene opzending van huisgezinnen of van eenloopende personen, die niet in de Gestichten worden opgenomen, kan geschieden dan na voorafgaande kennisgeving aan de Permanente Commissie der Maatschappij van Weldadigheid, die zal bepalen, wanneer de opzending kan geschieden, en waarheen. In allen gevalle zal de opzending moeten kunnen gedaan worden, uiterlijk binnen drie maanden na de kennisgeving.

Uit dezelfde gemeente kunnen te gelijkertijd niet meer dan vijftig weezen, vondelingen of verlaten kinderen opgezonden worden, wanneer daarvan niet veertien dagen te voren aan de voornoemde Permanente Commissie is kennis gegeven. Van de andere opzendingen behoeft geene kennisgeving plaats te hebben

Art. 26.

De naam, de voornamen, het beroep, de ouderdom, de geboorteplaats en de godsdienstige gezindheid van ieder bestedeling, moeten bij de overbrenging worden opgegeven.

Art. 27.

Van de kleedingskosten van ieder naar de Koloniën opgezonden persoon, die in de plaats komt van één vroeger daarop genomene, en die niet gevestigd wordt tot aanvulling van de nog niet voltallige bestedelingen, met uitzondering alleen van degenen die binnen drie maanden na de desertie zullen zijn teruggebragt, wordt aan de Maatschappij van Weldadigheid betaald de som van vijftien gulden (*f* 15) ééns.

Art 28.

De Permanente Commissie der Maatschappij van Weldadigheid zal maandelijks aan den Contractant ter eenre inzenden eenen nominativen Staat van de bestedelingen, met wier getal de koloniale bevolking verminderd is, van hen die na desertie zijn teruggebragt, en van hen die nieuw zijn opgekomen.

Art. 29.

De bestedelingen zullen door alle gepaste maatregelen tot den arbeid worden verpligt. Zij genieten behoorlijk godsdienstig en schoolonderwijs, en worden door de bijwoning van de openbare eeredienst en door alle andere doelmatige middelen tot godsvrucht en zedelijkheid opgewekt.

Art. 30.

Hunne verzorging geschiedt op eene betamelijke en der gezondheid zooveel mogelijk bevorderende wijze. De Contractante ter andere zijde verbindt zich tot het volbrengen van alle voorstellen, welke de Contractante ter eenre dien aangaande zal doen, in den geest der bepalingen van het Koninklijk Besluit van den 12 October 1825 No. 176, toegepast op den verschillenden toestand der bestedelingen en strookende met de inrigting van landbouwende Koloniën.

Art. 31.

De bedelaars en landloopers mogen alleen opgenomen worden ter plaatse door den Koning tot dat einde aangewezen. De overige eenloopende personen met uitzondering van hen die in de kinder- of bedelaars-gestichten worden opgenomen en de Militairen, zullen zoo veel mogelijk bij huisgezinnen worden ingedeeld. Mogt het getal dier eenloopende personen voor die indeeling echter te groot zijn en de Maatschappij van Weldadigheid ter hunner opneming nieuwe lokalen behoeven, of de bestaande belangrijk moeten veranderen, dan zullen de Contractanten omtrent eene vergoeding wegens die buitengewone kosten nader overeenkomen.

Art. 32

De Contractant ter eenre kan ten allen tijde zoovele en zoodanige bestedelingen doen ontslaan, als hij noodig [illegible]. Hij zal minstens eenmaal ieder jaar van de Permanente Commissie der Maatschappij van Weldadigheid eene voordragt ontvangen tot ontslag, ingerigt overeenkomstig de daaromtrent door hem te geven voorschriften.

Art. 33

De wederzijdsche Contractanten behouden zich voor om elkander voorstellen te doen en nadere bepalingen te maken, over de vergoeding wegens ongeschiktheid tot den gewonen kolonialen arbeid, over de kosten van kleeding bij vervanging; een en ander in verband tot de som bij art. 18 bedoeld; over de evenredigheid in de op te zenden behoeftigen en derzelver verpleging; zullende bij zoodanige nadere overeenkomst beider belang in het oog gehouden moeten worden.

Art. 34.

De Regering, uitgaande van de wenschelijkheid om de bestellingen va n het Departement van Koloniën bij de Maatschappij van Weldadigheid van *katoenen goederen* en *koffijzakken*, zooveel doenlijk, te houden op de tegenwoordige hoogte, zal daartoe alle maatregelen nemen die vau haar af hangen, wordende de jaarlijksche behoefte thans gemiddeld berekend als volgt:

Zeventien duizend (17,000) stukken imitatie katoen.

Drie duizend vijf honderd (3500) stukken hemden katoen.

Vijf honderd (500) stukken verband katoen

Elf duizend (11,000) Nederlandsche ellen Beddenlaken katoen.

Vier duizend acht honderd vijftien (4815) Ned. Ellen gebleekt kussenslopen katoen.

Tien duizend drie honderd zeventien (10317) Ned. Ellen wit katoen, genaamd bozootjes.

Vier duizend een honderd zeven en twintig (4127) Ned. Ellen katoen om blaauw te verwen, voor kabaaijen.

Vier honderd zes en veertig duizend (446,000) stuks koffijzakken

De Regering behoudt zich voor om in die bestellingen al zulke veranderingen te maken zoo in hoeveelheid als in soort van goederen, als het algemeen belang zal vorderen; daarbij uitgaande van het beginsel, dat zoolang geene overwigtige beletselen dit zullen verhinderen, de Maatschappij van Weldadigheid zal blijven voorzien in dat gedeelte der katoenen stoffen voor het Indisch Leger, hetwelk tot dusverre uit Nederland is ontboden, en in twee derde gedeelten van het benoodigde getal Europesche koffijzakken.

Art. 35.

Jaarlijks zal de balans der Maatschappij van Weldadigheid worden opgemaakt en wanneer dezelve een voordeelig slot oplevert, bij onderling overleg tusschen de Contractanten bepaald worden òf en welk gedeelte daarvan tot aflossing van schulden zal worden aangewend, en òf en welk gedeelte daarvan zou kunnen worden afgezonderd tot een reservefonds, bestemd tot dekking van het nadeelig slot dat in volgende jaren zou kunnen ontstaan.

Art. 36.

In de eerste plaats zullen afgelost worden de voor rekening der Maatschappij van Weldadigheid gesloten beleeningen en prolongatiën, voor zooveel dezelve nog niet uit de bij art. 18 aangewezen buitengewone verstrekking mogten gekweten zijn, en daarna steeds de meest rentedragende schulden, tenzij daaromtrent nader anders mogt worden overeengekomen.

Art. 37.

Wanneer eenmaal al de rentedragende schulden der Maatschappij van Weldadigheid zijn afgelost, zal het door haar krachtens artikel 2 in verband tot de artikelen 8 en

12, aan den Staat verschuldigde worden verminderd tot een bedrag van een millioen zeven honderd acht en zestig duizend vijf honderd drie en zestig gulden negentien en een halve cent (1,768,563—19⁵) in hoofdsom, en van de renten van een millioen drie maal honderd duizend gulden (1,300,000) ad vier ten honderd 's jaars berekend van af de dagteekening dezer overeenkomst.

Dit verminderd bedrag zal, in dat geval worden afbetaald op de wijze, ten tien tijd nader te regelen in verband tot de beschikbare middelen der Maatschappij.

Art. 38.

Van het oogenblik der aflossing van de rentedragende schulden der Maatschappij van Weldadigheid af aan, houdt de jaarlijksche uitkeering der som bij artikel 18 vermeld geheel op. De Maatschappij van Weldadigheid zal, des niet te min, tot de voortdurende verpleging der door de regering aangewezen 9200 behoeftigen verpligt zijn onder genot der vergoeding wegens ongeschiktheid tot den gewonen kolonialen arbeid en der kosten van kleeding bij vervanging.

Art. 39.

Een gecommitteerde door de Regering te benoemen, zal bij al de vergaderingen der Commissie van Weldadigheid, der Commissie van Toevoorzigt en der Permanente Commissie kunnen tegenwoordig zijn, aan al de beraadslagingen kunnen deelnemen, daarbij eene adviserende stem uitbrengen en zoodanige voorstellen doen, als hij geraden zal achten.

Art. 40.

Aan den gecommitteerde zal door het Bestuur der Maatschappij van Weldadigheid opgaaf gedaan worden van alle bij hetzelve uitgaande en inkomende stukken, en zulks binnen twee dagen na de afzending, of na de ontvangst. Hij kan daarvan even als van alle andere stukken, boeken en bescheiden der Maatschappij van Weldadigheid, ten allen tijde inzage nemen.

Art. 41.

De Permanente Commissie der Maatschappij van Weldadigheid zal vergaderen, zoo dikwijls de omstandigheden dit zullen vereischen of de voormelde gecommitteerde zijn verlangen daartoe aan haren Voorzitter zal te kennen geven. Zij zal in allen gevalle eenmaal 's maands dien gecommitteerde tot eene bijeenkomst uitnoodigen, in welke al het door de afzonderlijke leden verrigte zal worden medegedeeld, en al de zaken zonder eenig onderscheid zullen worden overwogen, welke voor eene gemeenschappelijke behandeling vatbaar zijn.

Art 42.

Indien onverhoopt al de leden der Commissie van Weldadigheid en derzelver Voorzitter hunne betrekking mogten nederleggen, zonder door anderen te zijn vervangen, of ook, indien al de leden der Permanente Commissie hunne betrekking mogten nederleggen, zonder dat door de Commissie van Weldadigheid of haren Voorzitter dadelijk, immers binnen acht dagen, in derzelver vervanging werd voorzien, zal de gecommitteerde der Regering voor en namens de Maatschappij van Weldadigheid het beheer opvatten en voeren, doch verpligt zijn binnen acht dagen bijeen te roepen: in het eerste geval de Commissie van Toevoorzigt, en in het laatste de Commissie van Weldadigheid, en aan die Commissiën mededeeling van het verrigte te doen.

Art. 43.

De Contractante ter andere zijde verbindt zich, zonder toestemming van den Contractant ter eenre geene nieuwe geldleeningen te doen en te zorgen dat de loopende schulden nimmer te boven gaan het bedrag, jaarlijks, na onderling overleg in billijkheid en naar mate der omstandigheden door den Contractant ter eenre te bepalen.

Art. 44.

De Contractante ter andere zijde verbindt zich een algemeen grootboek te doen hou-

den, even als de verdere boekhouding op de Italiaansche wijze ingerigt, en waaruit de geheele stand der aangelegenheden van de Maatschappij van Weldadigheid kan blijken en om de balans, met eene beredeneerde toelichting, jaarlijks voor of op den eersten Junij aan de Regering over te leggen.

Art. 45.

De jaarlijks door de bewoners eener hoeve in de vrije koloniën, krachtens de met de uitbesteders gesloten Contracten, verschuldigde vijftig gulden zullen stiptelijk worden ingevorderd. Bij niet voldoening dier gelden zal geen huisgezin in vervanging van datgene, voor hetwelk die voldoening is achterwege gebleven, mogen worden opgenomen.

Art. 46.

De Contractante ter andere zijde zal, zonder toestemming der Regering, geene contracten tot opneming van behoeftigen aangaan, dan alleen voor eenloopende personen tegen zestig gulden 's jaars.

Art 47.

Geen behoeftig huisgezin kan op verzoek eener Sub-Commissie der Maatschappij van Weldadigheid worden opgenomen, dan tegen betaling van zoodanige som als de beide Contractanten, na daaromtrent opzettelijk gedaan onderzoek, in overeenstemming zullen achten met de kosten welke het gezin aan de Maatschappij veroorzaakt. Zoolang de bepaling daarvan niet heeft plaats gehad, zal de opneming alleen kunnen geschieden tegen niet minder dan zeventien honderd gulden (*f* 1700).

Art. 48.

De Regering heeft de bevoegdheid de aangelegenheden der Maatschappij van Weldadigheid, den toestand harer verpleegden en de wijze van verzorging ten allen tijde door eene of meerdere speciale Commissarissen te doen nagaan en onderzoeken.

Art. 49.

De Contractante ter andere zijde zal zich stiptelijk gedragen aan de door de Regering vereischte, met medewerking der wetgevende magt vast te stellen, verordeningen omtrent de tucht in de Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid.

Art. 50.

Wanneer de Maatschappij van Weldadigheid verkeert in een der gevallen bij het volgende artikel opgenoemd, of wanneer de tegenwoordige overeenkomst bij regterlijke uitspraak wordt ontbonden verklaard, op grond dat de Maatschappij niet aan hare verpligtingen voldoet, zal de Regering, zonder nadere volmagt, bevoegd zijn voor en in naam van het bestuur der Maatschappij het beheer te voeren en alle zoodanige maatregelen te nemen of te provoceren als zij raadzaam zal oordeelen, en als, zonder deze bepaling, door het Bestuur zelf zouden kunnen genomen worden.

Art. 51.

De Maatschappij van Weldadigheid zal onder anderen gerekend worden niet aan hare verpligtingen te voldoen.

a. Wanneer de Commissiën van Weldadigheid en van Toevoorzigt, bij eenparigheid of meerderheid van stemmen, dat geval mogten aanwezig achten

b. en de twee gevallen bij artikel 42 vermeld.

c. Wanneer een vonnis, waarbij de Maatschappij van Weldadigheid tot voldoening eener geldsom is veroordeeld, door regtsmiddelen mogt ten uitvoer zijn gelegd;

d. Wanneer de gelden, die volgens artikel 35 tot aflossing van schulden of tot reservefonds moeten strekken, tot andere einden mogten worden aangewend.

e. Wanneer de bepalingen van de artikelen 43, 46, 47 en 49 niet mogten worden nageleefd. —

Art. 52.

Het doen der betalingen ten laste van den Staat bij dit Contract bedongen, is af-

hankelijk van de inwilliging der Wetgevende magt op de daartoe vereischte middelen.

'sGravenhage, den $\frac{18 \text{ Mei}}{9 \text{ Junij}}$ 1843.

De Commissie van Weldadigheid,
FREDERIK PRINS DER NEDERLANDEN,
President.

G. BUITENSCHILD,
Secretaris.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.

Behoort bij Koninklijk Besluit van den 9den Junij 1843, No. 54,
Ons bekend
De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(get) SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.
De Minister van Financiën,
(get) ROCHUSSEN.

Gratis geregistreerd ingevolge Z. M. Besluit van den negenden dezer, No 54, te 's Gravenhage den Tienden Junij 1800 Drie en Veertig, Deel 36, Folio 46 verso, vak een en volgende.

De Ontvanger,
(get) G. KELLER.

Accordaat met het origineel.

De Secretaris-Generaal bij het Departement van Binnenlandsche Zaken,
C. VOLLENHOVEN.

BIJLAGE V.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, daartoe door den Koning gemagtigd, contracterende voor den Staat der Nederlanden, *aan de eene zijde;* en

J. C. Baron Baud, Minister van Staat,

Mr. A. J. Duymaer van Twist, Minister van Staat, oud Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch-Indië, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Mr. H. Baron Collot d'Escury, Wethouder te 's Gravenhage,

Jonkheer Mr. W. T. Gevers Deynoot, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en

Mr. J. Rau van Gameren, Vice-President van het Provinciaal Geregtshof van Gelderland,

als, te zamen met nu wijlen Mr. D. J. van Ewyck van De Bildt, in leven Minister van Staat, door de Maatschappij van Weldadigheid gekozen tot het voorstaan van hare belangen, nadat de Commissie van Weldadigheid den 6en December 1856 in haar geheel was afgetreden, zonder in de daardoor opengevallen plaatsen te voorzien, contracterende voor de Maatschappij van Weldadigheid, *ter andere zijde;*

Willende, door minnelijke overeenkomst, de wederzijdsche contractuële betrekkingen, regten en verpligtingen, die tot nu toe tusschen den Staat en de genoemde Maatschappij hebben bestaan, doen ophouden, en de voorwaarden van de daaruit voortvloeijende scheiding regelen, zijn overeengekomen als volgt:

ARTIKEL 1.

Het contract tusschen den Staat der Nederlanden en de Maatschappij van Weldadigheid van $\frac{\text{18 Mei}}{\text{9 Junij}}$ 1843, houdt op van kracht te zijn, op het tijdstip, waarop de wet, bij welke de middelen voor het beheer der gestichten te Ommerschans en te Veenhuizen, door den Staat zullen zijn toegestaan, in werking treedt, behoudens hetgeen later, in Art. 4, 5 en 8 dezer overeenkomst, wordt bepaald.

ART. 2.

De contracten tusschen den Commissaris-Generaal van Oorlog, den Directeur-Generaal van Oorlog en de Maatschappij van Weldadigheid, van den 30en *Junij* en den 13en *Junij* 1843, houden mede op van kracht te zijn op het in Art. 1 bepaalde tijdstip.

ART. 3.

De Staat verleent aan de Maatschappij van Weldadigheid eene som van *f* 3,650,000, ten einde de Maatschappij in staat te stellen, daarmede al hare tegenwoordige schuldeischers (de Staat daaronder niet begrepen) te voldoen. De betaling is afhankelijk van de toestemming der Wetgevende Magt, en geschiedt, zoo dit wordt verleend, op vol daanteekening van de onderteekenaren *ter andere zijde* in deze voor de Maatschappij van Weldadigheid contracterende, of bij overlijden van één of meer hunner, van de in leven overgeblevenen, voor en ten behoeve der door hen vertegenwoordigde Maatschappij van Weldadigheid, zoo spoedig mogelijk, nadat de acte van doorhaling der hypotheken rustende op de goederen der Maatschappij van Weldadigheid, en op die, welke bij onderhandsche acte van den 13en April 1844, door de Maatschappij aan den Staat zijn over-

gedragen, behoorlijk is ingeleverd, eu nadat de overdragt der onroerende goederen, volgens Art. 12, in de Registers zal zijn overgeschreven.

De Staat ontheft de navolgende onroerende goederen der Maatschappij van Weldadigheid van de hypotheek, die daarop ten behoeve van den Staat drukt, als:

1o. een huis, erve en tuin, staande en gelegen aan de oostzijde van de Oude Molstraat te 's Gravenhage, Wijk E, No 202;

2o. het gesticht van opvoeding te Wateren, met daartoe behoorende gronden in de gemeente Diever en eenig hooiland onder Doldersum, zijnde de perceelen No. 5, 6 en 7 van Sectie A, Gemeente Vledder, groot 16 bunders, 75 roeden, 50 ellen.

Het bewijs van doorhaling wordt aan de onderteekenaren *ter andere zijde*, geleverd binnen *drie* weken na het in werking treden der wet, door welke de in dit Artikel vermelde som wordt toegestaan.

ART. 4.

In zoo verre de obligatiën uit de op den 1n *October* 1851 bij de Heeren de Lanoy en Zonen geslotene leening, met de door den Staat te verstrekken gelden worden afgelost, worden die obligatiën aan den contractant *ter eenre zijde* ter hand gesteld, en wordt de Staat, voor het nominaal bedrag dier obligatiën, schuldeischer van de Maatschappij van Weldadigheid.

ART. 5

De Staat behoudt zijne vordering, voortspruitende uit de in Art. 2 van het contract van $\frac{\text{18 Mei}}{\text{9 Junij}}$ 1843, door de Maatschappij van Weldadigheid erkende schulden, ad *f* 3,604,474.85, met de daarop verschenen renten, na aftrek van de geschatte waarde van de Ommerschans en Veenhuizen, en de zich in die gestichten bevindende roerende goederen, ad *f* 1,715,010.70.

ART. 6.

De Staat zal niet te min de in Art. 4 en 5 vermelde schuldvorderingen niet tegen de Maatschappij kunnen doen gelden, dan alleen in het geval, dat één of meer houders van obligatiën der leening, in Art. 4 vermeld, die tot de hun voorgestelde afdoening niet zijn toegetreden, eene regtsvordering tegen de Maatschappij mogten instellen.

ART 7.

Voor zoo verre eenige der houders van obligatiën der leening, in Art. 4 vermeld, die tot nu toe met de hun voorgestelde schikking geen genoegen hebben genomen, later zich bereid mogten verklaren hunne obligatiën tegen het aangeboden bedrag af te staan, is de Maatschappij van Weldadigheid tot de uitbetaling daarvan, tot kwijting van de obligatiën, verpligt.

ART. 8.

De Staat verleent volledige kwijtschelding aan de Maatschappij van Weldadigheid van de schuldvorderingen in Art. 4 en 5 bedoeld, en ontheft de niet in het slot van Art. 3 vermelde onroerende goederen der Maatschappij, van de ten zijnen behoeve bestaande hypothecaire inschrijvingen, zoodra al de houders van obligatiën der leening, in Art. 4 vermeld, zullen zijn voldaan, of anders na tien jaren, gerekend van den dag af waarop de tegenwoordige acte in werking treedt.

De kwijtschelding en ontheffing in dit Artikel bedoeld, zijn afhankelijk van de toestemming der Wetgevende Magt.

ART. 9.

De Staat verbindt zich, gedurende de *twee* eerstvolgende jaren, de Maatschappij van Weldadigheid in de gelegenheid te stellen katoenen stoffen ten dienste van het Departement van Koloniën te vervaardigen, tegen den prijs die bij openbare mededinging wordt bedongen.

De garens, voor die leveringen noodig, worden door de Maatschappij van den Staat

tegen marktprijs gekocht, voor zoo verre en zoo lang die te Veenhuizen worden vervaardigd.

ART. 10

De Staat doet uiterlijk op het in Art 1 bepaalde tijdstip, de verpleegden te Wateren en in de gewone Koloniën, die op het contract van $\frac{\text{18 Mei}}{\text{9 Junij}}$ 1843 geplaatst zijn, naar de Gestichten te *Ommerschans* of te *Veenhuizen* terugkeeren, en verpleegt de kolonisten en koloniale gezinnen, geplaatst door de Maatschappij van Weldadigheid, krachtens Art. 21 van dat contract.

De Staat is geregtigd die te ontslaan.

Art. 11.

De onderteekenaren *ter andere zijde*, in deze voor de Maatschappij van Weldadigheid contracterende, leveren voor die Maatschappij het bewijs der in Art. 8 genoemde doorhaling, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken binnen *drie* weken na het in werking treden der wet, door welke de in dat Art. vermelde som wordt toegestaan.

ART. 12.

Behalve de bij acte van den 18n April 1844, aan den Staat in eigendom overgedragene onroerende goederen, staat de Maatschappij van Weldadigheid bij deze aan den Staat in vollen en vrijen eigendom af:

a. de in Art. 5 van het contract van $\frac{\text{18 Mei}}{\text{9 Junij}}$ 1848 vermelde onroerende goederen, zijnde:

Verwijzing naar de Kadastrale plans.		SOORT DER EIGENDOMMEN.	INHOUDSGROOTTE VAN IEDER PERCEEL		
Sectie	Nummers der Perceelen.		B.	R.	E
I	51	Veen	6	45	30
"	52	idem	15	52	"
"	53	Heide	6	42	90
"	54	Water	22	62	10
"	55	Heide	4	49	"
"	56	Veen	1	52	80
"	60	Heide	96	97	20
"	57	idem	"	40	70
"	61	Water	"	51	20
"	62	Heide	96	31	80
K	1	idem	504	72	30
"	2	Water en heide	"	41	40
"	3	Veen	1	69	80
"	4	idem	12	99	50
"	5	idem	12	81	20
"	6	idem	15	70	80
"	7	idem	12	48	60
"	8	idem	8	69	40
"	9	idem	9	66	90
"	10	idem	19	81	40
I	50				
K	1a en 11	idem	65	42	34
			887	92	14

dus te samen groot *acht honderd zeven en tachtig* bunders, *twee en negentig* roeden, *veertien* ellen;

b. de *drie* van de *drie en negentig* waardeelen, te zamen groot 1711 bunders, 47 roeden, 50 ellen, in de ongescheiden *Mark* van *Een*, *gemeente Norg;*

c. de aan de Maatschappij van Weldadigheid toebehoorende goederen, die zich op het tijdstip der in werking treding van deze overeenkomst, in de Gestichten te Ommerschans en te Veenhuizen, in al de daartoe behoorende kerken, hoeven, fabrieken en alle verdere gebouwen en op gronden, erven of in vaarten bevinden, voor zoo verre die goederen niet reeds zijn overgedragen en voorkomen op den, krachtens de Art. 12 en 14 van het contract $\frac{18 \text{ Mei}}{9 \text{ Junij}}$ 1843, laatstelijk opgemaakten Inventaris, alles behoudens het bepaalde in de Art 15, 16, 17 en 19 van deze overeenkomst.

De acten van overdragt, ter uitvoering van dit artikel, worden door de onderteekenaren *ter andere zijde*, in deze voor de Maatschappij van Weldadigheid contracterende, of bij overlijden van één of meer hunner, door de in leven overgeblevenen van hen, voor en namens de door hen vertegenwoordigde Maatschappij van Weldadigheid, verleden en onderteekend.

De kosten van die acten, gelijk mede van de overschrijving, worden door den Staat gedragen.

ART. 13.

De Maatschappij van Weldadigheid doet, zoodra mogelijk en uiterlijk binnen *twee* jaren na het in Art 1 bepaalde tijdstip, naar de gewone Koloniën of naar elders terugkeeren de kolonisten en koloniale gezinnen, die zich in de gestichten of in de daartoe behoorende woningen bevinden, en die niet zijn geplaatst op het contract van $\frac{18 \text{ Mei}}{9 \text{ Junij}}$ 1843, voor zoo verre de Staat ze niet, met hun verlangen, voor de dienst bij de Gestichten wenscht te behouden.

ART. 14.

De op het in Art. 1 bepaalde tijdstip loopende overeenkomsten met leveranciers, worden gehandhaafd in dier voege, dat de beide contractanten ontvangen wat voor hunne wederzijdsche verpleegden is uitbesteed, doch nog niet geleverd, en het daarvoor verschuldigde voldoen.

ART. 15.

Aan den Staat verblijven de op het in Art. 1 bepaalde tijdstip:

a. in de Gestichten voorhanden, reeds geheel of ten deele vervaardigde Koffij-zakken voor de Nederlandsche Handel-Maatschappij;

b. aldaar voorhanden grondstoffen voor koffij-zakken en voor katoenen garens:

c. bestaande vorderingen wegens dan reeds afgeleverde koffij-zakken.

Hetgeen op dat tijdstip nog te betalen blijft, wegens de *sub b* bedoelde grondstoffen, wordt door den Staat voldaan.

ART. 16.

Aan de Maatschappij van Weldadigheid verblijven:

a. de op vermeld tijdstip, in de gewone Koloniën, reeds geheel of ten deele vervaardigde katoenen stoffen, ten dienste van het Departement van Koloniën;

b. de alsdan aldaar voorhanden garens voor datzelfde fabrikaat;

c. de alsdan bestaande vorderingen wegens reeds afgeleverde katoenen stoffen.

Hetgeen op dat tijdstip nog te betalen blijft, wegens de *sub b* bedoelde garens, die niet te Veenhuizen zijn vervaardigd, wordt door de Maatschappij van Weldadigheid voldaan.

ART. 17.

Al wat op de grondstoffen, niet bedoeld in Art. 15 en 16 en op alle verdere roerende goederen, in Art. 12 vermeld, op het in Art. 1 bepaalde tijdstip verschuldigd is, wordt door wederzijdsche partijen, ieder voor hetgeen waarvan hij in het bezit blijft, voldaan

ART. 18.

Hetgeen op het in Art. 1 bepaalde tijdstip door den Staat, krachtens de Art. 18, 22, 23, 24 en 27 van het contract van $\frac{18 \text{ Mei}}{9 \text{ Junij}}$ 1843, en krachtens de contracten hier boven in Art. 2 vermeld, aan de Maatschappij van Weldadigheid verschuldigd is, vervalt.

ART. 19.

Er heeft geene verrekening plaats, wegens hetgeen op het in Art. 1 bepaalde tijdstip te Ommerschans en te Veenhuizen voorhanden, en uit de gewone Koloniën afkomstig is, noch omgekeerd, en naar de bepalingen van dit contract, aan wederzijdsche partijen verblijft.

ART. 20.

De gelden, die op het in Art. 1 bepaalde tijdstip bij den kassier te Amsterdam en bij de Algemeene Directie te Frederiksoord voorhanden zijn, worden in dier voege verdeeld, dat de helft daarvan komt aan den Staat en de wederhelft aan de Maatschappij van Weldadigheid.

De gelden, op dat tijdstip bij de plaatselijke directiën voorhanden, verblijven aan de wederzijdsche partijen.

De gelden, op dat tijdstip bij de Sub-Commissiën der Maatschappij van Weldadigheid voorhanden, verblijven aan de Maatschappij.

ART. 21

De onderteekenaren *ter andere zijde*, in deze voor de Maatschappij van Weldadigheid contracterende, geven, namens die Maatschappij, aan den Staat over al hare boeken en verder archief, die betrekking hebben op de Gestichten.

Tot de overige boeken en het overig archief, loopende tot het tijdstip der in werking treding van deze overeenkomst, wordt vrije toegang verleend aan de ambtenaren van den Staat, die daartoe door den Minister van Binnenlandsche Zaken worden aangewezen.

Van die stukken kunnen door den Minister van Binnenlandsche Zaken afschriften worden genomen.

De Maatschappij van Weldadigheid houdt die boeken en dat archief in behoorlijken staat, en bij opheffing der Maatschappij van Weldadigheid, worden zij aan den Staat afgestaan.

ART. 22.

Deze overeenkomst, die in dubbel zal worden onderteekend, is, behoudens de toestemming der Wetgevende Magt, in Art. 3 en 8 bedoeld, eerst verbindend na goedkeuring door den Koning en door de Maatschappij van Weldadigheid.

'S GRAVENHAGE, *den zeven en twintigsten*
December 1800 *acht en vijftig*.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(*get.*) VAN TETS.

De Leden uit de Maatschappij van Weldadigheid,
gekozen tot het voorstaan van hare belangen,

(*get.*) J. C. BAUD.
A. J. DUYMAER VAN TWIST.
H. COLLOT D'ESCURY.
J. RAU VAN GAMEREN.
W. T. GEVERS DEYNOOT.

Goedgekeurd, enz.

BIJLAGE VI.

Opgave van den oogst van eenige produkten in de Koloniën der M. v. W. over de jaren 1833 – 1870.

In het jaar	Hektol. rogge p. hektare	Hektol. aardap. p. hektare.	Hektol. boekweit p. hektare	Hektol. haver p. hektare
1833	13 00	180.00	10.87	nihil
1834	10.08	133 00	12.00	nihil
1835	14.76	158.00	2.50	nihil
1836	12.79	189.00	3.00	nihil
1837	14.58	162.00	4.00	nihil
1838	13.78	190.00	8 00	nihil
1839	12 51	225.00	nihil	20.65
1840	15.84	231.00	9.16	nihil
1841	9.07	225.00	4.14	25.80
1842	11.70	189.00	6.16	28.60
1843	15.12	189 00	25.00	24 85
1844	11.55	263.00	8.29	nihil
1845	14.55	126.74	11.27	29.54
1846	7.21	139 57	8.87	19.42
1847	20.40	172 09	16 45	29.06
1848	16.91	114.24	15.32	31.83
1849	15.26	169.38	9.83	36 04
1850	11.68	129 70	11.78	24.87
1851	11.52	153 00	6.54	33.51
1852	12 84	116 39	9 93	25.48
1853	12 60	83 63	13.19	21 71
1854	18 96	146 36	12 24	27.24
1855	14 75	104 37	13.42	27 91
1856	15.20	127 39	10.21	34.75
1857	13 24	134 42	6.04	22 29
1858	16.12	162.35	9 60	12.69
Gemidd. opbrengst per hektare van 1833—1858	$13.68\frac{3}{4}$	$162\ 52\frac{1}{2}$	$9.88\frac{1}{25}$	$26.45\frac{7}{8}$
1859	10.23	187 61	15.59	5 22
1860	$18.42\frac{1}{3}$	152.19	17.60	36.58
1861	14.49	118 20	16.70	33.57
1862	13.37	212.60	10 11	38.10
1863	10.33	244.50	17.85	29.46
1864	14.57	206.48	16.24	32 09
Gemidd. opbrengst per hektare van 1859—1864	$13.58\frac{1}{2}$	186.93	$15.68\frac{1}{3}$	29.17
1865	24 00	233.00	19.05	38.12
1866	19 50	200.00	7.75	39 00
1867	18.64	193 05	20 50	50 49
1868	26.75	212 50	6.75	36.00
1869	25.00	202.50	23.50	37.50
Gemidd. opbrengst per hektare van 1865—1869	$22.77\frac{1}{5}$	208.21	15.61	$40.22\frac{1}{5}$
1870	26.80	189.00	17.25	47.00

Opbrengst rogge, per hektare·

1833—1858	13.68$\frac{1}{4}$
1859—1864	13 58$\frac{1}{2}$
1865—1869	22 77$\frac{4}{5}$

Opbrengst aardappelen, per hektare:

1833—1858	162.52$\frac{1}{3}$
1859—1864	186.93
1865—1869	208.21

Opbrengst boekweit, per hektare:

1833—1858	9 88$\frac{1}{25}$
1859—1864	15.68$\frac{1}{8}$
1865—1869	15.51

Opbrengst haver, per hektare:

1833—1858,	26.45$\frac{7}{8}$
1859—1864	29 17
1865—1869	40.22$\frac{1}{5}$

Voordeelig verschil op alle produkten, van 1865—1869, in vergelijking van de oogsten vóór 1859, per hektare:

Rogge	gemiddeld 9	hektol. meer per hektare,	*f* 6 50	*f* 58.50
Aardappelen	〃 46	〃 〃 〃 〃	〃 1.40	〃 64.40
Boekweit	〃 6	〃 〃 〃 〃	〃 6.00	〃 36.00
Haver	〃 18$\frac{1}{2}$	〃 〃 〃 〃	〃 3.50	〃 47.25

Voordeelig verschil op alle produkten in 1870, in vergelijking met de oogsten van vóór 1859.

Rogge	13.12	hektol. meer per hektare à	*f* 6.50	*f* 85.28
Aardappelen	27.47	〃 〃 〃 〃 〃	〃 1.40	〃 38.46
Boekweit	7.36	〃 〃 〃 〃 〃	〃 6 00	〃 44.16
Haver	20.55	〃 〃 〃 〃 〃	〃 3.50	〃 71.92$\frac{1}{2}$

N.B. In 1859 had de scheiding plaats van de Rijksbedelaars-gestichten.

In 1864 zijn de boerderijen gebouwd, zoodat het tijdvak van 1864—1870 de jaren omvat, na de hervormingen, die landbouw en veehouding ondergaan hebben.

Daar het rundvee vóór 1859 niet voor rekening van de Maatschappij van Weldadigheid werd gehouden, maar aan ieder gezin eene koe in gebruik gegeven was, kan er geene vergelijking gemaakt worden tusschen de opbrengst van den veestapel vóór en na 1859.

BIJLAGE VII.

Nieuw aangelegde bosschen door de Maatschappij van Weldadigheid, van 1860 tot en met 1871.

Jaren.	HEKTAREN.					Aanmerkingen.
	Dennen.	Eik.	Els.	Berk.	Esch.	
1860	7	—	—	—	—	
1861	3	—	—	—	—	
1862	1	—	—	—	—	
1865	41½	—	—	—	—	
1866	44½	6½	2¼	—	—	
1867	21½	4½	3	0¼	—	
1868	15½	2½	7	2	—	
1869	7½	3½	1¼	0½	—	
1870	—	0¾	—	—	—	
1871	—	13¾	0¾	—	0¼	
Totaal...	141½	31½	14¼	2¾	0¼	Totaal 190¼ hektaren.

BIJLAGE VIII.

Ledental der Maatschappij van Weldadigheid, ontvangen kontributiën, giften en legaten, van 1860 tot en met 1871.

Jaren.	Ledental.	Kontributiën.	Giften en legaten.	Nota's.
1860	7787	*f* 23362	*f* 356	
1861	6006	18018	3804	
1862	5062	15186	404	
1863	5696	17087	1397	
1864	5617	16850	46071	Beroep op den liefdadigheidszin van 't Nederlandsche volk.
1865	6018	18055	2734	
1866	5600	16717	3250	
1867	5452	16357	3461	Bovendien van de kollekte ontvangen *f* 54879.
1868	5601	16319	3841	
1869	5521	15757	5928	
1870	5339	14822	8927	
1871	5306	15245	23827	

Onder de giften en kollekte is van N.N., den weldoener der M. v. W., ontvangen:

in 1864	*f*	25000
〃 1867	〃	5000
〃 1870	〃	5000
〃 1871	〃	10000
Te zamen	*f*	45000

BIJLAGE IX.

Stand der bevolking in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid.

Tijdstippen.	Vrijboeren.	Kolonisten-arbeiders.	Bestedelingen op gem. kontr.	Bestedelingen bij part. kontr.	Ambtenaren.
15 September 1859	176	2471	99	11	202
1 Januari 1860	1098	1630	85	14	196
〃 〃 1861	1290	1157	80	18	180
〃 〃 1862	1380	1047	84	26	148
〃 〃 1863	1340	1069	60	38	145
〃 〃 1864	1320	864	49	46	131
〃 〃 1865	1298	820	30	58	132
〃 〃 1866	1289	842	28	71	134
〃 〃 1867	1220	651	32	74	118
〃 〃 1868	1280	531	33	80	112
〃 〃 1869	1286	505	16	114	120
〃 〃 1870	1313	530	18	110	112
〃 〃 1871	1317	509	19	103	116
〃 〃 1872	1296	470	16	100	124

Van 1860 tot 1872 zijn 286 kolonisten-arbeiders tot vrijboer bevorderd.

In dat tijdvak zijn tot kolonisten-arbeiders teruggebragt 72, daarenboven, gedezerteerd ontslagen of andere betrekkingen bekomen 49.

Van 1860 tot 1872 zijn uit de koloniën vertrokken kolonisten kinderen, als:

In 's lands dienst.. 188
Als knechten, koetsiers, koffiihuisbedienden, boerenarbeiders.......... 196
en als werk-, keuken-, dienstmeisjes en huishoudsters.................. 256

740

Nog zijn ontslagen als gehuwd en zich buiten de koloniën hebbende gevestigd als: jongelingen.. 74
Jonge dochters.. 76

150

Te zamen.................... 890

